Graham

Swift

vandenų žemė

romanas

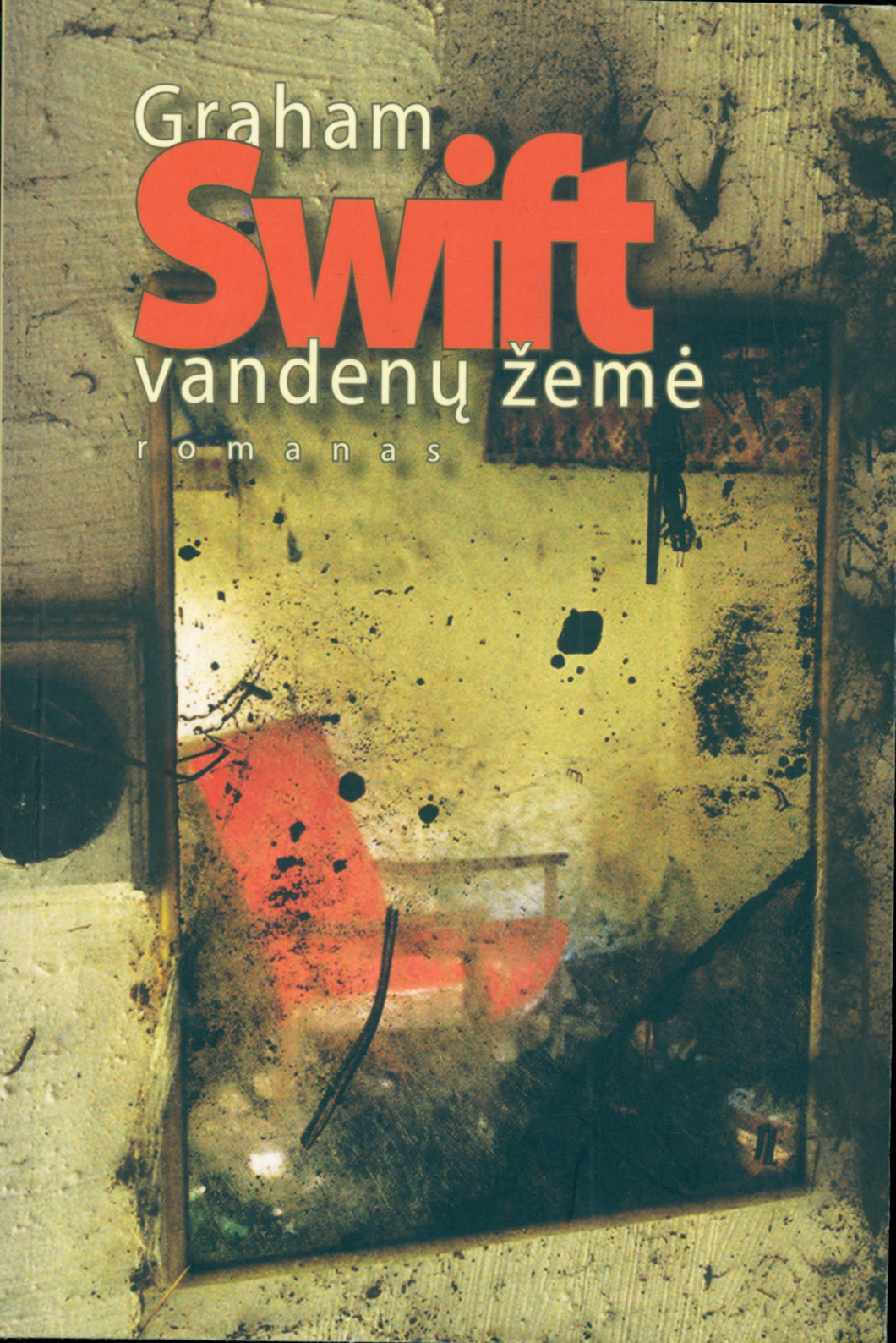

Graham Swift

Vandenų žemė / ROMANAS

IŠ ANGLŲ KALBOS VERTĖ LAIMANTAS JONUŠYS

LIETUVOS RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS LEIDYKLA

VILNIUS

UDK 820-3
Sv56

KNYGOS LEIDIMĄ RĖMĖ KULTŪROS RĖMIMO FONDAS

Versta iš: Graham Swift, *Waterland*,
Picador; New edition edition, 1996
Copyright © 1983 by Graham Swift
© Vertimas, Laimantas Jonušys, 2009
© Apipavidalinimas, Romas Orantas, 2009
© Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009
ISBN 978-9986-39-601-7

SKIRIU CANDICE

Historia, *ae 1. tyrinėjimas, žinojimas;*
2. a) praeities įvykių pasakojimas, istorija;
b) bet koks pasakojimas, aprašymas, sakmė.

Gyvenome pelkėtame krašte...
CHARLES DICKENS. *DIDIEJI ŪKESČIAI*

turinys

APIE ŽVAIGŽDES IR ŠLIUZĄ / 9
APIE ISTORIJOS PABAIGĄ / 13
APIE FENLANDĄ / 16
PAS MOKYKLOS DIREKTORIŲ / 29
MĖLYNĖ ANT MĖLYNĖS / 34
TUŠČIAS INDAS / 47
APIE SKYLUTES IR DAIKTUS / 49
APIE PASAKOJANTĮ GYVŪNĄ / 67
APIE ATKINSONŲ IŠKILIMĄ / 70
APIE KLAUSIMĄ KODĖL / 113
APIE MIRTĮ DĖL NELAIMINGO ATSITIKIMO / 116
APIE GYVENIMO PERMAINĄ / 123
TEATRALIŠKUMAS / 139
DE LA RÉVOLUTION / 143
APIE UZĄ / 150
NULINĖ GEOGRAFINĖ ILGUMA / 154
APIE ŠLIUZO PRIŽIŪRĖTOJĄ / 156
IN LOCO PARENTIS / 159
APIE MANO SENELĮ / 164
AIŠKINIMŲ PAAIŠKINIMAS / 171
AUX ARMES / 176
APIE „KARŪNAVIMO“ ALŲ / 177
QUARTORZE JUILLET / 186
VAIKIŠKAS ŽAIDIMAS / 187
PO GALAIS TĄ BASTILIJĄ / 200

APIE UNGURĮ / 203
APIE GAMTOS MOKSLĄ / 212
IR DIRBTINĘ ISTORIJĄ / 213
SEKLIO DARBAS / 215
APIE PASAULIO GELBĖTOJĄ / 219
MOKYTOJO TESTAMENTAS / 241
APIE GRAŽUOLĘ IR PABAISĄ / 248
KAS SAKO? / 264
PER DIDELIS / 265
NEŽINOMA ŠALIS / 270
APIE NIEKĄ / 275
LE JOUR DE GLOIRE / 276
APIE RYTŲ VĖJĄ / 277
MULKIS / 296
APIE ŠIUOLAIKINIUS KOŠMARUS / 302
VIDUJE KIRBA JAUSMAS / 303
APIE RAGANĄ / 304
DAR NE VISKAS / 314
PRADĖTI IŠ NAUJO / 316
APIE LYDEKĄ / 321
APIE MANO SENELIO SKRYNIĄ / 325
LABOS NAKTIES / 334
IR ADIEU / 338
APIE IMPERIJOS KŪRIMĄ / 342
VISA ISTORIJA / 343
APIE FLEGMĄ / 350
APIE „ROZĄ II“ / 351

Apie „Vandenų žemę“ / 366

■ 1.

Apie žvaigždes ir šliuzą

– Ir neužmiršk, – sakydavo mano tėvas, tarsi manydamas, kad jau kitą akimirką atsistosiu ir išeisiu į platųjį pasaulį ieškoti laimės, – kad ir ką sužinosi apie žmones, kad ir kokie blogi jie pasirodys, kiekvienas jų turi širdį ir kiekvienas kadaise buvo kūdikis, žindantis motinos pieną...

Pasakos žodžiai, pasakos patarimas. Bet mes gyvenome pasakų vietoje. Šliuzo prižiūrėtojo troboje prie upės, Fenlando* viduryje. Toli nuo plačiojo pasaulio. O mano tėvas, prietaringas žmogus, viską mėgo daryti taip, kad atrodytų magiška ir okultiška.

* *Fenland* arba *Fens* – pelkėtų lygumų kraštas rytų Anglijoje.

Tad bučius unguriams visada statydavo naktį. Ne todėl, kad bučių unguriams negalima statyti dieną, o todėl, kad jį viliojo tamsos slaptingumas. Ir 1937 metais vieną vidurvasario naktį aš ir Dikas ėjome su juo statyti bučių prie Stoto tilto. Buvo karšta, be vėjo. Pastatę bučius atsilošėme pusiaugula ant upės kranto. Tuskėjo siurbliai, kaip jie be paliovos tuska visame Fenlande, tad jų beveik ir negirdi, o grioviuose kvarkė varlės. Virš mūsų spindėjo aibė žvaigždžių, mums žiūrint jų, rodės, gausėjo. Šitaip mums gulint tėtė tarė:

– Žinot, kas yra žvaigždės? Jos yra sidabrinės Dievo palaiminimo dulkės. Nubyrėję dausų trupinėliai. Dievas sviedė juos, kad nukristų ant mūsų. Bet pamatęs, kokie mes nedori, apsigalvojo ir žvaigždes sustabdė. Todėl jos ir kabo danguje, bet atrodo, kad bet kada gali nukristi...

Mat tėvas buvo ne tik prietaringas, bet ir mokėjo porinti istorijas. Išgalvotas istorijas ir tikras, guodžiančias ir perspėjančias, istorijas su moralu ir be jokios prasmės, įtikinamas ir neįtikinamas, nei šiokias, nei tokias istorijas. Šiuo gebėjimu pasižymėjo jo šeima. Bet šį gebėjimą turėjo ir mano motina – galbūt jis iš jos ir išmoko. Nes kai buvau labai mažas, pirmiausia man istorijas pasakojo motina: kitaip nei tėvas, ji jas traukdavo ne tik iš galvos, bet ir iš knygų, – kad naktį užmigčiau.

O po motinos mirties, kuri ištiko pusė metų prieš mums gulint po žvaigždėmis prie ungurių bučių, mano tėvą dar labiau užgulė tamsos gaidas, naktinė nerimastis. Tarsi būtų nuolat mąstęs apie kažkokią dar tik pasakotiną istoriją. Tad kartais matydavau, kaip jis mėnesienoje apžiūrinėja savo daržovių sklypelį, šnekasi su vištomis, sutūpusiomis ant laktos, arba žingsniuoja pirmyn atgal prie slankiojo arba stabilaus uždorio, o jo judėjimą rodo klajojanti cigaretės žarija.

Mes gyvenome šliuzo prižiūrėtojo troboje prie Limo upės, kuri iš Norfolko teka į Didįjį Uzą. Ir niekam nereikia aiškinti, kad toje pasaulio dalyje žemė plokščia. Tai ištisinė monotoniška lyguma, kuri, kartais sakoma, pati savaime žmogui gali įvaryti neramių, miegą atimančių minčių. Nuo pakylėtų Limo krantų ji driekiasi iki horizonto, jos vienodą durpių juodumo spalvą paįvairina tik joje augantys pasėliai: pilkžaliai žali bulvių lapai, mėlynai žali runkelių lapai, geltonai žali kviečiai; vienodą plokštùmą raižo tik išvagotos, tiesut tiesutėlės griovių ir pratakų linijos, kurios pagal dangaus būklę ir saulės kampą tyso laukuose kaip sidabro, vario arba aukso vielos, į kurias žiūrėdamas nejučia užmerki vieną akį ir pasiduodi bevaisiams apmąstymams apie perspektyvos dėsnius.

O vis dėlto ši žemė, tokia taisyklinga, drykstanti, sutramdyta ir įdirbta, mano penkerių šešerių metų sąmonėje persimainydavo į tuščią laukinį kraštą. Tomis naktimis, kai motinai tekdavo pasakoti man istorijas, atrodydavo, kad mūsų šliuzo prižiūrėtojo troba stovi tuščioje vietoje; ir kai geležinkeliais į Kings Liną, Gildsį ir Ilį dundėdavo traukiniai, atrodydavo, kad, artėdamas prie mūsų vienišo būsto, skalija siaubūnas.

Juk tai pasakų žemė.

Mano tėvas prižiūrėjo šliuzą Limo upėje, už dviejų mylių nuo ten, kur ji įteka į Uzą. Bet kadangi šliuzo prižiūrėtojo prievolės nereguliarios, o jo alga, nemokamai nuomojantis trobą, menka, ir kadangi apskritai ketvirtajame dešimtmetyje upininkystė Limu buvo apnykusi, tėvas dar augino daržoves, laikė vištas ir gaudė ungurius. Šiuos papildomus darbus mesdavo tik per liūtis arba atlydį. Tada jam reikėdavo stebėti ir reguliuoti vandens lygį. Tada reikėdavo pakelti uždorį, kaip milžiniška giljotina kertantį tolimesniąją upės pusę.

Mat prie mūsų trobos upė buvo išsišakojusi į du srautus – artimesnįjį, su laivybos kamera, ir tolimesnįjį, su šliuzo uždoriu, o

tarp jų buvo tvirtas plytomis apmūrytas pylimas, mažytė salelė, kurioje stovėjo namelis su šliuzo mechanizmu. Ir dar upei regimai nepakilus, dar nepasikeitus jos spalvai, nepaplūdus balsvam rudumui nuo Norfolko kreidinių kalvų, iš kurių ji teka, tėtė jau žinodavo, kad slankiuoju uždoriu reikia nueiti į tą namelį ir pradėti – girgždant metalui, šniokščiant paleistam vandeniui – kelti uždorį.

Bet normaliomis sąlygomis uždoris būdavo nuleistas beveik iki upės dugno, jo tvirta geležtė prilaikė lėtai tekantį Limą ir darė jį tinkamą plaukti laivams. Tada vanduo kameroje virš jo, kaip ir vanduo užtūroje, skleisdavo tą kvapą, būdingą vietovėms, kur susitinka gėlas vanduo ir žmogaus išradingumas, – pasklidusį daugybėje Fenlando vietų. Vėsus, dumblingas, bet keistai jaudulingas ir nostalgiškas kvapas. Kvapas, esantis pusiau žmogus, pusiau žuvis. Ir tokiais laikotarpiais tėtė turėdavo gražaus laiko ungurių bučiams bei daržovėms ir mažai ką veikti su šliuzu, tik kovoti su rūdimis, patepti krumpliaračius ir nugriebti nuo vandens susikaupusias apnašas.

Potvynis ar ne potvynis – Limas nepaliaujamai plukdė šlamšto grobį. Gluosnių šakas, alksnių šakas, viksvas, tvorų liekanas, dėžes, senus drabužius, pastipusias avis, butelius, bulvių maišus, šiaudų pėdus, vaisių dėžes, trąšų maišus. Visa tai plaukė vakarų srove, įstrigdavo prie slankiojo uždorio ir turėjo būti išgraiboma valčių kabekliais bei didžiaisiais grėbliais.

Ir atsitiko taip, kad vieną vidurvasario naktį, danguje šviečiant Dievo sulaikytiems palaiminimams, – nors tai buvo praėjus keleriems metams po tėtės pasakojimo apie žvaigždes, bet tik dvejiems ar trejiems nuo tada, kai jis ėmė kalbėti apie širdis ir motinos pieną, – kai siurblių tuskėjimą vakare užgožė kylančių bombonešių gaudesys, mat iš tiesų buvo 1943 metų liepa, kažkas atplaukė Limu, atsitrenkė į uždorio geležinę konstrukciją ir tąsomas verpetų dunksnojo bei brūžinosi į ją iki ryto. Kažkas nepaprastas ir

neregėtas, ir neišmestinas kaip šaka, bulvių maišas ar net pastipusi avis. Nes tas kažkas buvo kūnas. O tas kūnas buvo Fredžio Paro, gyvenusio vos už mylios ir buvusio mano amžiaus, tik kokio mėnesio skirtumu.

■2

Apie istorijos pabaigą

Vaikai. Vaikai, kurie paveldėsite pasaulį. Vaikai (mat visada, nors jums buvo penkiolika, šešiolika, septyniolika ir jūs pretendavot į maldantį terminą „jaunuoliai“, aš tylomis į jus kreipdavausi „vaikai“) – vaikai, prieš jus aš stovėjau trisdešimt dvejus metus, idant išnarpliočiau praeities paslaptis, bet ilgiau man nelemta stovėti, tad paskutinį kartą paklausykite savo istorijos mokytojo.

Jūs geriausiai turėtumėt žinoti, kad palieku jus ne savo noru. Turėtumėt žinoti, kokia netinkama ta frazė, tokia žiauriai striuka, „dėl asmeninių priežasčių“, kurią mūsų garbusis direktorius Luisas Skotas pavartojo per rytinio susirinkimo pareiškimą. Ir turėtumėt žinoti, koks neprasmingas, kai jau jo imtasi, buvo tas spaudimas, kurį panaudojo tas pats Luisas dėl vadinamosios ugdymo strategijos. („Nemanyk, kad man tai patinka, Tomai, bet mes priversti taupyti. Apkarpome istoriją. Tu galėtum anksčiau išeiti į pensiją...“) Turėtumėt žinoti, nes jūs patys buvote liudininkai, kai senasis Krikas, jūsų istorijos mokytojas, galima sakyti, savo valia liovėsi mokyti istorijos. Įsileidęs aiškinti, kaip, Paryžiuje nuleidus kraują, prasidėjo mūsų Modernusis Pasaulis, jis staiga mintį nutraukia ir pradeda pasakoti... tuos pasakojimus. Kažką apie gyvenimą prie upės, kažką apie tėvą, bučiumi gaudžiusį ungurius, ir skenduolį, rastą upėje prieš daugelį metų. Ir tada jūs suvokėte: senis

Krikas bando save įpinti į istoriją, senis Krikas bando jums parodyti, kad pats esąs tiesiog dalis to daikto, kurio moko. Kitaip sakant, jis kvanktelėjo, jam pasimaišė...

Arba, kaip sakė Luisas: „Gal tau reikia pailsėti. Paimti metų atostogas. Kaip manai? Galėtum tęsti tą savo knygą – kaipgi jinai? – „Fenlando istorija"?

Bet aš nepriėmiau šio pasiūlymo. Nes, tiesą sakant, jūs klausėtės, klausėtės pastatę ausis tų naujo sukirpimo pamokų. Klausėtės senio Kriko pasiutusių poringių (tikrų, pramanytų?) taip, kaip niekada nesiklausėt keistesnių už pramanus Prancūzijos revoliucijos įdomybių.

Ir štai tik tada, kai atsitiko vienas įvykis, dar keistesnis už naująjį jūsų mokytojo pamokų stilių, įvykis, kuriame dalyvavo jo žmona ponia Krik ir kurį – dėl neišvengiamos ironijos, susijusios su jos vyro profesija, – kaip žinote, plačiai pagarsino vietinė spauda, galų gale man pasitraukti tapo visiškai būtina.

Mokytojo žmona prisipažįsta pavogusi vaiką. Teisme sakė: „Taip man liepė Dievas."

Vaikai, kaip tik vienas iš jūsų, garbanotas vaikinas, pavarde Praisas, skruostus mėgstantis teptis balsvu makiažu (ir tuo pažeidžiantis taisykles, bet aš nekreipiau dėmesio), jo veidui suteikiančiu lavono blyškumo, kartą nutraukė Prancūzijos revoliuciją ir išsakė žinomą protestą, kurio klausytis įpranta visi istorijos mokytojai (kokia tos istorijos prasmė, nauda, kam jos reikia), jis stačiai pareiškė, kad istorija yra „pasaka".

(Mokytojų erzintojas. Pamokų gadintojas. Kiekvienoje klasėje toks atsiranda. Bet šitas kitoks...)

– Svarbu tai, – kalbėjo jis nežinodamas, kokia pasaka netrukus

įtrauks ir jo istorijos mokytoją, ir to mokytojo žmoną, – kas čia ir dabar. O ne praeitis. Čia ir dabar – ir ateitis.

(Tai kaip tik 1789 metų požiūris, Praisai, bet tu to nepastebėjai.) Ir tada – greitai suminėjęs kai kurias tų dienų aktualijas (Afganistano konfliktas, įkaitai Teherane, grėsmingas ir, regis, nesustabdomas branduolinių ginklų kaupimas) ir išgavęs iš jūsų, savo klasės draugų, ūmią ir kraupią jūsų kolektyvinių košmarų iškrovą – pareiškė su lūpos virpesiu, atsiradusiu ne tik dėl to, kad tarė tikriausiai (tiesa, Praisai?) stropiai surepetuotus žodžius:

– Vienintelis reikšmingas dalykas...

– Taip, Praisai – vienintelis reikšmingas dalykas?

– Manau, sere, kad vienintelis svarbus dalykas istorijoje tas, kad ji priėjo tokią vietą, jog turbūt netrukus baigsis.

Tad mes užvertėme savo vadovėlius. Nustūmėme į šalį Prancūzijos revoliuciją. Tad mes tarėme sudie tai senai ir nuvalkiotai pasakai su jos „Žmogaus teisėmis“, laisvės kepurėlėmis, kokardomis, trispalvėmis, ką jau kalbėti apie jos šnypščiančias giljotinas ir keistą idėją, kad ji pasauliui padovanojo Naują pradžią.

Aš prabilau, savo jaunoje, bet anaiptol ne vėjavaikiškoje klasėje atpažinęs užkrečiamus baimės požymius:

– Seniai̇̃ seniai...

Vaikai, kurie paveldėsite pasaulį. Vaikai, kuriems per visą istoriją būdavo sekamos pasakos – dažniausiai, bet ne visada, prieš miegą, kad išblaškytų neramias mintis; šiam pasakojimų poreikiui prilygsta tik suaugusiųjų poreikis pasakoti vaikams, turėti indų savo pasakų ištekliams, klausančių ausų, kurioms galima iškrauti, perduoti mažiausiai įtikėtiną ir įspūdingiausią pasaką – savo gyvenimą; vaikai, mane nuo jūsų atskirs. Luisas tuo pasirūpino. Atleiskit už šį jausmų proveržį. Aš nevertas jūsų protestų. (Mums reikia Kriko ir to, ką jis daro.) Aš nesitikiu, kad jūs suprasit, jog per

trisdešimt dvejus metus man jūs visi susitraukėt į vieną ir dabar suprantu, kaip kenčia motina, iš kurios pagrobiamas vaikas... bet paklausykit, paklausykit. Jūsų istorijos mokytojas nori pateikti jums išsamią ir galutinę versiją...

O kadangi pasakai reikia veiksmo vietos – tokios, kuri, kaip ir visų gerų pasakų vietos, turi būti podraug apčiuopiama ir nereali, norėčiau jums papasakoti

■ 3
Apie Fenlandą

O tai yra žemumų kraštas rytų Anglijoje, daugiau kaip 1200 kvadratinių mylių ploto, vakaruose atribotas Midlandso klintinių kalvų, pietuose ir rytuose – Kembridžšyro, Safolko ir Norfolko kreidinių kalvų. Šiaurėje Fenlandas žengia dvylikos mylių frontu pasitikti Šiaurės jūros Vošo įlankoje. O gal derėtų sakyti, kad Vošas telkia sau į pagalbą Šiaurės jūros pajėgas nuolatos siekdamas atsikovoti savo ankstesnę teritoriją. Mat esminė Fenlando ypatybė ta, kad tai yra nusausinta žemė – žemė, kur kadaise buvo vanduo, ir net šiandien ji ne visai tvirta.

Seklūs judantys Vošo vandenys kadaise nesibaigė ties Bostonu ir Kings Linu, lyžčiodavo pietuosna iki pat Kembridžo, Hantingdono, Piterboro ir Bedfordo. Kas juos privertė atsitraukti? Atsakymą galima pateikti trumpu žodžiu – dumblas. Fenlandą suformavo dumblas. Dumblas: tariamas šis žodis svariai išslenka iš burnos, suponuoja lėtą, pasalūnišką, įsiskverbiančią jėgą. Dumblas: jis formuoja ir ardo žemynus, jis statydamas griauna, jis tuo pat metu yra ir prieaugis, ir erozija, ir nėra nei pažanga, nei nuosmukis.

Pirmiausia jis atslinko iš Jorkšyro ir Linkolnšyro, nešamas pakrantės upelių, plūdusių pietuosna į senąjį Vošą. Mėlynai juodame molyje, slūgsančiame po Kembridžšyro dirvožemiu, glūdi dumblo sąnašos su liekanomis kriauklelių – tokių, kurių randama šiaurės rytų Anglijos paplūdimiuose ir uolų papėdėse. Tad pirmasis dumblas atslinko iš jūros. Bet šį jūrinį dumblą papildė sausumos dumblas, nešamas upių – Uzo, Kemo, Velando, kurios plūdo ir tebeplūsta į vis mažėjantį Vošą.

Dumblui kaupiantis, įviso druskožemio augalų, paskui ir kitokių. O su augalais ėmė formuotis durpės. O durpės – tai antroji svarbiausia sudėtinė Fenlando dalis ir jo ypatingo derlingumo šaltinis. Kažkada jos išlaikė didžiulius miškus, kurie suzmeko, kai klimato permainos šį kraštą vėl paskandino vandenyse. Šiuo metu iš jų susidaręs derlingas, juodas, runkelius ir bulves brandinantis dirvožemis šalyje nepranokstamas. Bet be dumblo durpių nebūtų buvę.

Visa tai vyko dar ne taip seniai. 870 m. vikingų laivynai lengvai nuplaukdavo iki Ilio – tame krašte dar vyravo vanduo. Po dviejų šimtų metų Herevardas*, gindamas tą pačią Ilio aukštumą, žiūrėjo, kaip klastinguose durpynuose kepurnėjasi ir skęsta jį apsiautę normandai. Tame kraštovaizdyje dar telkšojo daug skysčio.

Nesgi pažvelkime į dviprasmišką dumblo veikimą. Nors jis kelia sausumą, atstumia jūrą ir leidžia susidaryti durpėms, kartu apsunkina upių tėkmę, suvaržo jų žiotis, susidariusiai sausumai nuolat kelia potvynių grėsmę ir stabdo ištvinusio vandens nuotėkį. Ištisus šimtmečius Fenlandas buvo pelkių ir sūrokų lagūnų tinklas. Fenlando problema visada buvo, kaip nusausinti.

Tai, ką pradėjo dumblas, tęsė žmogus. Sausino žemę. Meliora-

* *Hereward* (kartais vadinamas Herevardu Budriuoju) – XI a. anglosaksų karžygys, Fenlande vadovavęs pasipriešinimui Vilhelmo Užkariautojo valdžiai. Istorinių duomenų apie jį maža, bet gausu legendų.

vo. Bet per dieną nenusausinsi. Žemės nenusausinsi be sunkumų ir be nepaliaujamų pastangų bei budrumo. Fenlandas sausinamas ir šiais laikais. Tiksliai tariant, jis niekada nebuvo nusausintas, tik yra sausinamas. Be siurblių, be dambų ir pylimų, be vandentakių valymo programų... Ir fenlandiečiui nereikia priminti, ko pridaro didelės liūtys arba pavasario potvynio stipraus ir šiaurryčio derinys.

Taigi, tikrai užmirškite savo revoliucijas, lūžius, didžiąsias istorijos metamorfozes. Ir pažvelkite į tą lėtą ir įtemptą žemės sausinimo eigą, nepabaigiamą ir nevienareikšmišką eigą – žmogaus atliekamą dumblinimą.

Visų pirma ar apskritai pageidautina sausinti žemę? Tik ne tiems, kurie gyvena iš vandens, kuriems nereikia tvirtos žemės po kojomis. Ne žvejams, paukštininkams ir nendrių pjovėjams, kurie šiose užsispyrusiose pelkėse pasidarė įmirkstančius būstus, per potvynius vaikščiojo su kojūkais ir gyveno kaip vandens žiurkės. Ne tiems, kurie pralaužda viduramžių pylimus, o pagauti būdavo užkasami gyvi savo pačių pralaužose. Ne tiems, kurie perpjaudavo gerkles karaliaus Karolio melioratoriams olandams ir sumesdavo jų kūnus į vandenį, kurį jie buvo pasamdyti išstumti.

Kalbu apie savo protėvius, apie tėvo prosenelius. Mat mano pavardę, Krikas, Karolio Pirmojo laikais kartais rašytą ir kitaip, galima rasti (dieną pasirausus vietiniuose archyvuose) sąrašuose tų, su kuriais be ceremonijų buvo susidorota už melioracijos darbų sabotavimą. Mano protėviai buvo vandens žmonės. Jie žeberkluodavo žuvis ir tinklais gaudydavo antis. Vaikystėje turėjau tarsi gyvą savo protėvių atvaizdą – Bilą Klejų, susitraukusį, sudiržusį džiūsną, nežinomo amžiaus, bet, buvo kalbama, ne jaunesnį kaip aštuoniasdešimties, buvusį medžiotoją berdanu ir velėnos kirtėją, per savo gyvenimą pamačiusį, kaip iš senų laukinių mūsų apylinkių pelkių teliko trupiniai; nebetekęs pusės savo verslų, jis vis dar

dvokė žąsų taukais ir žuvų glitėsiais, maurais ir durpių dūmais; dėvėjo ūdros kailio kepurę, ungurio odos antblauzdžius ir būdavo nuolat apkvaišęs nuo aguonų galvučių arbatos, kurią gerdavo gelbėdamasis nuo žiemiškų negalavimų. Senis Bilas su žmona Marta gyveno drėgnoje suskeldėjusioje troboje netoli Uzo, prie mąžtančios, nendrėmis užaugusios pelkelės, kuri pagal ten anksčiau tyvuliavusį vandengingą plotą buvo vadinama Vošo Feno mariomis. Bet buvo kalbama, kad Marta Klej, kokiais dvidešimčia metų jaunesnė už Bilą, visai ne Bilo žmona. Buvo kalbama, kad Marta Klej yra ragana...

Tačiau pasakas palikime nuošaly.

Atėjo olandai, vadovaujami inžinieriaus Kornelijaus Vermeideno, iš pradžių samdomi karaliaus Karolio, paskui – jo šviesybės Pranciškaus, Bedfordo grafo. Pagerbdami savo darbdavio vardą, iš pradžių jie iškasė Bedfordo upę, o paskui šalia jos – Naująją Bedfordo upę ir taip prie Ilio pagrindinę Uzo jėgą nuo jo nepaklusnios ir vangios vagos nukreipė tiesiu kanalu į jūrą. Naujosios upės ir senoju Uzo šiaurinėje santakoje įrengė Denverio šliuzą, o pietinėje – Hermitidžo. Jie įrengė pagalbinių iškasų, pratakų, kanalų, dambų, viešmenų bei griovių ir 95 000 akrų pavertė nors ir ne žiemos, tai bent vasaros ganyklomis. Praktiški ir pažangūs žmonės tie olandai. O mano tėvo proseneliai jiems priešinosi – du už tai buvo pakarti.

Vermeidenas (jis turėjo praturtėti, bet per Olandijos karus su Anglija neteko savo turtų Anglijoje) išvyko 1655 metais. Ir gamta jo darbą ėmė sabotuoti sėkmingiau negu mano protėviai. Mat dumblas stato ir griauna, kuria ir ardo. Vermeidenas nenumatė, kad, iškasus upėms naujas vagas, jų srovė ne pagreitės o sulėtės, – juk suskaidyta upė bet kuriame taške neša mažesnį tūrį vandens, o upei nešant mažiau vandens, sumažėja ne tik jos srovės greitis, bet

ir pajėgumas plauti savo vagą. Puikieji Bedfordo grafo vandentakiai kaupė maurus. Dumblas telkėsi žiotyse, kur upės srovė bejėgė prieš jūros potvynį, ir prie šliuzų.

Vermeidenas nenumatė ir dar vieno dalyko. Nusausinta žemė susitraukia, nes viskas, iš ko išsunkiamas vanduo, traukiasi. O durpės, vandenį sugeriančios kaip kempinė, išdžiūvusios ypač susitraukia. Fenlandas traukiasi. Jis ir dabar traukiasi ir – grimzta. Žemė, Vermeideno laikais buvusi virš jūros lygio, dabar yra žemiau už jį. Dešimčia pėdų žemiau. Grėsmių neįmanoma perdėti. Prisišaukiami potvyniai, sumažėja upių nuolydis, išauga spaudimas iškeltiems pylimams, aukštumų vanduo greičiau suteka į pagilėjusį žemumų baseiną. O dar ir dumblas kaupiasi.

XVII amžiaus paskutiniame dešimtmetyje Bedfordo upė savo pylime pramušė šešiasdešimties pėdų spragą. 1713 m. neišlaikė Denverio šliuzas, o po juo buvo prisikaupę tiek dumblo, kad Bedfordo upė, užuot plūdusi į jūrą, buvo priversta tekėti sausumos pusėn, aukštupin, senuoju Uzu į Ilį. Po vandeniu atsidūrė tūkstančiai akrų dirbamos žemės. Žemdirbiams į lovas tekdavo bristi.

Ir tada kažkuriuo metu mano tėvo protėviai savo likimą netikėtai susiejo su melioratoriais ir sausintojais.

Gal jie neturėjo pasirinkimo. Gal parsisamdydavo ten, kur buvo priversti. O gal iš širdies gerumo sureagavo į užtvindytų pasėlių ir užlietų būstų nelaimę. 1748 metų Denverio šliuzo atstatymo darbų algalapiuose yra brolių Džeimso ir Samiuelio Krikų pavardės. O paskui Krikų tėviškės, kuri tada buvo į šiaurę nuo Gildsio miestelio ir į rytus nuo Naujosios Bedfordo upės, parapijos metraščiuose pusantro šimtmečio tuo pačiu aspektu atkakliai figūruoja Krikų pavardė. „Džonui Krikui – už vakarinio pylimo tvirtinimą...“; „Piteriui Krikui – už Džekvoterio pratako valymą ir naujo

Viduriniojo pratako tiesimą...“; „Džeikobui Krikui – dirbti ir prižiūrėti vėjo malūną Stamp Korneryje...“

Jie liovėsi buvę vandens žmonės ir tapo sausumos žmonėmis. Jie susijungė su Fenlando lemtimi, o tai yra – kovoti ne už, o prieš vandenį. Pusantro šimtmečio jie kasė, melioravo ir siurbė žemę tarp Bedfordo upės ir Didžiojo Uzo, nuolat purvu aplipusiais batais, nenutuokdami, kaip jų pastangomis po truputį keičiamas Anglijos žemėlapis.

O gal jie nesiliovė buvę vandens žmonės. Gal jie tapo būdmainiais. Nes jeigu sausini žemę, esi artimai susijęs su vandeniu, turi pažinti jo būdą. Galbūt širdyje jie visada žinojo – nors ir dėdami pastangas išsaugoti sausumą – priklausą senajam priešistoriniam tvanui. Ir štai mano tėvas, prižiūrėdamas šliuzą Limo upėje, vis dar žvejodavo ungurius ir naktį atsirėmęs į slankųjį uždorį žiūrėdavo į vandenį – juk sakoma, kad vanduo skatina medituoti. Taigi, mano tėvas, būdamas prietaringas, visada tikėjo, kad senis Bilas Klejus, pelkių žmogus visai pakrikusiomis smegenimis, vis dėlto iš tikrųjų, jeigu norite žinoti tiesą, buvęs šioks ar anoks išminčius.

Dirbdamas su vandeniu turi jį pažinti ir gerbti. Kai triūsi siekdamas jį užvaldyti, turi suprasti, kad vieną dieną jis gali pakilti ir tavo triūsą paversti niekais. Nes kas gi yra vanduo, vaikai, siekiantis viską sulyginti, neturintis savo skonio nei spalvos, jeigu ne skysta Nieko forma? Ir kas gi yra Fenlandas, savo lygumu taip mėgdžiojantis natūralų vandens būdą, jeigu ne kraštovaizdis, kuris iš visų kraštovaizdžių panašiausias į Nieką? Kiekvienas fenlandietis tai slapčia pripažįsta, kiekvieną kartkarčiais suima iliuzija, kad žemės, kuria jis eina, nėra, ji plaukia... Ir kiekvienas Fenlando vaikas, kuriam skaityti dovanojamos knygos su paveikslėliais, kur saulė šokinėja ant kalnų viršūnių, o gyvenimo kelias vingiuoja tarp krūvų žalių pagalvių, ir yra mokomas eilėraštukų, kuriuose žmonės kopia

į kalnelį ir bėga į pakalnę, žiūrėk, ims ir vyresniųjų paklaus: kodėl Fenlandas plokščias?

Mano tėvas į tai atsakydavo, pirmiau nutaisęs nustebusią ir suirzusią miną, akimirką lūpas sudėjęs „o“ pavidalu: „Kodėl Fenlandas plokščias? Kad Dievas aiškiai matytų...“

Kai žemė nugrimzta žemiau už vandens lygį, reikia pumpuoti. Kitaip nieko nepadarysi: vanduo netekės aukštyn. Siurblių Fenlande atsirado aštuonioliktame amžiuje – tai buvo juodasparniai vėjo malūnai: tarp Linkolno ir Kembridžo jų kadaise vėjyje girgždėjo, dūzgė ir bildėjo per septynis šimtus. O mano protėvis Džeikobas Krikas du tokius prižiūrėjo Stamp Korneryje. Kai raudonšvarkiai anglų kariai šturmavo Kvebeką, o Naujosios Anglijos piliečiai kilo prieš savo valdovus britus (ir tuo teikė pavyzdį nepatenkintiems Paryžiaus piliečiams), Džeikobas Krikas ore kraipė skruostą ir ausį gaudydamas vėjelio kryptį ir jėgą. Jis pasilenkęs stumdavo savo malūnų dvynių uodegas, kad atgręžtų sparnus į reikiamą padėtį. Tikrindavo laivaračius ir mentes. Bet kai vėjo nebūdavo arba jis pūsdavo pastovia kryptimi ir sparnų reguliuoti nereikėdavo, jis žvejodavo ungurius (nes širdyje tebebuvo vandens žmogus), ne tik pintais bučiais, bet ir ilgu, daugiaašmeniu žeberklu, vadinamu gladijumi; taip pat pjaudavo viksvas ir raizgais gaudydavo paukščius.

Džeikobas Krikas Stamp Kornerio malūnuose budėjo nuo 1748 iki 1789 metų. Gyveno nevedęs. Nuo savo malūnų, kuriuos saugoti ir prižiūrėti turėjo nuolatos, per visus tuos metus turbūt nebuvo pasitraukęs toliau kaip per mylią. Su Džeikobu Kriku išryškėja dar viena mano tėvo pusės giminės savybė. Jie yra sėslūs žmonės. Prisiriša kojas nematoma grandine ir pareikalauja iš savęs nejudamo sargybinių budrumo. Didžiausia Krikų migracija – iki tol, kol aš,

dvidešimto amžiaus Krikas, įsikūriau Londone – buvo persikelti iš vakarinės Uzo pusės į rytinę, tai yra šešių mylių atstumu.

Taigi, Džeikobas Krikas, malūninninkas ir pradedantysis atsiskyrėlis, plačiojo pasaulio visai nepamato. Nors kai kas gali sakyti, kad Fenlando dangus pakankamai platus. Jis niekada nesužino, kas vyksta Kvebeke arba Bostone. Jis stebeilija į horizontą, uosto vėją, žvelgia į plokštumą. Turi laiko sėdėti ir mąstyti, įgyti polinkį į savižudybę arba išmintingą ramybę. Jis išsiugdo dorybę, jeigu tai dorybė, kurios Krikams niekada netrūko: flegmą. Mauruotą, dumbliną kūno skystį.

O lemtingais ir anaiptol neflegmatiškais 1789 metais, kurių reikšmę jūs, vaikai, žinote, o Džeikobas Krikas jos visai nežinojo, jis mirė.

Be žmonos, be vaikų. Bet Krikai neišnyko. 1820 metais jau Džeikobo brolio anūkas Viljamas vadovauja brigadai, nusamdytai kasti Brinko viešmens perkaso pietinės dalies, kad šis naujas gilus kanalas žemutinio Uzo vandenis trumpiausiu keliu neštų į Kings Liną. Mat tą slidų, vingrų ungurišką Uzą vis dar bandoma ištiesinti. 1822 metais Frensiui Krikui, matyt, dar vienam Džeikobo brolio anūkui, patikėta prižiūrėti naują garo siurblį Stoto pratake, prie Hokvelio kaimo. Nes vėjo siurblys jau atgyvenęs. Vėjo malūno nauda ribota. Jo negalima naudoti nesant vėjo arba siaučiant vėtrai, o garo siurblys šniokščia bet kokiu oru.

Taigi, Fenlande garo jėga pakeitė vėjo jėgą, ir Krikai prisitaikė, kaip mes sakytumėm, prie technikos. Prie technikos, bet ne prie didelių užmojų. Mat šiame besikapanojančiame užkampyje, šioje Anglijos duobėje staiga atsiveria galimybės susikurti reputaciją. Ne tiktai Smytonas, Telfordas, Renis ir daug kitų garsių inžinierių suprato, jog sausinimo problemos yra jų talento išbandymas, bet ir daugybė spekuliantų, galvoje turėdami derlingą tamsų dirvo-

žemį, kuris randasi po melioracijos, jau buvo suvokę, kad į žemių sausinimą protinga investuoti.

Vienas jų – pavarde Atkinsonas. Jis ne fenlandietis. Jis – klestintis Norfolko ūkininkas ir salyklininkas, įsikūręs kalvose, iš kurių išsrūvantis Limas teka vakaruosna į Uzą. Bet XVIII amžiaus devintame dešimtmetyje Svaromas podraug savanaudiškų ir visuomeniškų paskatų jis sumano planą paruošti Limo upę laivybai, kad galėtų gabenti savo produkciją iš Norfolko į besiplečiančią Fenlando rinką. Kai Džeikobas Krikas prie Stamp Kornerio smeigia savo paskutinius ungurius ir klausosi ne tik savo malūno sparnų, bet ir savo senstančių kaulų girgždesio, Tomas Atkinsonas žemučiausiomis kainomis po truputį supirkinėja pelkių ir durpynų sklypus Limo pakrantėse. Jis samdo matininkus, melioravimo ir upių valymo žinovus. Būdamas savimi pasitikintis ir toliaregis žmogus, smarkaus ir sangviniško, o ne flegmatiško temperamento, jis siūlo darbą ir gerą ateitį visam regionui.

Ir Krikai ima dirbti Atkinsonui. Jie, palikę senąjį Džeikobą vienišame atokiame poste, nukeliauja savo didžiąją kelionę į kitą Uzo pusę; viena šeimos atšaka patraukia į šiaurę kasti Brinko viešmens perkaso, o kita – į pietus, į Aptono gyvenvietę, kur Tomo Atkinsono įgaliotiniai verbuoja darbininkus.

Štai šitaip, vaikai, mano protėviai apsigyveno prie Limo upės. Štai šitaip – Paryžiuje kunkuliuojant revoliucijos katilui, kad ateity jūs turėtumėt pamokų temą, – jie, kaip visada, darbavosi valydami vandentakius, pumpuodami ir statydami pylimus. Štai šitaip, Prancūzijoje drebinant pamatus, buvo formuojama žemė, kuri vėliau iš akro duos penkiolika tonų bulvių arba devyniolika maišų kviečių ir kurioje jūsų istorijos mokytojas turės savo namus.

Kaip tik Atkinsonas Frensiui Krikui patikėjo naująjį garo siurblį Stoto pratake. Kai aš buvau vaikas, Stoto pratake dar veikė siurb-

lys, – tik jau varomas ne garo, o dyzelino, ir prižiūrimas ne Kriko, o Hario Bulmano, samdomo Didžiojo Uzo baseino valdybos, – savo pulso plakimu įsiliedamas į daugelio kitų ritmą tą naktį, kai aš sužinojau, kas iš tikrųjų yra žvaigždės. Kaip tik Atkinsonas už dviejų mylių nuo Limo ir Uzo santakos 1815 metais pastatydino šliuzą bei uždorį ir pakrikštijo Atkinsono šliuzu. Ir jau kitas Atkinsonas, Tomo anūkas, įsišėlusiam potvyniui sugriovus šliuzą, uždorį ir šliuzo prižiūrėtojo trobą, 1874 metais šliuzą atstatydino ir pavadino jį Naujuoju Atkinsono šliuzu. Tada joks Krikas dar nebuvo šliuzo prižiūrėtojas, bet vėliau vienas Krikas juo tapo.

Tačiau kodėl – jūs galite paklausti – Krikai nepakilo aukščiau? Kodėl jie geriausiu atveju tenkinosi būdami siurblių ir šliuzų prižiūrėtojai, kuklūs savo šeimininkų tarnai? Kodėl jie niekada neišaugino garsaus inžinieriaus arba nesiėmė dirbti to derlingo dirvožemio, kurį patys padėjo sukurti?

Galbūt dėl tos senos vandeningos flegmos, kuri šaldydavo ir stingdydavo jų dvasią, kad ir kiek daug jos meistriškais spjūviais išspjaudavo prie savo kastuvų ir kibirų. Nes dirbdami maurinus darbus jie neužmiršo savo pelkinės kilmės, neužmiršo, kad, nors ir kiek priešinsiesi vandenims, jie sugrįš, kad žemė grimzta, kaupiasi dumblas ir gamtoje vis kas nors siekia parsirasti atgal.

Realizmas, fatalizmas, flegma. Gyvendamas Fenlande gauni stiprių realybės dozių. Didžioji plokščia realybės monotonija, plačioji tuščia realybės erdvė. Melancholija ir savižudybė Fenlande ne tokie jau reti dalykai. Girtavimas, beprotybė ir smurto protrūkiai nėra retos išimtys. Kaipgi įveikti realybę, vaikai? Kaip plokščiame krašte įgyti pakylėtų jausmų tonusą? Jeigu esi vienas iš Atkinsonų, tai nesunku. Jeigu suklestėjai prekiaudamas puikios kokybės miežiais, jeigu iš savo Norfolko aukštumų gali pažvelgti žemyn ir tame lygiame Fenlande, tame nieko kraštovaizdyje, pamatyti Suma-

nymą, savo planų braižybos lentą, tada gali realybę pergudrauti. Bet jeigu esi gimęs tos plokštumos vidury, prisiseges prie jos, prisiklijavęs tais pačiais maurais, kurių ten gausu?..

Kaip Krikai pergudraudavo realybę? Pasakodami istorijas. Iki pat paskutinės kartos jie buvo ne tik flegmatiškos, bet ir prietaringos, patiklios būtybės. Pasakojimų siurbikai. Kai Atkinsonai kūrė istoriją, Krikai rezgė poringes.

Ir keista – o gal nekeista, visai nekeista, tik logiška, – kad nuogas ir tuščias Fenlandas taip lengvai pasiduoda vaizduotės ir net antgamtiškajai įtaigai. Kad gyvenvietėse prie Limo buvo apstu vaiduoklių ir rimtai pasakojamų legendų. Vošo Feno marių giedančiosios gulbės, Sadčerčo vienuolis, Steido begalvis keltininkas, jau neminint Gildsio aludario dukters. Kad praeityje Fenlandas traukė vizijų regėtojus – šventą Gunhildą, mūsų vietinę globėją, kuri apie 695 metus vidury raisto ant maurų kupsto pasistatė pinučių trobelę ir, atrėmusi demonų antpuolius bei meilikavimus, gyva vien maldomis, išgirdo Dievo balsą, įkūrė bažnyčią ir davė miestui savo vardą (*Gunnhildsea* – *Gildsey*: Gunhildos sala). Kad net dalykiškame ir pragmatiškame dvidešimtame amžiuje šis būsimasis mokytojas drebėdavo naktį lovoje kažko išsigandęs – kažko didžiulio ir tuščio, – ir jam reikėdavo pasakoti istorijas ir istorijų paneigimus, kad aprimtų jo įaudrinta vaizduotė. Kad jis pamaldžiai laikėsi – nes ir kiti laikėsi – neperprantamų apeigų katekizmo. Pamatęs jauną mėnulį, apversk savo kišenėje pinigus; pabarstęs kitam druskos, prišauksi nelaimę; niekada nedėk naujų batų ant stalo ir nekarpyk nagų sekmadienį. Ungurio oda išgydo reumatizmą, kepta pelė – kokliušą, o gyva žuvis moters sterblėje padarys ją nevaisingą.

Pasakų žemė.

O Krikai su visa savo nykia flegma pasakomis vis dėlto tikėjo.

Jie regėjo pelkių kaukus, regėjo žaltvyksles. Mano tėvas vieną tokią matė 1922 metais. O kai iki Krikų persismelkė plačiojo pasaulio atbalsiai, kai galiausiai juos pasiekė žinia – nors jie jos visai neieškojo, – kad sukilo kolonijos, kad buvo Vaterlo mūšis ir Krymo karas, jie klausėsi ir ką išgirdę kartojo apstulbę ir nustėrę, tarsi tokie dalykai rastųsi ne iš tikrovės, o iš stebuklinės pasakos audinio.

Ištisus šimtmečius Krikai išlieka nepaliesti plačiojo pasaulio. Jokie siekiai nevilioja jų į miestus. Joks verbuotojų būrys, šniukštinėjantis nuo Kings Lino Uzu aukštupin, neišgrūdo jų kautis už karalių arba karalienę. Kol istorija pasiekia tą lygį – mūsų amžių, vaikai, mūsų bendrą paveldą, – kai platusis pasaulis įsibrauna, nepaisydamas tavo norų. Kol istorija atlieka vieną iš savo atbulinių kūliavirsčių ir prisišaukia griūtį. Vandenys sugrįžta. 1916, 1917 ir 1918 metais laukai dažnai užtvindomi, smarkiai nukenčia pylimai, ir žiotys labai apsineša dumblu, nes stinga žmonių, kurie paprastai dirba taikingus melioravimo ir sausinimo darbus. 1917 metais popieriniai šaukimai paskelbia, kad Džordžas ir Henris Krikai, gyvenantys Hokvelyje (Kembridžšyras), samdomi Limo melioracijos ir laivybos valdybos, turi būti aprūpinti uniformomis ir šautuvais.

Ir kurgi jie tą rudenį atsiduria, atskirai, bet su ta pačia užspausta kariuomene? Lygioje, lietaus merkiamoje, užlietoje žemėje. Visai panašioje į jų gimtąjį Fenlandą. Tokioje žemėje didysis Vermeidenas įgijo reputaciją ir sukūrė tuos išradingus metodus, kurie vis dėlto pasirodė netinkami rytų Anglijos teritorijai. Žemėje, kurioje 1917 metais dar kasama daug griovių, apkasų ir spaudžia melioravimo problema, ką jau kalbėti apie kitokias bėdas. Broliai Krikai regi platųjį pasaulį, ir tai nėra nuostabi vizija. Krikai regi – bet gal tai tik koks košmaras, koks nors blogas prisiminimas, kuris visada

juose tūnojo? – kad platusis pasaulis grimzta, vandenys grįžta, platusis pasaulis skęsta purve. Kas gi nežinos apie Flandrijos purvą? Kas gi nejaus šiame mūsų dvidešimtame amžiuje, kai net paauglys moksleivis istorijos pamokai siūlo temą „Istorijos pabaiga“, kaip Flandrijos purvas limpa jam prie kojų?

1918 metų sausį Henris Krikas parvežamas namo paslaugiai šrapnelio sužeistas į kelį. Tuo metu Hokvelyje jau bręsta ketinimai pastatyti karo paminklą, kuriame tarp kitų būtų ir jo brolio pavardė. Henris Krikas tampa sunkiu ligoniu. Henris Krikas šlubuoja, o nuo staigių garsų markstosi ir griūva kniūbsčias. Ilgą laiką jam sunku mintyse atskirti pažįstamus, bet svetimus Fenlando laukus nuo svetimų, bet pažįstamų purvavaizdžių, iš kurių jis sugrįžo. Jis mano, kad žemė jam po kojomis ims drebėti, kilti ir taps liūnu. Yra nusiunčiamas į chroniškų neurastenikų prieglaudą. Jis galvoja: yra tik realybė, pasakojimų nebeliko. Apie karo patirtį jis sako: „Aš nieko neprisimenu.“ Netiki vieną dieną imsiąs rėsti riebias apkasų istorijas: „Didelėse senose sviedinių išmuštose duobėse kai kur būdavo ungurių...“ Netiki kada nors sūnui kalbėsiąs apie motinos pieną ir širdis.

Bet Henris Krikas dar daug ko patirs. Jis pagyja. Susipažįsta su būsimąja savo žmona – iš tiesų tai dar viena istorija. 1922 m. jis susituokia. Ir tais pačiais metais Ernestas Atkinsonas netiesiogiai paveikia jo būsimą darbą. Netiesiogiai, nes Atkinsono žodis jau nebėra įstatymas; Atkinsono imperija, kaip ir daugelis kitų imperijų, smunka, ir, prieš karą pardavęs daugumą savo turėtų Limo laivybos bendrovės akcijų, Ernestas Atkinsonas gyvena kaip atsiskyrėlis, kai kas sako, kad ir išprotėjęs. Bet 1922 metais mano tėvas paskiriamas Naujojo Atkinsono šliuzo prižiūrėtoju.

■4

Pas mokyklos direktorių

Ir Luisas sako:

– Apkarpome istoriją.

Tiesiog taip. Tarsi nė nereikėtų aiškintis tikrųjų gėdingų mano neišvengiamo pasitraukimo priežasčių, nes jos mudviejų visiškai pripažintos (nors niekada neaptartos). Tarsi galėtume žaisti žaidimą, kad aš išeinu ne su asmeninės nešlovės dėme, o dėl paprasto programos pakoregavimo.

Bet, klausyk, Luisai. Apkarpote istoriją? Nukerpate *istoriją*? Jeigu reikia mane išmesti, tai mane ir išmeskite, bet nenaikinkite to, ką aš darau. Neišvarykite mano istorijos...

Vaikai, mūsų pagirtinas ir patikimas direktorius – jeigu man galima akimirką atsisakyti profesinio takto – mane ir mano skyrių laiko (nesvarbu, ką jis sako) diegliu šone. Jis mano, kad švietimas yra ateičiai ir apie ateitį – puiki teorija, pasigėrėtinas tvirtinimas. Todėl dėstomasis dalykas, nors ir kaip vertinamas akademinės tradicijos, savo pirmine funkcija orientuotas į praeitį, *ipso facto* turi pasitraukti pirmas...

Vaikai, štai tas vyrukas, vardu Luisas, – jums, tiesą sakant, ir man labiau žinomas kaip Lulu – bando sudaryti įspūdį, kad aš netikėlis ir netgi šiek tiek nušokęs nuo proto. Ir tai esąs neišvengiamas padarinys to, kad taip ilgai kuičiausi tame istorijos akidūmyje.

– Anksčiau išeiti į pensiją, Tomai. Gaunant visas finansines privilegijas. Pusė mūsiškių nedvejotų nė sekundės.

– Ir uždarot mano skyrių?

– Neuždarom. Nekalbėk niekų. Aš *neatsisakau* istorijos. Neišvengiamas sumažinimas. Naujo skyriaus vedėjo nebus. Istorija sujungiama su bendraisiais dalykais.

– Išeina kaip ir tas pats.

– Tomai, noriu, kad viskas būtų aišku. Tai ne mano asmeninis sprendimas. Tiesa, tavo dalyku nesu sužavėtas. Savo požiūrio niekada neslėpiau. Tau nepatinka fizika. Nepatinka, kaip leidai suprasti, ir direktorystė. Mudu jau daug metų dėl to kryžiuojam špagas (*vangiai šypteli*) – šitaip ir susidraugavom. Truputis sveiko akademinio priešiškumo. Bet čia nėra nė kalbos apie kokią nors vendetą. Tu žinai, kaip smaugia biudžeto apkarpymai. Ir žinai, kaip esu spaudžiamas: „praktinis ryšys su realiu šiandieniniu pasauliu" – štai ko reikalaujama. Ir, po velniais, tu negali neigti, kad mokinių, kurie renkasi istoriją, nuolat mažėja.

– O kaip yra dabar, Lu? Kaip yra pastarosiomis savaitėmis? Tu žinai ne blogiau už mane, kad ne mažiau kaip šeši mokiniai, kurie mokosi kitų dalykų, pasiprašė perkeliami į mano A lygio grupę. Vadinasi, aš kažkuo patrauklus.

– Jeigu „patrauklumu" vadini visišką nukrypimą nuo programos, jeigu „patrauklumu" vadini tą cirką, kuriuo pavertei savo pamokas.

Jis purkšteli ir ima netekti kantrybės.

– Aš tau patariau, Tomai, draugiškai patariau. Sakiau, pailsėk, paimk atostogas...

(Ir grįžęs nerask jokio sumautos istorijos skyriaus.)

– Jeigu tu linkęs reikalauti...

Jis atsistoja, kelis kartus giliai įkvepia. Stovi prie lango rankas susikišęs į kišenes, pasisukęs šonu, kampe tarp lango rėmo ir bylų spintos. Pusė keturių. Pamokos pasibaigusios. Žaidimų aikštėje kaupiasi prieblanda.

– Taip jau yra, Tomai, kad aš sutinku su galingaisiais. Parengti realiam pasauliui. Taip jau yra, kad manau, jog dėl to čia ir esame, – demonstratyvus rankos mostas žaidimų aikštės pusėn. – Bent vieną iš tų vaikėzų paleisti į pasaulį jaučiantį, kad esąs reikalingas, sugebantį prisitaikyti, sukaupusį praktinių žinių, o ne beprasmės informacijos kratinį...

(Štai ir išlindo.)

Geras, stropus, atkaklus žmogus. Tikrai. Kartais eidamas iš mokyklos matau, kad antrame aukšte dar dega Luiso šviesa, kybanti tarp užtemusių klasių kaip žibintas. Jis rūpinasi, stengiasi, negaili jėgų. O kai kas nors nepavyksta, jį apima graužatis. Graužatis dėl mokinių. Graužatis, kad XX amžiaus devintame dešimtmetyje jis negali suteikti jiems auksinių perspektyvų. Graužatis padovanojo jam opą, kurią jis gesina viskiu iš bylų spintos (aš žinau ir apie tai).

Vaikai, trumpa mūsų direktoriaus charakteristika:

Seniai seniai, šviesiojo septintojo dešimtmečio viduryje... Bet jūs gi neprisiminsit šviesiojo septintojo dešimtmečio. Tada tiko revoliucingumas, buvo visai įmanoma revoliucingai reikštis. Tai lėmė (pažvelkime iš istorinės perspektyvos) laikinas praturtėjimas, švietimo plėtra ir geros artimiausios ateities prognozės. Tarsi jaunimo revoliucija... Bet tai ir šaltojo karo, Kubos konflikto ir tarpžemyninių balistinių raketų laikotarpis...

Seniai seniai, šviesiojo septintojo dešimtmečio viduryje, kai jūs dar tik ruošėtės gimti, o Luisas, be to, kad buvo paskirtas direktoriumi (jo vienintelis varžovas – istorijos mokytojas, vyresnis žmogus, kuris vis dėlto norėjo pasilikti klasėje), į pasaulį uoliai leido savus mažylius – ateitis daug žadėjo. Geras metas mokyklų direktoriams. Mūsų mokykla – naujas laivas, plaukiąs į pažadėtąją žemę. Denyje kupinas pasitikėjimo žingsniuoja Luisas,

mūsų šaunusis kapitonas, fizikos ir chemijos mokytojas (technikos proveržio laikai).

Tas laivas tebėra jo. Bet jis jau nebe kapitonas. Jis tapo laivapriekio papuošalu. Pabelskit į jį. Po laku – kietas medis (ir graužaties kirvarpos). Mūsų laivapriekio papuošalas vaizduoja prieš penkiolika metų buvusį direktorių. Įsižiūrėkite į jį per rytinį susirinkimą (Žiūrite? Ir klausotės? Taip, taip, jis turi žavesio.) Mūsų Lulu nepamatysite nukabinusio nosies. Nepamatysite ant pakylos kitokio kaip tik iškėlusio, ryžtingai atkišusio smakrą, su šypsena ir visada paruoštu pokštu. Jis dabar savo vaidmenį mato taip: laikykis tvirtai, visada šypsokis. Bet sunkus tai darbas – dangstyti graužaties žymes. Įvaro opą.

Ir jis moka elgtis su vaikais. Pats turi tris. Mokytojų kambaryje kvaršina jais galvą (mano Deividas, mano Ketė...). Per kviestinę vakarienę (svečiai – Tomas ir Merė Krikai) jis pareiškia – gerokai nusitašęs – namuose ketinąs įrengti slėptuvę nuo radiacijos: „Dėl vaikų, žinot, tik dėl vaikų...“ Nors nebegali būti dosnus Kalėdų Senelis, nors aplinkui nebežarstomi pažadai dovanų pakuotėse, jis laisvai dalina patapšnojimus per galvą ir geraširdiškus paskatinimus. Jūs tik stropiai ruoškit namų darbus, būkit geri klasėje. Išsilavinimas jus išgelbės. Mokykla yra mikrokosmas, tad jeigu mokykla gerai veikia... Jis moka su vaikais.

Tik kad jam ne prie širdies suaugusiųjų rūpesčiai, ne prie širdies susipainiojęs suaugusiųjų pasaulis. Jis nori būti su savo mokiniais ir šalinasi savo darbuotojų. Kai jiems kyla problemų, kalbà su jais būna trumpa...

Jis tikriausiai eina iš vieno su valdžia. Jų spaudimo apkarpyti išlaidas nusigriebė kaip dingsties. Tas žmogus turi išeiti. Be jokių abejonių. Bet kaip išvengti visos tos suaugusiųjų painiavos? Katedrų pertvarkymas. Biudžeto direktyvos... Ir dėstomojo dalyko ryšys su realiu pasauliu...

(Bet nuo kada gi tu, Lu, gyveni realiame pasaulyje?)

Taigi, jis sako: „Apkarpome istoriją...“

Jis nesako: „Jeigu būtų šiaip kas nors... Bet vaiko vagystė. Vaiko vagystė. Mokytojo žmona. Negali negirdėti, koks triukšmas. Ir tie prakeikti spaudos pranešimai...“

Jis nesako: „Aš palaikyčiau tave, Tomai, ginčiau. Bet tokiom aplinkybėm – kai tos pamokos... tas cirkas...“

Jis nesako: „Kaip ji laikosi, Tomai?“

(Senais laikais turbūt būtų sakoma, kad ji pamišusi. Ji yra įstaigoje, kuri senais laikais, bet ne dabar, buvo vadinama pamišėlių prieglauda.)

Jis neklausia: „Kodėl?“

Jis sako... Bet jis net negali pasakyti, ką ketinęs – atidaro bylų spintą, tuoj pasiūlys man viskio. Jokių priežasčių, jokių paaiškinimų, jokio rausimosi praeityje. Jis greičiau apsimes, kad tai nerealu. Realybė tokia keista, tokia keista ir netikėta. Jis nenori apie tai kalbėti.

Ponas Luisas Skotas, direktorius, susidūręs su pikta tėvų reakcija, šiandien sakė nieko nekomentuosiąs.

Jam norėtųsi, kad tai kuo greičiau baigtųsi ir nukristų jam nuo galvos:

Anksčiau į pensiją. Su finansinėmis privilegijomis. Apkarpome istoriją.

■5

Mėlynė ant mėlynės

Jis lengvai kilsavo. Sukiojosi ir sūpavosi sūkuriuose veidu žemyn, ištiestomis, per alkūnes sulenktomis rankomis – kniūbsčio ramiai miegančio žmogaus poza. Bet jis buvo miręs, o ne miegantis. Nes kūnas, gulintis vandenyje veidu žemyn, nemiega, ypač jeigu jis šitaip tamsoje nepastebėtas gulėjo keletą valandų.

Mat tą naktį (1943 metų liepos dvidešimt penktąją) tėtės kaip tyčia nekamavo jo įprastinė nerimastis. Tą naktį jis miegojo kietai, kol pažadino aušra, tada atsikėlė kartu su Diku, kuris naktį visada miegodavo netrikdomai ir kas rytą keldavosi pusę šešių, o pusę septynių motociklu išvažiuodavo į Lino priemiestį, kur Uze dirbo su žemsiurbe. Tiktai sambrūzdis, sklindantis nuo trobos fasado, kimus tėtės šūksnis, uždorio tilteliu trepsinčių kojų bildesys atėmė iš manęs papildomą miego valandą, kuri man būdavo palikta kaip stropiam moksleiviui (moksleivis tuo metu atostogavo ir nebuvo taip jau ypač stropus), ir neleido manęs pažadinti, kaip įprasta, Diko motociklo kosėjimui ir gargaliavimui.

O kai nuėjau į Diko kambarį pasižiūrėti į upę, tėtė su Diku palinkę, nuleidę akis stovėjo ant tiltelio, ir tėtė valties kabekliu vandenyje kažką baksnojo, atsargiai, nervingai, tarsi būtų auginęs kažin kokį pavojingą, bet vangų vandens gyvūną ir mėginęs jį išjudinti.

Aš užsimečiau drabužius ir spurdančia širdimi nusileidau žemyn.

Tuo metų laiku upė būdavo nusekusi. Paties uždorio barjeras, vertikali gretimo kranto plytinė danga ir pylimas tarp uždorio ir šliuzo sudarė gilų trišonį aptvarą, iš kurio nebūtų buvę lengva iškelti jokį kūną – nei gyvą, nei mirusį. Tėtė, matyt, apie tai ir galvojo – ropštėsi atgal į trobą pasiieškoti geresnių įrankių negu kabeklis ir prie šliuzo mechanizmo sutiko mane, spaudžiantį prie-

šingon pusėn. Jo veidas atrodė kaip nusikaltėlio, pagauto darant nusikaltimą.

– Fredis Paras, – tarė jis.

Bet aš jau pats atpažinau languotus vasarinius marškinius, pilkas medvilnines kelnes, atsikišusias mentes, tamsius plaukus, kurie, net ir išmirkę upės vandenyje, Fredžio pakaušyje liko susimetę į nepaklusnius kuokštus.

– Fredis Paras.

Jis praėjo pro mane. Aš nuėjau ant tiltelio prie Diko. Jis rankose laikė kabeklį ir švelniai apdairiai baksnojo kūną.

– Fredis Paras, – tariau aš.

Nieko daugiau negalėjom, tik kartoti tą pavardę.

– Fredis Paras, – tarė Dikas. – Fredis Paras-Paras.

Mat šitaip Dikas kalbėdavo – kaip mažas vaikas.

Jis atsigręžė veidu į mane – pailgu bulvės spalvos veidu su stambiu smakru ir glebiomis lūpomis, kurios visada būdavo praviros ir pro jas sunkdavosi silpnas nesąmoningas švokštimas. Jo akys mirksėjo. Kai Dikas būdavo susijaudinęs, tai parodydavo tik jo akys. Murzina veido spalva nei parausdavo, nei išblykšdavo, burna tebebūdavo sugležusi, o akys tik spoksodavo. Vien akių vokai liudydavo jausmą. Bet nors jos rodydavo jausmą, vien iš jų judesių nebūdavo įmanoma pasakyti, koks tai jausmas.

– F-fredis Paras. Lavonas Fredis. Lafredis vonas.

Jis krutino kūną kabekliu. Mėgino apversti jį veidu aukštyn.

Tėtė buvo dingęs pašiūrėje, pristatytoje prie trobos. Ten buvo sudėti kiti kabekliai, virvės, gelbėjimosi ratai, taip pat grėbliai ir kobiniai, kuriais jis semdavo iš upės šlamštą. Mūsų plokščiadugnė valtis, kuri šią akimirką būtų buvusi tinkamiausia priemonė, gulėjo apversta ant pastolio prie pakrantės tako su remontuoti išimtu gabalu dugno.

Jis išėjo iš ten tuščiomis rankomis. Buvo aišku, kad pagalvojo apie virves ir kobinius, bet nors jie veiksmingai graibė šakas ir avių maitą, jam buvo baugu griebti jais jautrų mirusio vaikino kūną.

Jis stovėjo ant tako veidu į mus. Paskui labai sąmoningai kelioms sekundėms nusigręžė į kitą pusę. Žinau, ką jis darė. Jis vylėsi, kad viso to nėra. Vylėsi, kad joks skenduolis vieną skaistų vasaros rytą neplūduriavo prie slankiojo uždorio. Vylėsi, kad jeigu nusigręš, suskaičiuos iki dešimties, sukuždės slaptą maldelę, tai išnyks. Bet neišnyko.

Saulė dar buvo žemai, tviskėjo ant upės. Virš laukų balsvai žydrame danguje čireno vieversiai. Ir šią pačią valandą visame žemės rutulyje vyko karas. Mūsų daliniai, taip mums buvo sakoma, atkakliai veržėsi Sicilijoje; rusai irgi veržėsi. O štai Atlante... Bet, išskyrus „Lancaster" ir B-24 bombonešius, kurių poilsiui labai tiko lygus ir strateginis Rytų Anglijos kraštas, šiame Fenlando užkampyje mūsų nepasiekdavo jokia šios visuotinės kovos užuomina.

Tėtė nušlubčiojo atgal prie uždorio ir tiltelio ir Dikui iš rankų paėmė kabeklį. Nieko čia negalėjai padaryti, tik šiuo kabekliu nuvairuoti kūną vandeniu iki ten, kur jį rankomis galima išvilkti į sausumą. Tai reiškė, kad jį reikia nukreipti aplink centrinį pylimą palei priekinį slankųjį uždorį, paskui pakrantės taku keletą jardų prieš srovę iki tos vietos, kur prie vandens leidžiasi kranto laiptai ir kur būtų buvusi pririšta mūsų valtis, jeigu nebūtų gulėjusi apversta su skyle dugne.

Žiūrėjau, kaip tėtė dvejoja – Fredžio marškinių apykaklę ar kelnių diržą. Nusprendė kabinti apykaklę. Galiausiai būtų buvę geriau pasirinkti diržą. Įkišęs kabeklio galą tarp marškinių apykaklės ir balto Fredžio sprando, pasuko ir jam pavyko užkabinti. Jis ėmė pamažu eiti tilteliu centrinio pylimo link, kabeklį laikė didžiai, netgi virpulingai susikaupęs. Mes sekėme iš paskos.

Į šonus užlenktų Fredžio rankų padėtis nelengvino kelionės vandeniu. Be to, kėlė iliuziją, kad jis vandens paviršiumi kažkaip primityviai kepurnėjasi priekin – šį įspūdį neigė akivaizdus rankų ir kojų sąstingis ir gerai žinoma tiesa, tik patvirtinta šio ryto atradimo, kad Fredis Paras nemoka plaukti.

Bandydamas nukreipti kūną aplink prieš srovę stovintį centrinio pylimo galą, tėtė pateko į keblią padėtį. Traukiant kūną skersai srovės, kojos pasisuko į tėkmę. Tuo pat metu dešinė plaštaka ir dilbis užkliuvo už mūro ir kojas dar labiau nukreipė priekin. Spausdamas kabekliu iš šono, tėtė mėgino ištaisyti šią padėtį ir atitraukti Fredžio ranką nuo pylimo sienos, bet ji tebebuvo užkliuvusi.

Bendras visų šių veiksmų ir atoveiksmių poveikis buvo tas, kad Fredžio apykaklės užsūkis, kuriuo jis buvo prikabintas už kabeklio, sukosi toliau, kol galiausiai nebegalėjo suktis kartu nesisukant Fredžiui. Staiga kūnas, pradėdamas kaire koja ir petimi, atsivertė aukštielninkas, ir tai, kitaip negu neįtikinama plaukimo imitacija, sukėlė stiprų įspūdį, kad Fredis Paras ūmai pabudo iš kniūbsčio snaudulio ir, suerzintas kabeklio, baksnojančio kaklą bei grasinančio pasmaugti, piktai atgijo.

Gal karštligiškai reaguodamas į šią iliuziją, o gal apskritai nusprendęs atsisakyti savo plano ir išgriebti kūną iš vandens čia pat, tėtė ėmė iš visų jėgų traukti kabeklį. Fredis stačias iškilo iš vandens iki juostos ir alkūnėmis į šonus, riešus pakėlęs pasidavimo gestu, pakibo dar per keletą pėdų nuo tėtės. Galva atkrago ir trinktelėjo į pylimo mūrą. Iš burnos plūstelėjo vanduo. Susisukusi marškinių apykaklė, nebegalėdama išlaikyti kabančio kūno svorio, nuplyšo. Kabeklis pirmiausia užkliudė Fredžio žandikaulį, paskui, kūnui krentant atgal į vandenį, arė aukštyn per skruostą, akiduobę ir smilkinį.

Ir kaip tik tada, vaikai, kai Fredis Paras paniro ir vėl iškilo ir tapo aišku, kad iš netyčia padarytos žaizdos jo galvoje sunkiasi

kraujas, bet ne įprastinis ryškiai raudonas kraujas, kuris greitai maišosi su vandeniu, o tamsi, lipni, nepaklusni juodųjų serbentų spalvos masė, – aš pabudau iš sapno. Ir suvokiau. Suvokiau, kad matau lavoną. Tai, ko niekada nebuvau matęs. (Nes motiną mačiau merdinčią, bet nemačiau mirusios.) Ir ne šiaip lavoną, o savo draugo lavoną (tiesa, sukto draugo, įtartino ne vienu atžvilgiu – bet vis tiek draugo). Fredžio Paro. Su kuriuo dar užvakar šnekėjausi. Su kuriuo dar ne taip seniai, sėdėdami ant aukštų Hokvelio kanalo krantų, kur jis įteka į Limą, netoli nuo ten, kur Limas susitinka su Uzu, šaipydavomės ir pokštaudavome. Kartu su Diku, Mere Metkalf, Šerle Olford, Piteriu Beinu ir Deividu Kou – dauguma mūsų pusnuogiai ir purvinomis kojomis, nes tai buvo mūsų mėgstama vieta paplaukioti.

Tik Fredis Paras plaukti nemokėjo.

Diko blakstienos dūzgė. Tėtė nusikeikė – kukliu keiksmu dievobaimingo žmogaus, kuris keikiasi tik iš nevilties, o ne iš pykčio, – ir vėl graibė kabekliu po Fredžio drabužius.

Fredį Parą ištraukėme iš vandens. Kartu iškėlėme kranto laiptais – vandens prisisunkęs kūnas nelengvas – ir nunešėme į betonuotą pakrantės tako atkarpą prie trobos. Ten tėtė paguldė jį ant krūtinės, nes tai yra rekomenduojama padėtis leisgyviams skenduoliams. Ir ten, kadangi vienu metu pagal Didžiojo Uzo baseino valdybos (kuriai priklausė Limo melioracijos ir laivybos valdyba) programą tėtė mokėsi Holgerio-Nilseno dirbtinio kvėpavimo metodo, jis ėmė spaudyti tarp atsikišusių Fredžio menčių, kilojo ir nuleidinėjo jo sustingusias rankas – ir darė tai visą ketvirtį valandos. Ne todėl, kad nebūtų žinojęs – taip pat gerai kaip ir mudu su Diku, – jog Fredis negyvas, o todėl, kad tėtė, būdamas prietaringas, niekada neatmesdavo stebuklo galimybės, ir todėl, kad ši ritualinė atgaivinimo pretenzija atitolino tą akimirką, kai jam reikės

stoti prieš tiesos kaltinimą. Kad vaikino lavonas buvo rastas jo šliuze, vaikino, kurį – jeigu šliuzo prižiūrėtojo budrumas tą naktį jo nebūtų apleidęs – buvo galima išgelbėti; kad tai buvo jo šliuzas, jo atsakomybė; kad tai buvo jo pažįstamo kaimyno sūnaus lavonas; kad traukdamas šį lavoną kabekliu negrabiai sužeidė į galvą, o sužeisti mirusįjį turbūt baisesnė nuodėmė negu sužeisti gyvąjį; kad reikia informuoti ir iškviesti atitinkamų instancijų atstovus; kad į jo ramų paupio gyvenimą vėl įsibrovė Neganda.

Mat kai lavonas atplaukia į šliuzą, prižiūrimą žmogaus su mano tėvo charakteriu, tai yra ne nelaimingas atsitikimas, o prakeikimas.

Iš Fredžio Paro burnos dar pliūptelėjo vandens, bet iš vyšninio įkirčio smilkinyje kraujas nebebėgo. Iš Fredžio Paro burnos vanduo plūdo ritmiškomis čiurkšlėmis pagal atkaklių rankų paspaudimus tarp pečių. Mat esama ir tokio dalyko kaip žmogaus sausinimas ir žmogaus pumpavimas. Ir ką gi mano tėvas darė tą liepos rytą – tą patį, ką jo protėviai darė ištisas kartas: šalino vandenį. Bet nors jie atkovodavo žemę, mano tėvas negalėjo atkovoti gyvybės...

Taip aš ir matau mus – tyliai susibūrusius ant pakrantės tako, o tėvas triūsia, kad paneigtų tikrovę, triūsia prieš gamtos dėsnį, sakantį, kad tas, kas mirė, nebegyvens; sviestinėje ryto dangaus miglelėje čirena vieversiai, o saulė, šviečianti išilgai Limo, apsiaučia mūsų trobos geltonų plytų fasadą, ant kurio virš prienamio galima pastebėti akmeninį įdėklą su data: 1875, – o virš datos – reljefinį motyvą iš dviejų sukryžiuotų kviečių varpų, kurios, atidžiau įsižiūrėjus, pasirodo, visai ne senos kviečių varpos, o ūsuotos miežių varpos.

Vanduo liejasi stulbinamais kiekiais. Bet kad ir kiek tėtė ritmiškai spaudo bei trauko, kad ir kaip užsispyręs taiko Holgerio-Nilseno metodą, jis negali nuslėpti, jog jį apėmusi neviltis. Jog, nors lūpos nekruta, jis meldžiasi, galvoja apie Džeką ir Florą Parus, kurie

šią akimirką dar nežino, kad jų sūnus mirė. Aš irgi meldžiuosi ir viliuosi – nežinau, ar dėl Fredžio Paro, ar dėl tėvo, – kad Fredis Paras stebuklingai atgis. Nes man atrodo, kad, bergždžiai pumpuodamas Fredžio kūną, tėtė bando išsiurbti ne tik šį naują prakeikimą, bet ir savo gyvenimo nedalią – tą nedalią, kuri prieš šešerius metus atėmė iš jo žmoną, nedalią, kad jo pirmasis sūnus gimė nenormalus, bulviagalvis (nes toks yra Dikas). Ir daugiau prakeikimų, daugiau turbūt dar nežinomų prakeikimų.

Iš mūsų trijų tik Dikas neatrodo susikrimtęs (bet ką gi galima pasakyti apie pusgalvio jausmus?). Jam šis kūno – net ir pažįstamo kūno, ištraukimas iš upės, matyt, iš esmės nesiskiria nuo jo kasdienio darbo (į kurį jis šiandien pavėluos) – daugiakauše žemsiurbe traukti dumblą iš Uzo. Mat Dikas – geras darbininkas, kad ir koks pusgalvis, dėl to nėra abejonių. Nėra abejonių dėl jo fizinės jėgos, ištvermės, niauraus pasiryžimo plūktis taip, kaip jam liepta. Dikas atsiduoda dumblu. Dabar jis eina prie tako krašto. Paima kabeklį. Pasilenkia prie jo ir spjauna – gerą senų Krikų gleivių skreplį, gleivių, kurios, nors tirštos ir gausios, šią akimirką negalėjo nuslopinti mano tėvo vidinio jaudulio, – į užtūrą. Jis žiūri, kaip skreplys plaukia, burbuliuoja, nuskęsta. Jo blakstienos, it karvės, plazdena virš žuviškų akių.

Ir, mums stengiantis prikelti mirusįjį, tik Dikas savo mirksinčiomis akimis mato iš tolo artėjančius du lichterius, plaukiančius upe aukštyn nuo Uzo, praleistinus pro šliuzą. Nors čia ir skenduolis, slankųjį uždorį vis tiek reikia atidarinėti ir uždarinėti. Ir netrukus ši paupio nelaimė, žinoma tik mums, bus žinoma ir kitiems – šią žinią Limo aukštupin neš Gildsio trąšų bendrovės upeiviai. Netrukus desperatišką tylą pakrantės take nutrauks balsai tų, kuriems paskendęs vaikinas – tik jų rūpesčių periferijos, o ne centro dalis. „Kokia nauda sunkt vandenį iš negyvėlio?“ (pirmasis baržininkas).

„Kabekliu? O kam čia jum reikėjo kabeklio? A negalėjot panert ir ištraukt šelmį?“ (Tikrai – kodėl ne? Todėl, kad blogas ženklas plaukti tame pačiame vandenyje, kur skenduolis.) Policininkų ir greitosios darbuotojų balsai, su klausimais ir užrašų knygutėmis, tiems tokie dalykai gal ir ne kasdienybė, bet nieko neįprasta.

Ir kam čia nervintis dėl vieno paskendusio vaikino, kai toli už horizonto ir danguje kariaujamas karas, kai motinos kasdien netenka sūnų ir kas naktį pakyla bombonešiai, ir ne visi sugrįžta? Pirmenybė – plačiajam pasauliui. Ir netgi tėtė, kadaise stebėjęs, kaip platusis pasaulis skęsta Flandrijoje, bet išgyvenęs, kad tą istoriją papasakotų, turbūt vieną dieną pasakos – žibindamas cigaretės pelenus ir kraipydamas galvą, – kaip jis iš Naujojo Atkinsono išžvejojo vargšą paskendusį bernelį.

Nes padėties tikrumas, vaikai, – būkit dėkingi, – aplanko mus tik trumpam laikui.

Tačiau trumpą tarpsnį tas epizodas atrodo begalinis: pakrantės takas, žvilgantis Limas, žemupiu artėjantys lichteriai, Dikas prie užtūros, tėtė bergždžiai, bet negalėdamas sustoti, darbuojasi prie vandens prisisunkusio Fredžio Paro kūno.

Ir apimtas jaudulio tėtė nemato to, kas šį epizodą daro dar labiau begalinį ir neišdildomą. Nes po įkirčiu Fredžio Paro dešiniajame smilkinyje yra tamsi apvalaina mėlynė. O gal tėtė ją mato ir kaip tik todėl kiloja Fredžio rankas, nenorėdamas dar didesnės Negandos. Gal ir Dikas ją mato ir kaip tik todėl nusigręžia ir spjauna į užtūrą. Gal mes visi ją matome, bet tik aš vienas matau (nors ir nenutuokiu, kaip greitai lavonas pamėlynuoja), kad mėlynę Fredžio dešiniajame smilkinyje, kraštuose dulsvai geltoną, paliko ne kabeklis.

Bet artinasi lichteriai. Dikas atidaro žemutinius vartus, ir tuo pat metu upeiviai pakrantės take kažką pastebi – tai pateisins jų

kelionės aukštupin pertrauką. Jie išsiropščia į krantą ir praneša mums tai, ką jau žinome, bet žinoti nenorime, – kad Džeko Paro sūnus toks pat negyvas, kokie jie gyvi, – ir taip galiausiai priverčia tėtę liautis atkakliai spaudus ir traukus. Upeiviai klega. Tėtė tyli, paskui staiga prisimena esąs šliuzo prižiūrėtojas, nepaprastais atvejais turįs pareigų.

Nuo Fredžio iškėlimo iš upės praėjo dvidešimt penkios minutės (balos, kurioje jis guli, pakraščiai jau ima džiūti). Ir truks dar trisdešimt penkias minutes, kol atvyks policininkai iš Aptono ir greitoji iš Gildsio. O tada (nes lavonai, kaip ir nuskinti vaisiai, tikrai ima mėlynuoti) virš senos mėlynės, kurios negalėjo palikti kabeklis, bus pradėjusi plisti nauja mėlynė, padaryta kabeklio, ir tuo metu neatidžiai akiai abi mėlynės atrodys kaip viena. Ir štai dėl to – todėl, kad aiškindamas policininkui tėtė su atgailaujančiu atkaklumu ne kartą tvirtino, jog žaizdos Fredžio galvoje padarytos dėl jo nepateisinamai nerangaus elgesio su kabekliu (mudu su niurnančiu Diku buvome liudininkai); todėl, kad policininkas buvo patenkintas; todėl, kad praėjo laiko, kol nelaimingi tėvai buvo informuoti ir iškviesti (dar vienas begalinis, neišdildomas epizodas) ir lavonas išvežtas į Gildsio morgą, ir laikas ištrina smulkmenas; ir todėl, kad tyrimo ėmęsis patologas, informuotas apie reikalą su kabekliu, iš tiesų žvelgė neatidžia akimi ir jam terūpėjo patvirtinti, kad Fredžio plaučiai buvo užlieti, ir pabrėžti kitą lemiamą faktą, kad piliečio krešinčiame kraujyje buvo nemaža alkoholio priemaiša, – preliminarinis nuosprendis dėl Fredžio Paro buvo tas, kad jis mirė (nemokėdamas plaukti, o tuo metu dar ir girtas) paskendęs tarp vienuoliktos ir pirmos valandos naktį iš 1943 m. liepos 25-os į 26-ą.

Vaikai, kodėl tą akimirką, kai kabeklis kapstė tai slystantį, tai kabantį Fredžio Paro kūną, mane sukaustė baimė? Todėl, kad išvy-

dau mirtį? Ar kokią nors dar baisesnę pamėklę? Todėl, kad tai buvo ne tik aiški, paprasta, siaubinga, nelaukta mirtis, bet kažkas daugiau?

Vaikai, blogis nėra tai, kas atsitinka kažkur toli, – jis staiga paliečia tavo alkūnę. Buvau persigandęs, kai pamačiau, kad Fredžio galvos įkirtyje pasirodęs tamsus kraujas neteka. Bet toli gražu ne tiek persigandęs, kaip vėliau tą dieną, kai Merė Metkalf man tarė: „Aš pasakiau jam, kad tai Fredis. Dikas nužudė Fredį Parą, nes manė, kad tai jis. O tai reiškia, kad ir mes kalti."

Ir tą patį vakarą, kai aš parvažiavau dviračiu iš pasimatymo su Mere (mat tarp mudviejų buvo užsimezgę tokie jaunatviški santykiai, kurie, nors ir jaunatviški, ne visada būna nekalti ir, nors vyksta jaunystėje, gali paveikti visą likusį gyvenimą), Limu atplaukė dar vienas daiktas, bet jį pamačiau ir iššvejojau tiktai aš vienas.

Prie vandens virš šliuzo nardo kregždės. Vėlus liepos vakaras dar tik pradeda temti. Virš meldų meišia uodai. O aš guliu po gluosniu nedidelėje įduboje kitame upės krante, nuo trobos aukštupio pusėje – toje vietoje dažnai sėdėdavau arba gulėdavau ir tenkindavau knygų alkį. Ten aš surijau „Herevardą Budrųjį", „Juodąją strėlę" ir „Su Klaivu Indijoje". O dar vėliau mąsliai, nors ir be ugnelės, kramčiau mokyklinius vadovėlius (ar jus, vaikai, stebina, kad jūsų nuobodus mokytojas kadaise buvo nuobodus kalikas?) arba kurpiau pompastiškus rašinius (vėl susigūžiu) apie Jokūbo šalininkų sukilimus arba Septynerių metų karo poveikį. Bet tą vakarą istorijos aš neatsinešiau (istorija – plonas apdaras, jį lengvai praduria peilio ašmenys, vadinami Dabar). Atsinešiau baimę.

Pro gluosnio šakas stebiu tėtę. Jis pakrantės taku vaikšto pirmyn atgal, lyg sargybinis. Kartais žvelgia į ramiai srūvančią upę, o

kartais – į dangų. Be garso kalbasi su savimi. Kartkarčiais patrina sau dešinį kelį, kelį, sužeistą jau prieš tiek metų – 1917-aisiais. Patrina, nes iš pat ryto padarė klaidą klūpodamas (blogiausias dalykas tam dar vis jautriam keliui) keletą minučių ant kieto paviršiaus (betono). Betgi jis vargu ar galėjo paisyti... O dabar vaikšto pirmyn atgal, prieblandai tamsinant profilį, glostydamas ir lankstydamas kenčiantį sąnarį, bet dar nelabai apie jį galvodamas. Šią naktį jis neis statyti bučių unguriams, bet neis ir miegoti. Kai bus tamsu, bet arčiau aušros negu sutemų, jis vis dar šliuzo pašonėje trins savo kelį. Nes praeitą naktį, praradęs budrumą...

O Dikas zulinasi palei pašiūrę prie kairiosios trobos sienos ir daro tai, ką visada jį rasi darant, kai nėra ką daugiau daryti, – „taiso" savo motociklą. Tai reiškia, kad atsuka jo dalis (mat nors motociklas senas, jis visai nesugedęs), patepa jas, laiko iškėlęs į šviesą, trina ir vėl prisuka. Dikas sutaria su mechanizmais. Jis kasdien įkalbina suktis pasenusius daugiakaušės žemsiurbės krumpliaračius, nors jeigu ne karas, tas agregatas jau seniai būtų buvęs nurašytas. Ir visai įsivaizduojama, kad jeigu nebūtų trūkę šio to galvoje, šis sutarimas su mechaniniais aparatais – Diko atveju tai ne tiek įgudimas, kiek kažkokia giminystė – būtų aukštai pakylėjęs jį kokioje nors aktualioje srityje, tarkim, hidrotechnikos, mat šios specialistų Fenlande nuolat trūksta.

Dikui tikrai stinga kai kurių įgūdžių, pravarčių net ir linkusiesiems į techniką. Dikas nemoka skaityti nei rašyti. Jam netgi nekaip sekasi žodžiu sukurpti normalų sakinį. Kaimo mokykloje jis gavo išsilavinimo pradmenis. Keista tai, kad nors atrodytų, jog Dikui dėl jo trūkumų reikėjo specialaus ir papildomo dėmesio, jo lavinimą apribojo, netgi, galima sakyti, tyčia nutraukė jo tėvai. Privilegijuotas gabaus moksleivio vaidmuo buvo suteiktas jaunėliui sūnui – iš jo buvo daug tikimasi, todėl jį reikėjo atleisti nuo

visokių fizinių darbų, o vyresniajam (kuriam, regis, tai buvo nė motais) skirta kasdieninio triūso dalia. Ir nors galbūt ši ryžtinga tėvų strategija išreiškė paprastą pripažinimą, kad jų primagimis vis dėlto yra beviltiškas, jos buvo siekiama nepateisinamai griežtai. Pavyzdžiui, vienu metu jaunėlis, manydamas, jog tesingiausia būtų mažiau laimingam broliui perteikti bent dalį savo dar kuklių žinių, ėmėsi slapto prusinimo programos (jau formavosi būsimasis mokytojas); jį demaskavus, švietimo projektas buvo sustabdytas, o suerzintas tėvas (kuris, tiesą sakant, nebuvo lengvai įsiutinamas arba užrūstinamas žmogus, ypač po apgailėtinos žmonos netekties) jam stačiai išdrožė: „Neugdyk jo! Nemokink jo skaitytė!"

Ir kaip tik tą naktį tėvas (atgavęs savitvardą) jaunesniajam sūnui papasakojo apie motinos pieną ir kad visi turi širdį...

Dikas darbuojasi prie motociklo. Galima būtų tarti, kad Diko meilė mašinoms (jeigu tai meilė) kyla iš to, kad pats jis yra tarsi mašina – tuo, kad mašina yra tai, kas neturi savarankiškos sąmonės, ir tuo, kad Diko aukštas, lieknas ir stebėtinai vikrus kūnas ne tik nepailsta dirbti, bet ir prireikus gali pademonstruoti nepaprastą miklumą bei jėgą. Ir tai nepaisant jo netašytų protinių savybių bei nepaslankumo įspūdžio. Dikui norisi sužinoti, kodėl kiti žmonės nėra kaip mašinos. Matyt, Dikas ir pats nenori būti kaip mašina. Jis beviltiškai klupinėja arba gūžiasi, tarsi apimtas kokio puritoniško siaubo, nuo bet kokio įvykio, įrodančio, kad žmogaus elgesio negalima reguliuoti kaip mašinos. Išskyrus tuos atvejus, kai jis mechaniniais būdais bando kvailai pamėgdžioti aplink save matomas keistenybes. Gali susidaryti įspūdis, kad Dikas iš savo skaidrios nenuovokos aukštybių į pasaulį, apakintą vaizduotės pertekliaus, žvelgia pusiau su panieka, pusiau su gailesčiu. Kad jis žino kažką, kas mums neprieinama. Ir šis įspūdis – ši poza – žmonių akyse Dikui gali suteikti šiokio tokio šiurkštaus patoso, gali net

apgaubti jį (mat niekur nedingsi – Diko marmūzė bjauri) iškreiptu patrauklumu. Bet Dikui tai lemia vienatvę. Jis dėl to kenčia. Štai todėl ieškodamas paguodos jis daugiau šnekasi su savo motociklu negu su kokiu nors gyvu padaru. Ir todėl net buvo kalbama (o Fredis Paras buvo vienas didžiausių gandonešių), jog Dikas taip įsimylėjęs savo motociklą, kad kartais nuvažiuoja į kokią nuošalią vietą, atsigula su juo žolėje ir...

Dikas tupi prie pašiūrės. Jis atsiduoda ne tik dumblu, bet ir alyva. Apžiūrinėdamas pakelia kažkokią variklio dalį. Diko rankos didelės ir stiprios. Bet aš nematau jo akių.

O tėtė vaikšto. Ir kai vaikščiodamas praeina pro trobą, matomai žengteli į šalį, kad aplenktų tą vietą ant betono, kur...

Šen ir ten, pirmyn atgal. Jo siluetas blėstančio dangaus fone ant kranto šmėkso tamsesnis ir man įgyja šiek tiek tos apgailėtinos charizmos, kurią kartais skleidžia ir Dikas. Jis, matyt, įsivaizduoja, kad aš sėdžiu savo kambary įsikniaubęs į knygas. Nes jeigu žinotų, kad aš ne ten, jo galva suktųsi ir kaklas tiestųsi dar niauriau. Jis ieškotų palei upę. Nes jis yra iš tų, kurie tiki, kad bėda retai vaikšto viena, o šį rytą jis jau matė vieną tėvą ir jo mirusį sūnų.

Šen ir ten. Turbūt šią dieną, kai yra apie ką galvoti ir be to, jis mąsto apie senąjį savo dviejų sūnų galvosūkį. Kaip vienas įnikęs į knygas, o kitas – į motociklus, vienas – debilas, o kitas turi gerą galvą ir bus protingas žmogus. Jis nespėlioja, kodėl galvotasis slepiasi nuo begalvio.

Nes galvotasis yra išsigandęs.

Apsisuka. Sustoja. Palanksto koją. Patrina kelį.

Ir tada melduose kažkas pagauna mano akį. Gal tai ten atplaukė šią akimirką, o gal jau buvo visą tą laiką. Butelis. Ir kadangi gyvendamas prie upės įpranti graibyti jos nešamą šlamštą, aš ištiesiu ranką, įkabinu vieną pirštą į jo kaklelį ir ištraukiu. Butelis.

Alaus butelis. Storo, tamsiai rudo stiklo butelis, bet Fenlande tokių nebepamatysi, jų nėra jau kokius trisdešimt metų. Be etiketės, nesusiteršęs, laibu kakleliu ir tiesios bei lieknos, o ne kresnos išvaizdos.

Visa tai stebiu, kai sutemoms kaupiantis paimu ir nešuosi butelį paupiu už šliuzo, iš čia jis nuplauks į Uzą, o ilgainiui – gal ir į jūrą. Senoviškas, bet visai nesusiteršęs alaus butelis, aplink jo dugną stikle reljefiškai iškelti žodžiai: ATKINSONAS – GILDSIS.

■6
Tuščias indas

Bet yra, vaikai, kita realybės teorija, visai ne tokia kaip ta, kuri įsigavo į mano keblų popamokinį susitikimą su Luisu. Realybė nėra keista, nėra netikėta. Realybė glūdi ne ūmioje įvykių haliucinacijoje. Realybė – tai neveikla, tuštuma, plokštumas. Realybė, kai nieko nevyksta. Kiekgi istorijos įvykių, paklauskite savęs, įvyko dėl vienos ar kitos priežasties, bet iš esmės ne dėl to, kad tiesiog norėta sukurti įvykį? Aš jums pristatau Istoriją – pramaną, išdaigą, realybę užtemdančią dramą. Istoriją ir jos artimą giminaitę – teatrališkumą...

Ir ar aš neprašiau jūsų prisiminti, vaikai, kad kiekvienam herojui, kartą žengusiam į vadinamųjų istorinių įvykių sceną, tenka tūkstančiai, milijonai tokių, kurie į teatrą nė nenuėjo – nė nežinojo, kad rodomas spektaklis, – ir vilko nykią realybės naštą?

Tiesa, tiesa. Bet tai dar ne viskas. Mat kiekvienam iš tų nesuskaičiuojamų nedalyvių, be abejo, rūpėjo savo neapdainuotos egzistencijos plokštumoje surėsti savo sceną, su savo butaforija

ir dekoracijomis – nes retas žmogus ilgesnį laiką gali būti tik realistas. Tad niekur nedingsi: net jeigu pražiopsome didingąjį istorijos repertuarą, mėgdžiojame jį miniatiūriškai ir taip pat pritariame tam esamybės, charakterio, tikslo ir turinio ilgesiui.

Ir sunku pasakyti, kokiomis tik pasekmėmis mes nerizikuojame, kokiais atoveiksmiais į mūsų veiksmus, kokiais padariniais, kokių tik nugriautinų mūrinių bokštų nestatysime, kiek tik iš kailio nesinersime, į kokį chaosą negrimsime, kad užtikrintumėm save, jog vis dėlto veiksmas vyksta. Ir sunku pasakyti, kokių tik svaigiųjų gėrimų nevarysime, kokių prasmių, mitų, manijų nesusiurbsime, kad įtikintumėm save, jog realybė nėra tuščias indas.

Seniai seniai būsimoji ponia Krik – tada ji vadinosi Metkalf – dėl tam tikrų dalykų, atsitikusių, kai ji, kaip ir jūs dabar, dar buvo moksleivė, nusprendė užsidaryti nuo pasaulio ir atsiduoti vienatvės, atgailos bei (iš aplinkybių darant dorybę) skaistybės gyvenimui. Ir ji niekada nepasakė, kiek per šį vienišą budėjimą prie jos priartėjo Dievas. Bet po trejų su puse metų ji išniro iš šio savanoriško užsisklendimo ir ištekėjo už būsimo istorijos mokytojo (seno ir kadaise intymaus bičiulio) Tomo Kriko. Ji padėjo į šalį savo ašutinę bei šventenybę ir jų vietoje pademonstravo tai, ką dabar jau buvęs istorijos mokytojas (nebesąs tikras, kas realu ir kas ne) būtų pavadinęs gebėjimu priimti realybę. Mat ji visai nebekalbėjo, bent jau daugelį metų, apie tą laikiną bendravimą su Aukščiausiuoju.

Bet tai tikriausiai visada glūdėjo viduje, tykojo, tūnojo, brendo lyg kokia aprimusi užmiršta sėkla. (Tikra sėkla!) Nes 1979 metais, būdama penkiasdešimt dvejų, ji staiga vėl ėmė ieškoti Išganymo. Užmezgė tą meilės romaną, tuos nesantuokinius ryšius – tuo labai glumindama savo vyrą (nuo kurio negalėjo nuslėpti) – su Dievu. Ir kai šis ryšys pasiekė kritinį – įprastinių ryšių atveju neretą, bet

šiuo atveju visai neįtikėtiną – lygį, jūsų apstulbintas ir pamestas istorijos mokytojas, paskatintas ir mokinio, pavarde Praisas, provokuojamų pastabų, liovėsi dėstyti istoriją ir vietoj jos ėmė jums kloti tas fantastiškas, bet tikras Fenlando pasakas: „Nenorit, netikėkit, bet taip buvo."

Vaikai, moterys turi susikūrusios miniatiūrinį realybės modelį – tuščią, bet užpildomą indą. Indą, kuriame daug kas gali įvykti ir turėti padarinių. Jame gali bręsti dramos ir iš nieko prasikalti visokių dalykų. Ir kaip tik Tomas Krikas, būsimasis istorijos mokytojas, Antrojo pasaulinio karo viduriniaisiais metais, nežinodamas, kokie galimi atoveiksmiai, kokie padariniai, ir turėdamas varžovų (nors nė vienas jų nebuvo Dievas), ėmėsi pildyti tą anuomet godų ir imlų Merės Metkalf, vėliau ponios Krik, indą.

Bet 1943 metų liepos 26-osios popietę jam buvo lemta sužinoti, kokie atoveiksmiai.

■7
Apie skylutes ir daiktus

Mat tos pačios popietės ketvirtą valandą, po to, kai iš Limo upės padėjau ištraukti Fredžio Paro kūną, bet prieš išgriebdamas iš tos upės vieną rudą butelį, senutėliu dviračiu važiavau duobėtu, bet šiaip visai plokščiu keliu, nutiestu tarp Fenlando kaimų Hokvelio ir Vonshamo, sutartu laiku ir sutartoje vietoje susitikti su minėtąja Mere Metkalf. Leidausi pagrindiniu Gildsio–Aptono keliu, einančiu į rytus pro šliuzo prižiūrėtojo trobą prie Atkinsono šliuzo pietiniu Limo krantu. Bet nepasukau į kairę – tai būtų buvęs greičiausias, mano įprastinis maršrutas – į kelią, kertantį Limą Hokvelio tiltu ir einantį šiaurėn į Vonshamą ir Daunham Marketą, bet

dar ketvirtį mylios toliau važiavau Aptono keliu, nusivedžiau dviratį pėsčiųjų tiltu, iškilusiu virš upės ir kartu virš Didžiojo rytų geležinkelio linijos, o iš ten aplinkiniu keliu, nelogiškai sukdamas trimis stačiakampio šoninėmis, sugrįžau į Vonshamo kelią. Hokvelio tiltu per Limą nevažiavau todėl, kad kitapus tilto, nedaug nuo jo nutolusi, bet pasislėpusi už iškilių upės krantų, medžių juostos, už kelio posūkio į šiaurę, buvo pervaža. O šios pervažos prižiūrėtojas buvo Džekas Paras, Fredžio Paro tėvas.

Visa tai lėmė, kad dėl neramių dienos įvykių aš pavėlavau į pasimatymą.

Bet Merė nepavėlavo. Ji sėdėjo saugioje dauboje, susidariusioje žmonių iškasto vandentakio, žinomo Hokvelio kanalo vardu, krantų kampe. Į kairę nuo jos driekėsi įdubusi ryškios žolės juosta, pamarginta meldų kuokštų ir pelkių žolių, žyminti uždumblėjusį nuotaką, o priešais ir dešinėje (slėpdamas ją nuo manęs, su dviračiu žingsniuojančio krantinės pylimu) augo guotas medžių, labai būdingų vidutinio klimato lygumoms, – tuopų. Už iškilaus kanalo kranto, užtveriančio nunykusį nuotaką, ant išorinių įtvirtinimų kiūtojo vėjo malūno liekanos. Kitaip sakant, pajuodavę, suskeldėję mediniai malūno apatinės dalies griaučiai, ne daugiau kaip šešių pėdų aukščio, be vidinių darinių, atviri dangui, bet dar išlaikę, nors ir be durų, mažytę įeigą, pro kurią kadaise palenkęs galvą įeidavo malūnininkas. O atsirėmusi į apleistą malūną, ant jo pakylos, prie žolėmis užspringusio vamzdžio ir surūdijusių krumpliaračių, kadaise iš senojo nuotako į kanalą plukdžiusių vandenį, sėdėjo Merė raudonu languotu sijonu, kelius pritraukusi prie smakro ir suėmusi rankomis, laukdama pasirodant manęs.

Uždumblėjus senajam nuotakui – kai jo atsisakyta dėl naujos siurblinės kiek į šiaurę – gretima žemė pasidarė šlapia ir tilži, tinkama tik vasaros ganyklai. Tad Merė budėjo kartu su dviem dešimtimis ar

daugiau žiaumojančių karvių, ėdančių veślią žolę ir taškančių savo mėšlą plote tarp jos ir tuopų giraitės. Karvės priklausė ūkininkui Metkalfui, kurio pagrindinis verslas buvo runkeliai ir bulvės, bet, nenorėdamas palikti nė akro tuščios žemės, jis laikė ir nedidelę fryzų bandą, kuri visą vasarą bastydavosi kanalo pakraščiais, o jų pieną veždavo į Aptono pieninę. Taigi, vaikystėje mudu su Diku gėrėme ne tik motinos, bet ir ūkininko Metkalfo pieną. O Merė Metkalf užaugo su savo tėvo pienu – bet, deja, ne motinos.

Mat Merė buvo ūkininko duktė. Jos tėvui priklausė laukai, šiuo metu tankiai apaugę balsvažiedėmis bulvėmis, jai matomi pasižiūrėjus į kairę už siauro griovio, ganyklą skiriančio nuo ariamos žemės. O tolumoje priešais ją, uždengta tuopų giraitės ir vingiuojančių krantų, stovėjo Haroldo Metkalfo sodyba su ūkiniais trobesiais, prikišamai ryškiai stūksanti lygiuose laukuose, kaip būdinga Fenlando sodyboms, visai nepanašioms į susiglaudusias ar susispietusias sodybas, nupieštas iliustruotose knygose. Polt Feno ferma gyvavo nuo tų laikų, kai Atkinsonas nusausino Polt Feną, o Metkalfai, 1880 metais pasistatę naują namą, buvo antrieji jos šeimininkai.

Polt Feno ferma, kaip ir daugelis šiame krašte, buvo nedidelė, bet dydį atstojo intensyvi išeiga. Haroldas Metkalfas samdė tris nuolatinius darbininkus, o per ilgą ir dvokų žieminių runkelių nuėmimą – būrį besikeikiančių, sugrubnagių padienių darbininkų. Bet dabar, 1943-iųjų vasarą, nebuvo galima gauti nei nuolatinių, nei padienių darbininkų, išskyrus luošius ir vienakius. Vietoj jų į ūkininko Metkalfo fermą, taip pat ir į aplinkines fermas, atplasnodavo pulkeliai žemės merginų* su kombinezonais ir darbi-

* *Land girls* – taip liaudyje buvo vadinamos Moterų žemės armijos (*Women's Land Army*) narės; tai buvo karo metų civilinė organizacija, kurios darbininkės padėdavo ūkininkams.

nėmis kelnėmis, kietai užveržtomis skarelėmis; jų dilbiai darydavosi raumeningi, įdegdavo, jų miestietiškos manieros tirpdavo vasaros karštyje. Šias būtybes iš Aptono ir Vonshamo bendrabučių į jų triūso plotus, smailakiuojant ir stūgaujant vietiniams gyventojams, veždavo aplūžę sunkvežimiai. Buvo kalbama, kad žemės darbininkės į mūsų Fenlando užkampius atnešė maišto ir rusenančio seksualumo atmosferą. Bet seksualumas, kaip jūs, vaikai, gal jau ir žinote, visada rusena.

Fredis Paras gyrėsi, kad viena iš tų migrančių – gražuolė kaštoniniais plaukais, vardu Džoisė, jam suteikė visus malonumus, jos gerai sudėtą sėdynę, dirbant laukuose užriestą, Fredis daug valandų stebėdavo nuo Hokvelio kanalo krantų. Ir buvo tiesa, kad, atsisakiusios pradinio poniučių stiliaus, darbininkės mums, vietiniams vaikėzams, dažnai pamojuodavo, pasisakydavo vardus ir dalydavosi savo pietų lauknešėliais (bet atkakliai atsisakydavo mūsų kvietimų rengti maudynes Hokvelio kanale). Tiesa buvo ir tai, kad toji Džoisė kaštoniniais plaukais globėjiškai šypsodamasi pamojuodavo pačiam Fredžiui (nes, matyt, jai jo svajingas dėmesys buvo graudžiai mielas) ir liovėsi tik tą dieną, kai pamatė, kad Fredis (kuriam tada buvo vos keturiolika) ne tik energingai mojuoja viena ranka, bet kita daro kažką neabejotinai svarbaus kažkur apie kelnių sagutes. Vėliau laukuose aplink Hokvelą Džoisės niekas nebematė.

Taigi, be abejo, Fredis Paras melavo.

O žemės darbininkės, šiaip ar taip, buvo ne mūsų nosiai. Vakare dėl blogo oro atšaukus skrydžius, sveikai išvargusias jas susemdavo iš bazių paklajoti ištrūkę lakūnai. Ir jeigu merginos noriai atsiduodavo šiems padangių didvyriams, niekam dėl to netiko protestuoti, ir tai net buvo laikoma deramu dalyku, nes šie narsūs skrajūnai rytoj galėjo būti negyvi.

Bet Fredis Paras irgi buvo negyvas.

Ūkininkas Metkalfas tuščiai nefantazavo apie laikiną, karo metui įsigytą haremą. Būdamas solidus, santūrus, blaivios galvos žmogus, žemės merginas jis laikė darbo jėgos pakaitalu ir nedarė nuolaidų nei jų lyčiai, nei patriotiniams motyvams, atvedusiems jas į jo laukus. Taip pat nelaikė jų tinkama draugija savo vienintelei dukteriai. Kaip geras runkelių ir bulvių augintojas, slapta siekiantis įsijausti į ūkininko bajoro vaidmenį, jis jau metų metus nuosekliai slopino visus jos polinkius padėti laukuose arba sodybos kieme, tapti archetipine ūkininko dukterimi – su mėšlu ant batų ir šiaudais plaukuose. Siekdamas, kad ji taptų kultūringa ir elegantiška dama, visu kuo iškilusia virš runkelių ir bulvių, jis už savo lėšas išsiuntė ją į Šv. Gunhildos vienuolyno mokyklą Gildsyje.

Mat Haroldas Metkalfas buvo ne tik ūkininkas su aspiracijomis, bet ir katalikas. Buvo taip, kad jis vedė katalikę, ir tai gal nebūtų kaip nors paveikę atšiauraus Haroldo Metkalfo būdo, bet atsitiko taip, kad ponia Metkalf mirė antraisiais jų santuokos metais ir, būdamas ištikimas jos atminimui – Haroldas antrą kartą nebesituokė ir tos žemės darbininkės negalėjo jo suvystyti – jos tikėjimo atributus suteikė savo dukteriai. Šitaip „Merė“ neišvengiamai tapo šios dukters vardu, ir šitaip Haroldas Metkalfas, jei tik būtų galėjęs, būtų pavertęs ją mažąja madona, o ilgainiui – ir princese. O Merė būtų kaip ir pritarusi šiam tėvo sumanymui, kuris iš esmės reiškė, kad ji turėtų būti distiliuota ir išgryninta savo motinos atmaina, jeigu būtų kiek nors žinojusi, kokia buvo jos motina. Nes Merės motina mirė ją gimdydama. Ir galbūt kaip tik šis bendras veiksnys – motinos nebuvimas – kartu su kitais motyvais suartino ją su Tomu Kriku.

Taigi, ūkininkas Metkalfas, savo dukteriai numatęs Aukštuosius tikslus, bet beveik nesidomėdamas jos pačios polinkiais, nusiuntė ją į Šv. Gunhildos mergaičių mokyklą (kur kas privilegijuotesnę

negu Gildsio vidurinė mergaičių mokykla), tvirtai tikėdamas, kad jo įdėjimai ir pastangos turi duoti rezultatų. Taip pat ir jo kaimynas Henris Krikas, kuklus šliuzo prižiūrėtojas, pamatęs, kaip jo sūnus be jokių tėvo pastangų ar įdėjimų laimėjo Gildsio gimnazijos (berniukų) stipendiją ir paniro į istorijos knygas, padarė priešingą išvadą – kad jo sūnus turi įžvalgą, kurios jis pats stokoja, ir ėmė sąmoningai bei su atgaila rūpintis, kad sūnus nesiteptų rankų šliuzo mechanizmais.

Tačiau Henris Krikas kartą turėjo žmoną, kurią Haroldas Metkalfas tikriausiai būtų lepinęs kaip kokią dukrelę...

Ir buvo taip, kad nedideliame keturių vagonų traukinyje, sustojančiame Hokvelio stotyje (visai netoli nuo Džeko Paro blokavimo posto ir pervažos) ir važiuojančiame toliau per Niuhaitą į Gildsį, aš susipažinau su Mere. Kad, lydint važiuoklės bildesiui bei ritantis garo kamuoliams, ėmė rastis nesuvaldomi simptomai ir buvo imtasi priemonių, nebylių arba atvirų, jiems palengvinti.

Tačiau ilgą laiką, vaikai, dar prieš prasikalant šiems nedrąsiems, bet daug bylojantiems ženklams, būsimasis jūsų istorijos mokytojas buvo įsimylėjęs Merę Metkalf. Ilgą laiką tas pats jausmas, kuris traukė jį prie jos, jo akyse ją nepasiekiamai tolino ir gramzdino jį į melancholiją bei atėmė žadą.

Jis romus, jis drovus – šis neapsiplunksnavęs paauglys. Turi polinkį sielotis. Mano, kad jam lemta trokšti iš tolo. O kodėl taip yra? Kodėl liūdnas? Iš kur ta spraga tarp jo ir pasaulio (kurią, teisingai ar ne, jis bando užpildyti knygomis)? Ir kodėl, net kai jis negali paneigti kai kurių aiškių ženklų, – kad Merė Metkalf, atrodo, taip pat gali būti jam neabejinga (nes jo uždarumas ir gailumas vis dėlto suteikė jam paslaptingumo aureolę, o Merė negali atsispirti paslapčiai), – jis beveik negali patikėti, kad taip yra iš tikrųjų? Kad ši nepasiekiama mergina... Kad jis...

Todėl, kad neseniai mirė jo motina. Todėl, kad ji mirė, kai jam buvo devyneri. Merės motina irgi mirė, bet negalima sakyti, kad Merė jos ilgisi, nes jos visai nepažinojo. O šis šliuzo prižiūrėtojo sūnus dar neįveikė motinos ilgesio.

Taigi, Tomas Krikas, gal net labiau nei ūkininkas Metkalfas, pavertė Merę – nepaisydamas faktų – neliečiamąja madona (ta raudona šventa širdimi, palaimintos šv. Gunhildos emblema, kuri taip masinamai, taip dviprasmiškai plieskia ant jos mokyklinio švarko kišenės). Bet jis žino – turi įrodymų, – kad Merė Metkalf nėra užsisklendusi vienuolyno mergelė. Ir Merė Metkalf žino, kad nors Tomas Krikas turi platonišką polinkį ir gerą galvą...

Taigi, Didįjį rytų geležinkelį, suvedusį šiuos du jaunuolius matytis dukart per dieną – ją rūdžių atspalvio raudona uniforma, o jį juodutėle, – galima laikyti atsakingu už tai, kad atpalaidavo slopinimą, kuris be jo bakštinimų ir stumtelėjimų, ko gero, nebūtų atleidęs gniaužtų, ir sujungė likimus, kurie kitaip turbūt nebūtų susisiejė. Nes kai lokomotyvo šešėlis – rytais pakrypęs į vakarus, vakarais į rytus – vilnydavo per runkelių laukus, buvo pasiekta tai, kas nepasiekiama. Palengva (ir ne be skausmo) buvo ištrintos tam tikros nuostatos, žengti tam tikri žingsniai ir, nebe taip atsargiai, paskatinti, ir galų gale (bet tai buvo dvejų metų geležinkelio kelionių darbas) pasiekta nepaneigiamo abipusio – bet visada apdairaus – intymumo.

Ir kodėl tose kelionėse mokyklon ir namo mudu buvom tokie apdairūs – labiau nei normaliai diskretiški, kaip tinka tokiais atvejais? Kodėl rūpestingai rinkdavomės vagoną bei kupė ir paskutinę minutę keisdavome (o tuo, be abejo, tik labiau atkreipdavome dėmesį)? Kodėl kartais, grįždami namo, tyčia pavėluodavome į reisą dešimt po keturių iš Gildsio, o įsėsdavom į vėlesnį traukinį iš Niuhaito ir taip išvengdavome ne tik įprastinio keleivių antplūdžio,

bet ir leisdavome visaip pasireikšti švelnumui, kai pėsčiomis iš Gildsio tiltu eidavome per purvinai pilką Uzą, pro irstančią Niuhaito lichterių prieplauką, palei medžių širma pridengtus salierų ir svogūnų laukų pakraščius?

Todėl, kad traukinyje, išvykstančiame ketvirtą dešimt, galėdavo būti Fredis Paras, Piteris Beinas, Šerlė Olford, ką jau kalbėti apie kitus bendraamžius iš Hokvelio ir Aptono, daugiausia Gildsio pagrindinės mokyklos (mėlyna uniforma) ir Gildsio vidurinės mokyklos (tamsiai ruda ir žalia uniforma) mokinius.

Bet labiausiai dėl Fredžio Paro. Jo nenumaldysi. Fredis stokojo subtilumo, turėjo palaidą liežuvį. Pusę penkių jis dažnai būdavo prisigėręs slaptų viskio atsargų, pavogtų iš savo tėvo, o šis jomis neteisėtais būdais apsirūpindavo iš amerikiečių aviacijos bazės. Šešiolikos metų Fredis turėjo apsitrynusio palaidūno sąmonę ir kompleksą dėl savo penio dydžio – vidutiniško. Fredžio Paro gal ir būčiau baiminęsis, jeigu nebūčiau žinojęs, kad aš bent moku plaukti, o jis ne – aiškus trūkumas vandeningame krašte. Bet dar buvo Fredžio gašli akis ir gabumas liežuvauti. Mat nekyla abejonės, jog Fredis būtų paskubėjęs mano broliui papasakoti, kad Gildsio traukinyje mudu su Mere visada sėdime kartu (ir ne tiktai). Todėl, kad 1943 metų vasarą jau buvo gerai žinoma (kaip gerai aš tai žinojau), jog Dikas Krikas vakarais dažnai eina vienas pasivaikščioti Hokvelio kanalo krantais Polt Feno fermos kryptimi.

Fredis Diko mintyse būtų džiugiai pasėjęs kerštо sėklą dėl sužlugdytų potroškių, kuriuos jis, Fredis, turėjo Merės atžvilgiu, jeigu nebūtų bijojęs, kad Dikas gali įtarti jį patį, kad jis niekina negarbingą pataikautojo vaidmenį, ir jeigu apskritai nebūtų apstulbęs nuo mano brolio. Nes apie Diką Kriką plačiai sklido gandas – ir net jo brolis negalėjo to paneigti, – kad jo penis pasakiško dydžio. Ir jeigu aš nebūčiau įsitikinęs, kad net jeigu Dikas ir būtų

turėjęs penį kaip agurotį, būtų nežinojęs, kur jį panaudoti; jeigu nebūčiau nekaltai manęs, kad vis dėlto broliai yra broliai; jeigu Fredis Paras nebūtų prikandęs liežuvio; ir jeigu aš nebūčiau taip norėjęs išlaikyti Merę prie savęs, kad, užuot pavydžiai protestavęs, jau pats kursčiau jos domėjimąsi Diku (nes ji negalėjo atsispirti paslapčiai), taip pat ir nuostabą keliančiu jo organu, – ko gero, pats būčiau bijojęs savo brolio.

Bijojęs anksčiau, kaip bijojau nuo tos dienos, kai iš upės ištraukėme Fredį su nauja mėlyne ant senos mėlynės galvoje...

Bet per mokyklos atostogas, kai Didysis rytų geležinkelis mums nebeteikė kelionių pasimatymų, mes pavakare susitikdavome prie senojo malūno strampo, šalia tuopų giraitės, prie kanalo linkio, nematomi nuo Polt Feno fermos.

Kodėl čia? Ir kodėl kaip tik šią valandą?

Todėl, kad kaip tik čia vieną 1942 metų rugpjūčio dieną (pralaimėjimas dykumoje; vokiečių povandeninių laivų gniaužtai) mudu pirmą kartą nedrąsiai, bet bendromis jėgomis patyrinėjome tai, ką tada vadinome tiesiog „skylutėmis“ ir „daiktais“.

Dvejodamas, bet Merės svetingai kviečiamas, aš įkišau pirštо galiuką į jos skylutės angą ir nustebau aptikęs, kaip netinkamai žodis „skylutė“ nusako tai, ką ten radau. Nes Merės skylutėje buvo klosčių ir gumbelių, ir, kaip man atrodė, klaidinančių bei tikrų įeigų, ir mano surasta tikroji įeiga atskleidė galią nuo mano prisilietimo keisti savo konfigūraciją bei faktūrą, piršto mintį apie drėgną, vidun vingiuojančių slaptų latakų labirintą. Tamsūs garbanoti plaukeliai, tik neseniai sužėlę Merei tarp šlaunų, kurioms tą valandėlę prielankiai šypsojosi plačiai išsiliejusi Fenlando saulės šviesa, atidžiau įsižiūrėjus skleidė varinį blizgesį. Įmerkiau į Merės skylutę vieną pirštą iki pirmo, iki antro krumplio, paskui šalimais antrą

pirštą. Tai buvo įmanoma, netgi būtina, nes Merės skylutė ėmė reikšti dar vieną galią – įsiurbti, nuryti, rodė tokį rajumą, kuris akimirką mane sulaikė. O vis dėlto svarbiausia ir nuostabiausia Merės skylutės galia buvo jos gebėjimas juslių bangas paleisti ne tik per visą Merės, bet ir per mano kūną; ir tai ne kokiu nors psichinės asociacijos vyksmu, o tiesiogine elektros srove, kuri tekėjo aukštyn mano ranka, raudoniu nuliejo veidą ir plūdo į tą mano organą, Merės tuo pat metu liečiamą ranka.

Mat taip pat nepermaldaujamai, kaip aš tyrinėjau Merės skylutę, jinai tyrinėjo mano daiktą. Tiesą sakant, ji buvo drąsesnė už mane. Pirmiausia kaip tik jai panižo pirštai ir ėmė darbuotis anksčiau, nei aš išdrįsau, ir tai tik jai paskatinus – sugriebus ir nukreipus mano ranką, užtraukus aukštyn ir nutempus žemyn savo drabužius, – panaudoti savuosius.

Merei knietėjo. Ir šis Merės knietulys buvo smalsumo knietulys. Jos penkiolikmečiame kūne smalsumas kuteno ir perštėjo, vertė ją nenustygti ir žybčioti akimis. Smalsumas, įveikdamas visą susivaldymą, akino ją liesti, stebėti, patirti visa, kas buvo nepažįstama ir nuo jos paslėpta. Nesišiepkit, vaikai. Smalsumas, be kita ko, skiriantis mus nuo gyvulių, yra meilės dalis. Tai gyvybinga jėga. Smalsumas, klampinantis mus į sekinančius apmąstymus ir galintis įteigti rašyti istorijos knygas, kartkarčiais, kaip tą pavakarę prie Hokvelio kanalo, atskleidžia mums tai, ką retai užmatome nesužeidžiami (nes dažniau tai pasireiškia – negyvi kūnai, kabekliai – siaubo apdaru): Čia ir Dabar.

Kai baigiau tyrinėti Merės skylutę, toliau ji mūsų smalsumą tenkino žodžiu. Kalbėjo apie mergystės plėvę ir savo mėnesinius kraujavimus. Ji didžiavosi savo kraujavimais. Norėjo man parodyti, kai kraujuos. Norėjo, kad aš pamatyčiau. Ir jai kalbant apie šias paslaptis, taip pat apie kitas, saulei tebešviečiant ant vario spalvos

plaukučių, aš pagalvojau (pagalvojo turbūt ir Merė): viskas atvira, viskas aišku – šiame nieko kraštovaizdyje, čia, dabar, paslapčių nėra; mes, fenlandiečiai, nesistengiame slėptis – mat žinome, kad Dievas stebi.

Vėjo malūne prie Hokvelio kanalo rankomis susikibo smalsumas ir nekaltybė. Ir tyrinėjo skylutes. Tarp jo striukų medinių sienų mudu pirmą kartą pasakėme tuos stebuklingus, tuos užburiančius žodžius, kurie tuščią pasaulį tarsi paverčia pilnu – taip pat patikimai, kaip daiktas telpa į skylutę: aš myliu – aš myliu – myliu, myliu... Ir galbūt pats malūnas, tuščias ir apleistas nuo tada, kai įsigalėjo garo bei dyzelino energija ir išmintingoji Limo melioracijos valdyba pertvarkė savo siurbimo sistemą, su mūsų buvimu susirado naują malūnišką tikslą.

Bet tai vyko, kai Merei, kaip ir man, buvo penkiolika. Tai vyko priešistoriniais lytinio brendimo laikais, kai į savo susitikimo vietą atklysdavome instinktyviai, be išankstinio susitarimo. Kaipgi išėjo, kad per tuos metus mudviejų susiėjimams ėmė reikėti susitarimų ir apskaičiavimų, kad vasaros mėnesiais mudu susitikdavome ir pamylėdavome vienas kitą (o kartais tik pasišnekėdavome) tik tarp popietės trečios ir pusės šeštos valandos?

Dėl dviejų priežasčių. Todėl, kad tarp trijų ir pusės šešių Dikas dar tikrai turėdavo dirbti žemsiurbe, stebėti, kaip iš upės dugno plūsta lašantis Uzo dumblas. Taigi, kadangi jam dar reikėjo parvažiuoti namo ir pavalgyti vakarienę, jis negalėjo – kaip čia geriau pasakyti? – eiti meilintis palei Hokvelio kanalą anksčiau kaip septintą. Kasdien pusę septynių Merė pati vakarieniaudavo Polt Feno fermoje, stebima griežtų tėvo akių, o jis kasdien tik kraipydavo galvą (liovęsis iškalbinėti) dėl savo nupuolusios dukters; tad nebūdavo laisva prisistatyti meilinimuisi beveik iki pu-

sės aštuonių. O tuo metu aš jau būdavau įsikniaubęs į savo istorijos knygas.

Antra – kad išvengtumėm Fredžio Paro. Mat nors Fredis Paras, Gildsio pagrindinės mokyklos mokinys, kaip ir mes, galėjo mėgautis vasaros dienų laisve, šiokiadienio popietę dažniausiai būdavo įsikinkęs į kokią nors pagalbą savo tėvui, Hokvelio pervažos signalininkui ir prižiūrėtojui, ir už tai gaudavo gerų kišenpinigių, – tuo įgijo pranašumą prieš mus, kaimynų vaikus, kurių kišenpinigiai (išskyrus Merės, kol tėvas juos sustabdė) būdavo maža ko verti, ir turėjo smulkų įvairių juodosios rinkos prekių monopolį: nuo cigarečių „Lucky Strikes" iki prezervatyvų.

Apie pusę trijų Fredis su maišu, kartais dviem, po pažastim patraukdavo iš Hokvelio. Palikęs dviratį – nes niekada nežinojo, ar grįžtant maišai nebus sunkūs ir išsipūtę, – eidavo keliu ir lauku Vošo Feno marių link, o tiksliau, link pelkių pirkelės, vasaros mėnesiais apgyvendintos Bilo Klejaus, kurio amžiaus niekas nežinojo.

Taip pat niekas nežinojo, kas sieja Bilą Klejų ir Džeką Parą, – nebent tai buvo kažkas nulemta kokios nors senos paslaugos. Nebent Džekas Paras, būdamas prietaringas žmogus, prietaringesnis net už mano tėvą, kadaise vaikystėje – dar gerokai prieš tai, kai ėmė mokytis signalininko darbo – lankydavosi pas senąjį paukštininką (jis jau tada buvo senas) ir buvo pasirengęs, kaip retas žmogus, gurkšnoti jo mirtiną aguonų nuovirą ir klausytis jo sunkiai perprantamų poringių. Tačiau visi žinojo, kad jo dabartiniai reikalai su Bilu Klejum veikiausiai yra materialaus pobūdžio. Kad Džekas Paras, pagarsėjęs gebėjimu perdavinėti slaptas žinutes Didžiojo rytų geležinkelio linijomis ir šitaip iš arti bei toli gauti visokių neteisėtų siuntų, kurių traukinių palydovai apsimesdavo nematą, tiesiog aprūpindavo Bilą kai kuriais produktais, šiais karingais laikais sunkiai įgyjamais. Ir kad maišai, kuriuos Fredis Paras nešda-

vosi į Vošo Feno marias, ne visada būdavo tušti – kartais juose pasitaikydavo parako kanistrų ir romo bei viskio butelių.

Per žiemos potvynius Vošo Feno mariose Bilas Klejus vis dar šaudydavo antis. Vasarą, kai antys daug neskraido, jis pasidarydavo apsnūdęs kaip ir pačios marios, kurios vietomis virsta tiesiog stingiu liūnu, ir tenkindavosi unguriavimu bei raizgų spendimu nendrynuose. Žiemą maišus su paukščiais Bilas Klejus teisėtai siųsdavo į turgų, bet jo vasariniai maišai vietinėje apylinkėje visiems atvykėliams būdavo pardavinėjami be licencijos ir dėl to kėlė susierzinimą Maisto ministerijos inspektoriams. Gildsio maisto tarnyba prideramai nusiuntė atstovą apeliuoti į Bilo patriotinius jausmus ir doro elgesio suvokimą šiais normavimo laikais; jį pasitiko šešto kalibro Bilo berdano vamzdis, užtaisomas pro žiotis, – parako atsargos šiam buvo būtinos.

Dėl tų pačių nelegalių vasaros paukščių Fredis Paras nešdavosi ir maišus. Iš tikrųjų Džekas Paras buvo svarbiausias Bilo Klejaus klientas. Fredžiui grįžus su laimikiu, po kelių valandų maišas arba maišai paukščių vakariniu traukiniu keliaudavo į kokią nors stotį Mildenholo linijoje. Tenai (palydovui ir stoties viršininkui pasiėmus savo dalį) juos prigriebdavo Jungtinių Valstijų karinės aviacijos džipas, ir jo vairuotojas artimiausioje bazėje perduodavo juos kai kuriems karininkams, kurie savo pasiuntinių pateikiamu tariamai tradiciniu šio krašto maistu mėgavosi, prieš skrisdami į beprotiškas dienines operacijas, per kurias žūdavo – arba sulaukdavo kitos puotos. Už šias nuolatines vaišes karininkai būdavo pasiruošę mokėti gerą amerikietišką atlygį; ir kiekvieną savaitę, siunčiamas to paties kapralo, prie geležinkelio džipu atkeliaudavo kartais maistas, kartais tabakas, bet visada – Džekui Parui svarbiausia – keli buteliai Kentukio „Old Grand-dad“ burbono.

Džekas Paras negalėdavo palikti savo blokavimo posto ir per-

važos. Tad kas antrą popietę tarp pusės trijų ir pusės šešių Fredis Paras leisdavosi į Bilo Klejaus pelkių pirkelę. Ten perduodavo kontrabandinį maišo turinį. Paskui abudu apeidavo Vošo Feno marių pakraštį. Kai mudu su Mere glausdavomės senajame malūne, Bilas Klejus tikrindavo savo raizgus. Jeigu rasdavo įkliuvusį paukštį, sučiupdavo jį tvirtu, bet maldančiu paukštininko gniaužtu, išnarpliodavo jį ir lengvai, tarsi kratydamas pašluostę, nusukdavo sprandą. To išmoko ir Fredis, bent taip mums sakėsi. Kai mudu su Mere atsiduodavome glamonėms, kurios nebebūdavo tiriamosios, bet nepasakytum, kad nenuotykingos, trys, keturi, šeši arba daugiau paukščių, įspraudę kaklą arba kojį, girdėdami artėjančius žingsnius, grumdavosi, plakdavo sparnais, spurdėdavo ir būdavo nutildomi įdiržusia Bilo Klejaus rankos beigi atiduodami. Be abejo, visą tą laiką Bilas Klejus šnekėdavo, o Fredis, be abejo, klausydavosi. Mat jis, būdamas didelis tarškalius, išklojęs viską apie savo tėvo biznį su JAV karine aviacija, mums – man, Merei ir kitiems – daug papasakojo apie Bilą Klejų, gal pagražindamas, o gal ir ne. Apie tai, kad Bilas, nors ir ne pats protingiausias pasaulio žmogus, bet tikrai keisčiausias. Jis valgąs vandens žiurkes, hipnotizuojąs gyvūnus, turįs per šimtą metų, žinąs apie giedančias gulbes. Nors paliekąs savo trobą ir ištisas savaites gyvenąs mažytėje pelkių pirkelėje, vis dar tebesąs „susituokęs" su Marta Klej ir jie vis dar „daro tai" (o vaizdelis tai bent) po atviru dangum nendrėse.

Bet aš niekada Fredžiui nesakiau, ką vasaros popietėmis darome mudu su Mere.

Fredis Paras. Mano brolis. Matote, kas per dilema man kilo – ir kokia Merė buvo smalsi. Ir kodėl man teko susitikinėti su Mere tik ypatingu nustatytu laiku.

Bet 1943 metų liepos dvidešimt šeštą aš į pasimatymą pavėlavau. Todėl, kad... žodžiu, todėl, kad Fredis Paras buvo negyvas. O Merė tupėjo ant malūno pakylos, kelius pritraukusi prie smakro ir suėmusi rankomis, smakru parimusi į kelius, rankomis apkabinusi blauzdas, neramiai siūbuodama pirmyn atgal. Tik, tiesą sakant, tai nebuvo panelės, laukiančios mylimojo, nerimas. Nes ji jau tikriausiai girdėjo – nes jau visas Hokvelis girdėjo... Bet Merės nerimas turėjo ir kitą priežastį. Jau tris savaites ženklai neklystamai bylojo. Mat Merė – jeigu jūs dar neatspėjote – buvo nėščia.

Už tuopų giraitės savo dviratį nuvedžiau žemyn nuo kanalo pylimo ir paleidau griūti į ilgą žolę, paskutinius žingsnius iki lygios žemės bėgau, nes šlaitas buvo status, paskui ir toliau draikydamasis bėgau, nors nebereikėjo, per pievos pleištą tarp pylimo ir malūno.

Paprastas, bet pamokomas epizodas, per kurį mudu su Mere apsikabiname patvirtindami savo meilės galią nenumatytų pasaulio pavojų ir gyvybės trapumo akivaizdoje, kaip mudviejų draugo mirties liudininkai. Betgi ne. Merė nepaleidžia savo blauzdų. Nes nauja mėlynė ant senos mėlynės...

– Negyvas, Mere. Negyvas. Tiesiog ant pakrantės tako. Negyvas. Aš mačiau jį.

Bet ji nutraukia mane pakeldama smakrą nuo kelių. Tamsiai rudi plaukai. Dulsvai mėlynos akys. Ji, matyt, narsesnė už mane. Jokių tuščių emocijų. Faktai. Faktai.

– Klausyk – ar kas nors ką nors sakė? Tavo tėtė? Policija?

– Sakė?

– Apie tai, kaip Fredis mirė.

– Jis paskendo.

Merė prikanda lūpą.

– Apie tai, *kaip* jis paskendo.

– Įkrito į upę. Plaukti juk nemokėjo, ar ne?

Moksleiviškas žaidimas. Apsimesk nekaltas, ir būsi nekaltas. Apsimesk nežinantis, ir žmonės manys, kad nežinai.

Bet Merė vėl panarinusi veidą ant kelių. Kraipo galvą. Šlama tuopos. Kai vėl pakelia akis, atrodo tris kartus vyresnė už mane, tarsi būtų virtusi šiurkščių bruožų moterimi su praeitimi. Tada aš pamatau, kad iš jos veido kažkas išnyko. Išnyko smalsumas.

– Fredis neįkrito. Kažkas privertė jį įkristi. Dikas privertė įkristi.

– Mere.

– Vakar vakare mačiau juos kartu netoli liepto. Fredis buvo girtas.

– Bet...

– Nes aš jam pasakiau. Nes pamaniau, kad anksčiau ar vėliau jis turės sužinoti. Pasakiau jam. Atrodė toks patenkintas. Nes jis mano... O aš pasakiau: ne, Dikai. Ne tavo. O dabar galvoju, gal man reikėjo sakyti: taip. Jeigu būčiau pasakiusi: taip, tavo... Tada jis taip spoksojo į mane, kad turėjau ką nors pasakyti. Pasakiau, kad tai buvo Fredis. Pasakiau, kad Fredžio.

Aš žiūriu į Merę. Bandau išsiaiškinti jos žodžius. Tuo pat metu galvoju: vakar vakare Dikas parėjo apie pusę devynių, paskui vėl išėjo kažką įsidėjęs į striukės kišenę.

Bet Merei turi atrodyti, kad aš negaliu patikėti.

– Aš taip pasakiau, kad apsaugočiau *tave*. Gal nereikėjo.

Ji nuleidžia smakrą, tada vėl pakelia akis kankinės mina.

– Tai tiesa. Aš pasakiau jam, kad tai Fredis. Dikas nužudė Fredį Parą, nes manė, kad tai jis. O tai reiškia, kad ir mes kalti.

Galvijai pievoje pasitraukė už krantų linkio. Kraštovaizdis tuštėja.

– Iš kur tu žinai?

– Nes aš pažįstu Diką.

Aš pažvelgiu į ją.

– Diką *aš* pažįstu.

– O gal ir ne.

– Tai gal aš nieko nežinau.

Liepos dangumi plaukia minkšti medvilnės debesys. Leidžiame jiems plaukti visą minutę.

– Mere – ar tikrai Fredžio?

– Ne, ne Fredžio.

Bet aš vis tiek dar spėlioju.

– Gal Diko?

– Diko negalėjo būti.

– Iš kur tu žinai?

– Nes... – ji nudelbia akis, – nes jis buvo per didelis.

– Per didelis?

– Per didelis.

– Įeiti?

– Taip.

– Bet jeigu per... kodėl jis turėtų manyti?..

– Žinai, žinai. Nes jis vis tiek nežinojo kaip. Jis manė, kad susilaukti galima vien apie tai galvojant. Manė, kad galima susilaukti... tiesiog iš meilės.

Bet aš vis tiek dar spėlioju. Nes netikiu, kad jeigu Dikas nežinojo kaip, Merė nebūtų jo pamokiusi. Ar ne todėl vakarais Dikas keliaudavo prie kanalo? Kad jį pamokytų? Kodėl mudviem su Mere pagailo? Vargšas Dikas, kuriam neleista lavintis... Vargšas Dikas, norėjęs sužinoti apie meilę.

Tatai – ir Merės knietintis smalsumas. Kuris staiga dingo.

– Buvo per didelis. Jis nebūtų... Bet juk dabar jau nebe tai svarbiausia, ar ne?

Tai mes kanalo krante išsiskiriame, ir Merė neatsigręždama nueina sodybos link, aš vis dar spėlioju. Rudi plaukai, tiesi laikysena, plokščia žemė. Aš nežinau, ką manyti, kuo tikėti. Prietaringumas, vaikai, lengvas dalykas; sužinoti, kas yra tikra – štai kas sunku.

Tą patį vakarą aš vis dar spėlioju ant upės kranto po gluosniu, stebėdamas, kaip Dikas krapštosi prie savo motociklo. (Ne, šįvakar jis neis meilintis.) Bet tą patį vakarą aš iš upės ištraukiu keistos išvaizdos alaus butelį. Žinau, kas buvo tame butelyje. Žinau, iš kur tas butelis atsirado. Spėlionės suformuoja išvadas (kurios nenumalšina baimės). Taigi, Dikas grįžta namo po susitikimo su Mere ir vėl išeina su kažkokiu daiktu striukės kišenėje. Jis sustabdo Fredį prie liepto. Juk žino, kad šis, kaip ir jo tėvas, niekada neatsisako išgerti, ir nors Diko niekas nematė geriančio, jis pasiūlo jam šiojo ypatingo – neregėto alaus. Išdava ta, kad Fredis, ir šiaip nemokėdamas plaukti, išsigelbėti nepajėgs. „Fredi, nori išgerti?“ Jiedu susėda ant liepto. Kad būtų tikriau, prieš įstumdamas Dikas trenkia jam tuščiu buteliu. Į dešinį smilkinį. Paskui Dikas ir butelį įmeta į upę. Kaip ir Fredis, butelis nuplaukia pasroviui...

Paimu alaus butelį ir nemačiomis nešu už šliuzo kliūties, ketindamas įmesti, kad dabar jau galutinai nuplauktų, galbūt net iki pat jūros. Bet paskutinę akimirką mane kažkas sustabdo. Aš įsikišu jį į marškinius ir slapta persinešu į savo miegamąjį. Ir tą vakarą, kai ruošiuosi eiti miegoti ir Dikas ruošiasi, padarau tai, ko niekada nebuvau daręs. Nuo kablio ant sienos paimu seną surūdijusį, niekada nenaudojamą savo kambario raktą ir užrakinu duris.

■8

Apie pasakojantį gyvūną

Žinau, ką jūs jaučiate. Žinau, ką galvojate sėdėdami savo suoluose nuobodulio, apatijos, pasipiktinimo, pakantumo, padriko susikaupimo minomis. Žinau, ką visi vaikai galvoja, spaudžiami istorijos pamokų režimo, penimi praeities porcijomis: „O kas yra Dabar? Dabar, mes esam Dabar. Kas yra Dabar?“

Prieš jus – plinkantis penkiasdešimtmetis, tauškiantis apie Senąjį režimą, Ruso, Didro ir Prancūzijos karūnos nemokumą; už jūsų, už lango – pilka žiemos šviesa, tuščia žaidimų aikštė, vieniši, migloje skendintys daugiaaukščiai... O aplink jus – ši sudvisusi klasė, kurioje jūs sulaikyti, uždaryti kaip gyvūnai, suvežti iš savo natūralios aplinkos.

Dabar. Kas yra Dabar?

Pragysta Praisas – vienas iš jo daugelio bandymų pakirsti Prancūzijos revoliuciją, tai yra suardyti ardymą – ir sako: „Svarbu tai, kas čia ir dabar.“ Bet kas gi yra tas dažnai pateikiamas Čia ir Dabar? Kas ta neapibrėžiama zona tarp to, kas praėjo, ir to, kas ateis; tas laisvas ir erdvus esamasis laikas, iš kurio mes visada trokštame nuskrieti į beribę ateitį?

Kiek kartų, vaikai, mes įžengiame į Čia ir Dabar? Kiek kartų Čia ir Dabar mus aplanko? Tai ateina taip retai, kad niekada neatitinka mūsų įsivaizdavimo, ir kaip tik Čia ir Dabar pasirodo esantis pasaka, ne Istorija, kurios substancija bent jau galutinai nusistovėjusi ir nebekinta. Mat Čia ir Dabar turi daugiau negu vieną veidą. Taip, Čia ir Dabar prie Hokvelio kanalo krantų su Mere Metkalf man atvėrė nuoširdumo ir ekstazės sferas. Bet Čia ir Dabar taip pat sukaustė mane baime, kai ant Fredžio Paro dešiniojo smilkinio

pasirodė pamelsvėjusio kraujo, ir dar kartą, kai po vieno susitikimo su Mere Metkalf marškinių užantyje paslėpiau alaus butelį ir nuėjęs gulti į savo miegamąjį užsirakinau.

Taigi, vaikai, kaip tik šie staigūs Čia ir Dabar antpuoliai, užuot išvedę mus į esamąjį laiką, nors, tiesa, trumpą svaigią akimirką tai padaro, paskelbia, kad laikas mus įkalino. Tad galite patikėti, jog tą 1943-iųjų liepos dieną jūsų jaunutėlis istorijos mokytojas išaugo iš kūdikystės. Kaip kad galite patikėti, kad kai per Prancūzijos revoliuciją Marijos Antuanetės, kadaise Versalio soduose žaidusios slapukais ir kitaip vaikiškai išdaigavusios, plaukai per vieną kelionę karieta iš Vareno į Paryžių tapo balti kaip vilna, ji jautė ne tik Čia ir Dabar, bet ir tai, kad ją užgriuvo Istorija.

Vis dėlto Čia ir Dabar, suteikiantis ir džiaugsmo, ir siaubo, ateina tik retkarčiais – ir nepasirodo net mūsų kviečiamas. Taip jau yra: gyvenime daug tuščios erdvės. Mūsų vieną dešimtadalį sudaro gyvieji audiniai, devynis dešimtadalius – vanduo; gyvenimo vieną dešimtadalį sudaro Čia ir Dabar, devynis dešimtadalius – istorijos pamoka. Nes didžiąją laiko dalį Čia ir Dabar nėra nei dabar, nei čia.

Ką jūs darote, kai realybė yra tuščia erdvė? Galite pasistengti, kad kas nors vyktų – ir, gerokai rizikuodami, galite prisišaukti nedidelį simbolinį Čia ir Dabar; galite gerti bei linksmintis ir užmiršti, ką jums sako blaivus protas. Arba, kaip Krikai, kurie iš savo vandens pinklių visada mokėdavo išmelioruoti vieną kitą pasakojimą, galite pasakoti istorijas.

Vaikai, mano tapimą istorijos mokytoju galima tiesiogiai sieti su pasakojimais, kuriuos man vaikystėje pasakodavo motina, kai, kaip ir daugelis vaikų, aš bijodavau tamsos. Mat nors mano motina nebuvo iš Krikų, ji turėjo neprastą pasakotojos gyslelę ir, šiaip ar taip, – nors tada dar nežinojau, nes tai atskleidė tik vėlesni istorijos tyrimai, – turėjo savų reikalų su pasakomis.

Tad mano anksčiausia pažintis su istorija radosi pavidalu, ateinančiu iš motinos lūpų, neatskiriama nuo jos kitų vakaro poringių – kaip Alfredas prisvilino pyragaičius, kaip Kanutas įsakinėjo bangoms, kaip karalius Karolis pasislėpė ąžuole*, – tarsi istorija būtų malonūs prasimanymai. Ir net mokykloje, susipažinęs su istorija kaip dėstomuoju dalyku, jau puoselėdamas dar tik gimstančią gyvenimo aistrą, buvau vis dar masinamas pasakiškos istorijos auros ir, matyt, kaip ir jūs, maniau, kad istorija yra mitas. Kol keletas susidūrimų su Čia ir Dabar mano studijoms staiga suteikė primygtinumo. Kol Čia ir Dabar, sugriebęs mane už alkūnės, sušėręs man per veidą ir liepęs gerai pasižiūrėti, kur įklimpau, pranešė man, kad istorija – anaiptol ne prasimanymai, ji iš tikrųjų egzistuoja, o aš tapau jos dalimi.

Taip aš prisiėmiau šio Dalyko naštą. Taip aš ėmiau gvildenti istoriją – ne tik gerai nučiupinėtą plačiojo pasaulio istoriją, bet taip pat, ir net itin užsidegęs, savo Fenlando protėvių istoriją. Taip aš ėmiau iš istorijos reikalauti Paaiškinimo. Bet šios pasiaukojamos paieškos atvėrė dar daugiau paslapčių, daugiau fantastiškumų, daugiau stebuklų ir priežasčių apstulbti, nei buvau radęs pradžioje, tad po keturiasdešimties metų nusprendžiau – nors ir atsidavęs savo pasirinktos disciplinos naudingumui ir šviečiamajai galiai, – kad istorija yra poringė. Ir ar galiu neigti, kad visą laiką man reikėjo ne kokio nors auksinio grynuolio, kurį istorija galiausiai atskleis, o pačios Istorijos, Didžiojo Pasakojimo, to, kas užpildo tuštumą ir išblaško tamsos baimes?

* Čia turimos galvoje trys garsios legendos apie Anglijos karalius. Kanutas (arba Knutas) Didysis (minimas ir toliau šiame romane), karaliavęs XI amžiuje, esą įsakė jūros potvyniui sustoti, o jūrai nepaklusus pareiškė, kad karalių valdžia menka ir tik Dievui viskas paklūsta.

Vaikai, tik gyvūnai gyvena visiškai Čia ir Dabar. Tik gamta nepažįsta nei atminties, nei istorijos. Tačiau žmogus – leiskite pasiūlyti apibrėžimą – yra pasakojantis gyvūnas. Kad ir kur eidamas, jis po savęs nori palikti ne chaotišką bangavimą, ne tuščią erdvę, o paguodą teikiančius pasakojimų plūdurus-gaires ir pėdsakų ženklus. Jam reikia pasakoti ir pasakoti. Reikia vis kurti pasakojimus. Kol yra koks nors pasakojimas, viskas gerai. Sakoma, kad net savo paskutinėmis akimirkomis, mirtino kryčio sekundės dalį – arba paskęsdamas – prieš save mato sparčiai prabėgančią savo viso gyvenimo istoriją.

O kai, gaudamas daugiau laisvo laiko, bet ne mažiau siaubo, jis sėdi užguitas katastrofos, kai sėdi – kaip Luisas įsivaizduoja sėdįs dėl savo vaikų – savo bunkeryje, saugančiame nuo radiacijos; arba tiesiog sėdi vienas, nes jo daugiau kaip trisdešimties metų santuokos žmona, kuri jo nebepažįsta, kaip ir jis jos, buvo išvežta ir, kadangi jo mokinių, jo vaikų, kurie anksčiau, vis primindami jam ateitį, rinkdavosi į jo istorijos pamokas, jau nebėra, jis pasakoja – tegul tik sau pačiam, tegul tik auditorijai, kurią jam tenka įsivaizduoti – pasakojimą.

Taigi noriu jums papasakoti dar vieną. Noriu papasakoti.

■9

Apie Atkinsonų iškilimą

Kai kas sako, kad jie kilę iš Fenlando. Bet jeigu ir taip, jie jau seniai, pavargę nuo šlapių aulinių batų ir plokščių horizontų, persikėlė į Norfolko kalvas ir čia tapo paprastais piemenimis. Ir tose Norfolko kalvose (kaip kalvos, jos žemos ir kuklios, bet pagal Fenlando normas – kalnų virtinės) jiems kilo Sumanymų – mauruose klimpstantiems Krikams tokių retai ateidavo į galvą.

Prieš Vermeidenui atvykstant į Fenlandą ir susiduriant su vietinių gyventojų užsispyrimu, vienam Atkinsonų protėviui bliaunančiame kalvos šlaite kilo sumanymas tapti prievaizdu; o jo sūnui, gimusiam prievaizdo šeimoje, kilo sumanymas tapti pasiturinčiu ūkininku; o vienas iš ketvirtos, penktos ar šeštos sumanymus kuriančių Atkinsonų kartos, vykstant žemių aptvėrimams ir svyruojant vilnos prekybai, pardavė daugumą savo avių, nusamdė artojus ir pasėjo miežių, o šie kreidiniame aukštumų dirvožemyje užaugo aukšti bei derlingi, ir jis juos vežė salyklininkui, kad paverstų alumi.

Ir tai dar vienas Krikų ir Atkinsonų skirtumas. Mat Krikai iškilo iš vandens, o Atkinsonai – iš alaus.

Tie žemės plotai, kuriuos jis suarė, matyt, buvo ypatingi, ir Džosaja Atkinsonas, matyt, šį tą išmanė, nes pasklido kalbos, kad salyklas, padarytas iš jo miežių, ne tik ypatingas, bet kai kuo ir stebuklingas.

Gerieji – ir nepaprastai geraširdiški – vakarų Norfolko kaimiečiai tą alų gėrė pasigardžiuodami ir, neturėdami su kuo palyginti, jo kokybę laikė vieninteliu tikro alaus kriterijumi. Tačiau aplinkinių miestų aludariai, uolūs vyrai, jau tada turėję rinkos tyrėjų gyslelę, šniukštinėdami apylinkes, degustavo tą kaimo produkciją ir teiravosi, iš kur tas salyklas. Na, o salyklininkas, paprastas žmogelis, nesusilaikė, kai buvo liaupsinamas jo salyklas, ir paporino, iš kur gaunąs miežių. Taigi, atsitiko taip, kad 1751 metais Džosaja Atkinsonas, Veksingamo (Norfolko grafystė) ūkininkas, ir Džordžas Džarvisas, Ševertono salyklininkas, sudarė sandorį, inicijuotą pirmojo, bet naudingą – taip atrodė – antrajam, ir sutarė dalintis vežimų, vežikų bei kinkinių pirkimo arba nuomos išlaidas gabenant jų bendrą gaminį, jų abiejų naudai, Svofamo ir Tetfordo aludariams.

Ši Džarviso ir Atkinsono partnerystė klestėjo. Bet Džosaja, jau turėdamas kitą sumanymą, šioje sutartyje pasiliko sau teisę panorėjęs savo miežius salyklui vežti kitur. Nuojauta Atkinsonui pašnibždėjo, kad jeigu ne jo paties, tai jo sūnaus arba anūko gyvenamuoju laiku turgaus miestų aludariams atrodys tikslinga patiems turėti salyklines, esančias po ranka, ir Džarvisas, šiuo tarpu manantis, kad Atkinsonas susaistytas jųdviejų bendro įsipareigojimo aludariams, nukentės.

Ir nukentėjo, tiksliau – nukentėjo jo palikuonys. Kai anapus Atlanto buvo iššauti pirmieji įspėjamieji šūviai jums, vaikai, žinomame Amerikos nepriklausomybės kare, Viljamas Atkinsonas, Džosajos sūnus, miežius ėmė vežti tiesiai aludariams. Senojo Džordžo sūnus Džonas, suglumęs, įniršęs, bet bejėgis, turėjo tenkintis vietine prekyba. Jo salyklo verslas nusmuko. 1779 metais įžūliai, kaip žmogus, besivadovaujantis vien neišvengiama logika, Viljamas Atkinsonas pasisiūlė jį išpirkti. Džarvisas, pažemintas, sužlugdytas, sutiko. Nuo tos dienos Džarvisai tapo Atkinsono salyklinės prižiūrėtojais.

Viljamui teliko be jokio sąžinės graužimo užbaigti gerai parengtą savo tėvo gudrybę. Savo bėru žirgu, aukštais auliniais, su trirage skrybėle ant galvos ir rudos medžiagos raitelio apsiaustu ant pečių jis lankydavo Svofamo ir Tetfordo aludarius. Ir paskelbė: kadangi šiame krašte, kaip jiems gerai žinoma, nėra geresnių miežių kaip jo, ir tų miežių nė kiek nestinga (nes argi jis ir dabar neguldo dar daugiau žemės po plūgu?), tai nuo šiol joks aludaris jų negaus, jeigu jie bus ne iš Atkinsono salyklinių.

Aludariai protestavo, kėlė antakius, stumdė savo išraižytus ąžuolinius krėslus, sprigtavo molinių pypkių kotus. Ką daryti su savo pačių salyklinėmis, pastatytomis negailint išlaidų vien dėl patogaus artumo? Viljamas atsakė, kad, be abejo, jie ir toliau tegul

jomis naudojasi – ir gamina alų, kurį jų klientai įvertins kaip aiškiai prastesnį. O jei dėl to artumo, tai argi jo vežimai iki šiol nepatikimai aptarnavo?

Aludariai burbėjo, raukėsi, tąsė niežulį keliančius perukus ir galų gale nusileido sudarydami kompromisą. Po 1780 metų Svofamas ir Tetfordas regėjo dar nematytą reiškinį. Nuo šiol alus buvo nebe alus, o dvigalvė būtybė – vienas veidas turėjo įprastą alaus charakterį, bet kainavo puse penso daugiau, o kitas, senąja kaina, buvo nepažįstamas ir beskonis.

Iš tolesnių pasitarimų su aludariais Viljamas Atkinsonas išjodavo visai patenkintas; galima įsivaizduoti, kad jie sėdėdavo aludėse ir džiugiai dauždavosi bokalais. Mat Viljamas už savo sėkmę galėjo dėkoti ne tik tėvo įžvalgumui arba savo sumanumui, bet ir užkrečiamam linksmam ūpui. Viršų paėmė ir tas stebuklingas gėrimas, laikomas jų rankose, mirksintis bei švytintis jiems šnekantis, ne tik Vilo vyliai. Linksmas ūpas: argi tai nėra galutinis jo – ir jų – verslo siekis? Ir argi linksmą ūpą galima skleisti su pagieža bei atšiauriais jausmais? Ar negalėjo jis tiems šykštiems aludariams pasakyti, kaip kartą jo tėvas, senasis Džosaja, išsivedė jį į miežių laukus, kur brėstančiose varpose lyg tūkstantis šilkinių sijonėlių šlamėjo vėjas, ir pakreipęs į šoną galvą tarė: „Ar tu girdi? Ar girdi, kas čia? Tai atsirišančių liežuvių, aludės juoko garsas – tai linksmybės garsas."

Viljamo vežimai su salyklo maišais dardėdavo iš Ševertono į Svofamą ir iš Ševertono į Tetfordą. Ilgainiui Feikenhamo ir Noridžo aludariai, kurie nebuvo įkišę savo kapitalo į salyklo gamybą, nusprendė, kad salyklo verta pasirūpinti iš Ševertono.

Bet Viljamas, jau senstantis ir daugelį reikalų perleidžiantis sūnui Tomui, žinojo, kad sėkmė negali tęstis amžinai. Dėl aludarių malonės ims varžytis kiti Norfolko miežių augintojai, parodysian-

tys tokį ūkiškumą, kokį parodė jis ir jo tėvas. Be to, Vilas Atkinsonas vis dar turėjo sumanymų. Jis svajojo, kad vieną dieną Atkinsonai stebuklingąją miežio sėklą seks nuo užuomazgos iki galo ir ji nebeis per trečiosios šalies rankas. Kad buvę piemenys, kurie dabar ūkininkauja ir augina salyklą, vieną dieną darys alų, ir taip, kad pranoks Tetfordo ir Svofamo lebedas aludarius.

Įsivaizduokite epizodą, kiek panašų į tą, kai Džosaja ir Viljamas kadaise stovėjo klausydamiesi, ką sako miežiai, bet dabar Viljamas, parimęs ant lazdos, žvilgsniu nukreipia sūnaus dėmesį į vakarus, kur ūkanotuose toliuose slypi Fenlandas. Kur durpinga žemė, atkovota iš vandenų, nors ir puiki kviečiams bei avižoms brandinti, niekada neišaugins tokių salyklinių miežių, kaip tie, kuriuos maitina vagos, juos auginančios dabar. Vesdamas ištiesta ranka per tolumas, jis jaunajam Tomui aiškina, kad Fenlando žmonės salyklą įsiveža iš pietų Kembridžšyro, Hertfordšyro ir Bedfordšyro aukštumų. Tai irgi labai geras miežių kraštas ir labai geras salyklas, tik gausios rinkliavos, uždėtos jam, gabenamam baržomis Kemu ir Uzu, gerokai jį pabrangina; o gamtiniai pavojai šiuose vandens keliuose, kurie turi bėdiną įprotį išsilieti iš krantų, pakeisti vagą ir kai kada užsiteršia dumblu, lemia, kad tiekimas yra nepatikimas, kartais visai jo negaunama, o kai gauna, dažnai būna prastos būklės. Žodžiu, fenlandiečiai daug moka už nereguliarų ir nekokybišką alų. Ir, tarsi to būtų maža, Fenlandas yra toks atsilikęs ir sunkiai pereinamas laukinis kraštas, kad reto fenlandiečio ranka pasiekia ir tokį alų.

Plačiu ir pranašišku žvilgsniu žvelgdamas nuo kalvos viršūnės (tai turbūt paaiškina, kodėl, bandydamas įsivaizduoti tą Dievą, kuris, pasak tėtės, mato tokį aiškų vaizdą, kartais regėdavau rausvą pūstažandį veidą po trikampe skrybėle ir sniego baltumo plaukus, aštuoniolikto amžiaus mada surištus pakaušyje), žvelgdamas nuo

Norfolko kalvų, Viljamas suspaudė sūnui petį ir tarė galbūt kokius nors tokius žodžius:

– Mes turim padėti tiems vargšams sumirkusiems fenlandiečiams. Tose nykiose pelkėse jiems reikia pakelti ūpą. Juk negali gyventi vien vandeniu.

Įsivaizduokite dar vieną epizodą – Džosajos 1760 metais pastatyto raudonų plytų namo svetainėje (namas visu savo Jurgių epochos solidumu tebestovi Veksingamo pakraštyje), kurioje Vilas išvynioja žemėlapį, tam tikslui nusipirktą iš Kembridžo žemėlapių pardavėjo, ir riešuto rudumo smiliumi beda į Limo regioną. Centru jis laiko Gildsio miestelį prie Limo ir Uzo santakos. Atstumą nuo jų žemės iki Gildsio palei Limą jis palygina su atstumu iki pietinių miežių žemių palei Kemą ir Uzą. Jis atkreipia sūnaus dėmesį, kuriam nebūtinas joks žemėlapis, į Keslingo kaimą vos už kelių mylių į vakarus nuo Veksingamo – apnykusį būstų telkinį šiurkščioje dykroje tarp ganyklų, kur jaunas Limas, nusileidęs nuo kalvų, pradeda lėtėti ir kauptis, – iš kurio dauguma gyventojų jau pasitraukė, kad taptų Atkinsono darbininkais. Jis pabarbena į žemėlapį pypkės koteliu.

– Žmogus, kuris Keslinge pastatys salyklinę ir turės upės raktus, pelnys šiai dykumai turtus. Taip pat ir sau.

Tomas pasižiūri į žemėlapį ir į tėvą. Upės raktus? Jis nemato jokios upės, tik keletą marių, pelkių ir užliejamų žemių, kuriose lyg ir galima įžiūrėti vandens arteriją. O tada Viljamas, pypkės kandiklį vėl įsikišęs į burnos kamštelį, ištaria žodį, kuris žmogaus, gyvenančio ant kalvos, ausiai nuskamba keistai:

– Melioracija.

Taigi, Tomas Atkinsonas, paakintas tėvo, kuris mūsų Viešpaties 1785 metais atgula poilsio Veksingamo kapinėse, pradeda supirkinėti užlietą žemę Limo baseine ir pamato, kad melioracija –

tikrai keistas, net stebuklingas žodis, toks pat stebuklingas kaip jo miežių grūdai. Nes po penkerių ar šešerių metų jis tą pačią žemę, išsunkęs iš jos vandenį, gali parduoti dešimteriopai pelningai.

Kai į žemyną ateina naujasis amžius, kai griūva Bastilija, jakobinai nuverčia žirondistus ir plačiai melioruojamas kraujas, Tomas Atkinsonas studijuoja melioracijos, taip pat upių srovės greičio ir dumblėjimo principus. Tai, kad sausinimo veiksmingumas matuojamas pagal tai, kiek padidėja nuotėkis natūraliu upės vandentakiu. Kad upės srovės greitis didėja tik dalelę vandens pagausėjimo, bet dumblėjimas sumažėja geometriškai pagal greičio padidėjimą. Pritaikęs šiuos principus, jis sulaukia apčiuopiamos sėkmės. Konsultuojasi ir samdo matininkus, inžinierius bei darbininkus, iš kurių niekas nesiskundžia dėl jo, kaip darbdavio, neišmanymo, nekantrumo arba šykštumo. Tarp tų, kurie ima jam dirbti, yra Krikai iš anapus Uzo.

Tomas patiria, kad tai nelengva. Ir tas darbas niekada nesibaigia. Po truputį. Vandens užsispyrimas. Sumanymų tvirtumas. Žemės sausinimas.

Tačiau, kad nemanytumėt, jog per šiuos sunkius darbus Tomas pametė iš akių savo tėvo Linksmą Ūpą, jo buhalterinės knygos rodo, kad iš Norfolko už nemažą kainą ir su keblumais, kylančiais dėl transportavimo sunkumų, reguliariai buvo tiekiamas alus Fenlando darbininkams atsigaivinti. O kai 1799 metais, praturtėjęs iš spekuliacijų žeme ir paskyręs atstovą vadovauti Norfolko fermai, jis iš Veksingamo persikelia į Keslingą, – kur, nustebindamas saujelę kaimiečių, ne tik pastatydina namą, bet ir parengia planą Limo upėje iškasti įlanką ir šalia jos ilgainiui pastatyti didelio bei itin šiuolaikiško modelio salyklinę, – atsiveža ir jauną energingą aštuoniolikmetę nuotaką. Ir tarnas, tarnaitė, virėja bei arklininkas, atsikėlę su juo iš Veksingamo, negali susilaikyti nebaksnoję vienas

kitam, nemirkčioję ir nesmailakiavę girdėdami neabejotinus garsus, nuo tada sklindančius iš šeimininko kambario. Tomas su būdingu aštuoniolikto amžiaus nesivaržymu kuria palikuonis.

Kas gi buvo ši nuotaikinga ir, kaip paaiškėjo, vaisinga jauna nuotaka? Ji buvo Sara Ternbul, vienintelis išlikęs Metju Ternbulo vaikas – nelabai turtingo Gildsio (Kembridžšyras) aludario, pas kurį vieną dieną Tomas Atkinsonas atvyko su stulbinamu pasiūlymu, kad jeigu jis, Metju, parduosiąs jam, Tomui, visą pusę savo verslo, jis, Metju, vieną dieną tapsiąs turtingu žmogumi. Tada Metju giliai susimąstė, peržingsniavo per menkai apstatytą alaus daryklos kabinetą, ir Tomas pro langą apačioje, daryklos kieme, užmatė dailią, lengvakoję dukterį ir, diskretiškai pasiteiravęs apie aludario šeimos sveikatą, išplėtojo būdą savo tikslus Gildsyje užsitikrinti veiksmingiau negu perkant akcijų.

Iki Trafalgaro mūšio metų Tomas Limo paupiuose buvo nusausinęs 12 000 akrų; buvo supilta daugybė dambų, veikė apie šešiasdešimt vėjo siurblių, o žemdirbiai nuomininkai mokėjo patrauklius nuompinigius bei melioracijos rinkliavas už taip pat patrauklią žemę. Nuo Keslingo, kur dabar beveik visi kaimiečiai gaudavo algą iš Atkinsono, iki Aptono – vandeniu devynių mylių atstumu – upė buvo sutvirtinta pylimais, o srovei kontroliuoti pastatyta šliuzų bei tvankų.

Bet likusi atkarpa nuo Aptono iki Uzo pasirodė sunki. Tomas patyrė visų iniciatyvių žmonių, kurių savarankiškos avantiūros apsimoka, likimą: atsitrenkė į konkurencijos, privačių interesų ir parlamentinių machinacijų sieną. Penkiolika metų jis kariavo su vandeniu, maurais ir žiemos darganomis, bet nesusidūrė su tokiu užsispyrusiu priešu kaip Gildsio seniūnai ir jų išrinkti atstovai, kai šie suvokė, kad laivyba Limu tikrai įmanoma ir žemės kainos šauna aukštyn. Kai Napoleonas rengė žaibiškus žygius prieš austrus,

prūsus ir rusus, Tomas Atkinsonas įklimpo į užsitęsusį bylinėjimąsi bei painius vaidus dėl laivybos teisių, žemės valdymo ir melioracijos valdybų sudarymo.

Silpnesnis žmogus būtų nuleidęs rankas. Silpnesnis būtų pabūgęs nuostolių ir grįžęs į sausą, patvarią poziciją Norfolko kalvose. Bet 1809 metais galų gale oficialiai, nors ir nenoriai, jam buvo leista imtis Limo laivybos. Tuo pat metu jis tampa Limo melioracijos komisijos pirmininku, nors toji valdyba susiskaldžiusi ir nesuvaldoma.

Jis vėl imasi darbo. Naujieji upės krantai kyla vis toliau į vakarus. Kur jis negali nupirkti žemės, perka bendradarbiavimą. Iškasamas Hokvelio kanalas, kad padėtų nusausinti ypač keblų regioną į šiaurę nuo Limo žemupio. Paskirta vieta už dviejų mylių nuo santakos su Uzu šliuzui ir laivybos kameros junginiui statyti, kad būtų kontroliuojama įeiga į upę. Keslinge užbaigta baržų akvatorija, o vakariniame Uzo krante, šiauriniame Gildsio pakraštyje, nupirkta vieta būsimoms prieplaukoms. Nors dar joks laivas neatliko viltingos kelionės tarp Keslingo ir Gildsio, daug laivelių su medžiagomis ir atliekomis jau kursuoja tarp Keslingo ir Aptono, Aptono ir Gildsio, o į Ilio ir Lino laivų statytojus jau kreiptasi dėl nuolatinės lichterių flotilės statybos.

1813 metais, kai Napoleonas, kurio kariuomenė kartą taip išdidžiai žengė priešinga kryptimi, traukiasi nuo Leipcigo prie Reino, Tomas Atkinsonas Keslinge pradeda statyti salyklinę. Jam eina penkiasdešimt devinti metai.

Penkiasdešimt devintais metais jis dar tvirtas ir bruzdus – ir linksmas – vyras, toks, kuris nesiskelbs esąs panašus į tuščiagarbį Prancūzijos imperatorių. Su savo jauna žmona (kuri dabar pamėgusi laisvas sukneles ir anglių kibiro formos skrybėlaites, mums pažįstamas iš ledi Hamilton bei Bairono meilužės atvaizdų) jis

vaikštinėja aplink Keslingo baržų akvatoriją ir tikrina, kaip vyksta darbai. Ar tai tik atsitiktinumas, kad 1815 metais tas didelis ir didingas pastatas užbaigiamas ir pagal nenumaldomą logiką pavadinamas Vaterlo salykline? Ar tai tik atsitiktinumas, kad tų metų pradžioje jo uošvis, Gildsio aludaris, suserga, ir jo gydytojas pareiškia, kad šiame pasaulyje jam liko nebedaug? Ar tai grynas atsitiktinumas, kad Gildsio žymūnai per tautos džiūgavimo antplūdį nusprendžia užmiršti nesutarimus su šiuo Norfolko prasisiekėliu ir pripažinti jį savuoju, nešančiu jų miestui klestėjimą, ir gyvu Albiono dvasios pavyzdžiu? Ir ar tai ne daugiau kaip duoklė epochai – o gal asmeninio džiūgavimo ženklas arba noro tapti simboliu požymis, – kad kai vieną 1815 metų rugsėjo dieną, lydimas džiaugsmo šūksnių, plazdant raudonoms, baltoms ir mėlynoms vėliavėlėms, keturių naujų lichterių būrys burėmis ir kartimis manevruoja skersai Uzo, o paskui, pririšti prie kaspinais išpuošto žirgo, jie vienas po kito įplaukia nuo Gildsio į Limą ir praplaukia ką tik pastatytą Atkinsono šliuzą, šio būrio pirmasis laivas, lyg ir koks flagmanas, abipus pirmagalio šalia skaisčiai raudono forštevenio ir emblemos, kuri greitai taps gerai žinoma, – dviejų sukryžiuotų geltonų miežių varpų virš dvigubos banguotos mėlynos linijos, – puikuojasi vardu *Annus Mirabilis**?

Vaikai, yra tokia istorijos teorija, kurią galima pavadinti puikybės, graikiškai *hubris*, teorija. Ši doktrina teigia, kad negali būti sėkmės be bausmės, didelių laimėjimų – be paskesnių praradimų; kad joks Napoleonas negali perbraižyti Europos žemėlapio ir nesulaukti atpildo.

Jūs šaipotės. Kas vykdo šį didingą ir tiesmuką teisingumą?

* *Annus mirabilis* – stebuklų metai (lot.).

Dievai? Kokia nors antgamtiška galia? Tai ir vėl labai panašu į pasakas. Labai gerai. Tačiau net gamta mus moko, kad nieko neduodama kartu ko nors neatimant. Pagalvokite apie vandenį, kuris, kad ir kaip jį tramdai, radęs menkiausią galimybę grįžta prie ankstesnės pusiausvyros. Arba štai išvaizdi Tomo Atkinsono žmona, buvusi Sara Ternbul, kilusi iš Gildsio. Nuo 1800-ųjų iki 1815 metų ji Tomui pagimdo tris sūnus, du iš kurių išgyvena, o vienas miršta, ir dukterį, kuri gyvena, bet tik iki šeštų metų. Mat nors žemės melioravimo technika gerokai patobulėjo, medicinos mokslas dar tebėra vystykluose.

Sara, įsikibusi savo išgirtam vyrui į parankę, žiūri, kaip lichteriai įplaukia į Limo upę, bet malonumą savo dailiame veide malšina deramais padorumo ir santūrumo ženklais. Nes praėjo tik trys savaitės, kai jos tėvas – taip ir neišvydęs Tomo Atkinsono jam pažadėtų turtų, išskyrus dukters sėkmę, – iškeliavo į kapus. Ir kažkur ant Limo kranto tikriausiai žiūri ir Krikai – tėvas Viljamas ir broliai Frensis bei Džozefas. Bet jie nedžiūgauja taip smarkiai kaip kiti žiūrovai. Jų flegmatiška prigimtis niekada nepasižymėjo entuziazmo pertekliumi. Ir nors jie didžiuojasi dalyvavę kuriant šią naują, laivybai tinkamą, skaisčiai žvilgančią upę, žino, kad, ką vanduo sukuria, tą ir suardo. Niekas šiame pasaulyje toli nenueina. Ir visa, kas juda priekin, judės ir atgal. Tai gamtos pasaulio dėsnis – taip pat ir žmogaus širdies.

Miestiečiai džiūgauja. Jie geria alų (bet ne Atkinsono alų, nes miesto darykla dar tebeveikia Ternbulo pavarde, ir nedera įžeisti mirusiojo). Švenčiama ir linksminamasi. Tačiau gal bent šią akimirką Tomas Atkinsonas abejoja, ar tokių linksmybių jam reikia – linksmybių, rengiamų su didingomis įžangomis, kalbomis ir tostais už kumpanosį Bonaparto nugalėtoją.

1815–1816 metų žiemą lietūs ištvindo Limo upę, tarp Aptono ir Hokvelio ji pralaužia krantus ir užlieja šešis tūkstančius akrų naujų arimų. Sunki, bet pakeliama nelaimė: Atkinsonų sumanumas viskuo pasirūpina, ir po trijų mėnesių žala atitaisyta. 1816 metais kviečių kaina padvigubėja, ir tie patys žemdirbiai nuomininkai, kuriems Tomas Atkinsonas suteikė derlingų žemių, nebeišgali sumokėti nei nuompinigių, nei darbininkų algų. Napoleonas sumuštas – vargšai badauja. Ilyje ima siautėti minia, ir kardais mojuojantys dragūnai, tik prieš metus atsilaikę Vaterlo mūšyje, iškviečiami traiškyti savo tautiečių. Švęsti? Džiūgauti?

Tomas žvelgia į palaužtą Fenlandą ir į istorijos nenuoseklumą. Bet ir tai jis gali ištverti. Nes yra turtingas žmogus, be to, miežių, o ne kviečių augintojas, ir gali nusileisti savo žemdirbiams nuomininkams. Jis dalina šilingus ir suranda maisto alkstantiesiems (jo brangioji žmonelė pati nesibaido samčiu pilstyti pliurzės prie Keslingo salyklinės). Ir tik dėl šių labdaros veiksmų, ir dėl to, kad šiais sunkiais laikais jis vis dar suteikia darbo, kaip ir anksčiau, Gildsyje nešėlsta minia ir nešturmuoja – nors tikrai būtų tai dariusi – vietinės bastilijos, tai yra miesto alaus daryklos.

1818 metais, kai smurtas liovęsis, bet vargų ne mažiau, Tomas savo namo Keslinge pirmą aukštą pritaiko salyklinės kontorai ir antrą kartą gyvenime persikrausto: iš Keslingo į Gildsį, į didingą rūmą – Keiblo namą (jis dar tebestovi, vaikai), į šiaurę nuo turgaus aikštės ir tik minutė kelio nuo alaus daryklos, su vaizdu į siaurą skersgatvį, kuris tada buvo vadinamas – ir tebėra vadinamas, nors dabar tai plati centrinė arterija su „Boots“ ir „Woolworths“ parduotuvėmis – Vandens gatve. Alaus darykla išplečiama ir nebesipuošia Ternbulo vardu, kurį iš pagarbos išlaikė trejus metus. Miestiečiai ragauja – pirmą kartą tikruoju pavadinimu – nepakartojamo skonio Atkinsono alaus, padaryto naudojant

Atkinsono salyklą iš Atkinsono miežių. Gildsio užeigos namų, kurių vardai atspindi vandeningą aplinkinį pasaulį – „Gulbė“, „Šuo ir antis“, „Linksmasis baržininkas“, „Lydeka ir ungurys“, šeimininkai aprūpina savo nepasiturinčius, bet ištroškusius klientus.

Ar tai apmalšina jų nuoskaudas – porcija ar dvi rusvos Linksmybės? O Tomo skaudulius?

Nes Tomui, šešiasdešimt trejų metų, bet dar žvaliam, kažkas darosi. Jis tampa paminklu. Didysis Verslininkas, Geradarys, Garbusis Pilietis. Tais pačiais metais nutapytame jo portrete matome neabejotinai tvirto charakterio veidą, bet be savo tėvo ugnelės akyse ir be tėvo švelnių raukšlelių apie burną – jo abu sūnūs, Džordžas ir Alfredas, šių senelio bruožų irgi nebeatgaivins. Tomas darosi nedraugingas. Nebegali stovėti prie naujo pratako ir plekšnoti per petį žmogui, padėjusiam jį iškasti. Darbininkai, kadaise dirbę šalia jo – tarp jų turbūt ir Krikai – dabar kelia prieš jį kepures, garbina jį, laiko kone dievybe. O kai jis, siekdamas parodyti nesąs nedraugingas, įeina į „Gulbės“ arba „Baržininko“ alaus menę ir visiems vyrams užsako po pintą, šias linksmybių vietas sukausto tyla, lyg nuščiuvimas atsidūrus bažnyčioje.

Jis to nenori, bet nieko negali padaryti – jaučia, kaip yra išmatuojamas ir aptaisomas kietais bei gremėzdiškais legendos apdarais. Kaip jis iš pelkės padarė Limo upę. Kaip į Fenlandą atvežė Norfolko alų. Kaip prie baržų akvatorijos maitino alkstančiuosius ir tapo didžiuoju... O širdies gilumoje jis galbūt galvoja, kad viskas daug geriau ir šviesiau buvo tą dieną senajame name Veksingame, kai vasaros vėjelis pro langą nešė miežių šnabždesio garsą, o jo tėvas ištarė keistąjį šlaptažodį – melioracija.

Bet ir tai jis būtų iškentęs, ir tai būtų buvę gerai – nes, Dievas mato, Tomas Atkinsonas niekada netikėjo rojumi žemėje, – jeigu ne ta bėda dėl žmonos. 1819 metais jai trisdešimt septyneri.

Žaismingą, mergaitišką išvaizdą, kadaise užvaldžiusią jo vaizduotę (ir tikusią jo verslo tikslams), metai pavertė sodresniu ir brandesniu paveikslu. Ponia Atkinson – gražuolė, ir ponui Atkinsonui tai kartais primena aktorės grožį: tarsi jo žmona stovi kažkokioje ryškiai apšviestoje scenoje, o jis pats, nors ir didžiai iškili asmenybė, stebi iš žemos tolumos. Jam atrodo, kad jis sunkiai dirbo ir daug pasiekė, tačiau neskyrė reikiamo dėmesio šiai nuostabiai būtybei, su kuria anksčiau taip atsainiai pradunksėjo per giminės pratęsimo apeigas.

Žodžiu, Sara Atkinson pačiame žydėjime, o jos vyras sensta, ją dievina ir – ima pavyduliauti.

Einantį šešiasdešimt penktuosius metus, Tomą podagros priepuoliai uždaro namuose ir sudrumsčia šiaip jau ramų jo būdą. Jis negali lydėti žmonos per įprastinius pasivaikščiojimus, pasivažinėjimus ir vizitus. Pro namo turgaus gatvėje langą jis žiūri, kaip ji lipa į laukiančias karietas, ir nuolatinis darbas su popieriais, – dėl tolesnės alaus daryklos plėtros bei modernizavimo planų, dėl Uzo prieplaukos pailginimo ir Atkinsono alaus tiekimo upėmis bei keliais į vis daugiau vartojimo vietų, – jai nesant negali sustabdyti minčių, vis grįžtančių prie jos.

Jam įtartini keletas vyrų. Jo daryklos valdytojas, Kings Lino grūdų pirklys, Melioracijos komisijos jaunesnieji nariai, tas pats gydytojas, kuris atvyksta gydyti jo podagros. Ir nė vienas iš jų negali paaiškinti – nes bijo Didžiajam Gildsio Vyrui prikišti šmeižtą, kurio jis atvirai neišsakė, – kad ponia Atkinson nekalta, nekalta ir yra visiškai ištikima bei atsidavusi savo vyrui, kurį, kaip visi žino, nepaprastai myli.

1820 metais vieną sausio naktį įvyko incidentas, apie kurį nėra papasakota iš pirmų lūpų, bet jis neišdildomai užrašytas nesuskaičiuojamuose Gildsio analų variantuose. Tą sausio dieną Sara grįžo

iš vakaro, praleisto nepriekaištingoje draugijoje – Šv. Gunhildos rektoriaus, jo gerosios žmonos ir susirinkusių svečių, – pas Tomą, labiau nei įprasta kamuojamą podagros skausmų. Tiksliai nežinoma, kas tarp jųdviejų įvyko, tik tiek, kad – kaip neišvengiamai nugirdo tarnai ir kaip vėliau Atkinsonas pats išpažino – jis šiurkščiai kalbėjo, suniuro, įpyko ir, duodamas valią niekuo nepagrįstiems kaltinimams bei plūdimui, pakilo nuo kėslo ir smogė žmonai į veidą.

Be abejo, net jeigu šis veiksmas nebūtų turėjęs siaubingų padarinių, jis jo būtų be galo gailėjęsis. Bet Tomas iš tiesų turėjo dėl ko be galo gailėtis. Mat po smūgio Sara ne tik pargriuvo, bet griūdama taip smarkiai trenkėsi galva į riešutmedžio rašomojo stalo kampą, kad nors po kelių valandų sąmonę ji ir atgavo, proto – nebe.

Ar tą šiurpią žalą padarė trenkimasis į stalą, ar pirmasis smūgis, ar nei tas, nei anas, o moralinis sukrėtimas dėl tokio ūmaus vyro įsiūčio, ar, kaip kai kas teigė, trenkimasis į stalą buvo prasimanytas siekiant nuslėpti tikrąjį Tomo smurto mastą, – neesminis dalykas. Prie nejudančio kūno suimtas klaikios graužaties, Tomas pasikviečia sūnus ir balsu, kurį išgirsta visi šeimynykščiai, paskelbia:

– Aš nužudžiau savo žmoną! Aš nužudžiau savo brangiąją Sarą!

Siaubas. Sumaištis. Labai daug Čia ir Dabar. Sūnūs, iš pradžių matydami tą vaizdą linkę patikėti drąsiu tėvo nuosprendžiu, iškviečia gydytoją – tą patį gydytoją, kurio nekaltas dėmesys prisidėjo prie šio baisaus epizodo, – ir jam tenka ne tik pasirūpinti partrenkta žmona, bet ir sugirdyti vyrui nemažą dozę opijaus tinktūros.

Atrodo, kad tą 1820 metų naktį Tomas Atkinsonas visiškai atsikratė visų podagros požymių. Bent jau nebekreipė į juos dėmesio. Jo laukė daug baisesnės kančios. Visą kitą dieną ir dalį nakties jis turi budėti prie lovos, melsdamasis, kad tos dieviškos akys atsimerktų ir tos tobulos lūpos sukrutėtų. Jį turi užlieti palengvėjimas

ir džiaugsmas pamačius, kad lūpos iš tikrųjų prasivėrė, burna suvirpėjo, bet sugniaužia dviguba kančia suvokus, kad, nors ir atsimerkusios, akys jo nemato, o jeigu ir mato, neatpažįsta. Ir nors lūpos kruta, Tomui Atkinsonui jos niekada nebeištars nė žodžio.

Sarai Atkinson trisdešimt septyneri. Likimas taip lėmė, kad, nors ir sutrenkta galva, ji gyvens ilgai. Ji amžinojo poilsio neišeis iki sulaukus devyniasdešimt trečių metų. Penkiasdešimt ketverius metus sėdės ant mėlynos aksominės kėdės prie lango viršutiniame kambaryje (ne tame, kur anksčiau miegodavo su vyru, o kambaryje, paprasčiausiai vadinamame ponios Saros kambariu), spoksodama tai tiesiai žemyn į knibždančią Vandens gatvės arteriją, vedančią prie Uzo, tai į kairę, už stogų, kur 1849 metais prie Uzo prieplaukų iškils aukštas Naujosios daryklos kaminas.

Bet abejotina, ar ji visa tai matys. Išlaikys paradoksalią stebinčio žmogaus pozą – stebinčio nieką. Grožio ji nepraras. Jos tiesi, priekin žvelgianti povyza spinduliuos neabejotiną gracingumą. Net ir senatvėje, kai kūnas bus susitraukęs, bet tvirtas kaulų liejinys išlikęs (mat sūnums užsidegus bus nutapytas tokios jos portretas, juoda suknia, su deimantiniais karoliais – o kokia tobula ji pozuotoja bus!), ji išlaikys liūdnai valdingą ištremtos princesės laikyseną.

Reguliariai lankysis tarnaitės – su valgiais ant padėklo, sušukuoti jai plaukų, užkurti židinio, parengti šeimininkės miegui arba tiesiog pasėdėti su ja prie lango skaistų rytą arba niūrią prieblandą, pakomentuoti, nesulaukiant atsakymo, kas vyksta gatvėje apačioje. Lankysis ir Tomas, pasėdės prie žmonos, kartais ištisas valandas, gniaužys ir grąžys savo rankas, tars dievažin kokius maldavimus – bet Sara niekada nė menkiausiu ženklu neparodys žinanti, kas jis toks.

Visa tai jis turi iškęsti. Bet pirmiausia turi žiūrėti, kaip kasdien ilgai vieši gydytojas. Turi žiūrėti, kaip jis atrodo susirūpinęs, susi-

mąstęs, kraipo galvą ir galiausiai pareiškia negalįs nieko daugiau padaryti, reikią ieškoti specialistų patarimo. Tomas negailėdamas išlaidų atsikvies iškilių daktarų iš Kembridžo, kad šie apžiūrėtų jo žmoną. Sarą kaip retą eksponatą vedžios po to mokslingo miesto konsultacijų kabinetus. Nuveš į Londoną, kad ten ją apžiūrėtų, baksnotų, tyrinėtų ir aptarinėtų dar iškilesni medicinos žinovai, ir paaukos 500 svarų sumą Šv. Baltramiejaus ligoninei „smegenų ligoms toliau tirti ir tobuliau gydyti".

Jis pasiūlys lobį tam, kas sugrąžins jam žmoną, bet to atlygio nebus kam pareikalauti. Jis sugrįš į Gildsį, pas tylų, neatlyžtantį sūnų priešiškumą ir viso miesto smerkimą. Nes nejaugi jie, atsižvelgdami į viską, ką jis jiems padarė, į jo darbus ir užmojus, jiems pelnytą klestėjimą, neatleis jam šio vieno žmogiškos silpnybės atvejo? Ne, atrodo, kad ne. Netgi esama negausių, bet kietakakčių Blaivybės sąjūdžio sekėjų, kurie dar pagražindami ankstesnes paskalas teigia, kad Tomas smogdamas Sarai buvo girtas kaip pėdas nuo savo paties alaus – ir argi tai neįrodą, koks teisingas tas senas priežodis: „prisigėrė kaip aludaris", – koks jau ten linksmas ūpas?

O jeigu kiti ir linkę Tomui atleisti, jis nenori, kad jam atleistų, nenori sau atleisti pats. „Linksmajame baržininke" bei „Lydekoje ir unguryje", kur Blaivybė nekelia kojos, jie vis dar čepsi lūpomis gerdami Atkinsono alų, nes jo skonis visada tikras, visada padeda užmiršti bėdas, be to, Atkinsonų verslas dabar jaunųjų Džordžo ir Alfredo rankose – tegul klesti jie visą amžių. Bet prabilę apie senąjį Tomą jie būna niūriai lakoniški arba tik kraipo galvą, kaip kadaise gydytojas dėl jo vargšės žmonos.

Niekas nesuskaičiuos, kiek kartų Tomas Atkinsonas klaus: kodėl? Kodėl? Ir vėl: kodėl? (Mat širdgėla taip pat skatina savotišką liūdną smalsumą.) Nesitenkindamas gydytojų nuosprendžiu, jis pats imsis studijuoti smegenis ir nervų sistemą. Savo biblioteką

Keiblo name papildys tomais, kuriuose sudėta, kas XIX amžiaus pirmoje pusėje buvo žinoma apie žmogaus sąmonės slėpinį. Kaip kadaise jis būdavo įnikęs į Fenlando topografiją ir nesuskaičiuojamas melioracijos, potvynių valdymo bei siurbimo sistemų vingrybes, taip dabar gilinsis į dar painesnę pailgųjų smegenų bei smegenėlių topografiją ir sužinos, kad jos turi savo kanalų bei latakų tinklus ir yra savaip priklausomos nuo nuolatinio skysčių paskirstymo.

Bet tai vidinė žemė, kurią praradęs nebesusigrąžinsi, nebenusausinsi.

Palikęs mokslą jis atsigręš į religiją. Gerieji Gildsio bažnyčios lankytojai, iki tol stebėję, kaip Tomas kartu su žmona ir dviem sūnumis maldas sako ramia išraiška, kaip žmogus, kuris sekmadienio pamaldas laiko dora, nors ir ne per daug patrauklia visuomenine pareiga, dabar mato palenktą raukšlių išvagotą nusidėjėlio, užsisklendusio atgailos maldoje, kaktą, nenurimstančias lūpas.

Jis nebedalyvauja besiplečiančiuose „Atkinsono ir sūnų" reikaluose. Nebeskaito laikraščio (Kaslrejus persipjovė gerklę, jo vietą užima Keningas). Istorija jam sustojo. Jis įžengė į prietarų sferą. Netgi pasakojama, kad kai Dievas jam neatsakė, kai Dievas net aiškiai matydamas negalėjo paaiškinti, Kodėl, Tomas iš nenumelioruotų pelkių kvietėsi vieną iš tų Bilo Klejaus protėvių, į kurių nuovirus ir kerus dar buvo žvelgiama su pagarba. Ir kad suvytusio okultisto (neturinčio noro padėti Atkinsonui, kurio melioracijos projektai tokiems kaip jis reiškė galą) atsakymas įvarė paskutinę sielvarto kniedę senajam Tomui į sielą: esą Tomas Atkinsonas, kaip jis pats puikiai žinojo, gavo bausmę, kurios nusipelnė, o dėl jo žmonos, tai jokie pasaulio burtai negali ištraukti jos iš tos būklės, kuri jai pačiai – nejaugi Tomas neįsižiūrėjo jai į akis? – yra priimtina.

Dvejus, trejus, ketverius metus Tomas atidžiai žiūrės žmonai į akis. Ketvirtus metus jis vis tebesėdės su ja viršutiniame kambaryje,

draskydamas jai ranką, o sau širdį. O paskui, 1825 metų gruodį, – pasakojama, kad mirtis ištiko tame pačiame viršutiniame kambaryje, prie žmonos, ir kad kai juos abu rado, jis buvo be gyvybės ženklų, o ji rami kaip žuvis, – šis anksčiau toks gyvybingas ir smarkus vyras, kuriam prieš dešimtmetį, nors tada jau šešiasdešimtmečiam, būtų davę dar dvidešimt ar trisdešimt metų, išsenkintas graužaties, išvaduojamas iš savo kančių.

Palaidojamas jis su deramu orumu, iškilmėmis ir pagarba jo Darbams, bet taip pat lyg ir kažkaip skubotai, Šv. Gunhildos bažnyčios kapinėse, netoli nuo pietinio transepto, ir kapas uždengiamas masyviu marmuriniu paminklu, kurio kampai reljefiškai iškalti jonėninių kolonų forma. Pietinėje pusėje įrašytos Tomo datos ir lotyniškai pateikti jo darbai (*qui flumen Leemem navigabile fecit...*), bet tik gerieji; o viršuje užkelta milžiniška rievėta kraterio formos marmurinė urna, pusiau uždengta marmurinės draperijos įkapėmis, ant kurių, nusileidusių ant plokščio paminklo paviršiaus, guli (akcentas, nederantis prie tokio klasikinio kūrinio, bet joks lankytojas nelieka jo nepastebėjęs arba neatkreipęs dėmesio į nepaprastą realistiškumą) dvi apgailėtinai numestos miežių varpos. Išreikšdamas savo valią testamente Tomas palieka Dievui, Laikui ir Gildsio žmonėms, bet visų pirma pačiai Sarai – „kuriai Apvaizda greitai teatkuria tą proto sveikatą, kad ji galėtų paskelbti sprendimą, bet kuo ilgiau teatideda jo vykdymą" – nuspręsti, ar jis, jo brangioji žmona, vieną dieną vėl atguls šalia jo.

O gal ir mes, vaikai – nors ir turėdami dovaną regėti praeitį, – Dievui, Laikui ir Gildsio žmonėms paliksime nuspręsti ir kol kas neminėsime, kas guli ar neguli kape šalia senojo Tomo Šv. Gunhildos šventoriuje; ir nemoralizuosime bei nedarysime po laiko protingų palyginimų paprasto antkapio, besitraukiančio sama-

nomis bei kerpėmis Veksingame, Viljamui Atkinsonui, kuris mirė patenkintas, ir didingo paminklo Tomui Atkinsonui, kuris mirė sugniuždytas?

Tomo sūnums Džordžui ir Alfredui, žaliems dvidešimt penkerių ir dvidešimt trejų metų jaunikliams, bet apgailėtinų aplinkybių jau suformuotiems veikliems ir rimtiems jauniems verslininkams, atrodo, kad oras išvalytas, išgrynintas. Jų gėdos skola sumokėta, ir dabar jie, vedami naujo teisumo bei tikslo jausmo, vėl gali pradėti. Istorija tyli apie tai, ar Tomo laidotuvių diena buvo viena iš tų akinančių Fenlando viduržiemio dienų, kai atrodo, kad dangus nušveitė visus kontūrus ir pasijuokė iš atstumų, o abu Ilio bažnyčios bokštai ne tik matomi, bet įžiūrima ir jų kontrastinga architektūra. Tyli ir apie tai, ar Gildsio žmonės, su tokiu pasitikėjimu niekinę nuoširdų Tomo sielvartą dėl žmonos, nepastebėjo, kad Tomo sūnūs dėl tėvo nesielvartauja.

Bet tokie dalykai būtų buvę suprantami. Mat miestas, žengiąs į klestėjimą, ne mažiau kaip jo du jauni atstovai jaučia vis atsirandantį poreikį pradėti iš naujo, atversti naują lapą, ištrinti praeitį ir žvelgti į žėrinčias ateities gaires.

Argi nepasitvirtino senojo Viljamo įžvalgumas? Nė vienas Fenlando aludaris, priklausomas nuo miežių iš pietų, negali konkuruoti su Atkinsono salyklu, diegiamu Atkinsono salyklinėje ir Limu Atkinsono lichteriais atplukdomu be jokio muito mokesčio. Greitai puikią Atkinsono alaus kokybę ir puikią kainą įvertins ne tik Gildsio, bet ir Marčo, Visbičo, Ilio bei Lino žmonės. Jeigu Atkinsono lichteriai į visas šias vietas ir toliau gali gabenti Atkinsono alų, tai kodėl jie negalėtų gabenti kitų dalykų? Kodėl Atkinsonai turėtų nepasinaudoti savo palankia padėtimi Uzo ir Limo santakoje ir apskritai vandens kelių pagerėjimu ir nepaversti

Gildsio rytų Fenlando komerciniu centru? Atkinsono vandens transporto bendrovė kartu su Naująja alaus darykla iš tėvo laidotuvių važiuojančių Džordžo ir Alfredo galvose turbūt jau atrodo kaip gyva būtybė.

O kokia būtybė kruta Saros Atkinson galvoje? Jeigu apskritai Saros Atkinson galvoje kas nors kruta. Liaudis nesvarsto galimybės, kad Sara Atkinson yra visiškai išprotėjusi. (Juk argi ne jos vyras buvo išprotėjęs, kai be jokios priežasties smogė žmonai?) Liaudis beveik nieko nežino apie Sarą Atkinson, nors žino, kad ji nuolat sėdi tame viršutiniame kambaryje, kaip deivė stebėdama miestą. Ir liaudis ima pasakoti. Pavyzdžiui, pasakoja, kad nors po tos lemtingos dienos Sara Atkinson savo vyrui nepratarė nė žodžio ir nė vienu žvilgsniu neparodė jį pažįstanti, kitokia ji buvusi su savo dviem sūnumis. Jiems ji iš tikrųjų perdavusi – gal tiesiog žodžiais, o gal kokiu nors kitu, mistiniu bendravimo būdu – išminties ir pamokymų. Kaip tik iš jos, o ne iš tėvo, jie perėmę užsidegimą ir ypatingą misijos supratimą. Ne tik tai, bet ir sėkmę, lydinčią brolius Atkinsonus, pelnė ne jų pačių pavyzdinės pastangos, o ši nuskriaustoji Kankinė.

Žodžiu, vaikai, tas smūgis į galvą Sarai neva suteikė tą dovaną, kurios trokštama ir bijoma – dovaną matyti ir formuoti ateitį.

Šitaip jinai slėpiningai nuspėjusi tikslią datą, kada bus panaiknti grūdų įstatymai, jinai sugalvojusi gudrių būdų sutrikdyti geležinkelių iššūkį, jinai išpranašavusi ir net prišaukusi amžiaus vidurio bumo metus ir numačiusi, dar jiems stovint prie tėvo kapo, kad jos Džordžas ir Alfredas, šeimininkai atitinkamai Alaus daryklos bei transporto bendrovės ir drauge – Limo laivybos bei Atkinsonų žemės ūkio naudmenų, taps savo krašto karaliais.

Tačiau Gildsyje kai kurios lakios vaizduotės būtybės nuėjo daug toliau. Mat kai buvo nutapytas tas jau senos Saros portretas juoda

aksomine suknia su deimantiniais karoliais ir jausmingu bei podraug kilniu brolių poelgiu padovanotas miestui, o tada pakabintas rotušės vestibiulyje, jis tapo nemenku garbinimo objektu. Ir nereikėjo ilgai laukti, kol kažkas paklausė: ar prakaulios, bet angeliškos Saros linijos kartais stulbinamai neprimena šventosios Gunhildos iš godotinio Gunhildos triptiko (tada dar jos vardo bažnyčioje) – šventosios Gunhildos, kuri žvelgdavo į velnių knibždančias pelkes ir matydavo vizijas?

Ar tai turi bent lašą tiesos, ar patys broliai motiną laikė orakulu, vaidilute, globėja, ar tiesiog leido šiems gandams plisti, kad užsitikrintų miesto palankumą, – niekas negali pasakyti.

Tačiau dar viena istorija, palaikanti visiško išprotėjimo teoriją, perduodama iš kartos į kartą ir kartojama pernelyg dažnai, kad ją būtų galima lengva ranka atmesti, byloja štai ką, kad ir kokie ryšiai Sarą siejo su sūnumis, kad ir koks būtų tikras jos ilgo ir nejudraus budėjimo apibūdinimas – išmintingai ramus, bukas, nepermanomas, – kartkarčiais ją apimdavo ypatingo pobūdžio pagyvėjimas.

Prasidėdavo nuo šnervių virpėjimo ir trūkčiojimo, paskui ji raukydavo nosį energingai ir atkakliai uostydama. Po to į visas puses imdavo budriai lakstyti jos akys ir įsitempusios susigniaužda vo rankos. Paskui lūpos narčiai trindavosi viena į kitą, ir, veidui persikreipus, o kūnui tąsantis ir krėsle blaškantis taip tūžmingai, kad šio ąžuolinės kojos kartais pašokdavo nuo grindų, ji kartodavo žodžius, vienintelius, kuriuos esą ištarusi per visus metus po šiurpaus savo vyro įsiūčio priepuolio. Butent – „Dūmai!“, „Gaisras!“, „Dega!“ – begalinėmis kartojimo ir sekos variacijomis.

Tarnai – ir tai liudija jų atsidavimą – nerdavosi iš kailio, kad ją nuramintų. Vyresnysis liokajus apeidavo visą namą, tikrindamas kiekvieną židinį ir kaminą. Kuri nors tarnaitė pasidairydavo pro langą ir patvirtindavo, kad nesimato nei dūmų, nei gaisro – jeigu

nepaisysime garų, sklindančių iš alaus daryklos kamino, o tai būdavo tik geras ženklas, arba jeigu vėjas nepūsdavo nuo Piterio Katlako rūkyklos tolimajame Vandens gatvės gale, kur slidžius, rusvai žalius Uzo ungurius jis paversdavo riestomis, vario rudumo lazdomis. Kitą tarnaitę nusiųsdavo į virtuvę įsitikinti, kad, jeigu kas ir sudirgino šeimininkės šnerves, tai nebuvo ženklas, jog susvilinta vakarienė. Pasiųsdavo net ir berniuką į gatves paklausinėti.

Bet visi šie žingsniai būdavo bergždi. Sara ir toliau uostydavo, raivydavosi, vartydavo akis ir rėkdavo: „Dūmai!“, „Dega!“ – kol ją įveikdavo išsekimas.

Sakoma, kad šie priepuoliai dažnėjo, ir ironiška, bet faktas, jog, nors gal ir atsitiktinai, 1841 metais Atkinsonai kartu su kitais žmonėmis suorganizavo, kad į Gildsį atvažiuotų pirmoji pagal užsakymą pagaminta ugniagesių važiuoklė.

Jie ne tik dažnėjo, bet ir darėsi slogesni. Ir gėdingesni. Netgi pasakota, – nors čia reikia kruopelės skepsio, nes svarbiausią liudijimą pateikė viena Atkinsonų tarnaitė, kuri buvo atleista dėl gėdingos nėštumo būklės, tad turėjusi pagrindo prisigalvoti piktybiško melo, – jog šie spazmai tapo tokie žiaurūs ir mėšlungiški, kad, užuot ir toliau garbinę bei adoravę savo motiną, broliai išgrūdo ją į Įstaigą, nors dėl miestiečių vis dar puoselėjo legendą (pavyzdžiui, užsakę nutapyti aną Saros portretą juoda suknele ir su deimantais, o iš tiesų ji buvusi surišta tramdomaisiais marškiniais), esą juos dar sergi jų Angelas Sargas.

Tiesa, visa tai buvo daug vėliau, aštuntajame amžiaus dešimtmetyje – Sara tikrai ilgai nemirė, – broliams jau peržengus savo apogėjų, o Atkinsonų mašinos varomoji jėga buvo jaunasis Arturas, Saros anūkas ir Džordžo sūnus. Tačiau dar 1820-aisiais, to sukrečiančio įvykio metais, kai kurie pranašiškus ženklus įsimylėję ir rūgščiai sąmojingi veikėjai pakišo liežuvį, kad Tomas Atkinsonas,

kurdamas savo bendrovės emblemą, taip taikliai išreiškiančią jo aludarystės ir laivybos interesus – dvi sukryžiuotos miežių varpos virš simbolinio vandens atvaizdo, – ir blaškydamasis dėl tinkamo moto, pasirinko neprotingai. Nes jo pasirinktas moto – *Ex aqua fermentum,* – kartą išgraviruotas stambiomis skliautuotomis didžiosiomis raidėmis virš pagrindinės įeigos į Naująją alaus daryklą ir apsireiškęs ant kiekvieno Atkinsono alaus butelio etiketės, iš tiesų reiškia tik tiek: „Iš vandens – alus“, – ir netgi galimas išaiškinti, kaip Tomas gal ir norėjo: „Iš vandens – veikla“; bet jį taip pat galima interpretuoti ir kaip Tomas tikrai niekada nenorėjo: „Iš vandens – sumaištis“.

Vaikai, jūs teisūs. Ateina metas, kai istoriją reikia atnarplioti nuo pasakos. Ateina metas (iš tikrųjų gana dažnai), kai gera, sausa vadovėlinė istorija neria į senus mito raistus, ir ją reikia atgauti empiriniais meškerės valais. Istorija – pripažinta kaip antraeilis mokslas – tenori pažinti faktus. Istorija – jeigu ji ir toliau nori tiesti kelią į ateitį – privalo tai daryti ant tvirto pagrindo. Visomis išgalėmis venkime paslapčių darymo ir spekuliacijų, slėpinių ir tuščių paskalų. Ir, dėl Dievo meilės, nieko antgamtiško. Bet svarbiausia – nepasakokime *istorijėlių*. Nes kitaip – kapgi bus įmanoma ateitis ir kaip ką nors bus galima *padaryti*? Tad grįžkime į tą švarų ir išgrynintą orą ir pas senąjį Tomuką, suvystytą naujame baltame kape. Grįžkime ant tvirtos žemės.

1830 metais, – kai Paryžiuje vėl iškyla barikados, minia dar kartą įsiveržia į Tiuilri rūmus ir ore tvyro ne tik dūmai bei revoliucija, bet ir svaigus *déjà vu* aromatas, – Džordžas Atkinsonas veda Kateriną Aną Gudčaild, didžiausio Gildsio bankininko dukterį. Visais atvejais nuspėjama, pagirtina ir patenkinama santuoka. 1832-aisiais, – mat broliai gyveno pagal tam tikrą schemą, ir jaunėlis,

būdamas dvejais metais jaunesnis, veik viską darė kaip jo brolis, tik dvejais metais vėliau, – Alfredas vedė Elaizą Hariet Bel, dukterį ūkininko, turinčio žemės abiejuose Limo krantuose į vakarus nuo Aptono, kadaise Tomo nusausintos ir jam parduotos. Tai buvo mažiau nuspėjama ir ne tokia pagirtina santuoka, nes nors visi mato, kad Alfredas konsoliduoja laivybos interesą, tai nebuvo tokių ūkininkų kaip Džeimsas Belas klestėjimo metas.

Ar tai Saros darbas? Ar tai ji numatė, kokio gražaus pelno duos Džeimso Belo kviečiai šeštajame ir septintajame dešimtmetyje panaikinus grūdų įstatymus? Ir ar tai ji numatė, kad vieną dieną per Džeimso Belo žemę, į šiaurę arba į pietus nuo upės, eis Noridžo–Gildsio–Piterboro geležinkelis, kuris 1832-aisiais tebuvo tik nedrąsus pieštuko brėžis kažkokio planuotojo juodraštyje? Atėjus laikui, Džeimsą Belą bus nesunku įtikinti dvejus metus atsilaikyti prieš geležinkelio bendrovę – ne tik tam, kad galiausiai parduotų, už dvigubą kainą, bet ir tam, kad Elaizos vyras ir svainis per tą laiką Lime kinkomus arklius, yrimosi kartis bei bures galėtų galutinai pakeisti garo baržomis ir siaurais garo vilkikais.

Šitaip broliai Atkinsonai užtikrins, kad garas konkuruos su garu ir atsiradus geležinkeliui skystus bei birius krovinius į Gildsį ir iš jo upe gabenti bus vis tiek pigiau. Todėl Noridžo–Gildsio–Piterboro geležinkelis daugiausia buvo naudojamas keleiviams vežti; taip buvo ir tada, kai, jam tapus Didžiojo rytų geležinkelio dalimi, lakuoto tikmedžio vagonai vaikinui juoda uniforma ir merginai rūdžių atspalvio raudona eilute tapo kasdieninių pasimatymų vieta.

Galbūt Saros darbas. Tačiau laikykimės faktų. 1834 metais Katerina Ana pagimdo drūtą sūnų – Arturą Džordžą. 1836-ais Elaiza Hariet pagimdo dukterį – Luizą Džeinę. 1836-ais taip pat ir Katerina Ana, bet jau gimus Luizai Džeinei, susilaukia dukters, Doros Emilės. 1838-ais... Bet 1838-ais Alfredas bent kartą nepaiso

dvejų metų principo ir kvadrato neužbaigia – jam negimsta sūnus. Ir iš tikrųjų 1838-ais, iš viso turėdama tris palikuonis – ir tik vieną vyriškos giminės vaiką, su kuriuo galima sieti ateities viltis, – Atkinsonų giminė pasiekia ribą. Mūsų laikais nieko neįprasta, bet neįprasta 1838-ais, kai sėkmingi verslininkai vaikus gausindavo kaip ir pinigus, ir juos dar labiau akstindavo žinojimas – Džordžui ir Alfredui tereikėjo pagalvoti apie savo trumpaamžius broliuką ir sesutę, – kad, norint būti užtikrintam dėl vieno palikuonio, pravartu pagimdyti kelis.

Jeigu Gildsio žmonės nebūtų taip gerbę abiejų brolių, jeigu brolių turtai nebūtų taip neatskiriamai susiję su jų pačių turtais ir jeigu broliai nebūtų pastatę tokio puikaus antkapio savo nelaimingam tėvui, jie, ko gero, būtų susimąstę apie tokią padėtį. Ko gero, būtų susimąstę apie ketverių metų laikotarpį po vedybų, kol abiejų brolių žmonos pastojo. Ko gero, įprastinę rūstaus ir nepalenkiamo ryžto brolių išraišką būtų susieję su tokiu lyg ir šaltu liūdesiu, būdingu abiem šiaip jau žavioms žmonoms, o tatai toliau būtų susieję su perdėtu lipšnumu, kurį jos buvo linkusios rodyti, netgi viešumoje, kaspinais ir krinolinais išpuoštoms dukterims. Ko gero, būtų padarę išvadą, kad santuokiniai cypavimai ir klykavimai, kuriuos senasis Tomas su Sara skleisdavo Keslinge, pamaldžioje Keiblo namo atmosferoje atgarsio neturi, ir kad šitaip veikia Angelo Sargo burtai. Žodžiu, brolius nuslopino toji moteris iš viršutinio kambario. Žodžiu, miestiečiai būtų diagnozavę, jeigu būtų susipažinę su anuomet dar neišrastų burtų forma, klasikinius fiksacijos į motiną ir juolab Edipo sindromo simptomus. Ir ar negali būti, kad neišsenkantis Džorždo ir Alfredo darbštumas buvo ne kas kita kaip seksualinė energija (ak jūs, veikliej Viktorijos laikų žmonės), kurios, kaip ir Fenlando vandens, negalima numalšinti, bet galima nukreipti į kitus kanalus?

Betgi faktai, faktai. 1833 metais oficialiai atidarytos naujos prieplaukos, kartu vadinamos Gildsio doku, – su sandėliais, derikais, arklių traukiamais geležinkelio vežimais ir analogiškais įrenginiais kitapus Uzo, Niuhaite. Tuo pat metu iškilmingai įkurta Atkinsono vandens transporto bendrovė su greitai išplėsimu laivynu – trimis garo vilkikais, keturiomis garo baržomis, šešiomis burinėmis baržomis ir keturiasdešimt šešiais lichteriais, neskaitant laivų, jau plaukiojančių Limu. Po kelerių metų salyklas ir alaus statinės – jau nebebus svarbiausias, nors ir gerbiamiausias, Atkinsonų laivų krovinys. Ir Limas jau nebe svarbiausia jų prekybos arterija. Atkinsonų baržos plaukia toli ir plačiai – iki Hantingdono, Bedfordo, Piterboro ir Northemptono. Jos į Kings Liną plukdo grūdus, o iš ten – Taino anglis bei žemyno produkciją. Jos gabena geležį, medieną, žemės ūkio mašinas, plytas, akmenis, kanapių pluoštą, aliejų, miltus.

Kai 1839 metais prasideda darbai prie Noridžo–Gildsio ir Ipsvičo–Berio–Gildsio geležinkelių, kaip tik Atkinsonų transporto bendrovė tiekia išteklius ir netgi Atkinsonų kompetenciją tokiais klausimais kaip melioracija bei pylimų statymas. Miestiečiai sunerimę. Ar mes neatiduosim savo prekybos geležinkeliams? – klausia jie. O broliai atsako: tai ar jūs norėtumėt savo rinkas atiduoti kokiam nors kitam miestui, aptarnaujamam garo traukinių? Mat broliai numato (Saros darbas?), kad tai, ką geležinkelis gali atimti tolimo nuotolio prekybos srityje, jie atgauna artimu nuotoliu transportuodami prekes, atvežtas tuo pačiu geležinkeliu. Ar gali traukiniai į kiekvieną krašto siurblinę atvežti anglių? Ar gali jie atvežti prekių į kiekvieną kaimą šioje žemėje, kur žmonės, suprantama, apsigyvenę prie vandens? Ir malonėkit palyginti mūsų ir geležinkelių bendrovės vežimo tarifus.

Be to, broliai turėjo nemažai geležinkelio akcijų. Tais permainų laikais geriau apsidrausti.

Ir tarp daugelio medžiagų, vežamų į naująjį doką (ir šiuo atveju ten pasiliekančių) ne paskutinėje vietoje buvo medžiagos, nuo 1846 iki 1849 metų naudotos Naujajai Atkinsono alaus daryklai statyti. Juk nepamirškime, kad Atkinsono pavardė visų pirma ir svarbiausia yra alaus vardas. Kaip tik pabaigus doką buvo palikta vietos dideliam pastatui, kuris kada nors turės pakeisti išplėstą, bet greitai būsiančią nebepakankamą senąją daryklą. Ir tais amžiaus vidurio metais statinys po truputį kyla.

Šiuolaikiniais masteliais jis nėra milžinas, bet kai jo pamatiniai akmenys užleidžia vietą iš dalies plytinėms, iš dalies akmenimis aptaisytoms sienoms, o šios užleidžia vietą įmantriai išdailintiems karnizams bei frizams (virtinė miežių pėdų ir alaus statinaičių) ir yra stogui, kurio dalis yra frontono formos, o dalis su plačia arka kaip geležinkelio stotyse, ir šis stogas iškelia šešiasdešimt šešių pėdų aukščio keturšonį kaminą, kurio šonai aukštyn smailėja ir aptaisyti plytinėmis kaneliūromis, ir visa tai po pat anga vainikuojama puošniais lipdiniais bei frizais (neapibrėžto stiliaus, bet, pasak architekto, panašaus į itališkos kampanilės stilių), ir dar štai laikrodžiu, pagal kurį laiką matuoja visas Gildsis ir pusė Fenlando, jeigu žmonės turi žiūroną, – kai visa tai kyla ir kartu traukia išsižiojusių gyventojų žvilgsnius, gimsta pokštas: Naujoji darykla Fenlande tikrai sukels naują potvynį, bet ne vandens, o alaus.

Sara savo kambaryje girdi statybų bildesį. Ateina laikas, kai šiaurinėje Vandens gatvės pusėje virš sulinkusių namų stogų pasirodo pastoliai, išlenda kranų ir keltuvų viršūnės, paskui geležiniai paties stogo griaučiai, ant kurių, lyg ant kokio milžiniško skraidymo aparato, šliaužioja ir žirglioja darbininkai. Paskui kyla kaminas it falas, įvarydamas gėdą Fenlando dangui. Ar ji pastebi? Ar jai rūpi? Ar ji patenkinta, ar didžiuojasi? Niekur neparašyta, kad ji būtų buvusi tarp garbės svečių tą 1849 metų birželio dieną, didybe prą-

nokus netgi tą ankstesnę, 1815 metų triumfo dieną, kai vėl grojo orkestras, kai dalyvavo ne mažiau kaip du lordai, kai skambėjo kalbos – pradžioje nuo gėlėmis padabintos tribūnos, o paskui per didįjį priėmimą rotušėje; kai Atkinsono baržų škiperiai kėlė kepures ir skardeno savo garo baržų sirenas, kai minia šaukė „valio" ir pirmieji iškilmingi salyklo grūdai kastuvais buvo suberti į grūstuves. Bet ar ji ten buvo savo dvasia? Ar džiūgavo su visais? Ar ji tebesėdėjo savo viršutiniame kambaryje stebėdama Nieką?

Kurį laiką galime laikyti Atkinsonų zenitu? Kada buvo jų sėkmės viršūnė? Ar tą 1849 metų birželio dieną? O gal vėliau, 1851-aisiais, kai tarp produktų, gavusių privilegiją patekti į Didžiąją parodą, buvo butelinis alus iš Fenlando, tinkamai pavadintas „Grand '51", kuris didelėje konkurencinėje kovoje už puikią kokybę laimėjo sidabro medalį ir taip pranoko net garbiuosius Bertono prie Trento aludarius? O gal prieš tai, 1846-aisiais, kai, šešerius metus ištarnavęs miesto oldermanu, Džordžas Atkinsonas buvo vienbalsiai išrinktas meru? O gal 1848-aisiais (po dvejų metų), kai tame pačiame poste jį pakeitė brolis Alfredas ir įsigaliojo nerašytas principas, jog nuo tada, kad ir kas būtų nominalus bei oficialus meras, tikrasis vadovavimas miestui visada bus sutelktas jo aludarių rankose?

O gal 1862-aisiais? Kai Džordžas ir Alfredas, dabar jau apkūnūs vyrai žilstančiomis žandenomis, tokio amžiaus kaip ir senstantis šimtmetis, nusprendė, kad jų triūsas pelnė jiems teisę į stilingą nuošalumą kaimo prieglobstyje, kur galima savaip papildyti miesto šurmulį, tad Keslinge, nors visai ne prie salyklinės ir buvusio tėvo būsto, bet už geros mylios ar toliau į pietus pastatydino prašmatniai bjaurų kaimo rūmą, Keslingo pilaitę, su visom chimerom ir bokšteliais, kuri maloniai slėpėsi tankiame miške; čia savaitgaliais arba ilgesniais paviešėjimais vienoje pusėje įsikurdavo Džordžas su Katerina, o kitoje – Alfredas su Elaiza, bet visi susi-

burdavo ilgajame kambaryje arba valgomajame ir čia vaišindavo apsilankančius aukštuomenės vyrus su šeimomis ir kur pusseserės Dora bei Luiza, jaunos, trečiąją dešimtį įpusėjusios damos – bet ne tokios jaunos, kad nuolat nekeltų susirūpinimo, – terasoje arba kroketo vejoje pakęsdavo ir atgrasindavo vieną gerbėją po kito. Mat už visus gerbėjus joms labiau tiko jų brangieji tėtušiai, o už jaunų vyrų draugiją – būti dviese abiem, matyt, ir su kokiu tomeliu niūrios poezijos.

O gal apogėjus dar nebuvo pasiektas net ir suspindus Keslingo pilaitės prabangai? Galgi iš tiesų jį buvo lemta pasiekti ne Džordžo ir Alfredo dominavimo metu, o Arturo, kuris, jo tėvui ir dėdei Keslinge papsint puikiuosius cigarus, jau ėmėsi vadovauti Gildsyje ir 1872 metais, – kai Atkinsono alus turėjo paklausą visose rytinėse grafystėse ir kai speciali šviesi rūšis, vadinama Atkinsono Indijos alumi, reguliariai buvo siunčiama tūkstančius mylių į Bombėjų Jos Didenybės karinėms pajėgoms, – Atkinsono valdas papildė (išbandytu būdu) dar viena sritimi, mat vedė Modę Brigs, Roberto Brigso, Didžiųjų Uzo malūnų savininko, dukterį?

Negi nėra galo komercijos pažangai? Bet ar mums reikia kalbėti tik apie komercijos, o ne sumanymų pažangą – tų sumanymų, kurie Atkinsonams gimsta nepaliaujamai? Mat šie dabartiniai Atkinsonai, broliai ir sūnus, nors prireikus pirmieji tiesiu pirštu rodys faktus – pelno ir pardavimo skaičius, salyklo maišus, alaus statines, anglių bušelius, – taip pat būna linkę, apėmus tam tikrai nuotaikai, o ji apima vis dažniau, pro pirštus žiūrėti į tą materialią naštą ir tiesiog nesavanaudišku tonu tvirtinti, kad iš tiesų juos motyvuoja ne kas kita kaip ta kilni ir neasmeninė Pažangos Idėja.

Argi jie neatnešė patobulinimų visam kraštui ir ar netobulina iki šiol? Argi jie dėl gyventojų gerovės ilgai ir nepailstamai netriūsia ne tik valdybos posėdžių kabinete, bet ir tarybos salėje? Argi jie

iš savo dosnumo neįsteigė našlaičių prieglaudos, miesto laikraščio, viešųjų susirinkimų salės, berniukų mokyklos (su juodomis uniformomis), pirties, gaisrinės? Ir argi nėra šie darbai, taip pat ir kiti, įrodymas tos didžiosios juos inspiruojančios idėjos ir įrodymas to, kad visi privatūs interesai pavaldūs Nacionaliniam Interesui ir visos privačios imperijos tik atiduoda duoklę Didžiosios Britanijos imperijai?

Kas darosi mūsų mažam nuošaliam Fenlando centrui, kuris kadaise buvo tik maurinas kauburys su plūktine koplyčia, smarkiai nutolęs nuo plačiojo pasaulio?

Kiek kartų Jungtinės Karalystės vėliava suplevėsuoja virš arkinių, moto papuoštų Naujosios daryklos vartų kokia nors patriotinio pasididžiavimo proga? Kaip dažnai „Gildsey Examiner" (už Atkinsonų pinigus įkurtas Dizraelio pakraipos torių organas) savo skiltyse tuo pačiu atsikvėpimu ir tuo pačiu tonu mini Pramonės Progresą ir Albiono Galybę? Kiek kartų Džordžas, Alfredas ar Arturas, sakydami kalbą valdybos posėdyje, uždėję ranką ant atvarto nukrypsta į šalį ir prabyla apie kokį nors naują imperijos šaunumo atvejį? Ir kaip dažnai tos Atkinsono alaus statinės bei buteliai gauna progą pašlovinti naujus stebuklus? „Grand '51", „Indijos imperatorienė", „Auksinis jubiliejus", „Deimantinis jubiliejus"?..

Vaikai, kam ieškoti pranašiškų ženklų? Kam tie prietarai? Kodėl niekada nereikia stengtis nustatyti zenito? Kodėl linksmybių skleidimas pavirto Pažangos Idėja? Ir kodėl žemių sausinimas rytiniame Fenlande susipynė su Didžiosios Britanijos imperija? Todėl, kad nustatyti zenitą – tai nustatyti tašką, nuo kurio prasideda nuosmukis. Todėl, kad linksmybės niekada nekuria istorijos. Todėl, kad jeigu pastatai sceną, turi parodyti ir spektaklį. Todėl, kad visada turi būti – neneikite, kad visada turi būti, – ateitis.

Ir vis dėlto, kai 1874 metais Arturas Atkinsonas išrenkamas Parlamento nariu nuo Gildsio ir savo pirmąją kalbą baigia gausių plojimų palydima fraze: „Nes mes esame ne dabarties šeimininkai, o ateities tarnai“, – ar jis žino, ką tai reiškia? Ar tiki tuo, ką sako? O gal tiesiog šia nuoroda į pareigą ir pasiaukojimą pridengia patogų suvokimą, kad jis tikrai esąs padėties šeimininkas, ir kaip tik todėl jo žodžiai sulaukė tokių garsių ir savigyriškų torių demokratų bendrininkų šūksnių: „Teisingai, teisingai“? Ar jis ateitį mato tik kaip dabarties išsaugojimą? Ar jis mato, ką ateitis atneš? Ar jis mato, kad ateičiai (mano tėvo ir mano paties, dvidešimto amžiaus pirmos pusės dabarčiai, kai dar buvo pilna variokų su nusitrynusiu Viktorijos profiliu) bus lemta tik apgailėti ir aiškinti jo drąsaus pasitikėjimo praradimą?

Kur mes einame? Pirmyn, bet atgal? Atgal, bet pirmyn? Kas yra Pažanga?

Ar Sara žino? 1874-aisiais ji jau nugyvenusi devyniasdešimt dvejus metus, tačiau po to smūgio į galvą užmiršusi savo gimimo dieną ir, matyt, nesuvokianti laiko tėkmės. Ar žino Sara, kuriai dabar, tokiai senai, bet tokiai budriai savo lizde virš Vandens gatvės, prie savo įvairių pavidalų – Angelo Sargo, Šventosios Motinos, vėl apsireiškusios šventosios Gunhildos – reikia pridurti dar vieną? Kaire ranka paimti trišakį, dešine – skydą, raukšlėtą galvą su retomis žilomis garbanomis įkišti į plunksnuotą šalmą, aksominį krėslą leisti paversti jūros apjuosta uola ir vaidinti bebaimę Britaniją, žiūrinčią ir žiūrinčią – kur?

Kaip 1874 metais Atkinsonai pamini Saros devyniasdešimt antrąjį gimtadienį? Su alumi ir linksmybėmis? Keldami bokalus ir sakydamas tostus? Mat kadaise, kaip aludario duktė, Sara mėgdavo išgerti alaus. Kadaise jai labiau už viską patikdavo sėdėti su alaviniu

bokaliuku ant kelių. Kadaise, kol dar nebuvo tapusi miesto dama ir visomis kitomis, įspūdingesnėmis, šmėklomis, kuriomis ją pavertė lemtis, ji smagiai išlenkė ne vieną mauką su... savo brangiuoju vyreliu. Tačiau dabar, nors kartais viltingai bandoma prikišti jai prie lūpų, ji neima į burną nė lašo. Matyt, alus beviltiškas prieš tas šėlstančias vidines liepsnas.

Saros gimtadienį jie pamini pamišėlių prieglaudos statyba. Tarp Gildsio ir Ilio, už mylios nuo Uzo, diskretiškai nuo pasaulio atitverta pylimais ir tuopų atvašynu, 1874 metų pradžioje ji stovi beveik jau baigta. Dar vienas Atkinsonų tikėjimo pažanga požymis. Dar vienas įrodymas, kad apimti savo komercinio įkarščio jie neužmiršta kenčiančiųjų ir vargstančiųjų, kad jų rūpestis apima ir tuos vargšus Fenlando bepročius bei melancholikus, kurie mažiau apsišvietusiame amžiuje būtų buvę statomi prie gėdos stulpo, deginami arba bizūnais vejami į kitą parapiją.

Ji užbaigiama kovą (jokių vėliavų, jokių kalbų). Ir čia tais pačiais metais broliai Džordžas ir Alfredas, nes visada buvo labai atsidavę savo motinai, padedami Arturo, Sarą, kaip garbės viešnią, įtaiso geriausiuose apartamentuose, su stropiausiomis patarnautojomis. Nes Gildsyje imta plakti liežuviai. Imta kalbėti, kad Sara Atkinson, matyt, paprasčiausiai išsikrausčiusi iš proto. Turgaus gatvėje ir Vandens gatvėje aukštyn į langą, kur, kaip visi žino... ėmė kilti galvos. Bet dabar iš ten, net iš už antrų stiklų, neseniai įtaisytų, ima sklisti itin nedraugiško ir nepaklusnaus, itin atgrasaus ir nerimastingo pobūdžio klyksmai.

Ir jeigu – klyksmams staiga nuščiuvus – liežuviai vėl ima plakti, prieštaraudami sau, kaip liežuviams ir būdinga, jeigu jie ima sakyti: Atkinsonai tą prieglaudą pastatė tik tam, kad pasodintų ten motiną, nes norėjo atimti mūsų taurią nekaltą Sarą ir uždaryti į kretinams skirtą narvą, – tai jiems kantriais teiginiais atsako Atkin-

sonų tarnai (kurių asmeninės drabužinės tą dešimtmetį įgavo neįprasto prašmatnumo): ponia Atkinson savo kambaryje, kaip ir visada. Ji nebesikelia iš lovos. Specialistas skiria vaistų. (Todėl liovėsi klyksmai.) Jeigu tikrai norit žinoti (kalbėtojo veide atsiranda sąmokslišką, bet arogantišką išraišką), ponia Atkinson merdi. Taip, merdi. Tai ar jums reikia tokiom neprotingom paskalom teršti mūsų brangios šeimininkės atsisveikinimą su gyvenimu?

Kas gi danginsis tikrinti į Vederfyldo prieglaudą, tuos siaubo namus?

O 1874 metų rudenį Sara Atkinson iš tikrųjų miršta.

Apie tai pranešama juoduose rėmeliuose „Gildsey Examiner". Visas Gildsis nuščiūva. Vieni į jos mirtį žiūri su ištikimu ir skaudžiu prisiminimu. Kiti, turbūt dauguma, viską sudėję, jos mirtį traktuoja kaip gailestingą išvadavimą. O dar kiti – tie, kurie tikėjo, kad miestui turtus visada krovė Sara, o ne Džordžas, Alfredas arba Arturas, – į jos mirtį žiūri su nerimu ir bloga nuojauta.

Tačiau visiems norisi žinoti vieną paprastą dalyką. Ar bus susitaikymas, ar viskas bus išspręsta kaip geruose senuose pasakojimuose – su širdį glostančia pasakos pabaiga? Ar broliai palaidos Sarą šalia senojo Tomo?

Kas dedasi name Turgaus gatvėje, kur užtrauktos užuolaidos ir dega mažai šviesų? Ar kas nors matė ateinant ir išeinant laidojimo namų atstovą arba kleboną? Ar yra ašarojama, riejamasi? Ar šeimoje esama nesutarimų?

Paskui paskelbiama: ponia Atkinson bus palaidota Šv. Gunhildos šventoriuje, plotelyje (į kurį joks kitas parapijietis nedrįso pretenduoti) šalia savo vyro kapo. Duok, Dieve, ramybę abiem jų sieloms. Pagerbiant žmogų, kurį taip mylėjo ir apraudа ne tik vaikai bei anūkai, bet ir visas miestas, laidojimo dieną bus uždaryta alaus darykla, taip pat sustabdyti darbą prašomos smuklės ir

parduotuvės. Katafalkas važiuos Vandens gatve, Uzo krantine, palei alaus daryklos vartus, o nuo ten – į Šv. Gunhildos bažnyčią. Laidotuvių pamaldos bus laikomos vienuoliktą.

Miestas nesitveria džiaugsmu – jeigu apskritai per laidotuves galima džiaugtis. Nes niekas taip sėkmingai gedėjimo nepaverčia šypsenomis ir nesustabdo begalinio klausinėjimo, kaip gera pabaiga. Ir niekas taip nepakelia ūpo, kaip puošnus reginys, net ir liūdna proga.

Kieme prie Uzo, netoli nuo Katlako rūkyklos, turintis savą prieplaukėlę, kur Atkinsono lichteriai iškrauna jam reikiamus akmenis, granitą ir marmurą, Maiklas Džesopas, paminklininkas ir akmentašys, visą naktį su savo pameistriais nesumerkdamas akių su meile vykdo ypatingiausią ir vertingiausią užsakymą. Triūsdamas, matyt, kartais sustoja ir bando atkartoti delikačius savo senelio rankos judesius, kuriais jis kadaise iškalė akmenį, dabartinio dvynį, bando išgauti, kaip kadaise padarė senasis Tobis Džesopas, plunksnišką dviejų numestų miežių varpų lengvumą ir – nubraukia ašarą, o tai paminklininkams anaiptol nėra būdinga.

Ir vis dėlto ar tai ašara, ar tik lašas nuo vieno iš daugelio bjaurių protėkių išklibusioje medžio ir dervuoto brezento priedangoje, po kuria jis dirba? Mat lauke ėmė lyti.

Laidotuvių rytą dar tebelyja. Nesmarkiai, nepliaupia, bet su tokiu tolygiu užsispyrimu, kurio, kaip žino fenlandiečiai, nepaisyti negalima. Tą rytą visame Uzo ir Limo krašte jie stebi vandens lygį, užkuria atsarginius siurblius, tvarko šliuzus ir potvynio vartus. Krikai – mano tėvo senelis ir jo broliai – spjauna į purvyną ir taria sau, kad teks paplušėti. O lyti ima smarkiau. Negana to, jeigu tą dieną lijo Fenlande, tai lijo ir tuose aukštumų kraštuose į pietus ir į vakarus, iš kur atiteka upės, kurių baseinas yra Fenlandas; ir itin smarkiai, itin atkakliai – vėliau kai

kas kalbės – lijo ant Keslingo, Keslingo pilaitės ir tų Norfolko kalvų, iš kurių išteka Limas.

Broliai, po sprendimo Sarą laidoti prie vyro iš rūsčių verslininkų statuso pakylėti į jausmingus herojus, dėl lietaus nesikrimto. Laidotuvėms lietus pritinka: nuslepia žmonių ašaras ir tarsi lieja dangiškąsias. Be to, lietus savaip guodžia – juk senoji Sara taip daug šaukdavo apie gaisrą. Kortežas juda Vandens gatve, ir gedėtojams atrodo, kad, lietui taip greitai gadinant tiek daug juodo krepo, juodo arklių pliumažo ir juodų gedulo drabužių, gali tik sustiprėti tikro ir nesavanaudiško sielvarto įspūdis. Taip pat ir tarp krautuvininkų bei amatininkų, pareigingai išsirikiavusių gatvėse, vienplaukių, lietui varvant už kaklo, tų, kurie mano, kad lietus – geras ženklas (lyginant su netinkamai saulėta senojo Tomo laidotuvių diena), gerokai daugiau nei manančiųjų priešingai.

Kortežas lygiu žingsniu praslenka pro alaus daryklą, ir šiame iškilmingame renginyje vieninteliai nederamo nekantravimo ženklai matomi Šv. Gunhildos priebažnytyje: čia laukiantys klebonas, zakristijonas ir duobkasiai mintyse katafalką ragina judėti greičiau, nes, nors duobė laikinai uždengta, į ją sunkiasi vanduo, ir nėra nieko blogiau kaip dailus kapas, nusėdantis per pačias iškilmes, arba – karstą leisti į balą.

Iškilmės iš tiesų šiek tiek skubotos – mat bent jau damos neturėtų per ilgai būti po lietumi ir rizikuoti peršalti. Klebonas rečitatyvu kalba maldas, jam nuo nosies krenta lietaus lašai ir pakimba ant apatinės lūpos. Lietus slepia palenktus ir šydais pridengtus gedėtojų veidus, jis ir pats tartum tamsybių šydu apgaubia šias liūdnas apeigas, lyg atskirdamas jas nuo visos aplinkos. Bet ar šis skubotumas ir slėpimas grynai atsitiktiniai, ar kaip nors lemtingai ir priderami, niekas dar neklausia.

Atlikta, baigta. Ponia Atkinson vėl guli šalia savo vyro.

Bet lietus nesiliauja. Jis nesiliauja dvi dienas ir dvi naktis. Dvi dienas virš Fenlando skleidžiasi vandeningos blandos; dvi naktis Dievo sustabdytos žvaigždės yra užtemdytos. Bet mintys apie dieviškas ašaras ir panašius dalykus greitai atidedamos šalin, mat dėmesį užvaldo potvynis. Iš ilgalaikių stebėjimų Gildsio žmonės žino: kad ir koks rudas, sūkuringas bei grėsmingas tampa jų Uzas, nėra daug ko bijoti šios vienos upės potvynio. Keletas prekybininkų prie krantų sumirks, bet sausesni kaimynai ištrauks juos iš vandens, o jeigu pasiseks, ir iš finansinių sunkumų. Nieko blogesnio. Bet jeigu kartu su Uzu patvinsta Limas, šio srautai, plūsdami į pirmąjį, tampa tarsi skysta užtvanka, kuri verčia Uzą tekėti atgal ir išsilieti į visas puses. Dėl viso to Gildsio, esančio taip arti šių upių santakos, padėtis būtų pragaištinga vieta, bet dalykas tas, kad šis miestas stovi ant kalvelės, anų laikų Šv. Gunhildos maurinos salelės – prašaliečiui ji būtų atrodžiusi kaip menkas kauburėlis, bet jo užtenka, kad bendruomenė nepaskęstų.

Vandenys kyla. Iš pradžių kaupiasi tolygiai, o paskui staiga plūsteli, ir tai reiškia, kad Limas kaip reikiant pašėlo. Valtininkai prie Uzo krantinės aukštyn išvelka savo laivelius ir plokščiadugnes, ungurių žvejai į krantą ištraukia tinklus. Parduotuvių prekės, naminiai gyvuliai ir namų baldai vežami į saugias bažnyčios ir turgavietės apylinkes. Bet niekas negali skubiai iškelti Maiklo Džosepo akmens ir marmuro atsargų nei griozdiškų akmens skaldymo įrenginių, ir juos apsemia potvynio vandenys – mįslingai pasiglemžia keletą luitų, kurių nė du vyrai nepaneštų, taip pat suniokoja medžio ir brezento priedangą, nors ji nunešama jau ne pirmą kartą, todėl visada yra tokio laikino tvirtumo. O ir Piteris Katlakas, žuvų rūkytojas, pritrūksta laiko išgelbėti visą savo gėrį: kelios dėžės variaspalvių ungurių vėl atsiduria savo senojoje stichijoje ir plaukia it lazdos.

Vandenys kyla. Jie šliaužia aukštyn Vandens gatvės šlaitu. Žemesnieji pastatai, kaip visi ir manė, užtvindomi; šen bei ten vieniša, bet atkakli žmogysta – daugeliui jų tai ne pirmiena – nejudėdama tupi ant stogo. Jie šliaužia toliau. Į paskubom ištuštintą „Linksmojo baržininko“ rūsį suverčia toną ar daugiau maurų, bet „Lydekos ir ungurio“ nepasiekia; taip pat nepasiekia, – dėl to kai kas nepaprastai džiaugiasi, o kai kas nusivilia, mat potvyniai, toji stichinė nelaimė, gyventojams vis dėlto kelia jaudulį ir skatina daug lažintis, ant vaistinės pamatų baltai nudažytos žymės, rodančios tolimiausią iki šiol įamžintą potvynio vandens įsibrovimą gatvėje, o tai ne tik istorinė įdomybė, bet ir daug lemiantis dalykas nustatant nuomos mokestį Vandens gatvėje.

Gildsio dokui ir alaus daryklai žalos nepadaryta. Mat broliai, pasisėmę išminties, visomis išgalėmis stengėsi apsisaugoti nuo šio amžino pavojaus, ir įmantri šliuzų, uždorių bei kanalų sistema, įterpta į doko kompleksą, savo darbą atlieka. Ne tik ji, bet ir du nuleidžiamieji kanalai, vienas į šiaurę, kitas į pietus nuo miesto, 1868 metais iškasti už visuomenės pinigus, bet daugiausia Atkinsonų raginimu, pirmą kartą rimtai išbandomi ir su užduotimi susitvarko. Iš oro (nors 1874 metais sraigtasparnių nėra – nemirga žinių laidų kadrai su apsiaustais stogais ir apsemtais automobiliais) Gildsis turėtų atrodyti kaip vandens apsupta gyvenvietė, susigūžusi ir gindamasi kelianti padurkus; jos žemutiniai pakraščiai apsemti, alaus darykla ir dokas – tarsi atskiri išoriniai įtvirtinimai, o abu nuleidžiamieji kanalai sudaro mauriną rudą pasagą, potvynio vandenis nukreipiančią į vakarines pievas ir šitaip grąžinančią miestą į senovinę salos padėtį.

Nors gildsiečiai ir gali didžiuotis savisaugos gebėjimais, maža dėl ko daugiau yra džiaugtis. Provincijos, ypač Fenlando, miestas priklauso nuo regiono, kuris jį aptarnauja; o iš toliau plytinčių –

skendinčių – apylinkių žinios niūrios. Per 1874 metų spalio potvynius vienuolika tūkstančių akrų žemės metams paversti netinkamais sėjai. Paskendo dvidešimt devyni žmonės, manoma, kad dar ir aštuoni tie, kurie buvo dingę be žinios. Pražuvo aštuoni šimtai galvijų ir tūkstantis du šimtai avių. Žalą namams, keliams, tiltams, geležinkeliams, pratakams ir siurbliams sunku kaip reikiant ir apskaičiuoti.

Tačiau aiškiau negu aišku, kad Limo upė, laivybai tinkamas vandentakis ir Atkinsonų salyklo baržų eismo kelias, kurį laiką neveiks. Vakariausiose Norfolko kalvose lijo tikrai smarkiai – kenkėjiškai smarkiai. Ir paskatino Limą parodyti tokią panieką savo riboms, kad, į panoramą žvelgiantį iš sraigtasparnio, ilgos atkarpos jo krantinių būtų atrodžiusios tik kaip tamsios lygiagrečios linijos blizgioje vandens plynėje, lyg brėžiai veidrodyje. Hokvelio kanalas išsiliejo į Vošo Feną. Kyla pavojus Aptono tiltui. Atkinsono šliuzo vartai nulupti, o geležinis slankusis uždoris, taip sėkmingai suturėdavęs vandenį, nuplėštas visas nuo atramų ir it lentelė, stebint šliuzo prižiūrėtojui ir jo šeimai, kuriems keturias dienas tenka praleisti pastogėje, sviestas į srautą. O Keslinge išnykusi baržų akvatorija; vanduo plūsta pro buvusių Tomo Atkinsono namų paradines duris, ir, nepaisant didvyriškų akvatorijos valdytojo pastangų, potvynio pabėgėliai, jau užtektinai viskuo prisistebėję, apstulbo ištisas mylias aplink Keslingą matydami tuščius lichterius, atitrūkusius nuo švartavimosi vietos, su aiškiai matomais raudonais foršteveniais ir nudažytomis emblemomis, padrikai plūduriuojančius buvusiuose kviečių ir bulvių laukuose.

Tačiau koks dar labiau stulbinantis dalykas tvyro virš Keslingo? Kokia dar didesnė baisulio priežastis, be viso šio nuniokojimo ir sumaišties, slegia Keslingo pilaitę, kur antrą liūties rytą, kol keliai dar pravažiuojami, – rytą po Saros laidotuvių – susirinko Atkinsonų

šeima, išskyrus Arturą su žmona, ir nors netekties valandą natūralu ieškoti nuošalumo bei ramybės, čia matėsi kažkokia bėglių skuba.

Kartu su potvynio vandenimis ima plisti gandas. Pasak gando, spalio dvidešimt penktosios naktį lietaus permerktoje Keslingo pilaitės terasoje, tarp varvančių urnų ir akmeninių ananasų, buvo matoma moters figūra penkiasdešimties metų senumo mados drabužiais, barškinanti į įstiklintas duris, kad būtų įsileista. Dora Atkinson – mat liudininkė buvo ji – už šį fantastišką regėjimą vieningai išbarama. Štai kas atsitinka, kai per daug prisiskaitoma Tenisono. Ir apskritai iš kur Dora, kuri net nebuvo gimusi, kai į vieną galvą buvo suduotas vienas lemtingas smūgis, gali būti įsitikinusi, kad matė savo senelės, tik jaunesnės atvaizdą? Senelės, kuri *vakar palaidota.*

Tačiau aišku, kad Dorą kažkas sukrėtė. Mat tarnaitė, šį gandą paleidusi į pasaulį (nors ji tai padarė tik po daugelio metų, kai sėniai Džordžas ir Alfredas buvo seniai mirę) matė reikalą pavymui paleisti ir kitą gandą. Būtent – kad tą naktį Dora nuėjo miegoti ne į savo kambarį, bet pas savo pusseserę Luizą; o buvo gerai žinoma, kad šiuodvi užkietėjusios senmergės kartais, bauginamais atvejais – griaudėjant perkūnui, per potvynį ir panašiai – susirango vienoje lovoje, visai kaip maži vaikai.

Gandai tėra gandai. Tačiau keleto panašių gandų, kylančių iš skirtingų šaltinių, negalima nepaisyti. Tą pačią dvidešimt penktosios naktį Džeinė Kesbern, Šv. Gunhildos zakristijono žmona, šventoriuje išvysta moters pavidalą iš mados išėjusia suknele, maldaujamai palinkusį virš Saros kapo. Išvysti tai išvysta – ji tuo neabejoja, – bet vyrui pasako tik gerokai vėliau, nes Uzas patvinęs ir tas gerasis žmogus padeda prie skubių darbų.

O pačiame Keslinge, prie baržų akvatorijos ir salyklinės, ne vienas suglumęs, o gal ir išsigandęs liudininkas vėliau tvirtins šiuo

sumaišties laikotarpiu matęs moters siluetą, tarp vandentakių ir knechtų judantį taip, lyg kažko ieškotų; pasak kai kurių mačiusiųjų, jis tarytum sklandė kylančio vandens paviršiumi; ją matę salyklinėje ir vėl ne kartą lauke prie suspėjusio išvykti valdytojo būsto durų, kur Tomas Atkinsonas buvo atsivežęs savo jaunąją nuotaką, regis, maldaujančią įsileisti. Ir netrukus ten įsileido – tik gal ne ją, o ištvinusius Limo vandenis.

O Gildsyje, name su vaizdu į Vandens gatvę (jau vertą savo vardo), tame kambaryje, kur?..

Bet niekas nežino, kokios šmėklos lankėsi, ir ar lankėsi, name, kuriame šiuo metu gyvena Arturas ir Modė. Iš tos pusės atsklido vienintelis gandas – tačiau tikslus ir patvirtintas, – kad ankstų dvidešimt septintos dienos rytą gerokai skubėdamas atvyksta Atkinsonų gydytojas.

Vandenys kyla – vandenys grįžta atgal. O gal sugrįžo ir jinai, ne tik iš mirusiųjų, bet ir iš ankstesnio gyvenimo, priklausiusio jai iki tol, kol smūgis per galvą sukratė smegenis ir visam laikui sujaukė praeitį, dabartį ir ateitį? Ar ji į Gildsį, į Keslingą sugrįžo ieškoti savo prarasto vyro, prarasto jaunikio, kuris kadaise buvo ne pavydus, o linksmas?

Ak, argi šmėklos neįrodo – netgi gandai, kuždesiai, pasakojimai apie šmėklas, – kad praeitis kibi, kad mes visada grįžtame?..

Bet jeigu Sara guli naujajame kape šalia senojo Tomo kapo Šv. Gunhildos šventoriuje, kur lietus, merkiantis žemę, jau pradeda procesą, suliesiantį jų palaikus į vieną, ar ji nėra dvasiškai jau visiems laikams susijungusi su savo prarastu vyru?

Vandenys kyla. Jie iškelia įvairiausių gandų ir keistų žinių, bet taip pat juos vėl užlieja ir nubloškia šalin. Broliai turbūt bus dėkingi (nors kodėl jie turėtų būti dėkingi?) šiam potvyniui, užvaldančiam dėmesį ir nukreipiančiam mintis praktine linkme. Kai visur aplink

sklando žinios apie sugriautus namus, prarastus gyvulius, nepereinamus kelius, kas gi daug paisys isteriškų paskalų apie moters pamėkles? O kai potvynis galų gale ims slūgti ir teks skaičiuoti baisius nuostolius, ką gi reikš keleto namų šeimininkių, liurbių ir tarnaičių klejojimai prieš pagirtinas Džordžo ir Alfredo pastangas į nusiaubtą kraštą sugrąžinti tvarką – arba prieš triūsą Arturo, kuris, kartu su tėvu ir dėde dalindamasis vietine našta, dar turi energijos nuo savo suolo Bendruomenių rūmuose kalbėti apie daug svaresnius ir platesnius dalykus, apie Valstybės ir Imperijos reikalus?

Vis dėlto kas nors paklaus, – kai šis potvynis bus nugrimzdęs į praeitį, kai Limas vėl patenkintas tekės savo vaga, o naujas šliuzas ir uždoris šalia naujos šliuzo prižiūrėtojo trobos, kuri vieną dieną taps Henrio Kriko namais, reguliuos ir saugos jo sroves, – iš kur mes žinome, kad Sara Atkinson guli kape prie savo vyro Šv. Gunhildos šventoriuje.

Ir kas nors vėl atkapstys tą absurdišką ir daug kartų suniekintą insinuaciją, kad Sara Atkinson ne tik buvo įkalinta Vederfyldo pamišėlių prieglaudoje, bet ir, turėdama slėpiningų galių, pabėgo iš jo – keletą dienų prieš savo laidotuves. Esą, išsmukusi prižiūrėtojams iš akių ir pasprukusi nuo persekiotojų, ji viena suknele kepurnėjosi (o juk devyniasdešimt dvejų metų moteris) per griovius ir laukus, kol pasiekė Uzo krantus. Ir tada – kaip teigia absurdiškas baržos škiperio liudijimas – ji „visai kaip undinė“ panėrė po vandeniu ir nebeiškilo.

Tačiau du dalykai, visam laikui susiję su tuo 74-ųjų potvyniu, ne tokie ginčytini. Pirma, gausūs „Gulbės“, „Lydekos ir ungurio“ ir net „Linksmojo baržininko“ lankytojai, nesileidžiantys, kad kažkoks potvynis ar net pilnas maurų rūsys atbaidytų juos nuo bokalų, pastebi, kad jų geriamas alus subtiliai pasikeitęs. Jis silpnas. Pavandenijęs. Gal tai tiesiog iliuzija, sukelta tokio gausaus lietaus

ir poplūdžio? O gal iš tikrųjų potvynis kažkaip persismelkė į Atkinsonų statines, įsibrovė į daryklos vidurius, ir dabar jie geria – neduok Dieve – pusiau upės vandenį? Aludariai dievagojasi, kad taip gėdingai alus neatsiskiedęs ir tai esą ne kas kita, kaip tas pats senas geras sveikatingas gėrimas, padarytas senu geru Atkinsonų būdu. Tačiau alus negerėja, ir didelė dalis gildsiečių atkakliai tvirtins, kad – tesižino tas upės vanduo ir blogos statinės – Atkinsonų alus, darytas po to potvynio, po vargšės Saros laidotuvių, niekada nebebuvo toks kaip anksčiau; kad po 1874 metų – iki tam tikro atmintino meto kitame šimtmetyje – Atkinsonų alus, daugiau kaip penkiasdešimt metų buvęs Gildsio pasididžiavimas, yra prastas gėralas. Ir, tiesa tai ar ne, bet paskutinio devyniolikto amžiaus ketvirčio ir pirmo dvidešimto dešimtmečio Atkinsono alaus pelno rodikliai rodo lėtą, bet aiškų smukimą.

O štai antras dalykas, susijęs su tuo gydytojo apsilankymu Keiblo name ankstų rytą. Kas gi jį taip skubino? Ar name atsitiko kas nors baisaus? Ne... arba – vis dėlto ne, bet kartu gal ir taip. Mat ponia Atkinson, likus trims savaitėms iki numatyto laiko, pagimdė sūnų.

Kas sukėlė šį priešlaikinį gimdymą? Koks nors ūmus sukrėtimas, gal, tarkim, tai, ką ji išvydo tame viršutiniame kambaryje, kur, kaip mus norima įtikinti, Sara išleido paskutinį kvapą? Įtampa ir jaudulys, – kurie, kas žino, radosi gal ne tik iš sielvarto, bet ir iš kaltės, – lydintys tas sulytas laidotuves? O gal dėl to, kad tvinstantys Fenlando vandenys, griūvančios dambos, kylanti upė – pro langą jau matėsi, kaip ji lyžčioja Vandens gatvės apačią – ponios Atkinson organizme pažadino slėpiningą panašumą ir paskatino bičiuliškai nubėgti jos pačios vandenis? Niekas nežino. Tačiau tikra, kad 1874 metų spalio dvidešimt septintąją Modė Atkinson pagimdo sūnų. Ir tas kūdikis išgyvena, ir yra sveikas...

Štai šitaip, vaikai, potvynio ir sklandančių gandų apsuptas į pasaulį atėjo mano senelis Ernestas Atkinsonas, būsimasis Atkinsono alaus daryklos ir Atkinsono vandens transporto bendrovės savininkas.

O tuo metu ir toliau lyja. Žemę palei Uzą ir Limą lietus paverčia vandeningu mūšio lauku, į kurį sugrąžina kadaise čia buvusią pelkę.

Melioracija. Pradėti iš naujo. Krikai imasi darbo.

O sūkuriuojančiu, plūstančiu, pamažu atlyžtančiu Limu plaukia gluosnių ir alksnių šakos, tvorų statiniai, buteliai...

■ 10
Apie klausimą Kodėl

O kai jūs klausdavote, kaip klausia visos istorijos klasės, kaip visos ir turėtų klausti: „Kokia istorijos prasmė? Kodėl istorija? Kodėl praeitis?“ – aš sakydavau (kol Praisas klausimą pakartojo nioliktą kartą, bet naujai pakreipęs – ir su ta aiškiai virpančia lūpa): „Juk tas jūsų „Kodėl?“ ir yra atsakymas. Reikalaudami paaiškinimo jūs ir paaiškinate. Argi tos priežasčių paieškos jau savaime nėra neišvengiamai istorinis procesas, nes tai visada turi vesti atgal – nuo to, kas vyko vėliau, prie to, kas vyko prieš tai. Ir kol mes dar jaučiame tą paaiškinimų knietulį, argi neturime visada nešiotis šio griozdiško, bet vertingo nuorodų krepšio, vadinamo Istorija? Dar vienas apibrėžimas, vaikai: žmogus – gyvūnas, reikalaujantis paaiškinimo, klausiantis Kodėl.

Ir ką gi šis klausimas Kodėl reiškia? Jis reiškia, – ir, be abejo, reiškia, kai per istorijos pamoką jūs maištingai man jį sviedžiate, – nepasitenkinimą, nerimą, jausmą, kad ne viskas gerai. Esant visiškai patenkintam nebūtų nei poreikio, nei vietos šiam dirginan-

čiam žodeliui. Istorija prasideda tik tada, kai kas nors nutinka negero, istorija gimsta tik iš nelaimės, suglumimo, apgailestavimo. Tad žodžiui Kodėl ant kulnų lipa tas suktas ir ilgesingas žodis Jeigu. Jeigu nebūtų buvę... Jeigu tik... Jeigu ne... Tie beverčiai istorijos Jeigu. Ir, nuolat kliudanti, kreipianti į šoną, blaškanti klausimo „kodėl" atliekamas atgalines paieškas, egzistuoja ir kita atgalinio judėjimo forma: jeigu tik galėtumėm susigrąžinti praeitį. Pradėti iš naujo. Jeigu tik galėtumėm sugrįžti...

„*Historia*" arba „Tyrimas". Siekiant atskleisti priežasties ir pasekmės paslaptis. Parodyti, kad kiekvieną veiksmą lydi atoveiksmis. Kad Y yra padarinys, nes prieš tai buvo X. Kad bent kitą kartą prieš krisdami pasidėtumėm pagalvę... Kad žinotumėm, jog tokie, o ne kitokie esame todėl, kad taip nulėmė praeitis. Kad mokytumėmės (pražilęs istorijos mokytojo priesakas) iš savo klaidų ir ateityje jų nekartotumėm...

Norėdamas ir iliustruoti mūsų primygtinį poreikį klausti „kodėl", ir teiginį, kad istorija prasideda nuo negerovės jausmo, aš prašydavau jūsų prilyginti istorijos studijas bylos tyrimui. Įsivaizduokime, kad rankose turime lavoną, būtent – praeitį. Lavoną, kuris ne visada lengvai identifikuojamas, bet kartkarčiais įgyja specifinę ir visai asmenišką formą. Pavyzdžiui, begalvis Liudviko XVI kūnas. Ar apie šį lavoną sakome: na, lavonas yra lavonas, lavonai neatgyja? Ne, nesakome. Mes klausiame: kodėl šis lavonas tapo lavonu? Atsakymas: atsitiktinai – arba todėl, kad kai vieną dieną Paryžiuje leidosi viena giljotina, Liudvikas XVI netyčia pakišo kaklą. Čia jūs nusijuoktumėte ir parodytumėte turį smalsų protą, detektyvo dvasią – istorinę sąmonę.

Bet kodėl mes klausiame, ar Liudvikas netyčia pakišo?.. Todėl, kad... O kai atkapstysime šią priežastį, norėsime sužinoti: bet kodėl *šita* priežastis? Todėl, kad... O kai turėsime tą tolesnę priežastį –

bet kodėl gi?.. Todėl, kad... Kodėl?.. Todėl, kad... Kodėl?.. Galiausiai, norint sužinoti, kodėl Liudvikas mirė, reikia ne tik vaizduotėje atgaivinti jo neramų gyvenimą bei epochą, bet taip pat prisikasti ir prie ankstesnių kartų; o tada tas nepaliaujamas klausimas Kodėlkodėlkodėl tampa tarsi sirena, kaukiančia mums galvose, ir išnyra kitas klausimas: kada – kur – kaip mes liaujamės klausę kodėl? Kaip toli praeityje? Kada manome turį Paaiškinimą (žinodami, kad tai neišsamus paaiškinimas)? Kaip – tegul nors tik dėl akimirkos ramybės – išjungiame tą nelemtą sireną? Ar nebūtų geriau (kraštutiniais atvejais tai gali atsitikti – prisiminkime, kaip vienu metu mano tėvas atsakinėjo į klausimus apie savo patirtį Didžiajame kare), jeigu galėtumėm įgyti amnezijos dovaną? Bet ar nebūtų taip, kad ši amnezija iš klausimo „kodėl" spąstų mus išleistų į idiotizmo kalėjimą?

Vaikai, aš visada jus mokiau, kad istorija pravarti, ji turi rimtą tikslą. Visada mokiau prisiimti mūsų poreikio klausti kodėl naštą. Mokiau jus, kad šiam klausimui niekada nėra galo, nes, kaip kartą jums apibrėžiau (taip, prisipažįstu turįs silpnybę improvizuotiems apibrėžimams), istorija yra štai toks neįmanomas dalykas: bandymas, turint nepakankamai žinių, papasakoti apie veiksmus, kurie patys buvo atliekami turint nepakankamai žinių. Tad ji mus moko ne apie trumpiausią kelią į Išganymą, ne kaip sukurti Naują Pasaulį, o tik atkakliai ir kantriai šiaip taip verstis. Aš jus mokiau, kad, amžinai siekdami paaiškinti, galime prieiti ne prie Paaiškinimo, o prie suvokimo, kur yra mūsų gebėjimo paaiškinti ribos. Taip, taip, praeitis pinasi mums po kojomis, pargriauna mus, įklampina, ji komplikuoja ir apsunkina. Bet ją ignoruoti – kvailybė, nes istorija visų pirma moko mus vengti iliuzijų ir fantazijų, atidėti į šalį svajones, mulkinimą, panacėjas, stebuklingas išeitis, miglos pūtimą, tai yra būti realistais.

Tad kai jūsų istorijos mokytojo mokymas patiria išbandymą, kai jo žmona, vietinės spaudos dar nespėta apšaukti „Luišamo kūdikio vagile“ ir „Grinvičo vaiko grobike“, vieną sekmadienį pareiškia nepaaiškinamą dalyką, jis paklūsta ir žmogiškam instinktui, ir akademiniam išsilavinimui. Jis meta viską (net Prancūzijos revoliuciją) ir bando paaiškinti.

Bet jis jau žino – nors nesiliauja, nepaisydamas vadovybės nuomonės, netgi rizikuodamas visa savo karjera, – kad tai, ką jis daro, nėra aiškinimas. Nes jis jau pasiekė savo gebėjimo paaiškinti ribas, kaip kad jo žmona (buvusi atkakli ir kantri moteris) nustojo būti realistė – nustojo priklausyti realybei. Nes kaip tik tai, kas nepaaiškinama, skatina jį šitaip be atvangos pliaukšti ir skuosti vis toliau į praeitį. Nes kai nebėra kelio pirmyn, vienintelis kelias veda... Nes jo vaikai, sapnuojantys blogus sapnus, staiga nori klausytis, ir nors jis bando paaiškinti, iš tikrųjų tik pasakoja dar vieną...

■11

Apie mirtį dėl nelaimingo atsitikimo

Taigi, kai patologas pateikė ataskaitą ir liudininkai – būtent: mano tėvas, Henris Krikas, ir policininkas Vainbrou – davė parodymus, Frederiko Paro, šešiolikos metų, Hokvelio (Kembridžšyras) gyventojo, mirties aplinkybių tyrime, atliktame Gildsio koronerio teisme 1943 metų liepos 29 dieną, nuspręsta, kad velionis mirė dėl nelaimingo atsitikimo. Pasakojimo pabaiga.

Betgi sere! Sere! Negali būti, kad tai viskas. O kaip dėl to dvigubo gumbo galvoje? Kaip dėl to kvanktelėjusio brolio? Ir tas jūsų

dalykas su Mere – kokia gi jos pavardė? (Ė, mes visai nežinojom, kad jūs...) Kaip dėl mūsų detektyvinės dvasios? Nesustokit, pasakokit toliau. Tai negali būti pabaiga.

Na, gerai. Ne pabaiga.

Mat visų pirma, kai koroneris užrašė nuosprendį, kad velionis mirė dėl nelaimingo atsitikimo, ir buvo pasirašytas mirties liudijimas, taip pat paruoštas laidojimo orderis, mano tėvas vis dar klausė Kodėlkodėlkodėl. Mačiau, kad šis klausimas vagote vagoja naujas raukšles jam ant kaktos, smeigia naujus dieglius į tą chroniškai negaluojantį kelį ir, kai atrodė, kad jau tikrai gana, verčia jį vėl apsisukti ir toliau, it sargybiniui, žingsniuoti pakrantės taku. Koronerio teismas yra oficialus teismas, nors tyrimas nėra teismo procesas. Bet mano tėvas, paprastas ir jautrus žmogus, koronerio kontoros iškviestas dalyvauti kaip liudininkas, kuo labiausiai baiminosi, kad yra kaltinamas ir kad šio oficialaus sambūrio tikslas – nustatyti ne kaip Fredis Paras mirė, bet kaip jis, Henris Krikas, Atkinsono šliuzo prižiūrėtojas, per aplaidumą leido šešiolikos metų vaikinui paskęsti savo šliuze ir paskui nusikaltimą dar apsunkino sudarkydamas kūną kabekliu. Mano tėvas karštoje teismo salėje, su neįprasta standžia apykakle, po kuria dilgsėjo ir lašėjo prakaitas, laukė kaltinamojo nuosprendžio: Henri Krikai, mes nusprendėme, kad jūs kaltas dėl netyčinio nužudymo, dėl žmogžudystės, dėl mirties, dėl viso pasaulio nuodėmių ir blogybių...

Koroneris: „Kuriuo metu, jūsų nuomone, įvyko mirtis?“

Patologas: „Kiek galiu spręsti, tarp dvidešimt penktos dienos vienuoliktos vakaro ir dvidešimt šeštos dienos pirmos nakties.“

Koroneris: „Pone Krikai, ar šiomis valandomis netoli šliuzo

girdėjote kokių nors nerimą keliančių garsų – pliuškėjimą, pagalbos šūksnius?“

Mano tėvas: „Ne, sere. Deja, sere, aš miegojau...“

Koroneris: „Daktare, žaizda ir sutrenkimas velionio veido dešinėje pusėje – ar galite paaiškinti, kaip ir kada jie padaryti?“

Patologas: „Kietu pusaštriu daiktu arba įrankiu praėjus kelioms valandoms po mirties.“

Koroneris: „Jūs įsitikinęs, kad po mirties?“

Patologas: „Taip, sere.“

Koroneris: „Pone Krikai, ar galite papasakoti, kaip ši žaizda padaryta?“

Mano tėvas: „Kūnas buvo sunkus. Apgailestauju, sere. Kabeklis paslydo – vožė jam.“

Koroneris (kantriai): „Neapgailestaukite, pone Krikai, tik kalbėkite tiksliau. Būkite ramus, šiuo atveju jums nėra dėl ko savęs kaltinti...“

Bet tėvas nenusiramina. Vaikšto pirmyn atgal pakrantės taku klausdamas Kodėlkodėlkodėl. Klausia, kaip atsitinka tokie dalykai. (O aš, stebėdamas jį, klausiu: ar jis įtaria? Merę, Fredį, Diką, mane?) Jis naršo savo ligšiolinį gyvenimą (kaip ir aš vieną dieną naršysiu jo gyvenimą, ir taip giliai, kad net iškasiu dulkinus tyrimo stenogramų nuorašus), ieškodamas išpirktinų nuodėmių, grėsmingų ženklų. Ir jo, nuo lygios upės žvelgiančio į lygius laukus, veide įsispaudusi perdėto budrumo išraiška.

Ir Fredžio Paro tėvas, turėdamas dar rimtesnę priežastį, klausia Kodėlkodėlkodėl. Kad ir kiek kartojama, daili frazė „nelaimingas atsitikimas“ negali nutildyti tos sirenos jo smegenyse nei užversti jame žiojėjančių atsakomybės, kaltės prarajų...

Koroneris: „Kaip jūs paprastais žodžiais nusakytumėt, kiek alkoholio buvo velionio kraujyje?“

Patologas: „Nemažai, sere.“

Koroneris: „Užtenkamai, kad velionis būtų girtas?“

Patologas: „Tikrai taip.“

Koroneris: „Pakirstas alkoholio?“

Patologas: „Labai tikėtina.“

Koroneris: „Tiek, kad būtų padidėjęs pavojus paslysti arba nukristi nuo kranto?“

Patologas: „Visai gali būti.“

Koroneris: „Ir atsidūrus vandenyje sunkiau išsigelbėti?“

Patologas: „Irgi labai gali būti.“

Koroneris (suraukęs kaktą): „Velionis buvo šešiolikos metų. Ar jis turėjo įprotį gerti?“

Policininkas Vaibrou (velionio tėvai diskretiškai nepakviesti): „Manau, kad taip, sere. Su visa pagarba artimiesiems, manau, kad jis ėjo tėvo pėdomis.“

Koroneris: „Ponas Paras daug geria? Pone Krikai, ar galite tai patvirtinti?“

Mano tėvas: ...

Koroneris: „Pone Krikai?“

Mano tėvas: „Mėgsta taurelę, sere.“

Koroneris: „Ponas Paras žinomas kaip girtuoklis. O juk ponas Paras yra signalininkas ir pervažos prižiūrėtojas...“

Ir kodėl šie faktai – taip koroneris būtų galėjęs tęsti, jeigu jo būtų apėmusios ir kitas sritis, – nekėlė nuolatinio baimingo virpulio automobilininkų, motociklininkų ir kitų keliautojų širdims, tai yra tų, kurie nuolat kliaujasi Džeko Paro užkardu, ką jau kalbėti apie garvežių mašinistus, palydovus ir Didžiojo rytų geležinkelio

keleivius? Ir kodėl geležinkelio vadovybė niekada negirdėjo apie nelemtą savo darbuotojo silpnybę, kuri buvo kurstoma (nors koroneris to nežinojo) nelegalaus alkoholio, atvežamo to paties geležinkelio riedmenimis?

Dėl paprastos priežasties: ponia Par – tai irgi visi žinojo, būtų galėjęs pridurti policininkas Vaibrou, – vyro neįgalumo laikotarpiais pati reguliuodavo užkardus ir semaforus. Kaip tik jinai pirmyn atgal, lyg būtų tai dariusi nuo gimimo, kilodavo žvangančias semaforo pavaras; jinai priimdavo ir perduodavo telegrafo pranešimus iš Aptono į Niuhaitą, iš Aptono į Vonšamą, kad reisas be devynių dešimt į Gildsį dvylika minučių vėluoja, kad pakeistas prekinio traukinio grafikas; jinai ledinėmis žiemos aušromis litavimo lempa atitirpindavo pervažos užkardų vyrius, o jos vyras knarkdamas pūsdavo lauk sunkius Kentukio burbono padarinius.

Ir iš kurgi toks begėdiškas vyro išglebimas ir toks įstabus žmonos pakantumas?

Pasak gandų, ankstyvuoju ir dar blaiviu Džeko Paro signalininko tarnybos laikotarpiu Hokvelio pervažoje vos neatsitiko baisi nelaimė. Esą košmaras, persekiojantis visus pervažų prižiūrėtojus, vieną dieną virto tikrove: Džekas Paras, kai reikėjo, pamiršo uždaryti gyvybę gelbstinčius užkardus. Tupėdamas blokavimo poste, jis staiga suvokė ne tik šį šiurpų aplaidumą, bet ir du kitus dalykus. Tai, kad rausvas pašto minifurgonas neskubėdamas kyla į Limo tiltą pietinėje pusėje, iš kur šiaurinėje pusėje einančią geležinkelio liniją užstoja fatališkas posūkio, upės krantinės ir medžių eilės derinys, o toliau į kairę nuo Džeko Paro tiesia kaip styga linija dundėdamas artėja pernelyg punktualus Kings Lino ekspresas. Vienintelis Džekas Paras matė visos scenos siaubą, nuslėptą nuo joje dalyvaujančių žmonių. Genamas panikos jis šoko iš savo posto,

dviem šuoliais nulėkė geležiniais laiptais ir ėmė sukti, kaip gali priversti tik siaubas, pervažos užkardo alkūninį svertą.

Sprogsta scenos atomazga. Paskutinę saugią akimirką užkardas neįsivaizduojamai nusileidžia, pašto minifurgonas cypdamas sustoja, o Kings Lino ekspresas, taip pat visa galia žviegdamas stabdžiais, pradunda pro šalį. Niekas nenukenčia. Džeko Paro profesinė charakteristika lieka be dėmės. Bet sukrėtimas buvo toks didelis, tokia siaubinga buvo mintis, kas *galėjo* atsitikti, ir tokia nepakeliama perspektyva, jog kada nors vėl taip apsižioplinsiąs, kad Fredis Paras ėmė sunkiai girtauti ir galimam būsimam užmaršumui užbėgdavo už akių vis pasinerdamas į girtą užmarštį.

Bet visa ši istorija – galbūt tik Džeko Paro alkoholine fantazija permirkęs pasiteisinimo vaisius. Ko gero, Džekas Paras butelio griebdavosi dėl tos pačios priežasties, kaip ir nemažai kitų fenlandiečių. Nes jį slėgė tie lygūs juodi Fenlando laukai ir tas platus apsinuoginęs Fenlando dangus. Nes jam įgriso kasdien, negalint palikti savo posto, žvelgti į beveidžius upės krantus, į skreplių spalvos upės vandenį, runkelių ir bulvių eiles, tiesius geležinkelio bėgius ir išstypusių tuopų eiles, į vėjų perpučiamus Hokvelio stoties peronus, į susikryžiuojančias tolstančias dambas ir pratakus su smegenyse įsirėžiančia jų nepakenčiama geometrija. Nes visa tai, kartu su šiurpiu jo pareigų pastovumu – baisus tuštumos ir atsakomybės derinys – jam darėsi nebepakeliama.

Ak, vaikai, gailėkitės pervažų prižiūrėtojų, šliuzų prižiūrėtojų, švyturių prižiūrėtojų – gailėkitės visų šio pasaulio prižiūrėtojų (gailėkitės net mokytojų), įstrigusių tarp savo sąžinės ir nykaus horizonto... Kartais stebiuosi, kad mano tėvas, vis sukinėdavęsis pakrantės take, neįjunko gerti.

Aiškus dalykas, Džekas Paras gėrė ne tam, kad būtų linksma, – juk, buvo kalbama, po tos nelaimės, kuri taip ir neatsitko, jis nė

karto nesikvatojo, nė karto linksmai iš širdies nesijuokė. Ir aišku, kad ne dėl linksmumo jis vėl griebė už kakliuko „Old Grand-dad" butelį 1943 metų liepos dvidešimt devintosios naktį, tą parą, kai buvo ofcialiai nustatyta, kad jo sūnus mirė – dėl kito nelaimingo atsitikimo. Jis vis kelia tą butelį, kad numaldytų tą šiurpią aimaną. Kodėlkodėlkodėl...

Todėl, kad (gurkšnis) mano Fredis buvo girtas ir įkrito į upę, kai nebuvo kam gelbėti. O kodėl?.. Todėl, kad gerti išmoko iš savo tėvo, netikšos girtuoklio, kuris netgi nėrėsi iš niekingo kailio siųsdamas sūnų su juodosios rinkos užduotimis vien tik tam, kad prasimanytų alkoholio. O kodėl?.. Todėl, kad jo tėvas – beviltiškas niekdarys, patenkintas sau mokęs sūnų sukčiauti ir pasiduoti ydai, nusidėjėlis, teisingai nubaustas savo pirmagimio ir vienturčio mirtimi. Bet kodėl?..

Ir kai tik Kodėl pražioja savo bliaunančią burną, Džekas Paras ją užčiaupia gurkšniu, tada dar vienu gurkšniu, stengdamasis girtavimo nusižengimą užtušuoti nauju girtavimu.

Tačiau to neužtenka, tai neveikia.

Nes ką gi tie nenumalšinami ir kaltę diegiantys „kodėl" įkalbėjo Parui tą pačią liepos naktį? Įkalbėjo jį su buteliu rankoje perlipti per savo prižiūrimos pervažos užkardą ir atsisėsti ant bėgių, nutaisius didžiosios pabaigos miną. Kad ir kaip desperatiškai ponia Par stengiasi, kad ir kaip karštligiškai prieštarauja, jis nė krust. Jis nieko nesako. Ant bėgių žvilga mėnulio šviesa. Fredžio Paro tėvas sėdi ir laukia, kol jį suvažinės 00.40 Gildsio traukinys arba pirmos valandos prekinis (tvarkaraštis galvoje aptemęs).

Bet jo nesuvažinėja. Rytą jis, sunkiai alsuojantis, vis ten pat. Todėl, kad ponia Par, nustojusi bergždžiai maldauti, ėmėsi išbandyto išradingumo. Ji užkopė į blokavimo postą, kaip buvo įpratusi per vyro sąmonės netekimo protrūkius, perkėlė pavaras,

išbarbino pranešimus, paskambino policininkui Vaibrou – ir jis paskubom suorganizavo transporto nukreipimą, – kad paskelbtų apie „gedimą“ pervažoje, susisiekė su kitais signalininkais į abi linijos puses ir šitaip įgyvendino telegrafinį sąmokslą: pusėje rytinio Fenlando mirksėjo šviesos, traukiniai buvo atšaukti, nukreipti, nepaaiškinamai vėlavo, keldami daug apmaudo naktiniams keleiviams, ekspeditoriams ir daugeliui suglumusių Didžiojo rytų geležinkelio atstovų.

Taigi, Džekas Paras visą naktį praleido po žvaigždėmis – kurios, pasak mano tėvo, amžinai kabo dėl mūsų nuodėmių, – apkvaitintas alkoholio, laukdamas ir niekaip nesulaukdamas mirties po geležiniais ratais. Taip jis sėdėjo – gulėjo – knarkė – sapnavo. O pabudęs čirenant vieversiams pamatė esąs ne miręs, bet gyvas, nors, pagal jo apskaičiavimus (mat Flora Par nieko nepasakė), virš jo, nepalikę nė žymės, pradundėjo du keleiviniai ir trys prekiniai traukiniai. Ir šitaip Džekas Paras, būdamas prietaringas žmogus ir tą patį rytą prisiekęs mesti gerti, įtikėjo, kad Dievas, kuris bausdamas kartais elgiasi nesuprantamai žiauriai ir paskandina sūnų, taip pat daro ir nesuprantamus stebuklus.

Todėl, kad, nepaisant visko, nepaisant tuštumos, monotonijos, šis Fenlandas, ši juntama žemė, šimtmečių triūso iškelta iš užplūdžio, yra magiškas, stebuklingas kraštas.

■ 12
Apie gyvenimo permainą

Mere, – kad ir kur tu būtum, dabar, kai tavęs nėra, nors dar čia, bet jau nėra, kažkur užsislėpusi savyje, kai tu sustojai ir kai kitiems liko tik pasakojimas apie tave, – ar prisimini (ar dar gali prisimin-

ti?), kaip kartą mudu gulėjome seno malūno griaučiuose prie Hokvelio kanalo ir kaip aplinkui plytintis lygus tuščias Fenlandas taip pat tapo stebuklingu kraštu, laukiančia scena, kurioje gali vykti magiškų dalykų? Ar prisimeni, kaip žiūrėjome į dangų, į žydrą tuštumą, ir kaip iš dangaus (nes aš tau sakiau: mano namudinis religingumas už tavo katalikišką rafinuotumą) į mus žiūrėjo Dievas, kaip Jis pakėlė mūsų improvizuotų meilės namų stogą ir mums tai buvo nė motais? Kaip niekas kitas mūsų negalėjo matyti tame malūno buduare, tik Jis, ir mes Jam leidome?

Ar tas pats Dievas, kuris tada į mus žiūrėjo, prabilo tau?..

Vaikai, kartą gyveno istorijos mokytojo žmona, vardu Merė, mėlynomis smalsiomis akimis ir rudais plaukais, kuri, prieš tapdama istorijos mokytojo žmona, buvo Kembridžšyro ūkininko duktė. Ji gyveno nykiame tvirtame nugeltusių plytų name tarp runkelių bei bulvių laukų ir geometriškai išdėstytų dambų. Antrojo pasaulinio karo metais ji lankė Šv. Gunhildos (vienuolyno) mergaičių mokyklą Gildsyje ir taip plėtojo pažintį su būsimuoju istorijos mokytoju, tuomet taip pat lankiusiu mokyklą Gildsyje. Savo tėvo džiaugsmui ir pasididžiavimui ji Šv. Gunhildos mokyklos seserų buvo giriama už tai, kad yra gabi ir uoli mokinė, trokštanti žinių, bet karčiam tėvo nusivylimui ji negalėjo susilaikyti nerodydama savo smalsumo po pamokų, ypač sekso klausimais. Šios srities tyrinėjimų ji neapribojo būsimuoju istorijos mokytoju. Turėjo polinkį rizikuoti, buvo landi, nepažabojama. Negalėjai nė įsivaizduoti, kad ji būtų sumaniusi mėgdžioti mūsų apylinkės miesto šventąją globėją ir daugiau kaip trejiems metams kaip atsiskyrėlė užsidaryti tame nykiame sodybos name; bet 1943 metų rudenį, kai jos smalsumas – ir daug kas kita – tais pačiais metais (jos septynioliktais) staiga priėjo galą, taip ir padarė bausdama save ir nuliūdindama tėvą.

Prieš daugelį metų gyveno būsimoji istorijos mokytojo žmona, ir ji nusprendė imtis drastiškų veiksmų. Būsimam istorijos mokytojui pasakė (šis nustėro iš siaubo, nes neturėjo nuovokos, ką tokiomis aplinkybėmis pats būtų daręs): „Aš žinau, ką darysiu." O vieną vėlesnę dieną, kai per tą tarpą daug kas įvyko, jam pareiškė: „Mes turim išsiskirti." Ir tada užsisklendė tame nuošaliame name – o jis užsisklendė istorijos knygose.

Kai kas sakė, kad tas jos pasitraukimas buvo ne tiek savanoriškas atgailos veiksmas, kiek bausmė, skirta gėdą patyrusio ir įpykusio tėvo, žmogaus, linkusio į griežtas priemones, anksčiau puoselėjusio viltis dėl dukters, bet dabar aiškiausiai pamačiusio jos nedorumą ir pasiryžusio uždaryti ją, kad dar ko nepridirbtų. Tačiau jūsų istorijos mokytojas (išsigandęs savo būsimosios žmonos pasiryžimo) žino, kad tėvo, nors ir baudėjo, vaidmuo buvo antraeilis. Jis žino, kad Merė užsidarė savo valia. Bet jis nežino, nes tuo metu neturėjo netgi teisės lankytis ar bendrauti raštu, kas per tą trejų metų laikotarpį įvyko. Ar Dievas bylojo jai (taip pat ir tada), kaip per demonų kauksmą bylojo šv. Gunhildai; ar ji rado Išganymą; ar galbūt ją lankė Saros Atkinson, Gildsio aludario dukters, šmėkla, kuri, kaip žmonėse sakoma, savo draugiją siūlo tiems, kurių gyvenimas sustojo, nors jiems tenka gyventi toliau... O gal tų trejų metų tiesa buvo ta, kad nieko, visai nieko nevyko, ir būsimoji ponia Krik, diena po dienos iš namo celės žvelgdama į lygius laukus, viso labo, sąmoningai arba ne, ruošėsi būsimai santuokai – kuri irgi bus tarsi koks fenlandas.

Kad ir kaip buvo iš tikrųjų, – mat būsimajai istorijos mokytojo žmonai lemta neatskleisti tiesos, o būsimasis istorijos mokytojas, 1945 metų pirmais mėnesiais pašauktas į kariuomenę, neturi galimybių ką nors pešti iš pirmų lūpų, – kad ir kaip buvo iš tikrųjų, tiesa ta, kad ūkininko Metkalfo gėda bei pyktis atlėgsta

ir per trejus metus virsta nerimu dėl dukters sveikatos ir būsimos gerovės.

Sutramdęs savo puikybę – susitaikęs su tuo, kad duktė neiškils pasaulyje, kuris, atrodo, natūraliai linkęs smukti, – jis sulaužo įžadą niekada nebekalbėti su tuo žmogum ir apsilanko pas savo kaimyną Henrį Kriką.

Nors Haroldas Metkalfas, kaip ir Henris Krikas, yra našlys ir įpratęs prie nuošalybės, jį nustebina šliuzo prižiūrėtojo, kuris dabar gyvena vienas troboje prie šliuzo, apleista vienatvė, – jį turbūt randa taisantį ungurių bučius arba šnekantį su vištomis.

Henris Krikas jį sutinka nuogąstaujančiu žvilgsniu ir prasižiojęs iš nuostabos. Jiedu šneka užuolankomis. Vienas skundžiasi dėl mažėjančio eismo upe, kitas – dėl Karinio žemės ūkio komiteto neteisybių. Jautresnių temų abu vengia. Galiausiai ūkininkas Metkalfas Henrio paklausia, ar turįs žinių iš savo sūnaus, dabar tarnaujančio Kelne, ir šitaip pralaužia ledus.

Ant Limo kranto, greitai pasiekę sutarimą, bet ne taip greitai įveikę abipusį drovumą, tiedu vyrai mikčioja, dūsauja, išmintingai linksi galvomis (Henris Krikas pasitrina kelį) ir sutinka, kad viso to jau gana, toliau taip nebegalima, ir kad vis dėlto Laikas – geriausias gydytojas. Žodžiu, ūkininkas Metkalfas pasiūlo, kad Henris Krikas parašytų sūnui laišką, kuriame duotų užuominą, jog kitą laišką, tam tikros linkmės, sūnus nusiųstų į Metkalfo sodybą. Ir nors Henris Krikas, nekoks laiškų rašytojas ir anaiptol ne diplomatijos meistras, širdyje šio sumanymo baidosi, vis dėlto sutinka, nes (spręsdamas bent jau iš savo patirties) tiki, kad santuokas lemia Lemtis, kuri yra didelė jėga, o kai Lemtis ištiesia ranką, galima nuveikti net ir kebliausius darbus.

Tačiau jam dėl to lemtingo laiško kamuotis nevertėjo. Nes jo sūnus, Jo Didenybės kariuomenės narys prie Reino, tarnybos laikui

artėjant prie pabaigos, jau ryžtasi, kai abu tėtušiai susitinka, imtis plunksnos ir ilgą priverstinę tylą nutraukti. Jis rašo laišką, kuriame kiekvienas žodis iš tiesų paženklintas Lemties. Bet irgi kalba užuolankomis. Su neužtikrinta iškalba pasakoja apie nusiaubtus miestus, pabėgėlius, valgyklas badaujantiesiems, masinius kapus, eiles prie duonos. Bando paaiškinti, kaip šie dalykai pakeitė jo žvilgsnį į pasaulį, ir įvykiai prie Limo upės turbūt atrodo... Tačiau nemini, kaip jie jam sustiprino troškimą skverbtis prie Istorijos paslapčių ir, be to, pažadino tikėjimą švietimu. Jis užsimena ir pats atlikęs atgailą, nors nedrįsta teigti, kad tokią, kuri kaip nors prilygtų jos atgailai, arba kad dveji metai kareivinių gyvenimo ir padrikų apmąstymų Europos griuvėsiuose gali duoti išrišimą. Jis nedaro užuominų apie tolesnę ateitį, o tik prašo, kad, atėjus demobilizacijai ir jam sugrįžus į Angliją, jiedu bent susitiktų.

Ir – tarsi kaip Lemties piršto įrodymą – praėjus vos dviem dienoms po to, kai šį laišką išsiuntė, jis gauna kitą, stropiai išvargtą savo tėvo. Tad ūkininkas Metkalfas, iš pašto dėžutės paėmęs voką su Kelno antspaudu ir adresuotą jo dukteriai, stebisi, kad Henris Krikas savo misiją atliko taip greitai ir veiksmingai. Nuo tada (mat niekas tiesos nepaaiškino) jis linkęs naujomis akimis žiūrėti į kuklų šliuzo prižiūrėtoją, kurį – neskaitant šio pastarojo reikalo dėl ano sūnaus ir jo paties dukters – jis visada laikė patikliu mulkiu (su Flandrijoje apdaužytomis smegenimis), taip absurdiškai susituokusiu.

Išeina taip, kad 1947 metų vasarį būsimoji istorijos mokytojo žmona Gildsio stotyje laukia atvykstant savo būsimojo vyro. Išeina taip, kad buvęs kariškis Krikas (dabar jau ryžtingai apsisprendęs tapti mokytoju) namo parvyksta tarytum sugrįžtantis princas, pasišovęs nublokšti erškėčius bei voratinklius ir bučiniu pažadinti savo princesę iš kažin kokio transo, ją laikiusio pastaruosius trejus

metus. Jis tikisi sutikti – ir priimti – vienuolę, Magdaleną, fanatikę, isterikę, invalidę... Bet išvysta, jau net lipdamas iš traukinio, moterį (ne mergaitę), kuri jam daro tvirtybės ir ištvermės įspūdį, tarsi būtų nusprendusi nuo šiol gyventi be jokios atramos ir prieglobsčio. Ir jis suvokia, kad, nors šis trejų metų išsiskyrimas pagimdė iliuziją, jog jiems vėl suėjus draugėn *jis* būtų atrama *jai* (apgaulingas brandos jausmas, grūdinantis kariuomenės gyvenimo poveikis, pažintis su plačiuoju – ir nuniokotu – pasauliu), yra tiesiog atvirkščiai: ji jo atrama; ji bus visada, kaip ir tomis dienomis, kai prarado smalsumą, bus už jį stipresnė.

Žiema šalta. Fenlandas storai apklotas sniego, ir nors šią vasario dieną skaisčiai šviečia saulė, oras žnaibo. Arbatinėje „Baltoji rožė" prie Gildsio stoties vyksta scena, prašaliečiui, bet ne protagonistams, primenanti tam tikrus susitikimus iš kino filmų (apskritaveidis arbatinės savininkas mirkteli pastebėjęs, kad savo arbatos jie nė nepalietė), – būsimoji istorijos mokytojo žmona ir būsimasis istorijos mokytojas svarsto savo bendrą gyvenimą. Aišku, kad juos siejantis ryšys yra stipresnis ir rūstesnis negu ryšiai, jungiantys daugelį porų, skubančių sumainyti žiedus; aišku, kad jeigu jiedu vienas kitam neskirti, tai kokie gi gali būti kiti asmenys, kuriems jie abu atskirai skirti? Aišku, kad nors kai kurie dalykai niekur nedings ir jiedu negali atsikratyti praeities...

Jis nutraukia savo stringantį gražbyliavimą. Jiedu žvelgia vienas kitam į akis. Jos akys tebėra padūmavusios žydros: jinai – ar ji tai užmiršo? – yra geidžiama moteris. Užsidėjusi (kad sulietų buvusios moksleivės ir buvusio kariškio įvaizdį?) paprastą juodą beretę. Jis jai kalba per dūmų kamuolius „Camel" cigarečių, kurių keletą pakelių specialiai sukaupė, kad išpurentų dirvą susitikimui su Haroldu Metkalfu. Aišku, kad nors jiedu trejus su puse metų nebuvo meilužiai kūnais, bet išliko meilužiai dvasia.

Jie išeina iš arbatinės „Baltoji rožė“ (arbatos nepalietę), kad galėtų netrukdomi bučiuotis ir laikytis susikibę rankomis. Kerta Turgaus gatvę, eina Vandens gatve. Uzo krantinėje apsikabina. Sunkūs žieminiai drabužiai slopina ir gniuždo neįprastą artumą. Jiedu bučiuojasi. Tai nėra bučinys, atgaivinantis nugrimzdusį smalsumą, grąžinantis merginą, kadaise gulėjusią sugriuvusiame malūne. Bet vis dėlto jos bučinys, kaip jam atrodo, nėra moters, tebesiekiančios Išganymo, bučinys.

Taigi, prie ledinio Uzo, eidami susikibę parankėmis tarp suvalyto sniego krūvų (jeigu būtų stebėję kokie nors šnipai, būtų skubėję atgal pranešti fermeriui Metkalfui ir Henriui Krikui palengvėjimą sukeliančios žinios, kad viskas gerai), jiedu nusprendžia. Ir taip pat tenai, Uzo krantinėje, būsimoji istorijos mokytojo žmona pasako du dalykus. Pirma (žvelgdama į suverstą sniegą):

– Bus sunkus atlydys. Tėvas negali pervaryti gyvulių. Tie Baseino valdybos idiotai bus už daug ką atsakingi.

Ir paskui (žvelgdama tiesiai į jį):

– Tu juk žinai, ar ne, kad mudu tik per stebuklą galėtumėm susilaukti vaiko?

Vaikai, seniai seniai gyveno būsimoji istorijos mokytojo žmona, ji vilkėjo rūdžių atspalvio raudoną moksleivės uniformą, o tamsiai rudus plaukus nešiodavo tiesiais kirpčiukais ir pagal taisykles slėpdavo po mokykline berete arba šiaudine skrybėlaite; bet, vilkėdama labai mažai ką arba visai nieko, kviesdavo būsimąjį istorijos mokytoją tyrinėti savo užsimezgusio moteriškumo vingrybių, apsvarstyti menstruacijų ciklo paslapčių ir – pačiam pateikti atsakomųjų kvietimų. Ji norėjo viską sužinoti, atskleisti paslaptis, bet paskui pasidarė nebesmalsi. Kai jai buvo šešiolika, jos gyvenimas tarsi sustojo, bet teko gyventi toliau.

Kadaise gyveno būsimoji istorijos mokytojo žmona, kuri būsimajam istorijos mokytojui buvo pasakiusi, kad jiedu turėtų niekada nebesimatyti, bet po trejų metų už jo ištekėjo. Ir būsimasis istorijos mokytojas 1947 metais išsivežė ją iš Kembridžšyro Fenlando, kur jiedu abu buvo gimę, į Londoną. Tik dar prieš tai tą pavasarį didelę dalį to paties gimtojo Fenlando užtvindė smarkus potvynis. Taip pat prieš tai tas pats potvynis Henriui Krikui, būsimojo istorijos mokytojo tėvui, pusiau apsemtoje troboje atkakliai ir energingai laikėsi savo šliuzo prižiūrėtojo posto, įvarė bronchų ir plaučių uždegimą ir jį numarino.

Bet tai, vaikai, kita istorija...

Jiedu persikėlė į Londoną. Jis tampa mokytoju. O ji, kelerius metus pabuvusi vien istorijos mokytojo žmona (kas rytą išlydinti jį į mokyklą – su neišvengiamu ironijos atspalviu, tarsi motinos ir sūnaus vaidmenimis), susiranda darbą – dėl iki galo neaiškių motyvų – vietinės valdžios institucijoje, besirūpinančioje senyvų žmonių priežiūra.

Jie įsikuria Grinviče – Londono priemiestyje, garsėjančiame istorinėmis įdomybėmis: Karališkąja observatorija, parku, kuriame kadaise piršosi ir medžiojo Henrikas VIII, buvusiais Karalių rūmais, paverstais jūrų muziejumi, ką jau kalbėti apie sausajame doke esantį laivą „Cutty Sark“, kurio bušpritas visada nukreiptas į Šunų salą. Jis dėsto gimnazijoje (kuri 1966 metais perkeliama ir sujungiama su vidurine mokykla) Čarltone. Ji dirba savivaldybės pastatuose Luišame.

Jie įgyja nuolatinių įpročių, pagardinamų neimpozantiškomis variacijomis. Sekmadieniais eina pasivaikščioti į parką (iki observatorijos ir atgal). Pakaitom pavaišina vieni kitus – tai jie, tai jo mokyklos kolegomis ir jos senelių priežiūros bendradarbiai. Šiuose

sambūriuose juokais pakomentuojamos (ar jiedu tai laiko juokais?) atitinkamos jųdviejų profesinės sritys: jis – tarp mokinukų, ji – tarp senių. (Kur dingo vidurinis gyvenimo tarpsnis?) Maždaug kas šešias savaites aplanko jos tėvą (kuris nė už ką nepalieka ūkio, nė girdėti nenori jokių nesąmonių apie slaugos namus) Kembridžšyre. Kiekvieną gimtadienį ir per vestuvių metines pasilepina brangiais valgiais restorane. Apsilanko teatre. Savaitgaliais rengia iškylas. Atostogauja: jis, ištikimas savo pašaukimui, ieško istorinių asociacijų; jinai nesmalsi.

Kadangi neturi šeimos ir 1969 metais paveldi dalį pajamų, gautų pardavus Fenlando ūkį, pinigų jiems netrūksta, tiesą sakant, gyvena netgi nepadoriai ištaigingai: „pavydėtiname Grinvičo name“ (regentystės stiliaus, paradinės durys su portiku), iš kurio bus daug išpūsta tam tikrose laikraščių žiniose.

Jie įgyja nuolatinių įpročių ir nuolatinių pramogų. Tad praeina trys dešimtmečiai, per kuriuos lyg ir nelabai kas įvyksta, ir atrodo neilgai trukus jie jau įkopę į šeštą dešimtmetį: jis – skyriaus vedėjas, atsisakantis direktoriaus kėdės; o ji nusprendusi – dėl taip pat neaiškių motyvų, dėl kurių to ėmėsi, – mesti savo darbą su senimu. Ir per jų sekmadieninius pasivaikščiojimus parke (galima pastebėti, kad jeigu šitaip vaikštant kuris nors pasiremia į kitą, tai greičiau jis į ją, negu ji į jį) juos lydi trečiasis – auksaspalvis retriveris, vardu Padis. Jis liuoksi ir glaustosi aplink juos, kartkarčiais priverčia nusišypsoti ir tarti padrąsinimo arba komandos žodžius. Auksaspalvį retriverį ji nupirko jam penkiasdešimt antrojo gimtadienio proga ir oficialiai paaiškino (bakst jam į pilvą), kad tai būsianti paskata daugiau judėti atėjus sėsliam vidutiniam amžiui. Tačiau dirstelėjus į faktą, kad mesti darbą ji apsisprendė užėjus vėlyvai ir sunkiai menopauzei, peršasi kitoks paaiškinimas...

Štai jie eina žvarbioje sausio saulės šviesoje, Padžiui pėdinant iš paskos, taku į observatoriją. Žilpinančioje šviesoje mirksi akys, sunkias sekmadienio ryto galvas vėdina šaltis. Mat tai yra rytas po vieno pobūvio Luiso ir Rebekos Skotų namuose.

Prieš valgant per dosniai sau leista džino, o per vakarienę – vyno; ponia Skot gyvai sukosi – vyšnine spalva apsitaisiusi šeimininkė; Skotų vaikai (negali užmigti – tas suaugusiųjų tarškesys apačioje) staiga atvedami, parodomi su pižamomis ir naktiniais marškiniais, droviai šypsosi arba krečia įžūlius pokštus; paskui vėl skubiai nuvaromi į lovas; perėjus prie kavos ir brendžio iškyla slėptuvių nuo radiacijos tema...

Ir visa tai, jo nuomone, – nors jiedviem važiuojant pas Skotus ji jam sakė, kad valdytų savo paranoją, – grėslios manipuliacijos pavyzdys. Būdas jam įsiteikti. (Kada gi Luisas pastarąjį kartą kvietė Krikus vakarienės?)

Jis girdėjo gandus („Iki dugno, Tomai"): pamažu istorijos skyrius bus likviduotas...

Pirštinės ir šalikai. Po kojomis sidabruotas asfaltas. Kvėpuojant lieka garų pėdsakai. Jiedu eina tylomis, abu panirę į ūkanotas mintis. Padis taktiškai atsilikęs.

Ji prabyla nuvogdama iš jo žodžius, kuriuos jis norėjo sakyti jai.

– Tu tyli. Kas yra?

– Ai... Tiesiog galvojau apie vieną iš savo vaikų. Nenuoramą. Praisą.

Jis nusišypso, į šią temą linkęs numoti ranka.

– Papasakok man apie jį.

Tad jis pasakoja jai apie Praisą. Jo pareiškimą klasėje: istorija eina prie pabaigos. Mokytojo paaiškinimas: Praisas siekia tapti revoliucionieriumi. Kaip ir kiekvienas guvaus proto jaunuolis, jis

nori pakeisti pasaulį. Bet Praisas žino, kad visos autentiškos revoliucijos baigėsi. Virto senienomis. Todėl, nors jam tai kai kuo artima, jis sutrikdo pamoką apie Prancūzijos revoliuciją. Kaip galima tikėtis revoliucijos, jeigu istorija eina prie?.. Nusivylęs revoliucionierius pavirsta radikaliu reakcionieriumi. Praisas ne pakeisti pasaulį nori, jis nori...

– Išgelbėti jį? – jos žodžiai ir vėl užbėgo už akių.

Ji paima jam už alkūnės, suspaudžia. (Tai bus paskutinis kartas, kai jie taip glaudžiai ir įprastai eina senajame parke.)

– Bet aš ne apie tai. Aš norėjau, kad tu man papasakotum apie jį.

– Praisą? Jam šešiolika. Garbanotas. Liesas. Toks lyg neprivalgęs, pamanytum, benamis. Bet atšiaurus. O namus jis turi. Jo tėvas – serviso direktorius. Kartą paklausiau jo: „Kaip reikalai namie?“ Jis atsakė: „Jie tai laimingi.“ Jis tepasi tuo tepalu – neklausk manęs kodėl, – kažkokiu murzinai baltu grimu...

Jis porina toliau – aiškiai nori išsikalbėti apie šią jauną rakštį.

– Iš tikrųjų jis gana protingas. Man atrodo, jis mane laiko kaltu. Dėl istorijos. Jis – simpatiškas... man atrodo, išsigandęs.

Ji klausosi, paklausinėja. Kvėpavimo dūmeliai. Žvitrios akys. Speiguotas oras.

– Tai nepanašu į tave – mokinį įsileisti giliai į širdį.

Ir nepanašu į Merę – ji juk nebesmalsi.

Seniai seniai gyveno būsimasis istorijos mokytojas ir būsimoji istorijos mokytojo žmona, kurių reikalai pakrypo blogai, tad – kadangi praeities negali atsikratyti, kadangi kas nors turi vykti – jiems teko kažkaip verstis.

Ir jis vertėsi kaip tik susikurdamas profesiją iš praeities, iš šio dalyko, kurio negalima išnaikinti, kuris kaupiasi ir gadina, – kurio veiksmą iš tikrųjų mėgdžiojo didėjantis skaičius knygų (istorijos

veikalų, bet pastaruoju metu ir apie gamtą), jos pripildė Grinvičo namo antro aukšto kambarį, kurį istorijos mokytojas pavertė savo kabinetu, ir išplito į laiptų aikštelę bei laiptus. Iš praeities jis susikūrė profesiją – viso gyvenimo darbą, pateisinamą vaikais, kuriems jis kasdien vedė praeities pateiktas pamokas. Jiems jis dovanojo įtartiną istorijos dovaną – sunkią, bet pamokomą, – kad neštųsi į ateitį. Ir šitaip istorijos mokytojas – nors jo santykis su jaunais auklėtiniais primena iš pradžių tėvo, o paskui senelio santykį, nors jų veiduose jis vis mažiau ir mažiau mato (bet to nepripažįsta) ateities įvaizdį, o vis labiau kažko, pats stengiasi atgauti, to, ką prarado, – visada galėjo pasakyti (jis įgyja polinkį į paradoksus) atgal žiūrėjęs tam, kad žiūrėtų į priekį.

Bet ji (taip manė jis) nesivertė niekuo. Netikėdama nei žiūrėjimu atgal, nei žiūrėjimu į priekį, ji išmoko lūkuriuoti. Atsilaikyti – už visos santuokos butaforijos – tuščioje realybės erdvėje. Tad kai jis negalėjo gyventi be savo istorijos pamokų ir mokinukų, ji lengvai galėjo atsisakyti savo senimo – kaip rodo tas savanoriškas, netgi nepalaužiamas sprendimas. Ir nors jam kasdien reikėjo grįžti į mokyklą, jis visada parsirasdavo pas šią suaugusią moterį, kuri tvirčiau negu jis (taip jis manė) žvelgia į tai, kas turi būti; ir, kai jau prireikė, jam jos reikėjo labiau negu visos istorijos išminties bei paguodos.

Tad galima sakyti, kad jūsų istorijos mokytojo žmona, vaikai, teikė įkvėpimą viskam, ko jis jus mokė...

Seniai seniai gyveno istorijos mokytojo žmona, kuri dėl labai konkrečių ir istorinių priežasčių negalėjo turėti vaikų. O jos vyras jų turėjo daugybę: per jo klasę plaukė srautas vaikų – nauji gyvenimai, naujos pradžios. Ji galėjo įsivaikinti (ankstesniu laikotarpiu jos vyras daug kartų atsargiai – viltingai – šią temą kėlė), bet neįsivaikino – dėl paprastos ir nepalenkiamos priežasties, taip manė

vyras, kad įsivaikinimas nėra tikras dalykas, o jo žmona nebuvo iš tokių moterų, kurios griebiasi fantazijų.

Kartą gyveno istorijos mokytojo žmona, kuri, tarsi norėdama įrodyti galinti gyventi be vaikų, nusprendė dirbti su senais žmonėmis, tokiais, kurie, gyvenimui kaip ir sustojus, patys tapo našta, keblumu, nerimo šaltiniu savo vaikams ir todėl anuos reikėjo nuimti jiems nuo kupros ir apgyvendinti senelių prieglaudose. Ji dirba šį darbą daugiau kaip dvidešimt metų. Bet eidama penkiasdešimt trečiuosius – tais pačiais metais, kai vyro gimtadienio proga nuperka šunį, vardu Padis, – ji ūmai, bet apgalvotai liaujasi dirbusi su senyvais žmonėmis ir nepasilieka sau jokio kito užsiėmimo kaip tik žvelgti į lygų ir vienodą trisdešimties metų santuokos peizažą, o jos vyras žvelgia į paauglių eiles.

Istorijos mokytojo žmona, kuri (taip manė istorijos mokytojas) buvo realistė. Kuriai nereikėjo (nes pamokas buvo išmokusi) grįžti į mokyklą. Kuri nebetikėjo stebuklais nei pasakomis, nei (jaunomis dienelėmis paeksperimentavusi) Naujuoju Gyvenimu ir Išganymu.

Bet, jai einant penkiasdešimt trečiuosius, 1980 metais, istorijos mokytojui ima atrodyti, kad ši buvusi moksleivė, kuri negalėdavo palikti ramybėje jokios paslapties, pati kažką slepia. Kodėl ji tokia tyli (bet akys žvitrios)? Ką ji veikia į valias turėdama laisvo laiko, kai jis postringauja savo mokiniams? Kodėl jos taip dažnai nėra namie, jam pavakare parsiradus iš mokyklos? Ar tai tas atvejis (gal ponas Krikas, kaip senasis Tomas Atkinsonas, turėtų smogti poniai Krik ir užvirti velniavą), kai rūpinantis ir dievinant kyla nesveikas pavyduliavimas? Nes ponia Krik, kaip jūs, vaikai, galėjot pastebėti net ir tose siaubingose laikraščių nuotraukose, yra gerai išsilaikiusi moteris.

Galų gale ji prisipažįsta kalbėjusi su kunigu. Prisipažįsta ėjusi

išpažinties – to nedarė beveik keturiasdešimt metų. Bet daugiau nė už ką nieko nesako. Parsineša knygų, kurių vien pavadinimai („Jeigu Jėzus sugrįžtų"; „Dievas ar bomba") jį šiurpina. Jis žiūri, kaip ji skaito (taisydamas mokinių darbus). Ji skaito rimtu imliu žvilgsniu, kuris kartkarčiais, sėkmingomis akimirkomis, sušvinta jo besiklausančių mokinių veiduose. Istorijos mokytojas sau taria, – apimtas jausmo, kad ji nuo jo tolsta, kad jo turėtas padėties vaizdas apverstas aukštyn kojom: mano žmona vėl kaip vaikas. Jis nori ją susigrąžinti, apsaugoti. Bet sekmadienių rytais ir popietėmis, per įprastinis jų pasivaikščiojimus po parką, ji ima – pirmas toks atvejis praėjus savaitei po jų pokalbio apie Praisą – tvirtinti norinti vaikščioti viena (jam lieka šuns draugija): jis rimtai įtaria, kad tas vaikščiojimas yra ėjimas į bažnyčią.

Mere, ar pameni mūsų sekmadieninius pasivaikščiojimus, kai žingsniais matuodavome netvirtą, melioruotą savo santuokos žemę?

Grinvičo parke ant Grinvičo kalvos stovi observatorija, įkurta Karolio II žvaigždžių paslaptims tyrinėti. Prie observatorijos asfalte įtaisyta metalinė plokštė, nuolat apžergiama ir fotografuojama lankytojų, žymi geografinės ilgumos nulinį dienovidinį. Prie šio dienovidinio užkeltas ant cokolio, su mantija ir trirage skrybėle, stovi bronzinis generolas Vulfas* ir žvelgia Temzės linkui. O generolui Vulfui prie kojų, mėgdžiodamas jo budrią pozą, stovi istorijos mokytojas su šaliku ir paltu, šimtąjį kartą stebėdamas garsųjį reginį. Laivybos muziejus (su Kuko ir Nelsono relikvijomis), karinio jūrų laivyno koledžas (su lubose nutapytais keturiais Anglijos monarchais). Istorijos žaislų spinta. Praeities pra-

* James Wolfe – generolas, pagarsėjęs pergalėmis prieš prancūzus Kanadoje; XVIII a. viduryje jo vadovaujami britų daliniai užėmė Kvebeko miestą.

moga. Pats istorijos mokytojas čia, Grinviče, vadovaudavo semestro pabaigos iškyloms, kai iš jo garbingo dėstomojo dalyko telikdavo ledų rijimas ir laipiojimas ant patrankų. Upė: plieninė gyvatė, vinguriuojanti per sąvartas – tarp apleistų prieplaukų ir sandėlių, yrančių dokų...

Nuo Grinvičo kalvos galima ne tik apžiūrinėti slėpiningą dangaus viešpatiją, bet ir atverti praeities panoramas (prekybos burlaivius Indijos doke, karališkąsias baržas, po olandų meistrų nutapytu dangumi artėjančias prie Karalių rūmų), tas upės prieigas prie Londono įsivaizduoti kaip kadaise buvusį laukinį vandens kraštą. Deptfordas, Milvolas, Blakvolas, Vulvičas... Ir toliau į rytus – žvilgsniui nepasiekiamos buvusios pelkės, kur 1980 metais statoma potvynio užtvara.

Jis stovi vienas ir žvelgia į šį reginį. Kiekvieną sekmadienį, jeigu leidžia orai, įvairiais maršrutais į observatoriją ir atgal. Prie nulinio dienovidinio ir atgal. Sustojant belvederyje, pasigrožint reginiu, vienalaikiai, bet atskiri apmąstymai, paskui jis jai arba ji jam (šypsena, pasipurtymas nuo šalčio): „Namo?“ Tačiau dabar Kvebeko didvyrio apačioje jis stovi vienas.

Jis stovi vienas, neskaitant auksaspalvio retriverio, kuris trinasi ir baksnoja snukučiu jam į kojas – prašo dar leisti pasimėgauti pagalio mėtymo žaidimu. Mat žmona su juo pasivaikščioti nebeina. Ji eina savais keliais. Tarsi, galvoja jis, ji jau būtų (bet jos vyras gyvas) našlė. Bet našlė – ne tas žodis. Našlę įsivaizduojame seną moterį. O jinai jaunėja. Ji ketina jį palikti. Ji jam primena įsimylėjusią moterį...

Virš Flamstido observatorijos – žema žiemos saulė. Ugniniai šviesos blyksniai ant laivybos muziejaus stogo. Istorijos mokytojas stovi ir stebi besidriekiantį reginį. Galvoja apie mokinį, pavarde Praisas. Vienintelis svarbus dalykas... Jeigu norite žinoti tiesą,

jis išsigandęs. Jeigu norite žinoti tiesą, jis nežino, ką manyti. Jis pasakoja sau istorijas. (Kaip kartą mergina ir vaikinas... Kaip...) Jis baiminasi eiti namo. Ir dabar baiminasi savaitgalių, sekmadienių. Tamsių vakarų.

Apsigręžia. Ūmai pasilenkia ir nekantriajam Padžiui energingai pataršo sprandą, o tas, vizgindamas uodegą ir lekuodamas, tikisi sugrįžti prie savo mėgstamo žaidimo. Jis išeina iš belvederio ir nuo asfalto drožia ant žolės, jį aplenkia ekstazės pagautas šuo. Pirštine apmautoje rankoje jis nešasi jau apkramtytą ir apseilėtą pagalį.

– Va, Padi! Va!

Istorijos mokytojas meta pagalį, žiūri, kaip šuo bėga – šviesiakailis spurdėjimas, prikabintas prie ilgo žiemiško šešėlio, – pagriebia, sugrįžta, reikalauja dar. Jis vėl meta. Dar kartą. Mere, kas nutiko mūsų meilei?.. Ir vėl – žiūri, kaip veikia instinktas. Vejasi, pagriebia, sugrįžta, vėl vejasi.

Retriveris. Auksaspalvis retriveris.

Du, tris savaitgalius į parką jis eina vienas, mėto šuniui pagalius. Paskui vieną sekmadienį ji vėl nori eiti su juo. Jis santūriai džiūgauja. Jiedu apsivelka paltus. Padis eina kartu. Naujumo jausmas. Jos veidas, nurausvintas žiemos, kažkuo švyti. Prie observatorijos jiedu apsigręžia. Ji nori prisėsti ant suoliuko. Kaupiasi vasario sutemos (temstant parkas uždaromas). Ir staiga ji pareiškia:

– Aš turėsiu kūdikį. Nes taip pasakė Dievas.

Vaikai, nesiliaukite klausę kodėl. Neužgniaužkite savyje klausimo „Kodėl, sere?“ Kodėl, sere? Nors daugiau klausiant darosi sunkiau, nors darosi nesuprantamiau, skausmingiau, ir atsakymas, regis, niekaip nepriartėja, nebandykite išvengti šio klausimo Kodėl.

■13
Teatrališkumas

Nes kai aš buvau jūsų amžiaus, o Džekas Paras klausė Kodėlkodėlkodėl ir mano tėvas klausė Kodėlkodėlkodėl, kaip saldžiai ir atperkamai skambėjo ta sklandi ir neutrali frazė: „Mirtis dėl nelaimingo atsitikimo.“ Koks saldžiai ir palaimingai – apgavikiškai – normalus atrodė reginys nuo Vonšamo kelio (palaimintieji plokšti laukai, palaimintieji monotoniški pylimai), tą pačią Džeko Paro stebuklingo išsigelbėjimo dieną man minant dviračiu prie kanalo susitikti su Mere. Nes ta sklandi frazė – ji buvo oficiali – reiškė, kad niekas nekaltas. Jeigu mirė dėl nelaimingo atsitikimo, tai negalėjo būti nužudymas, ar ne, o jeigu ne nužudymas, tai mano brolis negalėjo būti... O jeigu mano brolis nebuvo, tai mudu su Mere nebuvome... Ir liko tik ta problemėlė (bet tai buvo tik maža problemėlė, netgi nematoma, ir mudu dievagojomės, kad atėjus laikui pirma eisime pas Merės tėvą, o paskui pas mano...) dėl to mažo dalykėlio Merės pilviuke.

Taigi, aš pasakiau (šį kartą nepavėlavau, atsiradau pirmas, o po keleto minučių iš tuopų giraitės pasirodė Merė):

– Viskas gerai. Tu negirdėjai? Mirtis dėl nelaimingo atsitikimo. Tai viskas gerai. Viskas gerai. Niekas nepasikeitė.

O Merė pažvelgė į mane – kaip man nusakyti tą žvilgsnį, kuris tarytum pridėjo jai krūvą metų, o iš manęs tuos metus nulupo (ji dar iki šiol taip kartais pažvelgia – veikiau pažvelgdavo, – mano motina-žmona, išleisdama savo vyrą į mokyklą)? Merė pažvelgė į mane ir tarė:

– Niekas negerai. Todėl, kad tai nebuvo nelaimingas atsitikimas. Viskas pasikeitė.

Ir ką gi jūsų besiformuojantis istorijos mokytojas darė suvokęs

tuos žodžius ir šitaip nužvelgtas? Jis apsidairė po nekaltus laukus bei pylimus ir išvydo juos kaip klastingus sąmokslininkus. Jis negalėjo atviru veidu sutikti į save žiūrinčio veido, regis, kaltinančio jį vaikišku kvailumu. Jis ištaisė (vaikišką) sceną. Spyrė į buvusio malūno prie Hokvelio kanalo plytinį pamatą. Patraukė prie to kanalo kranto, pakeliui nirčiai išraudamas po žolės kuokštą, ir atsistojęs ant kranto šen ir ten svaidė to išrauto kuokšto draiskanas. Vadinasi, vis dėlto jis dar taip pat įklimpęs – o jau manė, kad viena sklandi frazė jį iš klampynės ištraukė. Kaip tik tada, kai jis leidosi užliūliuojamas iliuzijos, kad viskas gerai, kaip ir anksčiau, ir jiedu malūno griuvėsiuose netgi galėtų... Ir jai reikėjo viską sugadinti.

Tarsi viskas susimokė prieš *jį*. Tarsi kaltės jausmas, tarsi būtinybė pripažinti, kad tai, kas įvyko, iš tikrųjų įvyko ir yra nebeatitaisoma, būtų koks jam iškrėstas piktas pokštas.

Sugriebia dar vieną žolės kuokštą. Būsimasis istorijos mokytojas kelia teatrališką sceną. Jis žirglioja ir siunta kaip tikras patinas. Ar tu žiūri į mane, Mere? Ar matai, koks aš *pasibaisėjęs*? Vėl sviedžia žolės kuokštus į bergždžią aukštybę. Dėbso į kanalą (žvilganti vandentakio akis žvilgsnį atremia). O Merė stovi šlaito apačioje, rankomis save apglėbusi, nelabai ką pastebėdama ir nelabai kreipdama dėmesį. Jis vienas. Ji viena. Jis audringai niršta vienas, o ji viena sustingusi, kantri.

Jis apsisuka. Šią šiltą liepos popietę jam staiga pasidaro šalta. Staiga jis aiškiai suvokia, kad baimės, kurią prieš keturias dienas jautė upės krante ir užsirakinęs savo kambaryje, nenumalšins keletas oficialių žodžių, neišsklaidys jos ir visų iki vieno Hokvelio kanalo pakrantės kuokštų mėtymas į orą. Jis nusileidžia kanalo pylimu. Atsistoja prieš šią sustingusią mergaitę. Norėtų (ir nepakęstų), kad ši šešiolikos metų šiltakūnė, rūsčių akių, dešimt savaičių nėščia, nebesmąlsi būtybė, kurioje jis ūmai įžvelgia plieno

kietumą, jį apkabintų. Tačiau jos rankos tebelaiko apkabinusios savo pečius. Jis išsekęs atsisėda šlaito apačioje. Ji tebestovi. Jis pakelia galvą ir klausia (staiga panūsta, kad kas nors ateitų ir pateiktų atsakymus):

– *Tu* jam pasakei. *Tu* pasakei. Tai ką mes dabar darysim?

O Merė tvirtai atsako:

– Aš žinau, ką darysiu.

Ir apsigręžusi nueina, palikdama jį sėdėti šlaito apačioje, ir nepasuka galvos, kai jis atsistoja ir sušunka:

– Ką tu sakai, Mere? Ką gi tu darysi? Mere?..

Jis dviračiu parvažiuoja į namus – trobą prie šliuzo – nežinodamas, kada vėl pasimatys su Mere ir ar dar susitiks su ja kada nors prie senojo vėjo malūno strampo. Jo tėvas, kasantis bulves (kasantis bulves, kad liautųsi klausęs kodėl) darže už trobos, nusivalo žemėtas rankas ir sako – bet ne tuo balsu, kuriuo kadaise prie židinio mėgdavo pasakoti poringes:

– Džekas Paras – ar girdėjai? Atsisėdo ant geležinkelio...

Ir jis pats atsisėda ant apverstos statinės prie vištidės. Išsitraukia ir užsidega „Lucky Strike" cigaretę (užmiršęs: iš JAV karinių oro pajėgų rezervų, per Džeką Parą, per Fredį...). Matyt, galvoja žvelgdamas sūnui į veidą – į susirūpinusį veidą, it savo paties atspindį, – ar dabar metas, visuotinės nesantaikos ir atpildo laiku, ir dar kai skenduolis... papasakoti jam viską, visą istoriją, viską, ką jis kada nors ir pats sužinos. Bet išpūsdamas dūmus tėviškai, pasikliaudamas, su rūpesčiu taria:

– Ar jūs rimtai – tu su Mere?

Ar rimtai?!

Mąslūs vištų garsai. Nekaltas kvarksėjimas. Rami upė. Švelni pavakarės šiluma, lyg patyčios. Nes gyvenimas tęsiasi. „Atsisėdo

ant geležinkelio...“ Nes gyvenimas tęsiasi, ir liepos pavakarės kaip visada nusilieja auksu, nepaisydamos skenduolių ir teisinių tyrimų, ir netgi karų, apie save primenančių radijo pranešimais bei vakariniais užtemdymais. Tėtė atsistoja: šeštos valandos žinios. Kasdieninis ritualas. Kasdieninė duoklė istorijai. Sustoja prie užpakalinių durų, pakraipo galvą (dar kartą svilinami Rūro gyventojai), patrina burną, susiedamas vietinius dalykus su kosminiais. Sugrįžta į daržą. Vėl energingai kasa bulves.

Ir tuo pat metu saulės nulietuose aerodromuose instruktuojamos bombonešių įgulos. Ir tuo pat metu Gildsio kelyje pasigirsta ūžesys, kiek primenantis tolimą bombonešio gaudesį. Dikas savo motociklu. Tas pažįstamas garsas – kiekvieną vakarą šiek tiek po šeštos. Diko motociklas – jis važiuoja namo nuo žemsiurbės. Ta tiesa it pokštas – gyvenimas tęsiasi. Ir ar gali būti, kad Dikui tai tiesiog eilinė diena? Namo po šeštos. Kad jis užmiršo?.. Kad jam dabartis užtemdo praeitį? Kad jis turi tą amnezijos, laiko ištrynimo, savybę, taip trokštamą visų nusikaltusiųjų?.. Nėra Prieš ir nėra Po. Tiesiog eilinė diena. Dar viena diena žemsiurbėje. Dumblo kilnojimas.

Tėvas ir sūnus stebi artėjantį motociklą. Stebi, kaip jų link tiesiu ir lygiu Gildsio keliu burzgia mašinos ir žmogaus esybė, paskui sulėtėja ir atskleidžia savo dvinarę prigimtį, kai Dikas stabdo, atsitiesia balne, ir abu stebėtojai per variklio triukšmą ir dulkių verpetą, Dikui įsukant į taką prie trobos, nugirsta nemelodingą staugimą, begalinę meilės motociklui giesmę, kurią Dikas važiuodamas visada gieda.

Tėvas pasiremia į šakes. O sūnus pakelia bulvę, ima draskyti ją nuogais nagais, dirti, skobti ir klausia savęs (ne vieną kartą): „O ką man daryti?“

■ 14

De la Révolution

Ji vyksta iš karto dviem kryptimis. Ji vyksta atgal vykdama į priekį. Kilpoja. Daro lankstus. Nepasiduokite iliuzijai, kad istorija yra drausminga nepailstanti kolona, nenukrypstamai žygiuojanti į ateitį. Ar prisimenat, klausiau jūsų, užminiau mįslę – kaip žmogus juda? Žingsnį pirmyn, žingsnis atgal (o kartais ir žingsnis į šalį). Ar tai absurdiška? Ne. Mat jeigu jis niekada nežengtų pirmyn...

Arba – dar viena mano mokyklinė maksima: kelionėms laiku kompasų nėra. O dėl mūsų krypties jausmo šioje nesužymėtoje dimensijoje, tai esame kaip dykumoje pasiklydę keleiviai. Manome einą pirmyn, į Utopijos oazę. Tačiau iš kur žinome – žinoti gali tik kokia nors įsivaizduojama iš padangės žvelgianti būtybė (pavadinkime ją Dievu), – kad judame ne dideliu ratu?

Negalima paneigti, vaikai, kad vadinamieji didieji civilizacijos pažangos poslinkiai – moraliniai arba techniniai – nuolatos kartu sukeldavo ir atžangą. Kad krikščionybės principų sklaida tariamai barbariškame pasaulyje per visą Europos istoriją – ką jau kalbėti apie misionierišką įkarštį kitur – buvo viena didžiausių karų, skerdynių, inkvizicijos ir kitų barbarizmo formų priežasčių. Kad ir spausdinimo mašinos sukūrimas padėjo skleisti ne tik žinias, bet ir propagandą, melą, rietenas bei nesantaiką. Kad garo variklio išradimas sukėlė pramoninio išnaudojimo vargus ir tai, kad vaikams anglies kasyklose tekdavo dirbti po šešiolika valandų per dieną. Kad lėktuvo išradimas įgalino masiškai naikinti Europos miestus ir jų civilius gyventojus laikotarpiu nuo 1939 iki 1945 metų (čia aš galiu būti dvigubas liudininkas: mačiau, kaip nuo 1941 metų bombonešiai kasnakt kyla iš bazių Rytų Anglijoje, ir Kelno, Diuseldorfo bei Eseno griuvėsius).

Na, o atomo dalijimasis...

O kai istorija nežlugdo savęs ir nespendžia sau spąstų tokiu atvirai ydingu būdu, ji sukuria tą vylingą troškimą grįžti atgal. Ji pagimdo tą benkartą, bet išpaikintą – Nostalgiją. Kaip mes ilgimės – kaip jūs galite ilgėtis vieną dieną, jei tokia diena ateis, – sugrįžti į tą laiką, kai istorija dar nebuvo mūsų pasiglemžusi, kai reikalai nebuvo pakrypę į blogąją pusę. Kaip mes ilgimės netgi to auksinio liepos vakaro, kai reikalai jau buvo pakrypę bloga linkme, bet dar nebuvo taip blogai, kaip bus. Kaip mes trokštame rojaus. Motinos pieno. Atitraukti įvykių užsklandą, užkritusią tarp mūsų ir Aukso amžiaus.

Tad iš kur mes, pasiklydę dykumoje, žinome, kad mums apskritai reikia keliauti į kažkokią dar neatrastą oazę, o ne į kokį kitą Eliziejų, kurį kadaise palikome? Ir iš kur žinome, kad šitas milžiniškas lagaminas, vadinamas Istorija, kurį privalome tampytis drauge ir kuris taip sulėtina mūsų žingsnį, kad vos pašliaužiame ir nusvirduliuojame į šalį nuo maršruto, iš tikrųjų kliudo eiti priekin ar trauktis atgal. Kur išganymas?

Nenuostabu, kad einame ratais.

Tai štai. Išmeskime savo lagaminą, svieskime šalin visą šį gremėzdišką šlamštą ir pasižiūrėkime. Kartkarčiais bandoma istorijos mantos atsikratyti ir verstis be to visada alinančio svorio. O kadangi istorija kaupiasi, kadangi ji vis sunkėja ir labiau alina, pastangos ją nusimesti (norint eiti – kurgi mes sakėme?) darosi vis smurtingesnės ir drastiškesnės. Štai todėl istoriją periodiškai sukrečia konvulsijos, ir todėl, istorijai neišvengiamai darantis masyvesnei, labiau slegiančiai ir sunkiau išlaikomai, žmogus – kuris net be šios naštos nesuvokia kur link einąs – patenka į vis didesnes ir didesnes katastrofas.

Kas tas dalykas, kuris sugrąžina mus atgal – arba per katastrofą ir sumaištį, arba pagal mūsų širdies troškimą, ten, kur mes buvome?

Pavadinkime tai Gamta.

Vaikai, ar prisimenate, kai mes mokėmės apie Prancūzijos revoliuciją? Tą didįjį lūžį, didžiąją istorijos takoskyrą. Kaip aš jums aiškinau to žodžio „revoliucija" atspalvius? Apsisukimas, ciklo užbaigimas. Kaip sakiau jums, kad nors populiarioji revoliucijos sąvoka reiškia kategorišką permainą, transformaciją – pažangų šuolį į ateitį, vis dėlto beveik kiekvienoje revoliucijoje glūdi priešinga, nors ir ne tokia akivaizdi, tendencija: sugrįžimo idėja. Išpirkimas, restauracija. Iš naujo įtvirtinama tai, kas tyra ir fundamentalu, prieš tai, kas supuvę ir netikra. Sugrįžtama prie naujos pradžios...

Didžiųjų revoliucijų sumaištis – visai ne ta aplinka, kurioje būtų galima tikėtis Nostalgijos suvešėjimo. Bet ji suveši. Pagalvokite apie įnoringą ir išlavintą tų prancūzų revoliucionierių *naivumą*. Kaip jie reikalavo ne piliečių, o *Žmogaus* teisių. Kaip jie perėmė gerą seną Ruso šūkį „atgal į gamtą" ir *„l'homme né libre"**. Kaip 1790 metais, manydami, kad revoliucija jau baigėsi (tai irgi buvo naivu), jie šventė: apsitaisė idiliškai paprastai, kaip kaimo bernai ir piemenaitės, ir sodino gležnus laisvės medelius. Pagalvokite apie didėjantį religingumą – pamaldūs atlaidai, skirti Aukščiausiajai Būtybei, – nors to sąjūdžio pradinis akstinas iš dalies buvo antiklerikalinis, jeigu ne ateistinis. Ir pagalvokite apie šio naivumo pavojus. Kaip šis tyrumo ir nekaltybės ilgesys yra tik per žingsnį nuo Robespjero garsaus ir baisaus nepaperkamumo; kaip išlaisvinimas pavirsta Didžiuoju Valymu; kaip ši revoliucija, kuri jiems atrodė pasibaigusi taip greitai, verčiama vėl atsinaujinti, kad patenkintų

* Žmogus gimė laisvas.

pirmųjų principų įtvirtinimą, su vis aršesniu įkarščiu, kol išsekus leidžiamasi į kompromisą, o gal ir reakciją.

O tie revoliucijos mesijai – Robespjeras, Maratas ir kiti, kurie, nors ir bauginantys, bet, mūsų nuomone, bent buvo pasiruošę eiti į kraštutinumus, kad sukurtų naują pasaulį, – ar jie tikrai galvojo apie Ateities Visuomenę? Nieko panašaus. Jų modelis buvo idealizuota senovės Roma. Laurų vainikai ir taip toliau. Jų prototipas – Cezario nužudymas. Mūsų naujojo amžiaus herojai – visi geri antikos žinovai – taip pat troško sugrįžti atgal...

– Bet, sere!

Pertraukia mirtinai išblyškęs Praisas. Iškėlęs ranką provokatorę. Dar vienas jo pamokų sabotavimo proveržis.

Ir iš maištingų Praiso akių mokytojas jaučia visos klasės nerimastingumą, laukimą.

Sere! Minutėlę! Mes gyvenam ne aštuonioliktam amžiuj. Kaip dėl?..

– Ta visa nostalgija, sere, – jis muistosi suole ironiško sumišimo išraiška, – kaipgi nostalgija gali paskatinti alkanus darbininkus siautėti?

Klasėje kikenimas ir murmesys. (Telkiasi minia.) Mokytojas nervingai perkelia svorį ant kitos kojos.

(Jie visi pastebėjo: pastaruoju metu senis Krikas kažkoks truputį sunerimęs, kažkoks lyg ir opus.)

– Džiaugiuosi, kad to paklausei, Praisai. (Štai kaip mokytojas parodo žengiąs į šoną.) Nes čia kyla klausimas, kaip mes apibrėžiame revoliuciją – sociologine prasme. Kadangi revoliucija juda paradoksaliomis kryptimis, tai ir jos socialinė jėga neaiški. Tu paminėjai alkanus darbininkus. Ar jie sukelia revoliuciją? O gal per daug apmokestinta buržuazija? Ar revoliucija – tiesiog spon-

taniškas išorinis įvykis ar tam tikros grupuotės arba grupuočių išraiška? Juk revoliucijos negalima pavadinti revoliucija, jeigu dar prieš tapdama veiksmu, ji nėra *valios* išraiška? Tačiau kieno? Kas turėjo revoliucinę valią? Smulkioji buržuazija? Alkanos masės? Politiniai klubai? Bandydami apibrėžti revoliuciją, mėgdžiojame pačios jos vyksmą – įsivaizduojama giljotina pašaliname tuos, kurie neatitinka kokios nors neįmanomai absoliučios revoliucijos sampratos. Kas iš tikrųjų įkūnija revoliuciją? Dantonas? Jis norėjo tarti „darbas baigtas" ir pasitraukti į kaimą. Robespjeras? Jis, tiesa, buvo negailestingas fanatikas. Šitaip prieiname prie patogiai miglotos „liaudies" sampratos: „*Vox populi, vox Dei*". Išverskit kas nors.

Džudė Dobson, pirma eilė kairėje (žvitri atsakinėtoja):

– Liaudies balsas – Dievo balsas.

– Labai gerai. Bet ar teisinga? Ir kas šiuo atveju buvo liaudis? Tie profesionalai, kurie suplūdo į Nacionalinį konventą? Juos daugiausia įkvėpė asmeninės ambicijos ir valdžios perspektyva. Masės? Minia? (Minia, minia.) Ar tai tikrieji mūsų revoliucionieriai? Pastudijuokite Paryžiaus minios istoriją nuo 1789 iki 1795 metų ir pamatysite, kad vienintelis pastovus jos bruožas – nepastovumas...

(Liaukis tauzijęs. Praisui nereikia paskaitos – ir jis kiaurai permato tavo dūmų uždangą.)

– Minia palaiko tai vieną grupuotę, tai kitą, bet kai jos konkrečios nuoskaudos pašalinamos, kai ji nebealkana, ji taip pat mielai seks paskui Napoleoną kaip ir paskui Dantoną. Be minios turbūt negali būti revoliucijos, bet minia – tai ne revoliucionieriai...

Mokytojas pasičiupinėja kaklaraiščio mazgą, žingsniuoja lyg rėkalojantis generolas priešais maištingą kariuomenę.

– Tad kurgi ta revoliucija glūdi? Šis mūsų naujųjų laikų pradžios taškas. Ar tai tik patogus terminas? O gal ji slypi kokiame

nors nepermanomame daugybės konkrečių aplinkybių mišinyje, kuris toks sudėtingas, kad neišanalizuojamas? Keistas dalykas, Praisai, tačiau kuo giliau gvildeni įvykius, tuo labiau sprūsta tai, ką pradžioje laikei savaime aiškiu dalyku, – tuo labiau atrodo, kad to iš tiesų neįvyko, o kažkaip vyksta tiktai vaizduotėje...

Mokytojas nutyla. Staiga pasirodo svarbu, kaip Praisas į tai sureaguos.

Jis kiek padvejoja. Paskui drąsiai, kone įžūliai:

– Ar mums taip ir užsirašyti, sere? Kad Prancūzijos revoliucija iš tikrųjų neįvyko. Ji įvyko tik vaizduotėje.

– Ne taip tiesmukai, Praisai.

– Ne, bet aš manau, kad tai tiesa. Mes nežinom pusės, tai gera pusė tikriausiai yra fantazija.

Klasėje maldomas prunkštimas.

– Ir ar mes tikrai turim tikėti, kad 1789 metais visi norėjo atsukti laikrodžio rodykles atgal?

Dar daugiau kikenimo ir juoko protrūkiai. Praisas apsigręžia, apžvelgia klasę.

(Tai toks tavo žaidimas? Tai ir viskas? Muškim mokytoją, ir tiek? Senos mokyklinės varžybos dėl galios: saugokitės, klasės draugai! Nesileiskit kvailinami mūsų mokytojo bandymų apversti reikalą aukštyn kojom. Revoliuciją vadinti regresu. Visa ta gudragalvystė rodo tik tai, kad mūsų Krikas jau slysta į pakalnę. Kaip ir visi senukai, jis moka tik žiūrėti atgal. Nė už ką nepripažins, kad gali atsirasti kas nors naujo...)

– Taip, Praisai, aš tiesiog svarstau. Bet mes visi turime laisvę interpretuoti.

– Vadinasi, istorijoj galim rasti kokią tik norim prasmę?

(Tiesą sakant, aš tuo ir tikiu. Tikiu vis labiau. Istorija: sėkmingas prasmių duburys. Įvykiai prasmėms nepaklūsta, bet mes ieš-

kome prasmių. Dar vienas žmogaus apibrėžimas: gyvūnas, trokštantis prasmės... bet žinantis...)

– Praisai (vėl žingsnis į šalį), į atbulinį revoliucijos elementą aš atkreipiu dėmesį tam, kad parodyčiau, jog net revoliucijos, pretenduojančios sukurti naują tvarką, yra veikiamos vieno iš labiausiai įsišaknijusių istorinių įsitikinimų. Kad istorija – tai pasakojimas apie nuosmukį. Tai, ko mes norime iš ateities, labai dažnai būna kokios nors prarastos įsivaizduotos praeities įvaizdis.

Jis susiraukia. Pirmą kartą šiose mokyklinėse imtyse jis atrodo neužtikrintai.

(Ar norėtum prarastos praeities, Praisai? Kai būsi mano amžiaus?..)

– Aš nesuprantu, sere. Juk tai tikrai *mistika*, argi ne?

Klasėje atviras juokas. Mokytojo akys įsminga į vaizdą už langa.

– Ne didesnė mistika – ne didesnis prietaras negu sakyti, kad kokiu nors stebuklingu ateities metu ateis rojus.

Praisas kremta savo rašiklį. Jis nesijuokia kartu su kitais. Jis palauks kitos pamokos, kad išrėktų savo Didįjį Pareiškimą.

Vienintelis svarbus dalykas...

– Aš to niekada nesakiau, sere. Nieko nesu sakęs apie rojų. Bet... man reikia ateities. (Klasė nuščiuvo.) Mums visiems reikia. O jūs – jūs pasprinkit savo praeitim!

Taigi, vaikai, išnagrinėję visus faktus, turime paklausti savęs svarbių dalykų. Kodėl taip išėjo, kad ši revoliucija, prasidėjusi laisvės ir lygybės vardu, baigėsi imperatoriaus valdžia? Kodėl šis siekis išrauti su šaknimis senąjį režimą baigėsi senų laikų Karaliaus Saulės reinkarnacija?

Kodėl taip išėjo, kad ši revoliucija, tikrai pasiekusi patvarių reformų, neišsivertė be baimės ir teroro, be šešių tūkstančių lavonų

(kukliausiais apskaičiavimais) vien Paryžiaus gatvėse, o kur dar tūkstančiai visoje Prancūzijoje arba nesuskaičiuojami italų, austrų, prūsų, rusų, ispanų, portugalų, anglų kūnai, išsibarstę Europos mūšių laukuose? Kodėl taip dažnai istorija pareikalauja kraujo upių, holokausto, armagedono? Ir kodėl kaskart taip išeina, kad praeitis būna nieko nepamokiusi?

Eikite paskui mane, sakė korsikietis, ir aš nuvesiu jus į Aukso amžių. Ir jie ėjo – tie karalžudžiai, tie tironų priešai.

Kaip ji kartojasi, kaip riečiasi atgal į save, nors ir labai stengiamės ją ištiesinti. Kaip ji rangosi, sukasi. Kaip ji sukasi ratu ir sugrąžina mus į tą pačią vietą.

Tad jeigu jūs ketinate kur nors eiti. Jeigu jums reikia Čia ir Dabar. Jeigu esate pavargę nuo mokyklos ir pamokų, jeigu norite būti tenai, realiame nūdienos pasaulyje, norėčiau papasakoti

■ 15
Apie Uzą

Didysis Uzas. Uzas. Ištarkite. Uzas. Lėtai. Kaipgi kitaip galima ištarti? Tai garsas, skleidžiantis lėtumą. Garsas, sugestijuojantis lėtą, vangų, nuolatos besisunkiantį dalyką – toks ir yra. Garsas, įteigiantis ramią tėkmę, minimalų tempą, romų, abejingą, nedrumsčiamą judėjimą. Garsas, apmaldantis net venose verdantį karštą kraują. Uzas, Uzas, Uuuuuuzas...

Seniai seniai buvo upė, įtekanti į dar vieną upę, kurią žmonės kažkada pavadino Reinu. Bet tais laikais nebuvo žmonių nei vardų, nei Šiaurės jūros, nei salos, vadinamos Didžiąja Britanija, ir

vienintelės būtybės, pažinusios šią upę, buvo žuvys, plaukiojančios ja pirmyn atgal, ir milžiniški jos seklumose ganęsi padarai, apie kurių fantastiškas formas mes gal nebūtumėm nė numanę, jeigu nebūtų taip atsitikę, kad kartkarčiais jie atgulę nustipdavo tokiomis aplinkybėmis, dėl kurių jų kaulai suakmenėję išliko ir po milijonų metų tapo žmonių tyrinėjimo objektu.

Paskui atėjo ledynmetis arba, tiksliau sakant, laikotarpis, kai ledynai tai išslinkdavo, tai atsitraukdavo, ir per tą laiką tarp susiliejusių Uzo bei Reino įsiterpė jūra, ir nuo žemyno ėmė skirtis sausumos masyvas, vėliau pavadintas Didžiąja Britanija. Ir tą patį ilgą laikotarpį pirmieji žmonės arba jų beždžionės primenantys protėviai, atėję dievai žino iš kur, lyg ir iš Afrikos, lyg ir iš Kinijos, o gal evoliuciniu aplinkkeliu tiesiog iš jūros, migravo palei žemyno šelfą ir pradėjo apgyventi šį dar neatkirstą pusiasalį, ir taip sudarė precedentą, kuriuo buvo sekama daug kartų, bet paskutinį kartą sėkmingai – 1066 metais.

Kaip tie žmonės ir jų sekėjų bangos vadino Uzą, mes neįsivaizduojame, nes nieko nenumanome apie jų kalbą. Tačiau kaip į šiuos dvikojus įsibrovėlius, kurie, išdrįsdami daiktus paversti garsais, nesąmoningai kurpė reiškinį, vadinamą Istorija, žiūrėjo Uzas (mat laikysimės požiūrio, kad tos primityvios gentys Uzą tikriausiai laikė dievu, juntančia Būtybe), pasakyti lengva – abejingai. Ką gi trys akmens amžiai, varpelinės keramikos kultūra, bronzos amžius, geležies amžius, belgų gentys ir visi jų titnagai, puodai, kirviai, segės, apyrankės bei laidojimo papročiai reiškė upei, turinčiai gebėjimą, kurio neturėjo ir neturi joks žmogus, – judėti ir kartu likti toje pačioje vietoje?

Paskui atėjo romėnai. Kaip jie vadino Uzą, mes irgi nežinome, bet žinome, kad Vošo įlanką jie vadino „Metaris“. Ir jie pirmieji primetė savo valią niūriam, atsainiam Uzui. Mat keletą jo mylių

jie panaudojo didžiajam gaudomajam grioviui įrengti – pastatė Karo dambą, besitęsiančią, ir dar aptinkamą, nuo Kemo iki Vidamo upių – nuo beveik Kembridžo iki beveik Linkolno, aplink visą vakarinį Fenlando šoną, ir taip pateikė dar vieną tos romėniškos inžinerinės meistrystės bei ryžto stoti prieš gamtą pavyzdį, kuriais šiuolaikinis žmogus nepaliauja gėrėtis.

Tačiau tais laikais Uzas tekėjo kita vaga. Ši nesuvaržyta ir užsispyrusi upė pasižymi tuo, kad per trumpą sąlytį su žmonių istorija kelis kartus keitė kryptį, kirto kampus, sukosi apylankomis, pasiglemžė kitų upių vagą, buvo įtikinta plūsti naujais vandentakiais ir keitė savo pasimatymo su jūra vietą. Visa tai galima vertinti kaip istorijos pergalę (nes daugeliu atvejų šias permainas sukėlė žmonių išradingumas), vis dėlto teisingiau būtų interpretuoti kaip neblėstančią upės panieką žmonių pastangoms. Nes jeigu ne senojo Uzo nuolatinis, nors ir neskubus aikštingumas, jo nesuvaldomas noras tekėti savo greičiu ir savo maniera, visų šitų perkasų, kanalų ir pataisymų, kurie kasami dar ir šiandien ir kuri vingiuotą, ropliską Uzą yra apipynę šalutinių vandens arterijų tinklu, niekada nebūtų reikėję.

Romėnų laikais ir tuo laikotarpiu, vadinamu Tamsiaisiais amžiais, – nors daugelis, tarp jų Čarlzas Kingslis, Fenlando pasakėtininkas, reiškė nuomonę, kad Fenlandui tai buvo kuo šviesiausia, legendinė era, – Uzas plaukė šiaurėn, beveik iki Marčo, o ten susiliedavo su senąja Kemo upe. Tuo laikotarpiu, kai Kanutas, kuris stabdyti upes tiek ir temokėjo, kiek atstumti bangas, karališkąja irkline laive plukdomas pro Ilį buvo pakerėtas vienuolių giedojimo, Uzas, broliškai priglaudęs Kemo vandenis, su jūra susitikdavo ties Visbiču (kuris dabar yra dešimt mylių nuo kranto).

Tačiau viduramžiais, vis paskatinamas didelių potvynių, Uzas sumanė tekėti į rytus, stumdamas vieną iš savo vakaruosna tekančių

intakų, ir šia arterija susiliejo su Kemu ten, kur suteka ir dabar, apie tuziną mylių žemupiu už Kembridžo. Maždaug tuo pat metu jis savo žiotis užleido prie Visbičo plūstančiam dumblui ir rado naują išeitį prie Lino. Šitaip senoji upė išnyko ir susidarė nauja – didelis grublėtas lankas, išsirietęs į rytus, – teikianti daug džiaugsmo Ilio žmonėms ir mažytei Gildsio bendruomenei, kurie dabar atsidūrė ne tik prie vandens kelio tarp Lino ir Kembridžo, bet ir tarp Lino bei Hantingdono. Ir tai didžiai suerzino Hantingdono javų pirklius, nes jų kelias į jūrą pailgėjo daugeliu mylių.

Paskui, kaip žinome, visko sutvarkyti atkako Vermeidenas, jis iškasė Bedfordo bei Naująją Bedfordo upes – tiesias temples prie maištingosios upės lanko – ir šitaip pradžiugino Hantingdono vyrus, kurie dabar krantą pasiekdavo patogiau negu bet kada, ir nuliūdino Kembridžšyro vyrus, kurių trijų šimtmečių vandentakis pavirto menku sausumos prataku. Štai taip to tikro bei natūralaus, nors ir įnoringo Uzo (vis dar vadinamo „Didžiuoju“, nors palei Bedfordo upes jo vanduo nusekęs) likimą nuo to laiko (o dabar mes jau perėjome į laikotarpį, kuris net ir istoriškai žiūrint yra naujas ir nesibaigiančioje gyvenimo upėje yra tiesiog vakarykštė diena) lėmė tie ambicingi vietiniai žmonės, – gausiai paplitę šioje saloje, kuri, kaip valstybė, artėjo prie savo pasaulinių užmojų viršūnės, – tarp kurių ne paskutinė vieta teko Norfolko, o vėliau Gildsio Atkinsonams.

Uzas teka toliau, abejingas ambicijoms, ir vietinėms, ir nacionalinėms. Dabar jis teka ne viena vaga, jo vandenys išsiskaido, jo galia pasidalina, jį alina dumblėjimas bei potvyniai. Ir vis dėlto jis teka, sunkiasi, kaip lemta kiekvienai upei, į jūrą. Ir, kaip visi žinome, saulė ir vėjas iš jūros siurbia vandenį, iššlaksto jį ant žemės ir taip nuolatos maitina upes. Tad nors Uzas teka į jūrą, iš tikrųjų, kaip ir visos upės, jis teka atgal į save, į savo versmę; ir tas įspūdis,

kad upė slenka tik viena kryptimi, yra iliuzija. Ir taip pat iliuzija, kad tai, ką įmeti (arba įstumi) į upę, bus nusinešta, galutinai praryta ir niekada nebegrįš. Nes juk sugrįš. Ir tąja pastaba, pirmą kartą prieš du su puse tūkstančio metų tarta Herakleito Efesiečio, kad negalime du kartus įžengti į tą pačią upę, pasitikėti negalima. Nes mes visada žengiame į tą pačią upę.

Ji iš Anglijos gilumos teka į Vošą ir Šiaurės jūrą. Teka per tvirtai stovinčius Anglijos miestus: Bedfordą, Hantingdoną, Sent Aivsą, Gildsį ir Kings Liną, kurių gyventojai mato upę, tekančią tik viena kryptimi – pasroviui, – bet ne tą, kuri teka amžinu ratu. Jos vardas kilęs iš sanskrito žodžio, reiškiančio „vanduo". Jos ilgis – šimtas penkiasdešimt šešios mylios. Baseino plotas – 2067 kvadratinės mylios. Ji turi keletą intakų, tarp jų – Uzelį, Aivelį, Kemą, Mažąjį Uzą ir Limą. Limas į Uzą įteka žemupyje už Gildsio. Limas įteka į Uzą, o Uzas įteka... įteka į... O prie Limo 1943 metais gyveno šliuzo prižiūrėtojas.

■ 16

Nulinė geografinė ilguma

Parko suoliukas. Suoliukas Grinvičo parke, apie penkiasdešimt jardų nuo nulinio dienovidinio. Kaupiasi žiemos sutemos – parkas greitai bus uždarytas. Medžiai virsta siluetais, dangus – liepsnos raudonio ir karvelio pilkumo. Porelė ant suoliuko įsitempusiomis pozomis (ji pasyvi, bet atkakli, jis, ant suoliuko krašto, pasipiktinęs, neatlyžtantis), bylojančiomis, nepaisant solidaus amžiaus aptaisų (stori žieminiai paltai, šalikai, pavydėtinai romus auksaspalvis retriveris, už pavadžio pririštas prie suoliuko ranktūrio), apie įsimylėjėlių kivirčą. Ji tyli, regis, ką tik viską pasakiusi. Jis kalba. Atrodo, jis

nori sužinoti, ką ji sau mananti, ką visa tai reiškia – jis reikalauja paaiškinti. Kalba su ja kaip mokytojas su vaiku neklaužada. Patyręs įsimylėjėlių kivirčų, vykstančių ant parko suoliukų, stebėtojas pasakytų, kad moteris kažką prisipažino.

Jis protestuoja. Ji niekaip nenusileidžia. Ar tai ta pažįstama drama, kai sakoma: „Mums laikas nutraukti santykius"; „Mes nebegalim susitikinėti"? O gal tai ne rečiau atsikartojanti scena, kurios motyvas – „Supranti, aš turiu Kitą"? Tas jo pasipiktinimas, mosavimas rankomis, klausimų papliūpos. Tipiški vyriško pavyduliavimo požymiai? Bet, staiga sutramdęs savo nervus, tarsi paskatintas naujos minties, jis pasislenka arčiau moters ir sugriebia ją už pečių (šis mokytojas kartais būna visai žmogiškas), lyg norėdamas pažadinti iš kažkokio transo. Praeivis galbūt pagautų žodžius: „gydytojo – tau reikia nueiti pas gydytoją". Ak, tai, vadinasi, čia kita gerai žinoma meilės santykių krizė, štai toji: „Brangusis, man atrodo, aš..." Tačiau šie žodžiai sakomi be įprastinio vyriško šerių statymo (pirmiausia aš noriu tikrai žinoti, pirmiausia man...), bet lyg ir su desperacija – nejaugi mūsų parko suoliuko kavalierius pravirks? – su tokia kančia, kuria maldaujama, meldžiama...

Ji palieka jį, pameta. Štai taip jis galvoja. Bet tai nėra paprastas išsiskyrimas. Ne toks, kai vienas arba kitas atsistos ir nueis.

Tarp medžių blėsta šviesa. Parko prižiūrėtojo varpas. Netrukus parkas turės būti uždarytas. Visiems netrukus reikės išeiti. Ant observatorijos, ant užrakintų senovinių chronometrų, astroliabijų, sekstantų, teleskopų – visatos matavimo prietaisų – kolekcijų leidžiasi sutemos. Ant Temzės vandens žvilga šviesos. Čia, šiame buvusiame karališkajame medžioklės parke, kur, kaip sakoma, Henrikas VIII piršosi Anai Bolin, kur didingesniais, imperiniais laikais pasiturinčiųjų auklės grojant orkestrui vežimėliuose stumdydavo savo globotinius ir keisdavosi smulkiomis paskalomis,

jis priverstas savo žmonai tarti tuos dažnai sakomus, bet vis dėlto mistiškus žodžius, kartais darančius stebuklus:

– Aš myliu tave, aš myliu tave.

Jis priverstas žmoną apkabinti, tarsi norėdamas įsitikinti, kad ji dar čia. Mat prieblandoje atrodo, jog ji nejudėdama tolsta, blanksta, tampa vaiduokliu.

Ji neaiškina. Ji sako:

– Palauk – pamatysi.

Jos akys mėlynos, padūmavusios. Ji nesako: „Tai tik pokštas." Jis neišmano, kaip žaisti šį jos beprotišką žaidimą. Susipainiojęs vėl griebiasi pedagogo pozos, įsijaučia į vieno praktiško mokyklos direktoriaus ir fizikos mokytojo padėtį. Į viską – pozityvus atsakymas. Parko prižiūrėtojo varpas. Jis pakartoja:

– Man atrodo, tau reikia kreiptis į gydytoją. Noriu, kad nueitum pas gydytoją.

Jis tiki: yra tokia būklė, vadinama šizofrenija. Jis tiki: tik todėl, kad žmonės tokių dalykų neišmanė, anksčiau tikėjo, kad... Jis tiki: Čia Merė, čia suoliukas, čia šuo. Jis mažiausiai nori tikėti atsidūręs pasakų šalyje.

■17

Apie šliuzo prižiūrėtoją

O prie Limo gyveno šliuzo prižiūrėtojas. Kuris buvo mano tėvas. Flegmatiškas, bet sentimentalus žmogus. Kuris, kai buvau dar jaunesnis už jus, man pasakė, kad šioje žemėje nėra žmogaus, kadaise nežindusio... Ir kad žvaigždės... Kuris buvo sužeistas trečiajame Ipro mūšyje. O jo brolis tame pačiame mūšyje žuvo. Klausiamas apie karo prisiminimus, visada atsakydavo nieko neatsimenąs.

Tačiau neklausiamas kartais porindavo kuriozinškus pasakojimus apie tuos neužmirštamus apkasus ir purvynus, tarsi būtų kalbėjęs apie tolimus bei fantastiškus dalykus, kuriuose jo paties vaidmuo buvo grynai hipotetinis. Pavyzdžiui, kaip Flandrijos unguriai, kurių begalė visam laikui apsigyveno tuose vandeninguose žemumų kraštuose, neišsigandę kataklizminio konflikto, niokojančio jų guolius, įsigaudavo į užtvindytas tranšėjas ir net į sviedinių išraustas duobes, kur netrūkdavo gerai sunokusio ėdalo...

Kuris unguriams spęsdavo bučius savo gimtajame Fenlande. Kuris man vaikystėje parodė įvairių ungurių paruošimo būdų – virinti acte ir vandenyje; baltuoju padažu; su žaliuoju padažu; paštetas; troškinys su svogūnais ir salierais; paruošti drebučiuose su krienais; supjaustyti pasmeigti ant iešmo ir kepti ant laužo, – tad aš irgi tapau neabejingas jų subtiliai ir įvairiapusei mėsai. Taip pat ir mano brolis. Bet motina, nors fenlandietė ir anaiptol neišlepusi, jų negalėjo pakęsti. Klykdavo pamačiusi, kaip leisgyvis ungurys ima šliaužioti ant virtuvės stalo...

Kuris, 1918 metais grįžęs iš Didžiojo karo, ne tik sužeistas į kelį, bet ir smarkiai apdujusio proto, ketverius metus buvo kilojamas iš ligoninės į ligoninę. Galiausiai buvo nusiųstas į Keslingo pilaitę, anksčiau buvusią Atkinsonų šeimos užmiesčio vilą, o dabar paverstą karo invalidų reabilitacijos namais. Kuris 1922 metų pavasarį ir vasarą daug savaičių praleido sėdėdamas ant medžiais apjuostų, nuošalių tos gydymo įstaigos vejose kartu su keletu kitų randuotų, raišų, sulopytų invalidų, kurie visi toje tariamai ramioje aplinkoje (ir praėjus ketveriems metams, kai nutilo pabūklai) desperatiškai stengėsi atkurti savo taikos meto būvį.

Kuris įsimylėjo vieną slaugę. Kuris grįžo namo iš karo sužeistas kareivis ir vedė slaugę, slaugymu grąžinusią jam sveikatą. Kaip gražioje pasakoje. Kuris, išvaduotas iš holokausto, negalėjo pati-

kėti, kad šis kerintis gyvenimo puslapis yra jo. Kurio meilė sulaukė atsako – stebinamai lengvai. Kuris 1922 metų rugpjūtį vedė šią moterį, kurią keletą savaičių jo atbukusios smegenys fiksavo tik kaip „slaugę, brunetę", o ji, net jam atgavus proto aiškumą – ir nepaisydama kylančios abipusės simpatijos, – nenorėjo atskleisti savo vardo. Kuris tik vėliau sužinojo, kad ši karo savanorė balta prijuoste, dabar jau profesionali slaugė, kuriai Keslingo pilaitė buvo gerai pažįstama ne vienu atžvilgiu, buvo gerai žinomo – tiesą sakant, liūdnai pagarsėjusio – nusigyvenusio aludario duktė.

Kuris šiai moteriai tarpininkaujant (per jos tėvo įtakos likučius tuomet dar gyvavusioje Limo melioracijos ir laivybos valdyboje) gavo Naujojo Atkinsono šliuzo ir uždorio prižiūrėtojo vietą. Kuris šioje situacijoje: pastovus būstas, upės tėkmė, plokščia žemė, graži žmona, išmoko – taip atrodė vaikui, su juo einančiam dėti spąstų unguriams, – gyventi su paguoda ir podraug su paslaptingu, niekada iki galo nenumalšintu apmaudu. Kuris tapo dviejų sūnų (gimusių 1923 ir 1927 metais) tėvu – pirmasis pasirodė esąs pusiau debilas, įsimylėjęs savo motociklą.

Ir tada ši buvusi slaugė, ši graži moteris, mano motina, ši nelaukta dovana iš svajonių pasaulio tarp karo ir įprastinio gyvenimo, ši aludario duktė, kuri – neimant domėn jos praktinių pranašumų – buvo apdovanota ne tik kūno, bet ir dvasios grožiu, vaizduote, slaptomis gelmėmis, mokėjimu (iš dalies perimtu iš vyro, bet turbūt kilusiu ir iš jos senųjų giminaičių Doros bei Luizos, kurios godžiai skaitydavo pramanytas poringes eilėmis ir proza) pasakoti istorijas, staiga pasimirė.

Mano tėvas Limo pakrantės take, matomas profiliu Fenlando dangaus fone. Keletas suapvalintų, laiko išblukintų kontūrų. Tiesi nosis, sušiurkštėjusi; smakras, matyt, anksčiau buvęs smailesnis; kaklas, linkęs į raukšles, į išgaubtas ringes (ar atpažįstate savo

mokytoją? Ar matai, Praisai, kaip mes sugrįžtame prie prototipo?). Tačiau akys (tiesiai matomos jam sukantis) – lakstančios, užspeistos, budrios, neigiančios grublėto tvirtumo įspūdį. Ir tas nesiliaujantis žingsniavimas...

Daugelį metų svarsčiau, kas verčia tėvą kaip pririštą šunį žingsniuoti pirmyn atgal, kodėl net naktį jį – blausų siluetą – galėdavai pamatyti dyrinėjantį prie užtvaro. Daugelį metų svarsčiau, kol prie šliuzo atplaukė kūnas vaikino (tavo amžiaus, Praisai), kurį nužudant būta ir mano vaidmens.

■ 18

*In loco parentis**

Tai tiesa, vaikai, jūsų pagirtinas direktorius Luisas Skotas yra slaptas gurkšnotojas. Tos žaliõs bylų spintos, į dešinę nuo jo kabineto lango, apatiniame stalčiuje už švarių ataskaitų lapų krūvos – vienas, ne, du viskio „J & B“ buteliai.

Įpila į melsvus valdiškus puodelius. Vieną per stalą pastumia man.

Stropus, atkaklus žmogus. Ir vaikams geras... Kas kartą, kai pasipildydavo jo paties šeima, tas klausiantis žvilgsnis, mokytojų kambaryje trykštant šventiškiems sveikinimams, lyg smalsus, lyg iš aukšto, į savo vyresnį, bet pavaldų kolegą (ir gerbiamą diskusijų partnerį): o kodėl ne tu, Tomai? Kodėl tu niekada?..

(Dėl Merės. Supranti...)

Su tėvyste – autoritetas, su tėvyste – globėjiškas požiūris. Net ir į penkeriais metais vyresnį istorijos skyriaus vedėją. O, taip, žinoma, Tomai, per dvidešimt metų mokykloje apie vaikus šį tą suži-

* Tėvų vietoje (*lot.*).

nai – bet kai turi savo... Su tėvyste – stiprėjantis polinkis visur kur būti tėvu, net ir savo suaugusiems padėjėjams.

Puoduką man pastumia su viskiu kaip malonus tėtušis, leidžiantis sūneliui (kuriam reikės duoti pipirų), kaip tikram suaugusiam, paragauti stipraus gėrimo. Šelmiškai spygso į mane, kiek apgailestaudamas, tarsi iš tiesų būčiau sunkus vaikas, vienas iš jo išdykusių mokinių. Na jau toks elgesys – taip toliau negalima.

O ką žinai? Tos absurdiškos pamokos. Tie – apgailėtinai ankstyvi – silpnėjančio proto ženklai. Suvaikėjimas...

Vaikai, saugokitės tėviško instinkto (taip, Praisai, suprantu tavo nepasitikėjimą), kai jį ima rodyti jūsų ofcialiai patvirtinti ir atitinkamai išsilavinę auklėtojai. Kur jis nukreiptas, kieno gerove rūpinasi? Šis noras apsaugoti ir aprūpinti, troškimas rodyti kelią, troškimas dominuoti tarp vaikų, kur gyvenimas visada tik prasideda, kur pasaulis dar tik ateina...

– Tai, matai, Tomai (*nuoširdžiai atverčia delnus*), aš neturiu pasirinkimo.

– Aišku, kad neturi. Aš visai suprantu. Tu nori pasakyti, kad net jeigu nebūtų iškilusios tam tikros... aplinkybės... tu vis tiek dabar reikalautum, kad aš išeičiau. Ne tavo sprendimas. Tokia strategija.

Jis žiūri į mane, tarsi būčiau nemandagiai atsisakęs dosnaus pasiūlymo.

– Arba šiek tiek kitaip. Šitos aplinkybės – dėl kurių aš nesiaiškinsiu, nes matau, kad tu nenori apie jas kalbėti, – teikia labai patogią progą netrukdomai įvykdyti seniai puoselėtą ketinimą.

– Na, tai netiesa. Ir atsargiau rink žodžius. Aš jau sakiau, kad nėra nė kalbos apie kokią nors vendetą.

– Gal ir ne, bet, kad ir kokios priežastys, aš nesileisiu apmulki-

namas jokių... aplinkybių – atseit tyliai išeik, pasiimk savo pensiją ir neprotestuok, kad mokymo programoje smukdomas tavo dalykas.

– Galima sakyti, kad, savo pamokas paversdamas tomis... pasakojimų valandėlėmis, tu jau atsisakei savo vaidmens mokymo programoje.

– Gal istorija ir yra pasakojimai.

– Suprantu. Kad ir ką tai reikštų. Išgerk dar viskio. Man atrodo, visada buvo sakoma, kad praeitis mus gali ko nors pamokyti. Mokydamiesi iš...

– Jeigu taip būtų, istorija būtų pasakojimas apie nuolatinę pažangą, argi ne? O ateitis būtų dar šviesiau spindinti perspektyva.

(Praisui tai patiktų – „spindinti".)

Jis atsisėda tiesiai. Žiūri į mane pro akinius juodais rėmeliais. Tarsi kauptųsi sakyti: o argi ne taip? Ne taip?

Bet nesako. Juk dabar jis nerėžia pakilios kalbos rytiniame susirinkime. Gurkšteli viskio.

– Lu, žinai, ką sapnuoja mano mokiniai?

– Dėl Dievo meilės, Tomai. Tu nori pasakyti, kad tai ne tik pasakojimai? Dar ir sapnai?

– Rimtai. Žinai, ką sapnuoja mano... mūsų, tavo mokiniai?

– Man ir į galvą...

– Neseniai mano A lygio grupėje užsimezgė tokia kalba. Devyni iš šešiolikos sakė sapnavę branduolinį karą. Keletu atvejų tai pasikartojantis košmaras. Jie sapnuoja pasaulio pabaigą.

– Ar tai?..

– Kalba pakrypo... mes ėmėm skaičiuoti tuos sapnus – nes vienas iš jų, Praisas...

– Aš pažįstu Praisą. Jis veidą kažkuo tepasi, ar ne? Jam buvo pasakyta...

– Jis protingas vaikas.

– Tuo labiau reikia...

– Staiga vidury pamokos Praisas pareiškė, kad istorija – tai pasaka; matai, turbūt jis tavo pusėj. O paskui pasakė – dėl to prieita prie jo ir kitų mokinių košmarų: „Vienintelis svarbus dalykas istorijoje tas, kad ši priėjo tokią stadiją, kai gali baigtis."

– Na, ar tai ne argumentas už?..

– Ir aš visai rimtai susimąsčiau, Lu: ką švietimas daro, ką gali pasiūlyti, neturėdamas savo būtino partnerio – ateities, o vietoj jos nesiūlydamas tiesiog nieko?

Jo akys prisimerkia. Veide atsiranda ta mokytojams būdinga išraiška, kai mokinys ką nors taip įžūliai lepteli, kad tenka pradėti iš naujo. (Man tai irgi pažįstama, Lu. Aš irgi taip darau. Jaučiu, kaip susigniaužia tie patys raumenys. Žingsniuoju pirmyn atgal ir nirštu, kaip koks direktorius. Pavyzdžiui, dėl Praiso.)

Jis su puoduku rankoje atsistoja. Eina prie lango. Tirštėja sutemos. Šmėkso daugiaaukščiai. Kaip mes įsikibę savo postų, kaip įsitvėrę mokymo programos.

Jis atsigręžia, griežtas, nusiteikęs atsikirsti.

– Turbūt, Tomai, tai įrodo tik vieną dalyką. Ar tu kada nors susimąstei, kad kaip tik tavo brangaus dalyko mokymasis skatina tokį... tokią nevilti? Taip, tu gal ir teisus, iš praeities nepasimokome. Maža to, įsitraukę į ją užsikrečiam kapituliantiškom tulžingom nuotaikom...

Tad viskas gerai, vaikai. Nėra ko bijoti. Yra Luisas. Jis jumis pasirūpins. Tiems liguistiems sapnams – atsakas paprastas: slėptuvė nuo radiacijos.

Jis perbraukia delnu per kaktą, grūdėtą, nugludintą it sena mediena.

– Aš visada sakiau...

Jis niekada nesakė. Bet galvojo. O dabar sako. Ir dabar mes žinome:

– Istorija skatina pesimizmą.

– Negaliu su tuo sutikti. Šiuo atžvilgiu istorija toks pat empirinis mokslas, kaip ir viskas, ką dėstai tu. Jeigu istorija parodo, kad žmonių sukeliamų katastrofų mastas didėja. Jeigu istorijos medžiaga patvirtina tai, ką mano mokiniai nujaučia intuityviai...

Jis vėl atsisėda. Dar įsipila viskio.

– Tai ką tu sakai – kad tu irgi sapnuoji tuos sapnus?

Ne, Lu, aš nesapnuoju pasaulio pabaigos. Gal todėl, kad, kitaip nei mano mokiniai, aš ne vaikas (šiemet sueis penkiasdešimt treji). Aš nelaukiu ir nereikalauju kokios nors ateities. Ir yra begalė būdų, tūkstantis milijonų būdų, kuriais pasaulis baigiasi...

Ar papasakoti jums savo sapną? Ar reikia taip daryti – pasakoti savo sapnus? Jie tai bando su Mere. Toje vietoje, kurios modernybė neleidžia vadinti pamišėlių prieglauda. Pirmiausia papasakoji savo sapnus. Pirmiausia kalbi apie savo slapčiausias baimes. Paskui ateina visa kita – visa ta istorija. Siekia net visai tolimą praeitį – kai buvai mažas...

Galėtumėm pabandyti, Luisai. Pažiūrėtumėm, kas išeis. Priešaky visa naktis. Ir tas butelis padėtų. Tu galėtum paklausti: „Tai kodėl taip atsitiko, Tomai?“ O aš galėčiau tarti: „Čia tos opos, Lu? Ar tas viskio gurkšnojimas? Tas sustabarėjęs optimizmas su vis labiau juntamais senų laikų tėtušio bruožais?“

Mano sapnas kitoks. Ne toks įspūdingas. Bet aš jį sapnuoju vis iš naujo. Tai vyksta žiemos vakarą priemiesčio prekybos centre. Temsta. Matai, turiu tau iškloti kaip pasakojimą. Penktadienio vakaras, minios žmonių. Didelės eilės, kasos aparatai tik pypsi. Mamytės, kurioms reikia maitinti šeimą, nori apsirūpinti savaitgaliui. Porelės nekantrauja prisikrauti savo automobilius ir lėkti namo. Jie ima visokių gėrybių, kurių siūlo prekybos centrai. Ima sriubos

konservų ir šaldytos mėsos, pusryčių košės ir nušveistų daržovių polietileno maišeliuose, kačių ėdalo, šunų ėdalą, skalbimo miltelių, popierinių nosinių, plėvelės maistui suvynioti ir aliuminio folijos. Bet kažkam kažko pritrūksta. Nes tarp besigrūdančių parduotuvės vežimėlių ir krepšių sambrūzdžio tirštumoje staiga balsu pratrūksta raudoti kažkokia moteris. Ji rėkia ir rėkia, ir niekaip nenutyla...

– Luisai, pasakyk man vieną dalyką. Mūsų darbas – vaikai. Ar tu tiki vaikais?

■ 19
Apie mano senelį

Ar galima jį, mano senelį Edvardą Ričardą Atkinsoną, kaltinti buvus atsimetėlį, maištininką? Ar galima kaltinti, kad jį menkai domino pespektyva tapti Atkinsono aludės ir Atkinsono vandens transporto bendrovės vadovu? Ar galima kaltinti, kad, – savo tėvo Arturo Atkinsono, parlamento nario, išsiųstas į Emanuelio koledžą Kembridže gauti geriausio išsilavinimo iš visų Atkinsonų, – švaistė laiką studentiškiems įgeidžiams, žaidė su idėjomis (europietiškuoju socializmu, fabianizmu, Markso raštais), tiesiogiai nutaikytomis prieš tėvo torių principus; už tai, kad didelę dalį atostogų praleisdavo nedorais pasibuvimais Londone, kur buvo iškviestas policijos pasiaiškinti dėl dalyvavimo bedarbių mitinge (jis ten nuėjęs „iš smalsumo“) ir iš kur 1895 metais į Keslingo pilaitę parsivežė tokią Reičel Viljams, menkai mokamo žurnalisto dukterį, su kuria begėdiškai pareiškė (nesiteikdamas paminėti kitų damų, su kuriomis flirtavo) esąs jau susižadėjęs.

Juk gimė jis per tą atmintiną septyniasdešimt ketvirtųjų potvynį, tarp kuždesių ir insinuacijų, be to, gimė tuo laiku, kai (įtartinai silpno) Atkinsono alaus apyvarta ėmė šlubuoti, tad ar vien jo paties kaltė, kad darėsi užgaidus ir užsispyręs? Ir ar labai keista, kad 1904 metais, dar jauno, nors jau susitupėjusio trisdešimties metų amžiaus, būdamas jau aštuonmetės dukters Helenos tėvas, tapdamas aludės ir podraug vandens transporto bendrovės direktoriumi, šią neišvengiamą lemtį priėmė neramia širdimi, nenoriai ir tik po įtemptų apmąstymų?

Mat Ernestas Ričardas, mano senelis, pirmasis iš aludarių Atkinsonų palikimą gavo be neišvengiamos plėtros garantijos, be Pažangos stimulo, be suvokimo, kad sename amžiuje būsiąs turtingesnis ir įtakingesnis negu jaunystėje. Po to 1874-ųjų potvynio smuko ne tik Atkinsono alaus pelnas. Kadangi paskutinis devyniolikto amžiaus ketvirtis, – kurį, vaikai, galėtumėm išsamiai analizuoti, jeigu tai būtų mūsų A lygio speciali tema, ir kurį linkstama laikyti kilimo laikotarpiu, vedančiu į tą mitinę ilgą ir karštą Eduardo karaliavimo vasarą, tokią brangią anglų kolektyvinei atminčiai, – tiesą sakant, buvo laikotarpis, kai ekonomika smuko, ir nuo to mes niekada nebeatsigavome. Laikotarpis, per kurį bet koks vandens transporto bendrovės savininkas, – kai vandens transportas ir upių laivyba visoje šalyje išgyveno nuosmukį ir aiškiai atsiliko kovoje su nuolat besiplečiančiais geležinkeliais, – vargu ar galėjo su pasitikėjimu žvelgti į ateitį.

Kaip šias nepermaldaujamas tendencijas savo dienų gale pakėlė Arturas Atkinsonas, kuris buvo ne dabarties šeimininkas, o ateities tarnas? Vis labiau atsiduodamas politinei veiklai (penkis kartus išrinktas nuo Gildsio), būdamas nepalenkiamas ryžtingos imperinės politikos šalininkas (nes čia ekspansija dar vis dėlto buvo galima), savo Fenlando rinkėjams primindamas apie

platųjį pasaulį ir apie nacijos likimą, tapdamas karikatūriniu valstybininku, – atstumdamas savo sūnų.

O kaip į tuos pačius negandos ženklus reagavo Ernestas Atkinsonas? Perėjęs jaunystės paklydimus ir eksperimentus, jis prisiminė savo šaknis.

1904 metais, kai Balforas ir Lubė kaitino kaizeriui tulžį pasirašydami Anglijos ir Prancūzijos antantės sutartį*, Ernestas Atkinsonas išvydo, kaip joks Atkinsonas aiškiai neregėjo keturias kartas, esminę Fenlando nykumą. Galbūt paveiktas vandeningų savo gimimo aplinkybių, jis panūdo grįžti į senuosius nesukultūrintų pelkių laikus, kai viską dar reikėjo nuveikti, kai iš nieko buvo galima padaryti ką nors, ir jame atgimė prosenelio Viljamo Atkinsono, kadaise stovėjusio miežių lauke, dvasia. Kadangi jam lemta būti aludariu, nors jo turtai tik mažėjo, kas jam beliko – tik ištikimai tarnauti savo verslui. Kas gi gali būti geriau kaip tik triūsti, kad šis atšiaurus pasaulis turėtų linksmybės šaltinį?

Bet ar mėgaujasi linksmybe tas, kuris ją teikia? Tų laikų liudijimai – apsčiai patvirtinti jo paskutinių metų ir mano senelio iš motinos pusės nuotraukų, kurias tebeturiu (niaurūs antakiai, gilios rūsčios akys), – sugestijuoja, kad net savo neramioje jaunystėje Ernestas Atkinsonas būdavo melancholiškas, apsiniaukęs. Kad tų ankstyvųjų metų vėjavaikiškumas radosi tiesiog siekiant – kaip neretai būna – įveikti vidinį niūrumą, ir su socialistinėmis doktrinomis jis pliuškavo ne tik priešgyniaudamas tėvui, bet ir iš polinkio rimtai žiūrėti į pasaulį, jis atsidavė linksmybės gaminimui, kadangi jį taip ginė liūdesys ir kadangi – bet tai tik spėlionė, tik istorijos mokytojo prielaida – apie savo protėvių liniją jis sužinojo tokių tamsių dalykų (ką gi senasis Arturas prisipažino mirties patale 1904

* Britanijos ir Prancūzijos premjerai Balfour ir Loubet sudarė abiejų šalių sąjungą.

metais?), kad nieko kita nebenorėjo, tik būti sąžiningas ir nepretenzingas laimės statinių tiekėjas.

1905 metais Ernestas Atkinsonas sumanė parduoti daugumą Vandens transporto bendrovės akcijų ir didžiąją dalį Gildsio doko (jį, kaip vietą savo būsimai įmonei, čiupo Dujų ir kokso bendrovė), bet pasiliko baržas bei lichterius salyklui iš Keslingo gabenti ir savo likusius upinius išteklius sutelkė į Gildsio iškylų laivų bendrovę – tris garinius katerius: „Šv. Gunhildą", „Šv. Gutlaką" ir „Fenlando karalienę". Kelionės į Ilį, Kembridžą ir Kings Liną. Pramoginės iškylos – ne kas kita.

Tuo pat metu jis ilgai tarėsi su jam pavaldžiais aludariais, eksperimentavo, subtiliai, nelyginant tyrėjas chemikas, su įvairiomis apynių, mielių bei cukraus rūšimis, temperatūromis bei proporcijomis ir 1906 metais pagamino naująjį alų, kurį čepsintys „Gulbės" ir „Baržininko" senieji lankytojai ar bent tie iš jų, kurių atmintis siekė taip toli, paskelbė esant lygų – ne, geresnį už senojo šimtmečio vidurio Atkinsono alų.

Bet apskritai Gildsio žmonės nepritarė Ernesto taupymo programai, kuri tarytum atnešė negarbę jų anksčiau klestėjusiam miestui. Jie nepritarė tokiam Atkinsonui, kuris, nors ir esąs aludaris, pats pasiraitoja rankoves ir imasi žeminančio darbo – bandomųjų salyklo maišymų bei fermentacijos. O toks buvo Ernesto būdas, ir netgi buvo kalbama, kad Keslingo pilaitės ūkiniuose pastatuose, specialiai pertvarkytuose šiam tikslui, jis varo daug stipresnio poveikio gėralus negu tie, kurie išleidžiami iš Gildsio daryklos. Ir ne tik tai, bet ir pats geriąs jų dideliais kiekiais. Jie piktinosi jo nusistatymu – šiais ginklavimosi varžybų ir kanonierių manevrų laikais tai buvo vadinama nepatriotiniu išsisukinėjimu – vengti politikos srities, kurioje taip pasižymėjo jo tėvas. Bet vis dėlto pasiliko sau teisę skleisti gandus, kad Ernestas simpatizuojąs socialistams.

Jie gėrė Ernesto naująjį alų, bet, regis, buvo praradę paprastą tikėjimą, kad iš rudojo butelio iškilmių dvasios galima įsipilti bet kada, ne tik per valstybinio masto šventes, kaip pastarąjį kartą Gildsyje buvo Mafekingo naktį*.

Prie mano senelio (spėjamo) užslėpto sielvartingumo prisidėjo žinojimas, kad net siūlomos linksmybės žmonės ne visada nori.

Prie mano senelio užslėpto sielvartingumo prisidėjo tebesitęsiantis alaus daryklos pelno smukimas.

Prie mano senelio (jau tikrai nebespėjamo) užslėpto sielvartingumo prisidėjo tai, kad jo žmona Reičel, mano senelė, susirgo sunkios formos astma, kurią iš dalies galėjo paskatinti drėgna Fenlando aplinka, ir jos ankstyva mirtis 1908 m. balandį.

Ak, kokių linksmybės atsargų mums reikia, kokių didelių maukų, kad atremtumėm gyvenimo siunčiamas nelaimes...

Žmonės, kurie griebiasi primityvių palyginimų ir išvadų, kurių istorijos jausmas neišlavintas, kurie tiki, kad praeitis visada tampo dabartį už rankovės, tokie žmonės, kurie teigė matę Sarą Atkinson, kai Sara Atkinson buvo mirusi, – vėl ėmė šnekėti apie Atkinsonų užsitrauktą prakeikimą...

O Ernestas Atkinsonas, gedėdamas Keslingo pilaitėje, paguodai maišydamas dar neištobulinto, bet stipraus alaus misą, padedamas dvylikmetės dukters, ėmė kalbėti apie savo „Ypatingąjį".

1909 metų lapkritį viešame susirinkime Gildsio rotušėje mano gedintis senelis paskelbė apie šeimos sugrįžimą į politikos areną – pareiškė ketinąs balotiruotis kaip liberalų kandidatas parlamento rinkimuose, kurių tada buvo laukiama. Dėstydamas savo įsitikinimus, jis užsipuolė konservatyviąją tradiciją, taip ilgai vyravusią jo gimtajame mieste. Neatsižadėdamas savo ankstesnių socialistinių

* Mafekingo miesto apgulties pralaužimas 1900 m. gegužės 17 d. buvo reikšminga britų pergalė Būrų kare.

polinkių, jis pritarė pastarosioms liberalų reformoms ir sveikino Loido Džordžo „protingą ir apgalvotą politiką“. Jis nepasibodėjo apkaltinti savo tėvo (protesto murmesys), iškalbinėti jam, esą jis vienas iš tų, kurie maitino žmones svajonėmis apie išpūstą ir nebeįmanomą didybę, nuodijo juos imperijos vizijomis (kurias visam laikui turėjo užtemdyti Pietų Afrikos karo nešlovė), ir šitaip nukreipdavo jų mintis nuo tikrųjų problemų. O jis, sūnus, pasisakąs už santūrumą, realizmą, grįžimą prie paprastumo bei pritekliaus ir, darydamas užuominą į savo, kaip alaus daryklos savininko, padėtį, – šiam sąmojui ausys buvo kurčios – grįžimą nuo pompastiško rimtumo prie nuoširdaus linksmumo.

Jis paaiškino – aš turiu pažodinį šios drąsios, bet pasmerktos kalbos nuorašą, – kad į politikos areną jį pastūmėjusi vien sąžinė, o ne troškimas sužibėti viešumoje (pikti šūksniai iš salės galo). Kad baimė dėl ateities jau apkartinusi malonumą teikiančio aludario vaidmenį. Kad ateityje jis matąs katastrofiškus padarinius, jeigu nebus suvaldytos dabartinės šovinistinės nuotaikos ir sustabdytas militaristinis valstybių pokeris. Kad civilizacijos (bene Ernestas paveldėjo Saros pranašavimo dovaną? O gal jis, kaip daugelis įtarė ir tai patvirtino alkūne bakstelėdami savo kaimynams, buvo paprasčiausiai girtas?) laukianti didžiausia istorinė krizė. Kad jeigu niekas nesiims žingsnių... pragaras...

Vis daugiau ir garsesnių piktų šūksnių, kartu su geriau nutuokiančių konservatizmo atstovų šypsniais – tie tai supranta, kad Ernestas vienu mostu iš pat pradžių sužlugdė savo šansus per rinkimus. Salėje atsistoja kalbėtojas ir taria žodį: „Jeigu jūsų tėvas mūsų protus nuodijo imperializmu, ką gi jūs darote tuo gėralu, kuris ateina iš jūsų daryklos?“ Juokas, plojimai. Kitas kalbėtojas rėžia glausta apoftegma: „Pone pirmininke, aludariui girtumas netinka!“ Dar daugiau juoko, audringi plojimai. „Arba niekinti savo

tėvą!“ (dar kitas). „Arba savo šalį!“ (dar vienas). Stūgavimas, patyčios, pirmininko plaktuko bilsmas („Aš turiu paprašyti tą džentelmeną iš auditorijos atsiimti...“).

Mano senelis (stelbiamas klegesio): „Aš perspėju... jeigu neklausysit... aš numatau... jeigu... aš numatau...“

Bet grįžęs į nejaukią Keiblo namo ramybę, žinodamas, kad jo reputacija išėjo vėjais, apkabinęs savo dukterį Heleną, dabar jau trylikmetę, taip karštai – jeigu kas nors ten būtų matęs, – kad, sakytum, žmogus stveriasi vienintelės savo paguodos, jis turbūt mąsto apie tą kandžiai išpyškintą žodį: girtumas.

Girtumas. Ne linksmybė – girtumas.

O užsisklendęs slogioje Keslingo pilaitės atskirtyje, dukteriai diktuoja, o ji stropiai į sąsiuvinį rašo tam tikrų papildomų ingredientų skaičius, kiekius ir net pavadinimus (visa tai tebėra ir visada bus paslaptis) – tobulina savo „Ypatingąjį“.

Vaikai, mano senelio klumpanti ir koneveikianti retorika kažkiek persimetė ir į mano, kaip mokytojo, iškalbą. Kažkas panašaus į jo liūdną patirtį stovint priešais rotušės auditoriją, aidint šūksniams ir patyčioms, atgyja per mano konfrontacijas klasėje, kai matau iš suolų kylantį pasipiktinimą bei priešiškumą. O vis dėlto kurio žmogaus laikysena man šiandien primena mano senelio užslėptą melancholiją ir baimę dėl ateities? Garbanoto vaikino, pavarde Praisas.

■20

Aiškinimų paaiškinimas

Kurį aš sudraudžiu, į kurį kreipiuosi griežtai:

– Gerai, Praisai. Gana. Pasimatysim po pamokų.

(Jis neslepia pasidygėjimo mano tiesmuku autoritarizmu, negrabiai užsimota Kieta Ranka.) Bet ta frazė „pasprinkit savo praeitim"... Pedagogo panika. Tik pamokyk juos apie revoliuciją, ir jie... Maišto klasėje baimė, stiprinama persekiojimo iš aukščiau baimės (Luisas kviečia pasikalbėti), kurstoma savo asmeninio gyvenimo anarchijos baimės (anarchijos? Jo žmona pasidarė religinga, atsigręžė į Viešpatį). Suvaidink despotą. Išliek pyktį ant... Tironija ir nesaugumas:

– Tai užčiaupk šitą šypsnį, Praisai (*iš tikrųjų jis nesišypso*), ir ateik pas mane ketvirtą valandą.

O dabar, pasibaigus pamokoms, Praisas stovi prie mano stalo ir tobulai atlieka savo vaidmenį: susidrovėjęs – bet neatgailaujantis – prasikaltėlis.

– Negali būti ir vilkas sotus, ir avis sveika, Praisai. Tu pasirinkai istoriją. Kartkarčiais tikrai gerai pasidarbuoji. Bet negali eiti į istorijos pamokas ir nepaisyti istorijos. Negali su manim diskutuoti dėl specifinių Prancūzijos revoliucijos aspektų – čia nieko blogo – ir tuo pat metu norėti neigti visą dėstomąjį dalyką.

Istorijos klasė ketvirtą valandą. Mokykla išsivaikščiojusi, už langų – žiemos tamsa. Tušti suolai, batų paliktos žymės, kreidos trupinėliai. Mudu vaidiname, apsimetame mokytoju ir mokiniu. Aukščiau už viską – drausmė. Ieškome – ar bent aš ieškau – abipusio supratimo, progos tarti: „Po galais, elkimės protingai...", ir: „Dėl Dievo meilės, negi mes negalim kitaip..." Bet pamatome, kad mums skirta būti, mes turime būti – priešingose pusėse.

– Na?

Praisas gūžteli pečiais.

– Per pamoką jūs aiškiai parodėte. Tai jūsų šou. Vadovaujate jūs. Jūs ir paaiškinate.

– Suprantu. Tad neabejotinai gabus tavo protas pasirenka buką įžūlumą. Labai gerai – jeigu padėtis tokia aiški, tai nepūskime miglos į akis. Jeigu aš vadovauju, jeigu aš dėstau pamoką, tai turiu teisę reikalauti, kad mano pamokoms nebūtų trukdoma.

Praisas nieko nesako, bet jo lūpose šmėsteli vos matoma, gluminanti šypsenėlė.

– O jeigu mano pamokoms trukdoma, tai aš turiu teisę žinoti kodėl. Todėl tave ir pasikviečiau.

Šypsenėlė neišnyko.

– Tai gal dabar *tu* šį tą paaiškintum?

Bet Praisui nereikia aiškinti. Jam nieko nereikia daryti, tik stovėti su kruopele pašaipos veide. Todėl, kad situacija pati save demaskuoja (su mano autokratinėm pozom): engėjas ir engiamasis. Todėl, kad vaidmenys nulemti. (Pagalvok apie tai, Praisai, tiesiog tarp kitko: kiek daug istorijoje vaidmenų skirstymosi, kiek daug jos vyko todėl, kad niekas nesakė, kas jie iš tikrųjų...)

Mėgėjiškas teatras. Palikti jį po pamokų – kad kas nors įvyktų.

– Na?

– Na... tai paprasta, sere. Aš sutrukdžiau – nes taip norėjau.

– Žinoma. Ir čia laisva šalis. Nieko nebus, Praisai. Nes aš klausiu savęs, kodėl tik Praisas sumano trukdyti, nors klasėje yra dar šešiolika, kurie iš esmės visai maloni kompanija...

– Tai reiškia, kad jie daro, kas jiems liepta.

– Viena interpretacija. Bet kur tavo pasiaiškinimas?

– Aš čia tam, kad mokyčiausi, sere.

– Esu sujaudintas tavo pasitikėjimo ir nuolankumo, kurių taip

trūksta per pamokas. Bet kadangi nori, kad paaiškinčiau už tave, galiu pabandyti. Kaip suprantu, iš esmės tu nori nusiskųsti ne dėl mano pamokų formos ar vedimo būdo, ar dar ko nors siaurai konkretaus. Jeigu taip būtų, mes tiesiog galėtumėm diskutuoti dėl metodo ir traktavimo – tai būtų labai naudinga ir tinkama; netgi galėtumėm prieiti prie taikingos išvados, kad mūsų požiūriai skiriasi. Bet tavo protestas, ko gero, grynesnis, radikalesnis. Tu teigi, jeigu neklystu, kad istorija, kaip tokia, yra šunkelis – praeitis nesvarbu. Reikšminga tik dabartis. Logiška tavo požiūrio išdava yra ta, kad mes neturėtumėm gaišti laiko mokydamiesi apie Prancūzijos revoliuciją, nors vis dėlto man krenta į akis, kad ši tema ir jos maištingumo nuotaika tau nėra visai neįdomi. Vietoj to mes turėtumėm susėsti ir išgvildenti Afganistaną, Iraną, Šiaurės Airiją, mūsų išvargusios Didžiosios Britanijos bėdas.

Aš atsistoju. Kalbėdamas imu žingsniuoti po kambarį, į Praisą nežiūriu. Vėl pliurpiu niekus. Per daug kalbu. Retoriškais mostais tiesiu ranką į tuščius suolus. Išnaudoju scenos erdvę. Kalbu į tuštumą. Bet kurią akimirką Praisas tars: „Kodėl jūs žingsniuojat aplinkui kaip nevykęs aktorius? Baikit vandinti mokytoją."

– Pagirtinas pasiūlymas, Praisai. Ir aš neabejoju, kad tokioms diskusijoms plėtoti galimybių yra per bendrųjų dalykų pamokas su ponu Volesu.

– Jis gi senas...

– Atsargiau. O dėl manęs, tai šičia susiduriam su visai praktine kliūtimi. Būtent – mokymo programa. Būtent tuo, kad man mokama už istorijos mokytojo darbą, už tai, kad istorijos mokau pagal programą, o toje programoje tarp kitų niekniekių yra ir Prancūzijos revoliucija, tą mes ir darome.

(Nusimesk šitą vaidmenį. Nulipk nuo scenos.)

– Puiku! Džiaugiuosi, kad jūs šiandien viską taip išnarpliojot!

Pasakyta kandžiai, su irzuliu, kažkokiu beviltišku apmaudu, man grįžtant tarp suolų eilių į priekį ir akimirką praradus savitvardą.

Dabar – dabar tavo proga.

– Praisai, kartais man atrodo, kad tu kažką laikai – mintyse. Tai, ko mes nė nepalietėm. Ir kalbame visai ne apie tai. Jeigu aš galėčiau...

Pakelta ranka – bet gestas ne retorinis. Beveik nesąmoningai pakelta ranka norint paliesti Praiso petį.

Praiso akyse – sparti grandininė reakcija. Išgąstis. Ginantis skubiai uždaromos langinės, taip pat skubiai persijungiama į puolimą. Sučiaupiamos lūpos.

– Jeigu aš galėčiau kaip nors padėti...

Sustoju prie lango. Žvelgiu į tamsą. Tyla.

– Nežinau, sere. Jūs manot, istorija „padeda"?

– Praisai?

– Ta prasme... aš nesuprantu, ką reiškia „galėčiau padėti", o ir nežinojau, kas yra programoje.

Savigynos santrauka: tas vaikas tiesiog priešgyna. Jis prieš viską. Na ir velniop jį.

Lange atsispindi man už nugaros esantis Praiso siluetas. Stovi prie mano stalo, kur aš stoviu priešais klasę. Mokinys pamėklė savo mokytojo vietoje, pamėkliškoje klasėje, plevenančioje tamsos vilnimis...

Bet kaip mes užmirštame, ką tai reiškia – būti tokiam. Būti šešiolikos ir pleventi, pleventi... Kaip mes užmirštame. Kaip įsitvėrę laikomės programos. Kol...

(Praisai, kai ką *aš* laikau mintyse.)

– Gerai. Tu visai teisus. Pagalbos siūlymo programoje nėra. Gal užmirškim tą mano ne vietoje pareikštą susirūpinimą. Antra vertus, aš tave ne tam palikau, kad papildomai mokyčiau. Vis dar laukiu pasiaiškinimo.

Vis dar atgręžęs jam nugarą. Jis slenka į klasės galą, tarsi (man kilusi akimirkos iliuzija?) dėl manęs sunerimęs. Žmonės, kurie antrame aukšte stovi prie lango...

– Na?

Netinkamas momentas.

– Žinot, kokia jūsų bėda, sere? Jūs įsikandot tuos paaiškinimus. Paaiškink, paaiškink. Viskam reikia paaiškinimo.

Žmogiškas instinktas, Praisai. Esminis požymis. Neatskiriamas nuo gyvenimo.

– Bet tu sakei: „Jūs ir pa...“

– Todėl, kad aš galiu apsieiti be paaiškinimų.

Aš atsigręžiu. Jo lūpa virpa.

– Todėl, kad man nereikia paaiškinimų...

Susitraukęs veidas bando pasitaisyti. Jaudulys bando pasislėpti. Balsas veržiasi paleisti kokį nors pritrenkiantį argumentą. Gal jis tai pasiliko pabaigai?

– Nes aiškinimas yra būdas išvengti faktų apsimetus, kad nori juos atskleisti...

Labai gerai, Praisai. Labai gilu. Galima pradėti „Praiso anarchistinių aforizmų knygą“. Bet tas išsigandęs veidas?..

– Ir žmonės aiškina tada, kai kas nors negerai, argi ne, ne tada, kai viskas gerai? Ir kuo daugiau aiškinimų girdi, tuo labiau imi manyti, kad tikriausiai jau visai prastai, jeigu reikia tiek daug aiškinti.

Tyla. Blyški karinga kosmetika ant veido atgauna savitvardą. Lūpa valdosi. Bet žvilgsnis mano akių vengia.

Jis pasižiūri į laikrodį.

– Ar jau galiu eiti, sere? Jau vėlu.

Taigi, mintis paskelbta. Taigi. Ar todėl tu teikeisi ateiti į šį drausminį susitikimą? Kad mestum Iššūkį. Klasės atstovo manifestą.

Praiso aiškinimų paaiškinimą. Kad senis Krikas turėtų apie ką pagalvoti. Ir jis pagalvos. Jis galvoja...

– Taip, jau vėlu.

– Tai ar galiu eiti?

– Praisai, aš... Taip, gali eiti.

Jis sparčiai, aikštingai žengia prie durų. Išeidamas atsigręžia:

– Iki pasimatymo rytdienos pamokoj.

■21

*Aux armes**

Ir tada Atstovas, sugrįžęs iš Despoto stovyklos, apgaubtas (mano taktinis liapsusas) kankinio ir didvyrio auros, sulaukia pagarbos ir dėmesio. Jis sujudimo centre. Tai ką jis sakė? O ką tu sakei? O tai koks jis yra, kai su juo kalbiesi vienas? Ar jis tikrai... na, žinai... truputį kvankt?..

Ir tada įsigali burbėjimas ir bruzdesys. Įžūli nuotaika. Ir tada jau visai klasei yra įgrisęs tas nuobodus priežasčių ir aplinkybių aptarimas, analitinės diskusijos. Aiškinimai ir aiškinimai. Kalbos ir kalbos. Nacionalinis konventas, jo galimybės, jo sudedamosios dalys, jo personažų sąrašas. Konstitucinės alternatyvos, dialogas, retorika ir realybė, teorija ir praktika, istorija ir teatrališkumas...

Ei, mes manėm, kad revoliucija – tai veiksmas. Barikados ir kraujas. Tai kaip čia yra?

Matai, kaip tu juos sukėlei, Praisai. Matai, kaip įkaitinai. Bet ar dėl gero reikalo? Prieš Istoriją? Prieš mokymo programą? Bet bėda ne dėl programos – ji tiesiog išsitęsusi, prie įdomiausių da-

* Prie ginklų (*pranc.*).

lykų artėjama lėtai. Moksleiviui istorijos pasigardžiavimas – mūšiai ir nukirsdinimai. (Taip pat ir man – kai dėvėjau juodutėlę uniformą.)

Ko tu norėjai, Praisai? Šalin praeitį, lauk ją. Bet matai, kaip jiems reikia seno gero pasakojimo. Matai, kaip jie veržiasi, norėdami dar kartą nuversti tą didelę legendinę Bastiliją. Veiksmas ir atavizmas. Duokit šen kostiumus. Kai Istorija protestams pasiūlo natūralaus dydžio maketą...

Šiame erzelyje Atstovas tyli. Žvelgia į mokytoją. Revoliuciniai paradoksai: kai tema – revoliucija, kaipgi prieš ją sukilsi? Kai praeitis pati bando save sugriauti, kaipgi ją griausi? Vėl šiek tiek surauktas veidas, netvirta lūpa. O kitą pamoką („Žmogaus teisių deklaracija") jis sočiai papildys pasaulio pabaiga.

Bet kurgi barikados ir kraujo liejimas? Ir kurgi giljotinos? Pirmyn.

Tai jums reikia dramos. Jums reikia veiksmo? Jums reikia apokaliptinės gaidos? Tai norėčiau papasakoti

■ 22

Apie „Karūnavimo" alų

Jis pasitraukia į Keslingo pilaitę – aludaris iš profesijos, politikas iš klaidingo pašaukimo. Aludaris – fermentuojantis, bruzdinantis.

1910 metų sausį mano senelis per rinkimus gauna tik tūkstantį šimtą balsų – nepaisydami jo vardo ir gimimo Gildsyje, rinkėjai balsus atiduoda prašalaičiui: Džonui Saiksui iš Jorkšyro, kuris buvo greitai atbogintas, kad nučiuptų lengvą vietą, ir buvo deramai išrinktas kaip konservatorių atstovas, nors vyriausybę sudarė libe-

ralai. Mano senelis pripažįsta pralaimėjęs, tikriausiai nieko kita ir nesitikėjo – jau buvo susitaikęs su politinės Kasandros vaidmeniu ir kandidato užstato praradimu.

Bet nors pralaimėjimą pripažįsta, neveiklumo – ne. Laukia dienos, kai žmonėms galės duoti, ko jie nori.

Ir sulaukia – 1911 metų vasarą.

1911 metų vasarą, kaip jūs, aišku, žinote, jeigu mintinai išmokote Didžiosios Britanijos monarchus bei jų datas, mirė gerutis senas bastūnas karalius Eduardas ir į sostą įžengė pareigingas šeimos žmogus – bet vis dėlto karalius ir imperatorius – Jurgis V. O žengiantį į sostą karalių reikia karūnuoti, kad jo tauta turėtų progą išlieti džiugesį ir išreikšti savo karštą ištikimybę.

Ir kaip patogu, kaip tinkama, kad proga atsirado tokiu metu. Kai drednoutų statybos programa, net ir valdant liberalams, buvo išplėsta dvigubai, kai kaizeris – akiplėša siaubūnas – visoje Europoje darė netaktą po netakto, kai britai žengė į antrą, lemtingą dvidešimto amžiaus dešimtmetį.

1911 metų birželį, Gildsyje ruošiantis švęsti Jurgio V karūnavimą: kabinant vėliavas, kraunant laužus, dėstant iš gėlynų užrašus, planuojant banketus, mano senelis, niūrus ir nepopuliarus miesto aludaris, prie šventės sumanė prisidėti savo indėliu – padaryti proginį butelinį alų, tinkamai pavadintą „Karūnavimo“ alumi; pirmieji tūkstantis butelių turėjo būti išdalinti nemokamai, bet nė lašo neturėjo patekti niekam į burną, kol karalius iš tiesų nekarūnuotas.

Nors lašų jau buvo patekę – tuo pavidalu, kuris buvo vadinamas tiesiog „Ypatinguoju“, – mano seneliui į burną. O gal ir į Helenos Atkinson, mano motinos, burnytę.

Įkaitinti patriotinio polėkio ir suminkštinti susitaikymo nuotaikos (juk, kai pagalvoji, niurgzlys aludaris gali tarti „Dieve, sergėk

karalių“, kaip ir kiekvienas žmogus), miestiečiai nutarė šį kartą užmiršti savo nesutarimus su Ernestu Atkinsonu. Džiūgavimo diena artėjo. Jie atminty atkūrė kitus kartus, kai jiems buvo leista maukti alų kilnia proga, – deimantinio ir auksinio jubiliejaus alų, netgi „Grand '51“, – ir mintimis grįžo į tuos laimingus laikus, kai Gildsis klestėjo. Nejaugi tie laikai nebegrįžtamai nugrimzdo į praeitį? Ar negalima prie šio nacionalinio įvykio, – ryžosi pasiūlyti Ernestas Atkinsonas, kreipdamasis į Šventės organizavimo komitetą, nė neužsimindamas apie politiką, bet keistai blizgančiomis akimis, – prisidėti vietine švente? Nes argi nebuvo taip, kad beveik lygiai prieš šimtą metų Tomas Atkinsonas, įveikęs kai kurių Gildsio grupuočių nenorą (nesmagus komiteto narių juokas), gavo Limo laivybos teises ir taip pradėjo procesą, dėl kurio šis kadaise mažai žinomas Fenlando užkampis rado garbią vietą valstybėje, o gal ir pasaulyje?

Kas gi buvo tame „Karūnavimo“ aluje, išpilstytame į tamsiai rudus butelius, siauresnius ir ilgesnius negu vėlesnių laikų buteliai, su reljefiškai iškeltais žodžiais „Atkinsonas – Gildsis“ ir etikete su didele karūna viduryje ir ištisiniu apvadu, kuriame pakaitomis išdėstytos mažesnės karūnos bei šalies vėliavos? Nektaras? Nuodai? Linksmybė? Beprotybė? Užkimštos Jo Didenybės valdinių manijos?

Nė neabejokite – tuo metu, kai Vestminsteryje šurmuliavo minios, griaudėjo pabūklų salvės ir skambėjo vienuolyno varpai, prie Uzo buvo geriamas ne šiaip paprastas alus. Mat Gildsio vyrai, grūdęsi į „Lydeką ir ungurį“ bei „Linksmąjį baržininką“, kad patektų į privilegijuotąjį pirmą tūkstantį tų, kurie butelį gaus veltui, kad galėtų gražiai džiaugdamiesi pakelti bokalą karaliaus garbei, pajuto, jog šis patriotinis alkoholis stulbinamai greitai sviedžia juos per šiaip jau įprastai laipsniškas ir suvaldomas apsvaigimo stadi-

jas: malonumą, pasitenkinimą, gerą savijautą, pakilią nuotaiką, lengvą svaigulį, platų polėkį, įkaušimą, galvos pametimą, nusipaistymą, karštakošiškumą, agresyvumą, pusiausvyros praradimą, negalią, – visa gama nuo vieno butelio. O jau kas atsikimšo antrą...

Tikslių pasakojimų apie tą dieną sunku aptikti. Iš dalies todėl, kad Gildsis norėjo ją užmiršti, iš dalies dėl tiesioginės priežasties – daugelis tų, kurie būtų galėję tapti patikimais liudininkais, tuo metu buvo beviltiškai nusitašę.

Miesto moterys bauginamai dažnai buvo kviečiamos tramdyti savo nesivaldančių vyrų, bet paskui pačios pasiduodavo pagundai paragauti šio gėralo, darančio tokį nepaprastą poveikį. Visų dvidešimt trijų miesto smuklių savininkai ėmė baimintis dėl savo įstaigų respektabilumo ir fizinio saugumo. Moksleivių eiseną, traukiančią Vandens gatve ir demonstruojančią nekaltą, vėliavėlių mojavimu pagražintą ištikimybę naujajam monarchui, suteršė griausmingi – ir tikriausiai nešvankūs – balsai, sklindantys iš „Gulbės" bei „Lydekos ir ungurio". Raketos ir fejerverkai, numatyti kaip akinamas vakaro reginys, bauginančiomis trajektorijomis buvo paleisti vidury dienos. Nedaug trūko, kad būtų įvykusi siaubinga nelaimė – dužę laivai ir radęsi skenduolių: „Šv. Gutlako", kurio vairininkas, kaip ir ne vienas keleivis, buvo išmaukęs butelį, zigzagais švilpiančio skersai upės su plazdančiais vimpelais ir riaumojančia sirena, vos netaranavo „Fenlando karalienė", valdoma tokios pat būklės kapitono.

Girtumas. Šv. Gunhildos varpams skelbiant naują karaliavimą. Girtumas daugybe staigių ir nuostabių pavidalų.

Statinyje, pavadintame „Karūnavimo paviljonu", dviejų aukšto rango miesto policijos pareigūnų deputacija kreipėsi į Ernestą Atkinsoną ir primygtinai pareiškė, kad teisėtvarkos dėlei visas miesto smukles reikia uždaryti, ir kartu paklausė, kas gi po galais tuose

buteliuose ir ar nesą kokio nors priešnuodžio. Kalbama, kad Ernestas, juntamai mėgdžiodamas rinkimų kalbos stilių, į tai atsakė: esą tokią dieną būtų itin apgailėtinas dalykas užgniaužti elgesį, kuriuo tik siekiama pagerbti karalių ir tėvynę; kad nors jis esąs atsakingas už alų, sunku jį laikyti atsakingu už tuos (tai buvo jo žodžiai), kurie jį geria neprotingai. Iliustruodamas pastarąjį teiginį, jis policijos vadų akyse vienu užsivertimu ištuštino to paties alaus butelį (kurių kelios dėžės įsigavo į „Karūnavimo paviljoną"), ir šitaip nejusdamas nė mažiausio regimo poveikio, paneigė šmeižtą, paleistą per tą pačią rinkimų kalbą, bei pagrindė posakį, kad aludaris nuo savo alaus nenusigeria. Pareigūnams buvo širdingai pasiūlyta pabandyti patiems. Kadangi vilkėjo šventinėmis uniformomis, jie atsisakė.

Tiems patiems vadovaujantiems pareigūnams netrukus buvo apgailestaujant pranešta, kad kai kurie jų konstebliai pasidavė visuotiniam svaiguliui ir paragvo nepaprasto nuoviro. Vienas jaunas puotautojas pabandė įsikarti į vėliavos stiebą ir susilaužė koją. Procesijos ir renginiai iškriko. Ir nemažai dalyvaujančių piliečių, kuriems kaip tik tą dieną derėjo išlaikyti reikiamą blaivumo lygį, to nesugebėjo, tarp jų ir Gildsio laisvosios prekybos pučiamųjų orkestro nariai, kurių uoliai repetuota programa nukentėjo nuo pašėlusių improvizacijų, o Elgaro „Kokeino uvertiūra" nepataisomai suiro.

Tiems, kurie dar sugebėjo vertinti padėtį, kilo nelengvas klausimas, ar uždraudus šio dabar jau triukšmingai reikalaujamo alaus tiekimą nekils dar didesnė sumaištis negu nuo jo vartojimo.

Tą siautulingą popietę keletas iš pakviestųjų į Karūnavimo banketą (aštuntą valandą rotušės Didžiojoje menėje) ėmė galvoti, kaip (atsižvelgiant į tai, kad jie irgi gėrė...) būtų galima išsisukti iš tokio kilnaus susiėjimo. Tačiau Karūnavimo banketo nebuvo. Nes didžiausia šios skandalingos dienos blogybė atsitiko vėliau.

Niekas nežino, kaip tai prasidėjo. Ar aliarmą pirmieji pakėlė pavieniai žmonės (ir jų buvo nepaisoma, kaip ir nesuskaičiuojamų melagysčių bei haliucinacijų), ar visas miestas kaip vientisas organizmas staiga suvokė akivaizdų dalyką. Bet kai šią kaip reta šventišką dieną apgaubė sutemos, tapo aišku, kad dega darykla, Naujoji Atkinsono alaus darykla. Tirštėjančių dūmų dėbesis sparčiai vijosi šokčiojančios liepsnos, o paskui – garsūs poškėjimai ir sproginėjimai, bylojantys apie didelį gaisrą.

Supuolė, susispietė visa minia. Tokios baisios nelaimės akivaizdoje Karūnavimo banketas buvo bemat atšauktas. Iškviesta visa Gildsio ugniagesių komanda (įkurta Alfredo Atkinsono). Bet ar šis solidus būrys su trimis važiuoklėmis ir dviem pagalbiniais tenderiais tą katastrofišką vakarą davė kokios nors naudos, abejotina. Mat visą tą dieną gaisrinė buvo ne tik nevisiškai sukomplektuota (viena važiuoklė, išpuošta kaspinais bei vėliavomis, turėjo dalyvauti šventinėje procesijoje), bet ir beveik visi ugniagesiai, dabar besistengiantys tiek ir atsigaivalioti, tiek apsitaisyti gremėzdiškais darbiniais apdarais, buvo išgėrę savo alaus porciją; tad nutiko taip, kad kai važiuoklės, garsiai skalambydamos varpais, o viena dar išdabinta šventiniais papuošalais, nedarnia tvarka galiausiai atvyko, alaus daryklą gelbėti buvo per vėlu. Ir keletas liudininkų teigė, kad narsiosios įgulos daug daugiau energijos skyrė visokiems nedrausmingiems kvailiojimams (pavyzdžiui, vandens žarnas kreipė į žiūrovų minią) negu pačiam gaisrui.

Tad gaisras siautėjo. Užgoždamas visus laužus ir pirotechnikos pliūpsnius, paruoštus šiam linksmybių vakarui. O štai minia – akimis, žibančiomis ir nuo liepsnų žėrėjimo, ir nuo išgerto alaus, – stebėjo, tarsi ne jų miesto alaus darykla visa pleškėtų, o būtų rodomas kažkoks įmantrus reginys, sukurtas jiems pasimėgauti ir pasigrožėti. Gal taip ir buvo. Ugniagesių komandos nemokšiškumas

buvo sutiktas džiaugsmo ir padrąsinimo šūksniais. Vėliau pasakodami beveik niekas neminėjo suvokę nerimą, paniką ar bent pavojų. Ugniai atlikus ypač įspūdingą triuką (it laivo borto patrankos visi kartu plykstelėjo viršutinio aukšto langai), pasigirsdavo audringi plojimai; o kai dvyliktą nakties (ir tai buvo paskutinė valanda, parodyta tame aukštai iškilusio laikrodžio ciferblate) daryklos kaminas sudrebėjo, susvyravo ir su savo itališkais frizais bei paralyžiuotomis geležinėmis laikrodžio rodyklėmis ūmai smigo stačias į plieskiantį daryklos kevalą, nuaidėjo griausmingos ovacijos, nepaisyta nė to, kad kaminas, nusprendęs griūti kitu kampu, būtų galėjęs pritrėkšti kelias dešimtis žiūrovų.

Visą tą naktį glaudžiai susitelkusius Gildsio stogus buvo nuliejęs nežemiškas spindesys. Blizgiame juodame Uzo paviršiuje žiro ir raitėsi ugnies vėriniai. Apleistoje, girliandomis išpuoštoje turgavietėje virpėjo grindinio akmenys, o rotušėje, kur stalai buvo padengti neįvyksiančiam banketui, tirtėjo aukšti savivaldybės langų rėmai. Lygiose, neužgožtose platybėse gaisras matėsi ištisų mylių spinduliu, it kosminis apsireiškimas – dovana fenlandiečių prietaringumui; o birželio dvidešimt trečios dienos rytą vietoj įprasto kamino tvyrojo dūmų debesis, jis neišsisklaidė keletą dienų.

Ar galėjo taip būti – mat gaisrui užgesus tuoj pat įsiplieskė šnekos, – kad tas „Karūnavimo“ alus, iš vidaus uždegdavęs gėrovus, savo galią kažkaip sugebėjo apreikšti išorėje ir savaime užkūręs liepsnose paskandino savo paties šaltinį? O gal šis fenomenalus alus, turėjęs pralinksminti žmones valstybinės šventės dieną, tiesiog demaskavo kurstytojišką jų šovinistinio užsidegimo kvailybę ir atskleidė jiems, kad griovimas jiems mielesnis už linksminimąsi? Ir ar tokią prasmę turėjo mįslinga bei kandi Ernesto, 1914 metų rudenį išvykstančio iš Gildsio visam laikui, pastaba: „Pasimėgavot vienu gaisru, o dabar pamatysit kitą“? Ar alaus daryklą

padegė – kaip daugelis teigė – girti ūžautojai, kurie, ieškodami daugiau alaus, įsiveržė į pastatą ir, tyčia ar ne, pajutę naują, dar labiau užvaldantį troškulį, sukėlė gaisrą? O gal teisingas priešingas aiškinimas – kad gaisrą sukėlė miesto valdžia, šia desperatiška priemone siekdama neleisti žmonėms siautėti visą naktį ir vienu kartu sunaikinti visas šio nelemto gėralo atsargas? Mat iš tiesų, supleškėjus daryklai, „Karūnavimo" alaus niekas niekada nebematė (ir negėrė, išskyrus vieną išimtį). Ir šio mišinio paslaptis taip ir liko – paslaptis.

Ar daryklos gaisras galutinai ir aiškiai įrodė, kad Atkinsonų šeimą lydi prakeikimas? Ir jeigu įrodė, kaip tai derinasi su kitu aiškinimu, iš pradžių tyliu, bet vis drąsesniu slenkant metams, kai Ernestas, nieko neketindamas atstatyti, pardavė savo likusius verslo aktyvus ir užsidarė – regis, skatindamas kaltės jausmo – Keslingo pilaitėje? Kad Ernestas, visą miestą tyčia nugirdęs, pats padegė alaus daryklą. Todėl, kad norėjo pasigriebti didžiules draudimo sumas.

Ir todėl, vaikai (leiskite savo istorijos mokytojui pateikti prasimanytą, bet nestokojantį pagrindo spėjimą), kad jis buvo anaiptol ne prakeikimo auka, o sąmoningas jo įrankis. Nes nematė šios Atkinsonų firmos ir jų andainykštės imperijos, tuo labiau šitų žmonių, kurie prašėsi nelaimės, ateities. Nes nieko labiau nenorėjo, kaip išvysti šią daryklą visiškai sugriautą ir pribaigtą. Užbraukti praeitį.

Taigi, galbūt taip jis galvojo tą 1914 metų spalio dieną, sėdėdamas ant plačios užpakalinės „Daimler" limuzino sėdynės, vežamas iš Gildsio į Keslingą, kur kadaise nebuvo nei pilaitės, nei salyklinės, nei baržų akvatorijos. Taip jis mąstė pro šalį slenkant tiems plokštiems Limo paupiams, labai panašiems į žemumas tarp Liso ir Izero upių, kur greitai užges tiek daug gyvybių ir kur Henris

Krikas bus sužeistas į kelį. Ką Atkinsonai pasiekė, – galbūt jis klausė savęs, – į užkampį atnešdami platųjį pasaulį?

Ir – aš klausiu jūsų, vaikai, – ar Ernestas ir kiti alų gaminantys Atkinsonai darė ką nors kita, tik didesniu mastu, negu Fredžio Paro tėvas, įjunkęs gerti? Bandė užpildyti tuštumą. Kėlė prislėgtą nuotaiką. Kurstė ugnį ir raugą iš vandeningo nieko...

Oficialių tyrėjų ir draudimo bendrovės inspektorių išvada: nelaimingas atsitikimas.

Pasigriebti draudimo išmoką. Atsigriebti prieš miestą, kuris nušvilpė jo kalbą ir neišrinko į parlamentą. Apkvailinti juos visus (nes jie išsiblaivė gana greitai). Kas žino, ar visa tai nebuvo siaubingas pokštas, ir jeigu jie būtų radę jį tą lemtingą naktį, ar nebūtų sučiupę ir įmetę į siaučiančias liepsnas?

Ir iš tikrųjų – kurgi buvo Ernestas Atkinsonas, kai liepsnojo jo darykla? Nėra žinių. Nors visi manė, kad jis turėjo būti ten, apstulbusių ir susijaudinusių miesto vadovų pulke, daugelis jų banketo apdarais, netikėtai besikaitinantys prie gaisro ugnies, niekas gerai neprisiminė jį matęs. Nors jis buvo „Karūnavimo paviljone“, o rytą vėl išdygo (ir taip numalšino kai kurias baimes) pasižiūrėti dar žerplėjančių griuvėsių, niekas negalėjo aiškiai pasakyti, kur jis buvo tame tarp viso to. Labai įtartinas dingimas.

Ir nors Ernestas akyse nesipainiojo, apie save priminė kita, anaiptol ne pašalinė būtybė. Jeigu norite, atmeskite tai kaip dar vieną haliucinaciją, sukeltą liepsnų ir alaus mišinio, tačiau ne vienas gaisro stebėtojas prisiminė regėjęs moterį – tą, kuri mintyse bemat atgaivino seną absurdišką istoriją. Tai štai apie pusę dvylikos, kai Ernesto ieškota ir nerasta, du policijos konstebliai (ar blaivūs – nežinia), nusiųsti į Keiblo namą, rado vienišą tarnaitę Džeinę Šo (visi

kiti tarnai buvo išdūmę stebėti gaisro) didžiai susijaudinusią, ir jinai dievagojosi, pirma, nė neprisilietusi prie to siaubingo alaus, antra, nuėjusi į viršutinį kambarį pasižiūrėti į gaisrą, nes gatvėse jai atrodę nesaugu, ir pamačiusi – tikrai *pamačiusi* – Sarą Atkinson. Mat pažinojusi ją iš portreto, kabančio rotušėje, ir juolab iš kitų paveikslų namie. Nes buvo girdėjusi visas tas senas poringes ir dabar supratusi, kad jos teisingos. Sara stovėjusi prie lango, kur matėsi, kaip šokčiojančios liepsnos puola tuoj išnyksiančio kamino viršų, ir su šypsena veide bei įžvalga, anuomet pražiopsota jos vyro bei dviejų atsidavusių sūnų, sakiusi:

– Gaisras! Dūmai! Dega!

■ 23

*Quartorze juillet**

Bet nepervertinkime konkretaus Bastilijos paėmimo konkrečių laimėjimų. Paleisti septyni kaliniai (tvirtovėje tiek jų ir tebuvo): du pamišėliai, keturi klastotojai ir vienas nelaimėlis palaidūnas. Pasmeigtos ant iečių demonstruotos septynios galvos – viršininko ir šešių įgulos gynėjų. Žuvo arba buvo sužeista apie du šimtus apsiausties dalyvių. Patys Bastilijos akmenys – nuolaužų krūva – išnešioti profesionalių rangovų ir parduoti už gražų pelną...

Ne, šio beskonio užkariavimo reikšmė yra ne jo apčiuopiami laimėjimai, o simbolinė vertė. Karaliaus citadelę užgrobė karaliaus tauta. Iš čia ir ta garsioji trispalvė vėliava – Paryžiaus miesto raudona ir mėlyna iš abiejų pusių prižiūri Burbonų dinastijos baltą, – ji tapo nešiojamuoju revoliucijos ženklu, kaip kad paimtoji Basti-

* Liepos keturioliktoji (*pranc.*).

lija tapo jos istoriniu archetipu. Tiesa, vėlesniais dešimtmečiais ja buvo mosuojama valdant dviem imperijoms ir vis dažniau ji skleidėsi plaikstoma audringų bei represyvių nacionalizmo vėjų, o 1904 metais buvo bičiuliškai sukryžiuota su taip pat raudona, balta ir mėlyna (senosios priešės) imperialistinės ir monarchistinės Britanijos vėliava.

Ak, tie istorijos stabai ir simboliai, ak, tos vakarykščios dienos emblemos ir totemai. Ir kaipgi vieną nuvertus jo vietoje iškyla kitas. Ir kaipgi mes negalime – nors tu, Praisai, gali – pabėgti nuo savo pasakų. Ir kaipgi net jūsų mokytojo vaikystėje (jeigu jūs galite įsivaizduoti tokį dalyką), per Didžiąją depresiją, kuri vėl mums šmėklojasi mūsų nepritekliaus laikais, Imperijos diena būdavo švenčiama nestokojant entuziazmo (ir neprisimenant jokių alaus daryklų gaisrų).

Ir mes visi žinome, ką kiekvieną liepos keturioliktąją (septynios galvos ant iečių ir kalnas griuvėsių) daro prancūzai.

■ 24

Vaikiškas žaidimas

Bet 1940 metų liepos keturioliktą prancūzų tauta nesigrožėjo Bastlijos diena, nesiveržė švęsti savo neišdildomos pergalės prieš tironiją. 1940 metų liepos keturioliktą Prancūzija jau keletą savaičių buvo parklupdyta vokiečių okupacijos – ji parbloškė sparčiai blėstantį pasipriešinimą. Kadangi – taip kaltindamos pirštu beda jaunosios kartos – tas senas išdavikas ir kapituliantas maršalas Petenas (kuris kaltę dėl to žlugimo suvertė ne kam kitam kaip nuodingai *la Révolution* dvasiai) tėvynę tiesiog pardavė, arba – kad nebūtų viskas suversta vienam atpirkimo ožiui – didingą, Bastliją

įveikusią prancūzų tautą jau buvo palaužę ankstesnieji, karčių prisiminimų palikę sėkmingi išpuoliai iš už Reino.

1940 metų liepą Vokietijos kariuomenė okupuoja šalį, kurią gindami 1914–1918 metais pusantro milijono prancūzų paguldė galvas ir už kurią pats Petenas didvyriškai kovėsi prie Verdeno. 1940 metų liepą Hitleris svarsto galimybę – kaip 1805 metais svarstė ir Napoleonas – įsiveržti į Angliją. Bet to atsisako ir žygiuoja į Rusiją. Kaip ir anuomet Napoleonas.

Ir kas gi sako, kad istorija nesisuka ratu?

Ir 1940 metų liepą, kai Hitleris tarėsi su Geringu ir kai Fenlando gyvenvietėse ėmė rastis apsiašarojusių evakuotųjų, kurie tapo vietinių vaikų pajuokos objektais, Tomas Krikas (būsimasis istorijos mokytojas), Fredis Paras, Piteris Beinas, Teris Kou (pirmojo draugai) ir Dikas Krikas – visi su įvairiausiomis vilnonėmis glaudėmis ir, išskyrus Fredį Parą, šlapiais plaukais, mauruotom kojom, kartu su Mere Metkalf bei Šerle Olford (įvairių atspalvių medvilniniai sijonėliai ir palaidinukės, baltos kojinaitės ir basutės), susibūrę ant Hokvelio kanalo kranto, užsiėmė dalykais, kurie buvo mažai veikiami (ir patys ne kam darė poveikį) slopaus, kone begarsio pasaulio įvykių triukšmo.

Mat po Tomo Kriko, Fredžio Paro, Piterio Beino ir Terio Kou glaudėmis aiškiai matosi tam tikri iškilumai, akstinantys Merės Metkalf smalsumą, ir Šerlės Olford, bet ne taip įžūliai, nes dėl sudėtingų priežasčių, nurausvinančių jai skruostus, jos akys ne tik skatinamos žiūrėti, bet kartu ir kreipiamos į šalį.

Ir Merė Metkalf sako:

– Parodykit mums, parodykit.

(Ritualiniai žodžiai ritualinėje priešpriešoje – nuo jų vilna aptraukti iškilumai dar labiau iškyla.)

O Fredis Paras sako:

– Pirmiau jums reikės...

Ilgoje žolėje guli dviračiai. Čirena vieversiai. Ūžia lėktuvas (šalis kariauja). Daugiau kaip per pusę nugertas viskio butelis dabar priglaustas, pabrėžtinai stačias, tarp Fredžio šlaunų, bet prieš tai jis ėjo susirinkusiesiems per rankas – dėl drąsos. Piteris Beinas išgėrė, Teris Kou išgėrė, jūsų istorijos mokytojas išgėrė, Fredis Paras išgėrė (daugiau už kitus), bet Dikas griežtai atsisakė, drovėdamasi atsisakė ir Šerlė Olford; o Merė Metkalf, regis, jau perpratusi tas delikačias situacijas, kai džentelmenai damoms siūlo svaigiųjų gėrimų, bet vis dar valdoma neįveikiamo smalsumo, tiesiog pakreipia butelį tiek, kad liežuvio galiuku pajunta dilgtelėjimą, ir kišdama atgal nusipurto:

– Ui!

O šis viskis, reikia pridurti, yra tikras škotiškas, Fredžio Paro įmantriomis gudrybėmis nugvelbtas iš tėvo. Mat juodosios rinkos ir amerikietiško importo laikai dar neatėję.

Sukepusių maurų kvapai, upės kvapai, karštas žydras dangus, šiltas vėjas... Pasakysiu jums be užuolankų, vaikai, ir kartu pateiksiu improvizuotą teoriją: seksualumas lengviau ir ankstesniame amžiuje atsiskleidžia lygumų krašte, plytinčių vandenų krašte negu, sakykim, kalnuotose arba miškingose vietovėse, nes čia pačios gamtos faliniai atsikišimai slopina žmogiškuosius, arba miesto aplinkoje, kur nuo gyvūniškų postūmių mus atitraukia tūkstantis dirbtinių erekcijų (alaus daryklos kaminas, daugiaaukštis namas).

Žodžiu, vaikai, noriu pasakyti, kad (nepaisant kontracepcijos prieinamumo ir įvairovės – nepaisant jaunėjančio moksleivių nėštumo atvejų amžiaus ir nepaisant to, kad šiandieninis jaunimas regimai greičiau brėsta – fiziškai, lytiškai ir, taip, Praisai, net protiškai) jūsų karta neturi monopolio...

O šis erzinimosi ir drąsinimosi žaidimėlis prie Hokvelio kanalo keletą kartų jau buvo pradėtas ir anksčiau, bet niekada nepasiekė kulminacijos (kad ir kaip ją įsivaizduotumėt) – iš dalies dėl dalyvių (vidutinis amžius, išskyrus Diką, trylika su puse) įgimto drovumo slypinčio po išorine bravūra, o iš dalies dėl to, kad tą karštą ir kvapnią liepos popietę, kai tikrai viskas galėjo pasistūmėti toliau, juos varžė stebintis mano brolis, kuris, nepriklausydamas šiai draugijai ir net geriausiais atvejais neperprantamas, nekomunikabilus ir sunkus žmogus, anksčiau šiuose reikaluose nė karto nedalyvavo. Tad buvo neįmanoma pasakyti, kaip jam ši kompanija atrodo.

– Pirmiau, – sako Fredis, – jums reikės nusimesti basutes ir kojinaites.

Merei ir net Šerlei Olford su tuo sutikti nesunku.

Stilinga pauzė – Merės žvilgsnis tebėra nukreiptas į mūsų iškilumus, o Šerlės blaškosi po dangų.

– O tada jums reikės nusivilkti... – bet, matyt, veikiamas savo tėvo viskio arba tiesiog netekęs kantrybės, Fredis praleidžia įprastinį vardinimą, dėl kurio šis žaidimas vis neprieidavo prie pabaigos, ir plačiai išsišiepęs sako: – *visus* drabužius.

Dabar pakraupsta ir Merė, ir Šerlė, nors pastaroji labiau. Mat anksčiau tos rūpestingai atskirtos tarpinės stadijos – „palaidinukę“, „sijonėlį“ – bent palikdavo kompromisinių sprendimų galimybę: abiejų pusių drąsa susvyruodavo, būdavo keliamos išlygos („tik tiek ir ne daugiau“), reikalaujama atsvaros („jeigu tik jūs pirmiau...“) arba viskas baigdavosi visuotiniu kikenimu ar piktumu. Nes šis žaidimas, palaikomas abipusio smalsumo, turi ir abipusės priešpriešos aspektą.

– Mes ne šitaip žaisdavom, – sako Šerlė.

– Bet dabar žaidžiam šitaip, – atšauna Fredis ir tapšnodamas

per savo vis dar uždengtą išgaubtumą gurkšteli viskio. – Pasikeitė taisyklės.

Merė – o paskui neryžtingai ir Šerlė – pradeda vilktis palaidinukę bei sijonėlį. Nors negalima nepastebėti, kad tai darydama ji žiūri ne į Fredį, Piterį Beiną, Terį Kou arba mane ir į mūsų demaskuojančias glaudes, o į Diką, kuris sėdi ant kranto ir žiūri, tarsi koks nebylus arbitras.

Likusi be sijonėlio ir palaidinukės, Šerlė atsiduria nepalankioje padėtyje. Mat Merės bręstanti anatomija reikalauja, kad ji dėvėtų menkutę liemenėlę, o Šerlė tokio apdaro neturi. Jos plokšti kuklūs speneliai niekuo nesiskiria nuo to, ką mes matome ant savo krūtinės. Taigi, šią minutę Šerlė atrodo susisarmatijusi, ir visos akys nukrypsta į Merę.

Merė nusisega liemenėlę ir tuoj pat rankomis apsiglėbia pečius.

– O dabar... – bet žodį „kelnaites" Fredžiui pavyksta ištarti tik gerokai pasimaivius ir vos nesusijuokus.

Merė vis dar apsiglėbusi pečius papurto galvą.

– Ne, mes dabar lygūs. (*Jos ir Šerlės flanelinės kelnaitės už mūsų glaudes.*) – Turit ir jūs ką nors padaryti. – Ir žiūri į Fredžio iškilumą, kuris nuo žvilgsnio tarsi traukiasi.

Tyla. Laižomos sausos lūpos.

Paskui Fredis Paras staiga palinksta, atitraukia Merės ranką nuo kairiojo peties, prispaudžia ją prie savo glaudžių ir sako:

– Va, tu jau palietei. Dabar...

Tada Šerlė su išgąstinga mina susigraibo drabužius, paskubom apsirengia ir sėdusi ant dviračio, lydima ūbavimo ir švilpimo, nudumia tolyn.

O dabar – ar smalsumas nusvers varžymąsi?

Merė, rankomis vėl pridengusi savo jaunas krūtis, nesutinka:

– Pirmiau jūs.

Piteris Beinas:

– Bet mūsų keturi.

Merė:

– Norit, kad aš išsirinkčiau? O jūsų tai penki.

Ir ji pakelia žvilgsnį ten, kur beveik ant paties kranto viršaus tebesėdi Dikas. Vienas ir tuščiomis rankomis (nes motociklo dar neturi).

O Fredis Paras gerai įsidėmi šį žvilgsnį.

– Tai pirmyn, – valdingai ji nukerta. Tarsi išvažiavus Šelei kažkaip išaugo jos pasitikėjimas savimi, o gal tas žvilgsnis į Diką mūsų ketvertui įteigė paslaptingą paklusnumą.

Liepos saulė ant Hokvelio kanalo krantų. Ketverios glaudės, dvejos tamsiai mėlynos, vienos juodos ir vienos kaštoninės, švytinčioje saulės šviesoje nuleidžiamos kone mergaitiškai romiai, kiekvienam baiminantis neaplenkti savo kaimyno ir neatsilikti. Vos prasikalusių gaktos plaukų lizduose atsiskleidžia keturi susiraukšlėję, neryžtingi ir šiek tiek lipnūs organai – jie bando stotis, suglemba ir vėl vangiai sukruta. Mat ar dėl Fredžio pavogto viskio įtartino poveikio (jau jautėm, kad jis kažką išklibino galvoje ir paširdžiuose), ar dėl įgimtos nedrąsos mes keturiese negalim sutelkti, – nors laukiant būta sukietėjimo, o Merė paskatos dėlei atitraukė rankas nuo savo vaikiškų krūtų, – nė vienos padorios erekcijos. O menkas jūsų mokytojo įrankis – matot, vaikai, aš nieko nebijau prisipažinti – visai nusvyra.

Merė, atsainiai nužvelgusi, pasuka galvą į šoną. (Ketverios glaudės bemat vieningai užtraukiamos aukštyn.) Nusivylusi. Jos smalsumas apviltas. Dėl tokio vargano pasirodymo ji nenusimaus savo tamsiai mėlynų vienuolyno mokyklos kelnaičių.

Glaudėtas ketvertas stovi – arba nestovi – užsitraukęs gėdą. Fredis paskubom trukteli viskio. Terio Kou akyse – nejaugi tikrai? – sužvilga ašaros. O jūsų istorijos mokytojas neturi kur akių dėti.

– Gal tik jeigu, – sako Merė galvodama balsu, mėgaudamasi įgytu visišku pranašumu, – jeigu jūs pirmiau išlaikytumėt išbandymą.

– Kokį išbandymą?

Pakyla keturios susirūpinusios galvos.

Merė žvelgia į kanalo vandenį.

– Plaukimo išbandymą. Nuo medinio tilto. Kuris nuplauks toliausia – *po vandeniu*. Aš... tam parodysiu.

– Betgi tu žinai, kad aš nemoku plaukti, – sako Fredis.

– Tuo blogiau. Teks išmokti.

„Mediniu tiltu" Merė pavadino siaurą, išklibusį iš lentų sudurstytą lieptą su vienu turėklu – permestą per kanalą ir ties vidurine dalimi paremtą dviejų taurų, iškilusių kokias aštuonias pėdas virš vandens, kad galėtų praplaukti lichteriai. Puikus nardymo tramplinas.

– Tai pirmyn.

Ir provokuodama mus Merė vėl atitraukia rankas nuo savo vos paaugusių, bet jau aiškiai matomų krūtų, paskui vėl prisidengia.

Mes atsistojame, nuo viskio sunkiai laikome pusiausvyrą, o iš pilvų vėl kyla šleikštulio banga. Vargu ar mus vis dar skatina prizas – žvilgterėti į tai, kas Merės tarpukojyje kitaip nei mūsų, – greičiau noras pasirodyti vieniems prieš kitus. Ir Merę, matyt, akstina nebe smalsumas, o mėgavimasis šia atrasta neįveikiama galia.

Bet vos žengę kanalo krantu medinio tilto link, sustojame – ir mūsų vyriška puikybė, ir Merės moteriškas valdingumas gauna per nagus. Mat prie mūsų prisidėjo Dikas. Ne tik pats Dikas, bet ir prie jo prikibęs, įsitempusių glaudžių paslėptas, bet vos sulaikomas cilindrinis galingų ir atkaklių matmenų iškilumas.

Vaikai, kaip brolis aš turėjau pakankamai progų matyti jo organą – suglebusį, nukarusį, inertišką. Neblogas egzempliorius, nemažas, bet kai ramus, ne per didžiausias. Tačiau nebuvau nė įtaręs.

Kažkada net pagalvojau, – prisimindamas kitas Diko vangumo ypatybes: bulvės galvą, žodžių stygių, drumzliną žvilgsnį, – kad Dikui (nors į tuos dalykus žvelgiau dar tik teoriškai, iš anapus lytinės brandos vartų, pro kuriuos dar nebuvau įžengęs) tai tiesiog nerūpi. Bet nebuvau nė įtaręs...

Ir pats Dikas turbūt nė neįtarė. Turbūt šis kartas jam, kaip ir mums, buvo skausmingas atradimas. Nes jis stumia prieky savęs šią baisybę, įtempęs dubenį, lyg šalindamasis kokio daikto, neapsisprendęs, ar pripažinti.

– Aš irgi. A-aš irgi plauks.

Merės akys – visi pastebime – išsprogintos. Skruostus plieskia raudonis. Kakta suraukta. Reiškiantis šiems simptomams, ji, matyt, pagalvoja (aš greitosiomis taip spėlioju), kad – net ir nepaisant šio akis badančio, stulbinamo dydžio – Dikas ketveriais metais už visus vyresnis. Juk čia, apklostytas infantilumo vystyklais, yra vyras (Diko krūtinkaulio viduryje – kuokštas plaukelių). Kokių kitų magiškų savybių gali turėti ši šiaip jau buka būtybė?..

Merės akyse vėl įsiplieskęs – įsiliepsnojęs – smalsumas. Ir baimė. Vos kibirkštėlė baimės. Tokios baimės, kuri, grumdamasi su smalsumu ir slėpdama savy dar kai ką – žiupsnelį gailesčio, keisto, geranoriško postūmio, – sudaro pavojingą mišinį.

Prie medinio tilto. Greitai. Skubotu ir desperatišku veiklumu užtušuoti susidariusio įspūdžio, kad tarp balandžių įsimaišė katinas, tarp avinų – ožys. Kad bent nebereikėtų stovėti ir spoksoti į tą mažą milžiną. Kanalo krantu skuodžia net Fredis, nors ir visai logiškai paprotestavęs. Nes jam teks išmokti.

Penkios figūros medinio tilto vidurinėje dalyje išsirikiavusios tokia štai tvarka, iš dešinės į kairę: Piteris Beinas, Teris Kou, Tomas Krikas, Fredis Paras, Dikas Krikas – visi savitomis bravūros ir nuogąstavimo pozomis (vienas akivaizdaus lytinio susijaudinimo

atvejis) ir visi (išskyrus vieną) įvairaus apsvaigimo lygio. Penkiese stebeilija į Hokvelio kanalą, – dirbtinį vandentakį, įtekantį į Limo upę, kuri įteka į Uzo upę, – laukdami signalo nerti.

Povandeninio plaukimo menas, gražiomis vasaros dienomis puoselėtas Hokvelio, Vonshamo ir kitų apylinkių berniukų, nebuvo įmantrus, bet nebuvo ir paprastas. Jį sudaro plaučių ir raumenų jėgos derinys, prieš kurį stoja drumzlinas, maurinas Hokvelio kanalo vanduo, paliekantis mažai galimybių rinktis: plaukti atsimerkus ar užsimerkus, o jo skonis – kai netyčia, bet pristigęs oro, neišvengiamai gurkšteli – bjaurus. Jau ir anksčiau tai būdavo varžybų, smulkių lažybų ir pagyrų šaltinis. Bet niekada nebuvo tokio primygtinio iššūkio kaip dabar.

Jūsų istorijos mokytojas mano šį meną įvaldęs ne prasčiausiai. Tiki galįs įveikti Piterį Beiną ir Terį Kou (anksčiau buvo įveikęs). Na, o Fredis Paras... Bet dėl jausmų siautulio ir dėl nelaukto varžovo, jį stovintį ant lentų, suima drebulys.

Penkios figūros ant tilto. Ir viena krante (tamsiai mėlynomis kelnaitėmis), ji – rankomis vis dar apglėbusi pečius – sušunka:

– Dėmesio! – Palieka negailestingą pauzę, per kurią pusė godžiai įkvėpto oro nueina perniek. Ir tada: – Marš!

Jaunesnysis iš dviejų brolių Krikų neria ir priešininkus pameta iš akių. Pasiryžęs verčiau leisti sprogti plaučiams negu suteikti Merei progą pašiepti jį (juolab neparodyti jam savo...), jis neria giliai. Kad negalėtų diskvalifikuoti už išnėrimą į paviršių. Jam prieš akis tvyro tyli ruda migla. Pakibęs dumblas. Išjudintas dumblas. Sritis, kurioje sumyšta žemė ir vanduo. Paslaptinga, bekraštė, gaubianti iš visų pusių. Jo galūnės plakasi, gerklė keliskart gurkteli. Jis privalo išnirti (koks jausmas skęsti?), privalo išnirti...

Ir išnyra – už penkiolikos jardų nuo tilto, mėšlungiškai įkvėpia, dar kartą, pamato Piterį Beiną, atsilikusį kokiais trim jardais, ir

Terį Kou dar jardu toliau. Bet atkrantėje nėra Merės, turinčios paskelbti, kad Tomas Krikas pirmas, kad jis laimėjo. O kas gi dedasi prie tilto? Fredis Paras mokosi plaukti. Mat Fredis, bijodamas visiško pažeminimo, nėrė į vandenį, o dabar plaka rankomis, kapanojasi, springsta, aikčioja, ritasi, grimzta, vėl išnyra, gurguliuoja, vėl grimzta. Merė sunerimusi stovi ant kranto. O mano brolis, nepanėręs, pasilikęs ant tilto, žiūri į Fredį tarsi pakerėtas ir tarsi laukdamas, kol praeis kažkiek sekundžių, o paskui – nardytojams plaukiant į įvykio vietą – atsiklaupia, atsigula ant lentų, pakimba virš krašto, viena ranka įsitveria tilto, o kitą neskubėdamas ištiesia Fredžiui. Tas sugriebia ją ir – pažemintas labiau, nei galėjo numanyti – galinga ilgos gelbėtojo rankos jėga užtempiamas ant tilto.

Piteriui Beinui, Teriui Kou ir man išlipus į krantą, trumpa ir negailestinga kvota.

– Nieko baisaus.

– Kas atsitiko?

– Jis pats kaltas.

– Dikas jį įstūmė?

– Ne, jis kažkaip... nėrė.

– Kvailys neraliuotas.

– O kam jam reikėjo? Niekas nevertė.

Bet Dikas nieko nesako. Stovi ant tilto bereikšme mina, iškilumas tik dar kietesnis.

– Bet ar tu matei? Ar matei, kas laimėjo?

Irzlus, atkaklus balsas. (Mat, netgi rizikuodamas pasirodyti tuščiagarbis, jūsų istorijos mokytojas nenori, kad jo pergalė liktų nepastebėta.)

– Mačiau... – sako Merė ir gožina, sukeldama nerimą, savo drabužių link.

Bet tuoj pat pasigirsta kimus šūksnis, garsus pliumptelėjimas, ir visos galvos pasisuka į tą pusę.

Panėrė Dikas. Taip pareiškė nuomonę, kad varžybos dar nesibaigė.

Bangelės. Burbulai. Pilkšvai rudame vandenyje sušmėkščioja gelsvos kūno dalys. Paskui nieko. Ilgą laiką nieko. Penkiolika, trisdešimt sekundžių – nieko. Paskui vėl nieko. Paskui, kai niekas jau tikrai turėjo būti išsėmęs ilgiausią jam skirtą laiką, vis dar nieko. Ir po dar vienos nuolaidos stulbinamai pratęsus laiką niekui, kai Fredis keturpėsčias į žolę teškia viskio kvapo vėmalus, vis dar nieko. Ir vis dar nieko. Tada jau visi (išskyrus Fredį) pašoka ant kojų, o Merė (suardydama abipusę savo spenelių priedangą) pakelia vieną ranką virš akių. Nes, atstumą matuojant pagal laiko slinktį, dabar jau tenka žiūrėti į saulės nužibintą tolį.

Kiek padūmavęs žydras dangus. Karšti krantai. Lygus lygutėlis Fenlandas. Šiugždantys meldai. Maurai kojų tarpupirščiuose. Gluosniai svyruokliai. Merė...

Ir kai ima atrodyti, kad šis stulbinama niekas įsiliejo į tą nuostabią, stebuklingą Amžinumo galimybę, vandens paviršių perrėžia galva, tai yra tolima tamsi dėmelė, už kokių septyniasdešimties – o gal net aštuoniasdešimties, gal net šimto? – jardų nuo mūsų. Nusipurto nuo plaukų vandenį, ir nė padujų persitempimo, tarsi toje vietoje galva būtų išnirusi iš įgeidžio, o ne iš būtinybės; nuslenka prie kranto, ištraukia sau pavymui (ilgą, bet be pelekų ir be žvynų) mano brolio kūną ir be jokio poilsio ar atokvėpio, tupėdama ant šešių pėdų ūgio liekno bulvės spalvos korpuso, eina prie mūsų, spoksančių (net Fredis spokso atsigavęs po vėmimo), netekusių žado.

Kokių dar keistenybių galima laukti po šio vandens stebuklo ir tos didžiulės kuokos glaudėse? Ar Dikas pareikalaus prizo? Ar Merė įteiks jį? Kur jiedu eis, kad Merė, nematoma mūsų, nevertų nevykėlių, galėtų nusimauti kelnaites ir kur Dikas (nors ir neprivalėdamas) galėtų iškinkyti savo?..

Tačiau Dikui artėjant kai kas išaiškėja – veikiau išaiškėja tai, ko nėra. To baisingo iškilumo, tos užspaustos lazdos – jis nebestumia prieky savęs. Tatai dingo – tai yra nusmuko, susitraukė iki to sutižusio maišelio su įrankiais, kuriems reikia vietos kiekvienose vyriškose glaudėse, pasimaudžius ten visada kaupiasi lašai, paskui krenta.

Kas lėmė tą išnykimą? Ar gali būti, kad Dikas bijo? Ar gali būti, kad dabar, priartėjus lemiamai akimirkai, jį irgi ištiko kaprizingas susitraukimas? Ar gali būti, kad vėsus kanalo vanduo ir nepaprastos plaukiko pastangos jo energiją laikinai nukreipė kitur ir po akimirkos viskas vėl sukils? Ar gali būti, kad nerdamas Dikas kaip tik ir norėjo nuslopinti šį maištingą kūno kuolą? O ar gali būti – pasvarstykime dar įžūliau ir įžvelkime naują jo stebuklingai ilgo panirimo mįslę, – kad šitaip Dikas gavo tam tikrą pasitenkinimą, ekstazę, kurios net Merė negali suteikti, ir jis jau?.. Tad jau dabar Diko sustingusios sėklos vingrios gijos plaukia Limu, iš kurio neabejotinai įplauks į Uzą, o paskui ir į jūrą. Ar bent jau tokia būtų jų kelionė, jeigu nebūtų alkanų žuvų, kurios jas bemat sulapnos.

Merė žengteli atgal, žengteli priekin, žvilgsnį baimingai, smalsiai įbedusi į Diko glaudes, it į nelaisvę paimta vergė, ruošiasi atsiduoti šiam dramblinančiam nugalėtojui. Tačiau Dikas, pavandenijusiomis akimis (iš po plazdančių blakstienų) žvilgčiodamas dviem kryptim – į Merę (neužtikrintai, galbūt maldaujamai) ir visus kitus (abejingai, galbūt priekaištingai) – laimikio nereikalauja. Prie Merės akimirką stabteli. Eina toliau. Paima viskio butelį,

kuriame dar per kokius tris prištus likę saulėje sušilusio skysčio. Sviedžia jį į kanalą. Visus mus nužvelgia tuščiu žvilgsniu. Uždimbina (aplenkdamas Fredžio vėmalus) šlaitu aukštyn į savo ankstesnę vietą. Atsisėda, pakelia kelius, suima juos rankomis, spokso tolyn. Paniuręs, surūgęs.

– Ei – kaip tau pavyko?

– Mano viškis. Mano viškis...

– Kaip tu taip sulaikei kvėpavimą?

– Kaip tu?..

– Tu gi nepadarei, ką? Nepadarei ten sau į?..

Jokio atsakymo. Blakstienos tik dūzgia.

– Ei, Mere, tai kas toliau?

Jokio atsakymo. Įtempta tyla.

– Mere, tu gi sakei, kad...

Merė eina prie savo numestų drabužių.

– Tai tu pasitrauki iš žaidimo? Pasitrauki?

Piteris Beinas užbėga prieš ją, mikliai pagriebia didesnę dalį jos išmėtytų rūbų, metasi į šalį, sustoja, Merės sijonėlį už juosmens laiko sau prie klubų, kraiposi hulos stiliumi, Merei puolant prie jo it koks nerangus toreadoras sijonėlį patraukia, šokteli atgal, dalį gniutulo mesteli Teriui Kou, ir tas, bemat susivokęs, pagauna ir pats, priglaudęs prie krūtinės mažytę Merės liemenėlę, suvaidina mergaitišką šokį.

Lakstant šlaitu aukštyn žemyn žaidžiamos gaudynės, „šuniukas" – drabužiai mėtomi iš rankų į rankas, Merei tenka gręžiotis, sukiotis, graibstyti tai šen, tai ten, visą laiką stengiantis išlaikyti vieną ranką kaip priedangą; bet žaidime nedalyvauja nei Dikas – jis sėdi, plakantis blakstienoms, ir žiūri, – nei jo brolis Tomas (sakytum, iš broliško solidarumo, bet taip pat ir dėl savų priežasčių).

Neprisideda ir Fredis. Irgi dėl savų priežasčių. Jis sėdi viena

akimi stebėdamas gaudynes, o kitą tiriamai nutaikęs į Diką. Nes kol gaudynės dar tik prasidėjusios tarpsnyje ir į jas nukreiptos visos akys, Fredis krantu nutykina prie medinio tilto ir už jo, kur, kaip jis žino, unguriams paspęsti bučiai. Nes Fredis sumanė kitą žaidimą. Nes kai mėtymas, gaudymas bei vaikymasis išsisemia ir Piteris Beinas su Teriu Kou nusprendžia išmėtyti Merės drabužius į visas puses, kad ji galų gale, nors ir neoriai, juos atgautų, Fredis staiga atbėga nuo medinio tilto – taip greitai, kad sunku pastebėti, ką nešdamas, ir kai Merė nieko neįtardama pasilenkia pasiimti sijonėlio, sugriebia ją iš už nugaros, tvirtai sučiupęs trukteli priekin stangrią jos mokyklos uniforminių kelnaičių gumą, o kita ranka vidun įgrūda ungurį – nemenką, trijų ketvirčių svaro.

Tada Merė ūmai meta šalin sijonėlį ir netgi atkaklią savo krūtų gynybą, apsisuka, susikūprina, įsiremia alkūnėmis į šonkaulius, du virpančius dilbius ištiesia į šalis, įkvepia, ir be jokio cyptelėjimo, be jokių pastangų išsivaduoti (to anksčiau niekada nepatyrusi) išsižiojusi sustingsta kaip įbesta, o jos kelnaitėse kažkas rangosi, sukasi, raičiojasi ir galiausiai (nes unguriai geba išsisukti net iš kebliausios padėties) išsprūsta pro šlaunies gumytę, šlepteli į žolę ir neklystamu instinktu nuvinguriuoja į kanalą.

Tada Merė pratrūksta ilgai ir nejaukiai spigiai kvatotis.

■25

Po galais tą Bastiliją

Oho, čia tai bent. Čia jau riebu. Po galais tą Bastiliją. Po galais Istorijos Žygį. Dar papasakokit. Tai jis tikrai įkišo ungurį jai ten?.. O jūsų brolio buvo toks didelis?.. Kokio dydžio? Nagi, papasakokit...

Klasėje geidulingi murmesiai. Vieni kitiems vypt. Pirmoje eilėje Džudė Dobson ir Gita Chan sukryžiuoja kojas – moteriška gynyba, nes, be abejo, kelnaitėse, tamsiai mėlynose ar kitokiose, nejaukūs pojūčiai, bet viršuje – entuziazmas, išplėstos ausys.

Vadinasi, į metų pakalnę slystantis, praeityje užsikasęs Krikas gali iškloti viską. Vadinasi, sausuolis, į kiautą įsitraukęs Istorijos skyriaus vedėjas nebijo prisipažinti kadaise...

Vadinasi, jis čia rimtai. Jis tikrai mokys to, ko užsimanys. Tikrai mes lauk mokymo programą...

Tik Praisas atrodo nepatiklus, tik Praisas, regis, nepripažįsta. Nes aš juos į savo pusę patraukiau nešvariais būdais? Nes įteisinau pasipriešinimą?

(Bendraklasiai, atsargiai! Žiūrėkit, ką jis nori padaryti. Žiūrėkit, kokią gudrybę jis nori iškirsti. Atseit jis – jūsiškis. Karalius – paprastas žmogelis, tironas – toks pat kūnas ir kraujas. Nesileiskit apgaunami šios duoklės žmogiškumui. Ir saugokitės dar vieno triuko, kurį jis nori susukti. Paleisti vėjais jūsų maištingą impulsą, nugesinti jūsų revoliucinį užsidegimą įtraukdamas jus į gašlias šnekas ir pataikaudamas jūsų tuščiam smalsumui...)

Tai kas gi čia iš mūsų maištininkas?

Bet gal viskas ne taip, Praisai? Gal atvirkščiai? Gal kaip tik revoliucijos gesina ir slopina mūsų įgimto smalsumo raišką. Gal kaip tik smalsumas, skatinantis seksualinius tyrinėjimus ir tenkinantis mūsų troškimą klausytis istorijų ir jas pasakoti, yra natūrali ir pamatinė sąmonės būsena. Gal kaip tik mūsų nepasotinamas karštas troškimas viską žinoti, pažinti vienam kitą, nuolat šniukštinėti yra tikrasis ir teisėtasis maištautojas, įveikiantis netgi mūsų istorinės plėtotės impulsą. Ar kada nors pagalvojote, jog labai daug istorinių

sąjūdžių sužlunga, iš vidaus nunyksta todėl, kad neatsižvelgia į sudėtingus ir nenuspėjamus smalsumo pavidalus. Nes smalsumas nenori brautis į priekį, jis visada nori sakyti: „Ei, čia įdomu, palūkėkim, apsidairykim, paėjėkim atgal – pasukim kitur. Kur mums skubėti? Kur mums lėkti? *Patyrinėkim*."

Ak, vaikai, pagalvokite, kad kiekvienoje istorijos epochoje, nors ir kokie pasauliniai sukrėtimai buvo jos išorinėje darbotvarkėje, niekada netrūko smalsių žmonių – astronomų ir botanikų, fosilijų medžiotojų ir keliautojų į Arktį, ką jau kalbėti apie kuklius istorikus, – už kurių atkaklius ir užgaidžius ieškojimus galėtumėm būti dėkingi. Pagalvokite, kad istorijos studijavimas yra visiška jos darymo priešingybė. Pagalvokite apie septyniolikmetį jūsų istorijos mokytoją, kuris, Kovai dėl Europos pasiekus karštligišką kulminaciją, mums prasiveržus Prancūzijoje, o rusams skubant į Berlyną, skiria dėmesį ne šiems Didiesiems Įvykiams (kurių svarbą jam užgožė vietinio, bet sukrečiančio masto įvykiai), bet pasineria į nepermanomo, maniakiško pobūdžio tiriamąjį darbą: žemės sausinimo (ir alaus darymo) eigą rytiniame Fenlande, Limo melioracijos ir laivybos valdybos veiklą, Krikų ir Atkinsonų šeimų istoriją, surankiotą iš gyvosios atminties ir užrašų – tiek viešų, tiek labai asmeniškų.

Ir koks keistas, kurioziškas pasakojimas iš to išėjo...

Taip, yra kažkas tokio – bet kaip tai pavadinti? – kam visai nė motais Istorija arba tai, ką istorijos knygos vadina Istorija. Kam visai nė motais pasauliniai sukrėtimai.

Ir netgi kai Praisas sako mums, kur Istorija atvedė, netgi kai kaupiame savo branduolinius košmarus, dar galima rasti laiko...

Tai jums smalsu. Jums smalsu. Karalių kritimą jūs iškeisite į begėdystės trupinius. Tad norėčiau papasakoti

■26
Apie ungurį

Kurio pavyzdys, 1940 metų liepą Fredžio Paro įleistas į Merės kelnaites, buvo sveikas vienintelės, nors ir gausios, Europos upinės rūšies – būtent Anguilla anguilla, europinio ungurio – atstovas.

O ungurys apie smalsumą mums gali daug papasakoti – daugiau negu smalsumas mums gali pranešti apie ungurį. Ar nenustebsite sužinoję, kad tik šio amžiaus trečiajame dešimtmetyje išsiaiškinta, kaip gimsta unguriukai, ir kad per visą istoriją netilo ginčai apie šio gyvatiško, žuviško, skaniai valgomo, o ir fališkai sugestyvaus padaro vis dar miglotą gyvybės ciklą?

Jis buvo žinomas ir egiptiečiams, ir graikams, ir romėnams, didžiai vertinta jo mėsa; bet nė viena iš tų išmoningų tautų neaptiko, kur ungurys slepia savo dauginimosi organus, jei apskritai juos turi, ir jokiuose vandenyse, kur gyvena europinis ungurys, nuo Nordkapo iki Nilo, niekas nerado (ir niekada neras) ungurio su subrendusiais pieniais.

Smalsumas negalėjo nusigręžti nuo šios mįslės. Aristotelis manė, kad ungurys esąs belytis padaras, o jo palikuoniai gimstą savaime iš maurų. Plinijus teigė, kad, prispaustas akstino daugintis, ungurys trinasi į uolas ir esą iš šitaip nusilupusių odos atplaišų atsiranda jaunikliai. Aiškinant šios, regis, gamtos nuskriaustos rūšies gimimą, be kita ko, buvo teigiama, kad unguriai randasi iš puvėsių, kad jie kyla iš kitų žuvų žiaunų, prasikala iš nukritusių į vandenį arklių šerių, gimsta iš vėsios, gaivios gegužės ryto rasos; o štai mūsų Fenlande tradiciškai buvo tikima, kad unguriai yra ne kas kita kaip prisidauginę nuodėmingų vienuolių ir kunigų mutantai – šv. Danstanas, perimtas šventos stebuklinės rūstybės, pasmerkęs juos amžinái vingriai

atgailai, šitaip atsiradęs ir Fenlando katedros miesto pavadinimas: Ilis – unguringa vieta*.

Aštuonioliktame amžiuje didysis Linėjus, anaiptol ne koks mėgėjas, pareiškė, kad ungurys esąs gyvavedis, tai yra jo kiaušinėliai apvaisinami kūne ir jaunikliai gimstą gyvi, – ši teorija buvo sugriauta (nors Linėjus jos niekada neatsisakė), kai Frančeskas Redis iš Pizos aiškiai įrodė, kad tai, kas buvo laikoma gimdoje bręstančiais unguriukais, iš tikrųjų yra parazitinės kirmėlės.

Gimdoje? Kokioje gimdoje? Tiktai 1777 metais toks Karlas Mondinis pareiškė atradęs mažyčius organus, kurie iš tikrųjų buvo ungurio patelės kiaušidės. Šis atradimas sukėlė abejonių jo tautiečiui Spalancaniui (palaikančiam Redžio poziciją prieš Linėjų), ir jis iškėlė paprastą, bet nemalonų klausimą: jeigu tai kiaušidės, tai kur kiaušinėliai? Ir štai – po daugelio paneigimų bei kontrpaneigimų, svaidymosi moksliniais traktatais – tik 1850 metais Mondinio atradimą patvirtino (praėjus daugeliui metų po to vargšo mirties) lenkas Martinas Ratkė, jis paskelbė išsamų *Anguilla anguilla* patelės lytinių organų aprašymą.

Žiūrėkite, vaikai, kokia kova, kokios komplikacijos, kiek sueikvojama energijos nenuilstamoms, smalsumo sužadintoms paieškoms. Žiūrėkite, kaip, senajam režimui yrant, Europai įžengus į revoliucinę stadiją ir kone kiekvienai kartai pateikiant naują žmonijos lemties projektą, vis rasdavosi žmonių, kurių pačių lemtis neatskiriamai sujungta su ungurio kilme.

Ir vis dėlto 1850 metais, nors kiaušidės jau buvo atrastos, sėklidės tebebuvo paslaptis, atvira visiems pretendentams, ir tamsus ungurio lytinis gyvenimas dar nenušviestas. Tamsus ar netamsus, jis, matyt, buvo sveikas, nes, nors niekas ir nežinojo, kaip jie dau-

* Miestas *Ely; eel* – ungurys.

ginasi, kiekvieną pavasarį gausybė jaunų ungurių susitelkdavo pamėgtų upių žiotyse – Nilo, Dunojaus, Po, Elbės, Reino – ir kildavo aukštupin, visai taip pat, kaip ir suglumusio Aristotelio bei ankstesniais laikais. Ir verta paminėti, kad tais pačiais 1850-aisiais – nors sąsają su lenkų zoologo tyrimais čia galima rasti tik per visai okultinį protavimą – ungurių žygis, tai yra unguriukų plaukimas aukštupin, Anglijos Didžiajame Uze buvo pastebimai gausus. Per vieną dieną buvo sužvejota dvi su puse tonos unguriukų – atitinkamą jų skaičių galima nustatyti skaičiuojant, kad vieną svarą sudaro daugiau kaip dvylika tūkstančių unguriukų.

1874 metais, kai, kaip galite prisiminti, ta pati Uzo upė smarkiai patvino, o mano prosenelis tapo ne tik tėvu, bet ir parlamento nariu nuo konservatorių, kitas lenkas, Šimonas Sirskis, Lvovo universiteto profesorius, galų gale atrado ungurio sėklides – už šį proveržį jis buvo įvertintas labiau nei Mondinis. Nes tos pačios mažytės ungurio sėklidės kartais vadinamos – be abejo, neišvengiant pašaipėlės – Sirskio organais. Tačiau tai nesutrukdė Julijui Miunteriui, Greifsvaldo zoologijos muziejaus direktoriui, tais pačiais metais, ištyrus apie tris tūkstančius ungurių, pareikšti, kad nė vienas iš jų nėra patinas, ir padaryti išvadą, jog ši rūšis dauginasi partenogeneze, tai yra nekaltu prasidėjimu.

Vis dėlto jei yra šie du vienas kitą esmingai papildantys organai, kiaušidės ir sėklidės, kada, kur ir kokiu būdu jie susijungia, kad atliktų savo darbą?

Mes dar nepriėjome prie įspūdingiausio šių kvazimitologinių ungurio genezės ieškojimų epizodo. Reikia turėti galvoje, kad savo natūraliame areale – Europos ir Šiaurės Afrikos gėluosiuose vandenyse bei upių žiotyse – unguriai įgyja dvi skirtingas formas. Didžiąją dalį savo brandaus gyvenimo jie būna nuo rusvai žalios iki geltonai rudos spalvos ir turi riestą nosį. Bet po kelerių metų jų

snukelis susmailėja, akys padidėja, šonai įgauna sidabrinį žvilgesį, nugara pajuoduoja, ir visi šie pokyčiai pranašauja kelionę atgal į jūrą. Kadangi ši kelionė vyksta rudenį, o jauni unguriukai aukštupin plaukia pavasarį, gana logiška padaryti išvadą, kad šie yra pirmųjų jaunikliai ir kad neršiama žiemą pajūrio regionuose. Tačiau (kartojame) kas gi Europos pakrančių vandenyse kada nors rado ikringą patelę, juolab ungurio kiaušinėlį arba ką tik išsiperėjusį lervinį unguriuką?

1856 metais – po Ratkės ir prieš Sirskį – šiltose Mesinos sąsiaurio srovėse vieną dieną buvo pagauta mažytė žuvelė, visai nepanaši į ungurį, ir nuspręsta, kad tai nauja rūšis. Po keturiasdešimties metų panašus egzempliorius, sužvejotas tame pačiame Mesinos sąsiauryje, buvo užaugintas nelaisvėje, ir taip įrodyta, kad, nors ir nepanaši į ungurį, tai buvo ne kas kita kaip europinio ungurio lerva. Tačiau jeigu suaugusių ungurių taip gausu, kodėl jų lervos yra tokia slaptinga retenybė?

Metas šiame pasakojime pristatyti Johanesą Šmitą, danų okeanografą ir ichtiologą. Kas girdėjo Johanesą Šmitą? Sakoma, kad naujausiais laikais nebėra sinbadų ir jasonų, juolab dreikų ir magelanų – esą didžiųjų jūrų kelionių laikai baigėsi su Kuku. Johanesas Šmitas – išimtis. Yra žmonių, kurie istoriją formuoja, ir tokių, kurie ją apmąsto; yra žmonių, kurie sukuria įvykius, ir tokių, kurie klausia kodėl. O tarp pastarųjų esama tokių, kurie pirmųjų veiklą laiko tiesiog savo siekių kliūtimi, – nustūmę istoriją į šoną, nusigręžę nuo jos efemeriškų prievolių, jie lyg pasakoje ima ieškoti amžinųjų nežinomybių. Toks žmogus – toks smalsumo žynys – buvo Johanesas Šmitas.

1904 metais, kai Europos galybės grūmėsi dėl kolonijų grobio, Johanesas Šmitas leidosi ieškoti europinio ungurio veisimosi vietų. Nuo Islandijos iki Kanarų salų, nuo Šiaurės Afrikos iki Šiaurės

Amerikos jis keliavo laivais, kurie dėl lėšų stygiaus buvo prasti ir prastai aprūpinti. Pirmuosius lervų pavyzdžius sugavęs į vakarus nuo Farerų – tai buvo pirmieji užfiksuoti atvejai už Vidužemio jūros ribų, – įvairiose Atlanto stacijose jis sužvejodavo vis jaunesnių ir jaunesnių. Tuo pat metu ištyrė ir statistiškai suklasifikavo daug brandžių ungurių ir galėjo patvirtinti – anksčiau tai nebuvo įrodyta, – kad europinis ungurys yra viena homogeninė rūšis, *Anguilla anguilla*, kuri skiriasi nuo savo artimo giminaičio amerikinio ungurio, *Anguilla rostrata*.

Nuo 1908 iki 1910 metų, kai Bosnijoje plieskė krizė, Italija godų žvilgsnį nukreipė į Tripolį, o Britanijos žmonės, nekantraudami, kad per metus pastatomi tik keturi drednoutai, ėmė skanduoti: „Nebedumkit mums akių, reikalaujam aštuonių“, – Šmitas skersai išilgai plaukiojo po Vidužemio jūrą, rinkdamas ungurių lervas netgi tokiuose ginčijamuose vandenyse kaip Maroko pakrantė ir palei dirgliuosius Balkanus. Jis išsiaiškino, kad Vidužemio jūroje iš vakarų į rytus lervos didėja, ir nusprendė, kad Vidužemio pakrantės šalių unguriai neršia ne šioje jūroje, o kur nors Atlante. Vandenyne sužvejotos lervos, beveik visais atvejais mažesnės už Vidužemio lervas, patvirtino lervų migracijos į rytus hipotezę ir leido manyti nerštavietę esant vakarinėje Atlanto dalyje. Šmitas suvokė, kad norint nustatyti tą slaptingą sritį reikia ieškoti dar mažesnių lervų, skirstyti tuos plotus, kol galiausiai jis neišvengiamai priartės prie ilgai ieškomos Ungurių Gimimo vietos.

1911 metais, kai vokiečių kanonierė įplūškavo į Agadyro uostą, o mano senelis, ką tik nepaprastomis aplinkybėmis netekęs alaus daryklos, uždarinėjo savo verslus ir kėlėsi gyventi gandus perinčioje Keslingo pilaitės vienumoje, Johanesas Šmitas įvairius laivų savininkus, kurių laivai keliavo transatlantiniais maršrutais, įkalbėjo bendradarbiauti renkant ir klasifikuojant lervų pavyzdžius. Į

tai buvo įtraukti ne mažiau kaip dvidešimt trys laivai. Tuo nesitenkindamas, Šmitas savo škuna „Margrethe“ be paliovos keliavo pats – nuo Azorų iki Bermudos, nuo Bermudos iki Karibų.

Apmaudu, kad smalsumas turi užleisti kelią istorijai. Apmaudu, kad Šmitas neturi kito pasirinkimo kaip tik sustabdyti paieškas, suvynioti „Margrethės“ bures ir nerimauti, kol pasaulis ketverius metus bus valdomas žudynių protrūkio. Apmaudu, kad nuo 1914 iki 1918 metų Europą domina ne jos homogeninės ungurių rūšies kilmė, o heterogeninis jos nacionalinių interesų ir ginkluotųjų pajėgų išdėstymas. Apmaudu, kad Europos jūrininkų galvose svarbiausią vietą užima ne smulkutės ungurių lervos, narsiai migruojančios į rytus, o vokiečių povandeniniai laivai, iš Vilhelmshafeno ir Kylio kanalo migruojantys į vakarus.

Vis dėlto reikia pasakyti, kad ši katastrofiška pertrauka, ne be reikalo vadinta tokiais šiurpiais žodžiais kaip apokalipsė, kataklizmas, armagedonas, nenutraukia ungurio gyvybės ciklo. Pavasarį milijonai unguriukų vis dar susiburia Po, Dunojaus, Reino ir Elbės žiotyse, visai kaip Aleksandro ir Karolio Didžiojo laikais. Jie neišsibaidė netgi iš paties skerdynių epicentro, nelemtojo Vakarų fronto, kaip galėjo patvirtinti ir toks Henris Krikas. Jeigu jau unguriai gimdavo iš maurų, ten jų turėjo knibždėte knibždėti; jeigu jie rasdavosi iš pūvančios mėsos, ten jų turėjo prisiveisti devynios galybės.

Bet toji ketverių metų pauzė nenuslopina ir Johaneso Šmito ryžto, nors kantrybę išbando. Nes jai pasibaigus, džiaugdamasis, kad istorija sutvarkė savo reikalą, jis netrukus vėl leidžiasi į jūrą. Vėl semia ungurių lervas – šį kartą Vakarų Atlante. Ir trečiojo dešimtmečio pradžioje – štai kaip nenuilsdamas darbavosi – jis gali paskelbti savo atradimus ir teigia, kad, manant, jog plotas, kuriame surinkta daugiausia mažiausių lervų, atitinka ungurių veisi-

mosi teritoriją, šioji ilgai nė neįsivaizduota ir juolab neatrasta nerštavietė yra tarp 20° ir 30° šiaurės platumos bei 50° ir 65° vakarų ilgumos – tai yra tame paslaptingame plūduriuojančių žolių regione, vadinamame Sargasų jūra.

Taip išėjo, vaikai, kad, mano tėvui tapus Atkinsono šliuzo prižiūrėtoju ir Limo upėje bei gretimuose pratakuose pradėjus spąstais gaudyti ungurius, kaip gaudė jo protėviai Krikai, žmonių žinija po daugiau kaip dviejų tūkstančių metų spėliojimų buvo ką tik surinkusi faktus, galinčius jam paaiškinti, iš kur tie unguriai atplaukia. Tik kad jis tos tiesos taip ir nesužinojo, nei tada, nei vėliau. Nes ką gi savo angliškame Fenlande jis galėjo žinoti apie kažkokį danų biologą? Tačiau aišku, kad jeigu kas nors jam būtų apie tai papasakojęs, jeigu būtų jam pasakęs, kad tie patys unguriai, kuriuos jis ištraukia iš bučių, čia atkako sukorę tris ar keturis tūkstančius mylių iš keisto jūsų regiono anoj pusėj Atlanto, jo akys būtų išsiplėtusios, o lūpos prasižiojusios aiškiu O pavidalu.

Bet ungurio istorija tuo nesibaigia. Smalsumas gimdo priešpriešinį smalsumą, žinios – skepticizmą. Net jeigu lerviniai unguriai, sako abejojantieji Šmitu, į savo gimdytojų tėviškes nukeliauja tris, keturis ar net penkis tūkstančius mylių, net jeigu jaunučiai unguriukai, nepaisydami užtvankų, krioklių ir šliuzų vartų, upėmis prieš srovę nukeliauja ir net sausuma nusirango iki protėvių ežeriukų bei upeliukų, ar mes turime tikėti, kad subrendę unguriai, keletą metų praleidę gėlame vandenyje arba sūrokose seklumose, staiga pagauna impulsą ir sugebėjimą imtis atgalinės kelionės vien tik tam, kad išneršty ir paskui nugaištų? Kokių įrodymų gali pateikti Šmitas, kad subrendę unguriai vidury Atlanto keliauja vakarų kryptimi? (Deja, Šmitas iš esmės negali pateikti nieko.)

Tarkime, kad Šmitas klysta darydamas išvadą, jog europinis ungurys – grynai europietiška rūšis, skirtinga nuo savo amerikietiš-

kojo giminaičio. Tarkime, kad vadinamojo europinio ir vadinamojo amerikinio ungurio skirtumai yra ne genetiniai, o fiziologiniai, nulemti skirtingų aplinkos veiksnių. Ar tada negalėtų būti, kad europiniai unguriai, už tiek daug mylių nutolę nuo savo veisimosi plotų, iš tikrųjų be palikuonių nugaišta žemyno vandenyse, bet jų populiaciją palaiko amerikiniai unguriai (vadinamieji), kuriems nereikia įveikti tokių sekinamų atstumų? O tai, kad kai kurie unguriai tampa naujojo pasaulio gyventojais, o kiti – senojo, nulemia konkreti neršto vieta veisimosi plote ir ten vyraujančios srovės?

Bet kodėl gamta būtų leidusi rastis tokiai švaistymo klaidai? Ar gali Europa virsti našlaičių ir bevaikių ungurių kapinėmis? Nejaugi Amerikos ir Europos gamtinė terpė tokia skirtinga, kad sukuria ryškų fiziologinį kontrastą, dėl kurio klaidingai nustatoma rūšis? Ar galima paneigti – o tai liudija šimtmečių stebėjimai, – kad brandūs unguriai, apsitaisę sidabriniu apdaru, rudenį iš tikrųjų patraukia į jūrą? O jeigu – čia siūlome kompromisą – tie brandūs unguriai nepasiekia Šmito esminių ilgumos ir platumos linijų, ar negali jie išneršti ir nugaišti, tarkim, kur nors rytinėje arba vidurinėje Atlanto dalyje, ir ar negali tada jų kiaušinėliai, veikiami metų laiko ir klimato sąlygų, nuplaukti, kaip plaukia jūržolės, į sūkurinę Sargasų jūrą, tad tasai jūrų lopšys, nors ir ne veisimosi plotas, vis dėlto yra inkubacijos plotas?

Smalsumui ribų nėra. Net ir šiandien, kai žinome tiek daug, smalsumas dar neatskleidė ungurių gimimo ir lytinio gyvenimo mįslės. Gal tai tokie dalykai, kaip ir daugelis kitų, kurių nelemta sužinoti iki pat pasaulio pabaigos. O gal – bet čia jau aš spėlioju, čia mano smalsumas veda mane už nosies – pasaulis sutvarkytas taip, kad kai viskas bus sužinota, kai smalsumas bus išsemtas (tad tegyvuoja smalsumas), tada pasaulis ir turės pasibaigti.

Bet net jeigu sužinosime, kaip, kas, kur ir kada, ar apskritai sužinosime kodėl? Kodėlkodėl?

Ungurio toks klausimas niekada netrikdė. Kaip ir atstumas tarp Europos ir 50° ilgumos. Kaip ir žmogaus pasirodymas scenoje – žmogaus, kuriam vieninteliam rūpi tas netylantis klausimas Kodėl ir kuris ungurio valdose, vandenyje, geba rasti ne tik transporto būdą, energijos ir maisto išteklius (ir pačius ungurius), bet ir savo smalsios bei mąslios prigimties atspindį.

Mat nesvarbu, ar sidabraodis *Anguilla anguilla* kada nors pasiekia Sargasus, ar jis vedybų apeigas atlieka ten ar arčiau, vis tiek aišku, kad, kaip jauną ungurį neša ne tik jūrų srovės, bet ir instinktyvus mechanizmas, ko gero, paslaptingesnis ir sunkiau permanomas negu atomo sandara, nusigauti į kokią nors konkrečią vandens buveinę už tūkstančių mylių nuo gimimo vietos, taip ir suaugusiam unguriui, varomam jėgos, persveriančios milžiniškus atstumus ir gniuždantį vandenyno spaudimą, tenka vėl traukti į jūras ir, prieš nugaištant bei paliekant pasaulį savo ikrams, sugrįžti ten, iš kur atsirado.

Nuo kada unguriai tai daro? Jie tai darė, šią seną epinę istoriją kartojo daug seniau, negu Aristotelis visa tai paaiškino maurais. Jie tai darė ir tada, kai Plinijus postulavo trynimosi į uolas teoriją. Ir kai Linėjus iškėlė gyvavedystės teoriją. Jie tai darė, kai buvo šturmuojama Bastilija ir kai Napoleonas, taip pat Hitleris svarstė galimybę įsiveržti į Angliją. Ir jie dar vis tai darė, suko tais milžiniškais atavistiniais ratais, kai vieną 1940 metų liepos dieną Fredis Paras ištraukė iš bučiaus vieną jų egzempliorių (kuris vėliau ištrūko ir turbūt išgyvenęs pakluso tolimųjų Sargasų šauksmui) ir įkišo Merei Metkalf į tamsiai mėlynas kelnaites.

■27

Apie gamtos mokslą

Kas čia – biologijos pamoka?

Ne, kontrasto dėlei aš tai pavadinčiau gamtos istorija, tai yra gamtos mokslu.

Kuris niekur neveda. Kuris lieka visas savyje. Kuris amžinai keliauja atgal, iš kur atėjęs.

Vaikai, yra toks dalykas, kurio nepakenčia revoliucionieriai ir naujų pasaulių pranašai, ir net kuklūs Pažangos skelbėjai (prisiminkite tuos Atkinsonus ir jų vargšę gyvą fosiliją – Sarą). Tai gamtos mokslas, žmogaus prigimtis. Tos neperprantamos nuostabios gėrybės, neatskleisti slėpinių slėpiniai. Nes tik įsivaizduokim – bet nepaleiskit liežuvių, – kad ši gamtinė medžiaga visada ima viršų prieš dirbtinę medžiagą. Tik įsivaizduokim – bet per daug neskleiskit į visas puses, – kad ši neperkandama medžiaga, iš kurios mes padaryti, ši medžiaga, prie kurios visada grįžtame, – mūsų gyvenimo meilė, vaikai, mūsų gyvenimo meilė – yra anarchiškesnė, maištingesnė už bet kokią kada nors tartą revoliucinę priesaiką. Štai kodėl tos revoliucijos visada dvelkia mirties instinktu. Štai kodėl už kampo visada laukia Teroras.

Ką nori monopolizuoti kiekvienas pasaulio statytojas, kiekvienas revoliucionierius? Realybę. Supaprastintą Realybę. Realybę be jokių paikysčių. Realybę, pastatytą į vietą. Realybę be keleto galvų.

Tad gal grįšime prie mokymo programos? Gal grįšime prie revoliucinio dešimtmečio ir nenukrypstamai tikslo siekiančio mesjė Robespjero?

Vaikai, būkite smalsūs. Nebūna blogiau kaip tada, kai išnyksta smalsumas (aš juk žinau). Niekas taip neslopina, kaip smalsumo slopinimas. Smalsumas gimdo meilę. Sujungia mus su pasauliu. Jis neatsiejamas nuo mūsų iškreiptos, pašėlusios meilės šiai neįmanomai planetai, kurioje gyvename. Smalsumui apleidus žmonės miršta. Žmonėms reikia išsiaiškinti, reikia sužinoti. Kaip gali būti kokia nors tikra revoliucija, kol mes nežinome, iš ko esame padaryti?

■ 28

Ir dirbtinę istoriją

Ir ką gi jis daro, regėdamas šią sceną, kuri prasidėjo vieversių čirenimu ir baigėsi sumaištimi – Merė nesuvaldomai kvatojasi, ungurys žole rangydamasis bėga (nuo tų bepročių žmonių).

Jūsų istorijos mokytojas, kaip tikras istorijos stebėtojas, pastebi Diko (pirmiau pasižiūrėjusio į ungurį) žvilgsnį, nukreiptą į Merę. Ilgą tiriantį žvilgsnį, kurio nesitikėtum iš bulviagalvio. Griežtą, sutrikusį ir klausiantį žvilgsnį, nuo kurio Merė, tarsi sukomanduota, staiga liaujasi kvatotis ir atsakydama taip pat įdėmiai pažvelgia į Diką. Jis pastebi, kaip Dikas žiūri į Merę ir kaip paskui Merė žiūri į Diką, ir pastebi, kaip Fredis Paras pagauna tuos abu Diko ir Merės žvilgsnius.

Ir šitaip žiūrėdamas į kitų žvilgsnius jis ir pats savaip žvelgia – to žvilgsnio negãli nusakyti, nes nemato jo iš šalies, bet tikriausiai tai graudus atstumtojo žvilgsnis, tik su visai plonyčiu drąsos apvalkalu. Nes jūsų istorijos mokytojas (nors niekada jai nesakė) yra įsimylėjęs – tai faktas – Merę Metkalf. Ir štai todėl jam (už kitus kalbėti negali) – kai jis, Fredis, Piteris Beinas ir Teris Kou atsargiai nuleido savo glaudes – taip gailiai nukaro. Įprasta reakcija, aprašyta geriausių seksologų...

Ši scena kažkuo ypatinga. Palaikoma esamojo laiko. Persmelkta čia ir dabar. Įkrauta šia medžiaga – ar ji turi vardą? Jūsų istorijos mokytoją ji veikia per paširdžius. Kelia pojūtį viduriuose, kurie, užpulti Fredžio viskio ir gurkšnio ar dviejų kanalo vandens, jo kūne rangosi ir sukasi, kaip kad į kanalo prieglobstį vinguriuodamas šliaužia ungurys. To per daug jūsų istorijos mokytojo neišlavintam objektyvumui arba jo trumpalaikei paauglіškai drąsai. Jis gelbstisi įnikdamas į istorijos knygas.

Nes tai jis dar gali. Peršokti iš vienos sferos į kitą, tarsi jos viena kitą nuneigtų. Jis dar nepradėjo jų derinti. Gyventi būdmainio gyvenimo. Jis dar nepradėjo klausinėti, kur baigiasi pasakojimai ir prasideda tikrovė. Bet pradės, pradės.

1940 metų vasaros pabaigoje, kai Hitleris pradeda verslą Paryžiuje ir rengia invazijos planus, kai pietinėse padangėse istorija įsirašo baltomis įvijomis ir teikia gausybę medžiagos ateities legendoms, jis kuičiasi tarp motinos paliktų knygų, kurių daugelis priklausė tai knygų mėgėjų porelei – Dorai ir Luizai Atkinson, ir imasi dvitomio „Herevardas Budrusis“ (šis dabar jau vertingas pirmasis leidimas tebėra jo nuosavybė), kurį 1866 metais Luiza padovanojo Dorai. Kai Londono ir kitų didmiesčių gyventojams prieglobsčio tenka ieškoti solidžiuose priešlėktuvinių slėptuvių ir metro stočių statiniuose, jis prieglobsčio ieško pasakiškame Kingslio poringės statinyje, kur ūkanotų Fenlando vietovių fone (atitinkančiame jo paties ūkanotą, meilės susargdintą sąmonės būseną) istorija susilieja su fikcija, faktai skęsta pramanuose...

Kaip vandens paukščiai šaukė: „Budrusis vėl čia“... kaip Herevardas, apsitaisęs stebuklingais šarvais, Line nukovė serą Frederiką Voreną... kaip persirengęs puodžiumi šnipinėjo Vilhelmą Už-

kariautoją... kaip padegė Fenlandą ir susvilino normandus... kaip pamilo ir vedė ledi Torfridą... kaip jų santuoka apkarto...

Bet šiuo tarpu ta scena kanalo krante, kaip ir kitos, vėlesnės scenos, įstringa jūsų istorijos mokytojo atmintyje ir bus ekshumuota kada nors ateityje. Merė tamsiai mėlynomis kelnaitėmis, kuriomis valandėlę teko dalintis su unguriu, gyva žuvis moters sterblėje, Dikas, Fredis Paras, jų žvilgsniai su jo žvilgsniu sudaro nematomą geometrinę figūrą. Butelis, numestas į mauriną kanalą, Dikas ant medinio tilto, Fredis vandenyje...

Ir kas gi sako, kad istorija nesisuka ratu?

■ 29

Seklio darbas

Tad aš paėmiau butelį, kurį buvau paslėpęs savo kambaryje, ir pastačiau ten, kur jį gali pamatyti Dikas.

Nes tas smalsumas – stiprus daiktas. Jis nurungia net baimę, nurungia net mūsų sveiką protą. Ir nors aš būčiau galėjęs nusviesti tą butelį į upę ir užbaigti tą reikalą, seklio dvasia nesileidžia užgniaužiama; be to, negalėjau amžinai išsiginti to klausimo: ką gi tu darysi?

Pastačiau tą butelį Diko kambaryje ant lovos stalelio. O paskui – mat nors smalsumas nurungia baimę, bijoti nesutrukdo – per laiptų aikštelę nuėjau į savo kambarį, uždariau duris, užrakinau, pristūmiau prie jų kėdę, atsisėdau ir ėmiau laukti.

Šešios vakaro. Žinių metas. Tėtė, kaip visada punktualus, pasileidžia traškančius komunikatus. Bet jam, matyt, atrodo, kad ankstyvas mano pasitraukimas į miegamąjį yra geras ženklas (vadinasi,

vaikinas išmetė iš galvos tą baisybę ir vėl sėda prie knygų), nes garso per daug neatsuka. Ir šis jo atidumas, šis karo pritildymas dėl mano mokslų man leidžia tik geriau išgirsti tai, ko mano ausys įsitempusios laukia: Gildsio keliu artėjančio Diko motociklo zvimbimą.

Ir kai galų gale užkopia laiptais, – palydėtas tėtės perspėjimo, netyčia drėbtelėtos paslaugos savo broliui: „Tik netrukdyk Tomui – jis mokosi", – ką gi Dikas daro?

Ilgą laiką – nieko. Atidaro duris, įeina. Kojos klumpina grindimis. Paskui uždaro duris (staigiai, ryžtingai?). Tada – tyla. Tik darže dunksčioja tėtės kastuvas – pasibaigus žinioms jis kasa dar vieną bulvių vagą.

Ir ką gi daro jūsų istorijos mokytojas? Priglaudžia ausį prie savo durų rakto skylutės, stengiasi atmušti širdies dūžių puolimą, interpretuoti tylą.

Demaskuojanti tyla? Inkriminuojanti? Kaltės jausmo tyla?

Jeigu Diką gali paveikti kaltė? Nes, tarkim, jis įeina į kambarį, pamato butelį, bet tas neįjungia jokių reikšmingų sirenų? Pamato butelį – tą, kurį kartą įmetė į upę, kuriuo jis kartą... Bet jis neklausia KaipKodėlKas? Tarkim, Dikas atsparus kaltės jausmui? Baimei, abejonei, sąžinės graužimui? Visai maištingai jausmų brigadai.

Bet jis nėra atsparus meilei...

Ir tyla be galo nesitęsia. Ją pertraukia kiti – ne tokie atsainūs – žingsniai ir atkeliamo durų skląsčio garsas. Ir dabar, nepaisydama užrakintų durų, prie kurių jis glaudžiasi, jūsų istorijos mokytojo širdis daužosi nevaldomai – tiesiog nesustabdomai lipa pro gerklę. Nes jis negali nežinoti, koks Dikas stiprus ir kad tas pats parankus, galbūt mirtinas butelis ir kitam gali padaryti tai, ką vienam jau padarė.

Bet Diko durų skląstis keliamas ne taip, kaip būtų keliamas turint užmačią išlaužti kitas duris apėmus žudikiškam įsiūčiui. Tai

švelnaus, pasalūniško, nors ir drambloto milžino darbas. Ir garsas – brakštelėjimas, džergžtelėjimas – toks, kad būtų neišgirstas. O neišgirstinas garsas išduoda daug daugiau negu paprasčiausia tyla. Negana to, jį lydi daugiau atsargių, tarsi negirdėtinų garsų: sunkiapėdis Dikas tipena, sėlina mūsų laiptų aikštele, bet ne pagrindinių laiptų kryptimi, o link mažų, siaurų įvijų laiptų, saugomų specialių durelių, vedančių į mūsų palėpę. Ir čia Diko slapukavimas toliau kaip ant delno, nes net ir lengviausia eigastimi, net uždarius paskui save dureles tomis senomis perdžiūvusiomis pakopomis neįmanoma lipti be išdavikiško girgždesių, braškesių ir aimanų koncerto. Vis dėlto Dikas užkopia ir jo nėra bene visą minutę (beveik visiška tyla), kol jis vėl ima leistis kankinamai atsargiai ir dabar nuo kito galo sukelia tą patį protestų chorą.

Vargšas Dikas. Nesupranta, kad slapukavimas kaip tik ir sukelia įtarimą, kurio nebūtų nesislapstant. Nežino, kad gudravimo veiksmais, gudravimo pantomima nieko nepergudrausi, lygiai taip ir meilės nesulauksi...

Taip pat jis nežino, kad aš ir anksčiau esu girdėjęs tuos šu šu šu garsus, tuos patykius žingsnius, tą palėpės laiptų girgždesį. Bet tada, tiesą sakant, jie buvo geriau slepiami – skendo rytų vėjo raudoje ir švilpesy, to vėjo, kuris kiekvieną žiemą negailestingai pučia per neapsaugotą Fenlandą.

Tačiau tą žiemą pūtė dar negailestingiau...

O dabar jis laiptų aikštele sėlina atgal, ir aš vėl įsitempiu prie savo durų, nes juk nežinosi... Bet jis atidaro savąsias duris, vis dar itin apdairiai, įeina, o po kelių akimirkų išeina – šį kartą tyčia keldamas triukšmą: jo žingsniai pagrindinių laiptų link dunksi smarkiau nei įprasta, o leisdamasis žemyn jis švokšdamas, strigdamas (po negrabaus slapukavimo negrabus atsainumas) bando švilpauti.

Jis nulipa. Aš laukiu. Trumpas tėtės prašymas padėti sklypelyje

praneša, kad Dikas išėjo iš trobos. Aš atsirakinu duris. Patraukiu nuo jų kėdę. Per laiptų aikštelę žengiu į Diko kambarį. Patalynė kaip kiaulių migis. Gniutulai dumblu atsiduodančių drabužių. Virš lovos ant sienos stiklinėje dėžėje – lydekos iškamša: sužvejota, kaip tyčia, 1918 metų lapkričio vienuoliktąją Džono Bedkoko, ankstesnio Atkinsono šliuzo prižiūrėtojo, lydeka svėrė dvidešimt vieną svarą.

Butelio nėra.

Sugrįžtu į laiptų aikštelę. Atkartoju – bet be jo išvargto sliūkinimo – Diko išpuolį į palėpę. Ir ten tarp dvisių kvapų bei dulkėtų griozdų, išmestų čiužinių bei sarkofagiškų pakavimo dėžių yra tai, ką žinau buvus jo žygio tikslą. Skrynia. Juodai nulakuota, mažesnė už vidutinę, apdaužyta, bet tvirta medinė skrynia. Ant dangčio išblukusiomis, bet dar įžiūrimomis auksuotomis raidėmis užrašyti inicialai – E. R. A. Ten taip pat matosi – juodomis vagelėmis jį aptraukusiame pilkų dulkių sluoksnyje – pastarųjų čiupinėjimų žymės. Nors žymės naujos, įžvalgi, seklio dvasios apsėsta akis mato, kad ne visos jos paliktos vienu metu. Mat kai kurios vagelės vėl apsitraukė kuo lengviausiu, ploniausiu dulkių sluoksneliu. Kaip mėlynė gali atsirasti ant mėlynės, ir čia buvo žymės ant žymių.

Tik septynios dienos praėjo po to, kai upės tėkmė atnešė Fredį.

Atsitupiu ir bandau pakelti dangtį. Užrakinta. Aš galvoju. Juoda medinė skrynia su apmūsojusiais žalvariniais aptaisais, kadaise priklausiusi mano seneliui, o vėliau – motinai. O paskui vieną žiemą motina mirė. Bet prieš mirdama raktą atidavė – mano broliui. Juoda medinė skrynia, stovinti čia, palėpėje po stoglangiu, kiek tik prisimenu, bet apie jos turinį nieko nežinau, tik tai, kad joje yra...

Krūpteliu, pašoku ant kojų (vos nesitrenkiu galva į žemas nuo-

žulnias sijas). Ateina Dikas. Kopia laiptais. Dikas, apgaulingai gudraudamas pergudravęs mane ir paspendęs šiuos spąstus. Jis kopia laiptais į palėpę, iš kurios yra tik vienas siauras išėjimas...

Bet tai tik atsitiktinis dilgtelėjimas tos senos medienos. Tik pasiklydęs to vėjo dryksnis...

Tuo pačiu keliu grįžtu atgal. Uždarau palėpės laiptų duris. Pareinu į savo kambarį. Užsirakinu. Galvoju.

Vadinasi, mano brolis – žudikas. Vadinasi, Merė sakė tiesą. Ir dabar Dikas žino, kad aš žinau, jog jis... Taigi, dabar klausimas, kuris kurio bijo labiau.

Nueinu prie lango ir žiūriu žemyn į daržo sklypelį. Skaisčiai raudonai žydi vijoklinės pupelės. Dikas ir tėtė palinkę prie bulvių kelmų, jų galvos beveik susiglaudusios, tad atrodo, jog jie įkniubę į kažkokias paslaptis, kažkokį sąmokslą, prie kurio aš neprileidžiamas. Dikas pažvelgia aukštyn. Žiūri į mano langą. Pamato mane, žvelgiantį žemyn. Mūsų žvilgsnius sieja įtempta baimės gija. Jo blakstienos strykčioja.

Kas yra mano brolis? Iš ko jis suaustas?

Turiu surasti tą raktą.

■ 30

Apie Pasaulio Gelbėtoją

Tačiau po „Grand '51" alaus, „Karalienės sutuoktinio" alaus, po „Indijos imperatorės", jubiliejinių „Auksinio" ir „Deimantinio", ką jau kalbėti apie nelemtą 1911-ųjų „Karūnavimo" alų, 1918 metų lapkritį Fenlande nesiliejo joks „Paliaubų" alus. Limo upė į Uzą tekėjo pro Atkinsono šliuzą, pro Hokvelio kanalą, kur vėliau Fredis Paras pačiups ungurį... Bet netekėjo jokie „Pergalės" alaus upe-

liai, negaivino Gildsio ir apylinkių žemumų piliečių patriotų. Todėl, kad, pirma, nebuvo alaus daryklos, kuri būtų tuo užsiėmusi, o antra, nebebuvo didelės dalies alaus gėrėjų.

Gal jie būtų atleidę Ernestui Atkinsonui. Gal jie būtų linkę dovanoti jam už perspėjamąją tiradą iš rotušės tribūnos ir netgi už dar skandalingesnį 1911 metų vasaros pranašišką pamokymą. Gal būtų pasiskelbę esantys pasimokę. Bet dabar, kai viskas jau pasibaigę, jie nenorėjo susieiti į istorijos pamoką. Turėjo ir dar vieną priežastį nenorėti atleisti Ernestui Atkinsonui, ir tai buvo jo duktė.

Nors – reikia aiškiai pasakyti – tais didžiaisiais 1911 metais, kai Ernestas Gildsio žmones paliko apgaubtus ne tik tikrųjų savo daryklos dūmų, bet ir tamsesnio skandalo, pagiežos, gandų ir įtarimų debesies, jie neturėjo pagrindo labai rūpintis Helena Atkinson – tuo nekaltu, įsibaiminusiu penkiolikos metų vaiku. Bet 1914-aisiais, kai jai aštuoniolika, reikalai kitokie. Mat nors dauguma gyventojų, ypač kai tas ilgai lauktas karas galų gale prasidėjo – yra linkę ir toliau koneveikti buvusį aludarį, nemaža dalis – ypač jaunoji, vyriškoji, greitai imsianti ginklą į rankas, jo dukterį įsimylėjusi. Ir nors Helena, su tėvu gyvenanti tame niūriame Keslingo prieglobstyje ir viešumoje pasirodanti tik su juo, retai būna matoma, tai nė kiek nekeičia bendro įspūdžio. Juk jauniems riteriams, kaip žinome, reikia mergelių – itin prižiūrimų, uždarytų neprieinamuose bokštuose. Ir viskas rugpjūčio ūkanose gimstant tam karui dar sapniška, riteriška, fantastiška.

Ar nereikėtų prie mauruose klimpstantiems fenlandiečiams būdingų silpnybių sąrašo: prietarai, pasakėlių porinimas, liūdesys, butelis, pridėti dar vienos – grožio? Ypač tokio, kuriam galima priskirti įkvepiančių, kilninančių savybių. Ir ar bereikia minėti, kad grožis savo kerų galią jau parodė ir šiai dabar jau apipešiotai Atkin-

sonų šeimai, ir (portretais su juodomis sukniomis ir panašiai) visam miestui, kuriam ši šeima darė įtaką gerą šimtmetį?

Tačiau Helenai, šiai paskutiniajai aludarių dukteriai, tikrai nėra pavojaus patirti tos ankstesnės gražuolės, pirmosios aludario dukters, likimo – pavirsti vietine dievybe. Nes, pirma, ji nepraradusi proto, kurio penkiasdešimt savo gyvenimo metų Sara Atkinson neturėjo. Ir, antra, ji priklauso ne Gildsiui ir jo patikliems piliečiams, o savo tėvui. Ir nors 1914-aisiais miestui maga šią pražydusią dukterį prisivilioti, ji lieka su (visų nemylimu, bet savo mylimu) tėvu.

Vis dėlto, kad gautų pasitenkinimą, miestas turi sugalvoti, kaip paaiškinti tokį netinkamą dviejų žmonių atsiskyrimą. Turi sugalvoti, kaip susieti šiuos du, regis, nesuderinamus veidus: niaurią, per anksti pasenusią tėvo fizionomiją, jos ūmius nupurtančius šypsnius bei tamsios ugnies žybtelėjimus ir mergišką dukters giedrumą. Tad sukuria primityvų mitą, esą Helena vadovaujasi anaiptol ne dukteriškais jausmais – ji prieš savo norą verčiama gyventi su tėvu, netgi yra jėga jo įkalinta toli nuo šviesaus ir viliojančio pasaulio (šviesaus ir viliojančio 1914-aisiais), toje pabaisos pilyje Keslinge.

Mitą... Bet kiekvienase mitas slepia kruopelę tiesos.

O ką gi sako Ernestas? Mes negirdėjome jo paaiškinimo (negirdėjome ir Helenos, bet jis bus pateiktas vėliau, iš lėto ir, matyt, nenoriai). Ar Ernestas nusipelno šio piktadario vaidmens? Ar jis nusipelnė tų pagiežingų dūrių, nulydėjusių jį į tą prieglobstį? Ir kurgi įrodymai? Kad jis pasisakė prieš artėjantį Chaosą? Kad pasisakė prieš imperijos kūrimą ir mojavimą vėliavomis? O žodžiams nesuveikus ėmėsi veiksmų, kurie atrodė kaip chaoso skatinimas? Bet dėl to chaoso jis nekaltas. Nes pats tai mokėjo gerti tą savo demaskuojantį alų. Galėdavo išgerti jo ir nepavirsti bepročiu. Tiesiog priešingai – alus sušvelnindavo jo uždarą melancholiją, sušil-

dydavo ir nuskaidrindavo dvasią. Na, o dėl to kaltinimo, esą jis pats padegė savo alaus daryklą, kad gautų draudimo išmoką... Daryklą padegė žmonės, kai alus sukurstė jų jausmus. O dėl tos draudimo išmokos, kuri tikrai jam teko, – nors nebuvo tokia įspūdinga, kaip skelbė gandai, ir didelę jos dalį surijo kompensacijos bei brangus verslo uždarymo procesas, – tai galiausiai ją išleido remdamas karo invalidų sanatoriją, kuri buvo įkurta ne kur kitur, o kadaise buvusiame ištaigingame jo paties šeimos dvare, Keslingo pilaitėje. Toji Keslingo pilaitės prieglauda (Ernestas Atkinsonas nenorėjo, kad fonde būtų kaip nors minima jo pavardė) ilgainiui tapo Rytų Kembridžšyro ligonine, ir šiandien, perstatyta, išplėsta, išlikus tik mažai daliai anos pilaitės, kurioje įsikūrusi administracija, yra viena svarbiausių Rytų Anglijos psichiatrijos institucijų.

Bet čia jau peršokom į priekį. Keslingo pilaitė pertvarkyta atlikti naują funkciją – ir Helena Atkinson nusprendė tapti viena iš pirmųjų slaugių – tik 1918 metais. O į buvusią sarginę – miniatiūrinį didžiojo pastato variantą, taip pat apsuptą medžių plotelio, – Ernestas su Helena persikėlė tik tų metų rudenį. Tad gerus ketverius metus Ernestas su savo dukterimi įsitikinusio atsiskyrėlio dienas leido senajame rūme: vieną po kito apleido ir užrakino jo kambarius, paliko trūnyti ūkinius pastatus, po truputį mažino nedidelę tarnų svitą, kol 1918 metais nebeliko nė vieno, tik pati Helena tapo namų šeimininke, virėja – ir slauge – kartu.

Tik vieną kartą per tuos ketverius metus nuo 1914-ųjų iki 1918-ųjų, neskaitant įvairių diskretiškų išvykų tvarkyti reikalų, Ernestas Atkinsonas pasirodė mieste, kurį kadaise valdė jo giminė. Ir tai buvo kaip tik 1915 metų pavasarį per Karališkosios Kembridžšyro milicijos paradą ir apžiūrą – kitaip sakant, per vietinio naujoko šaukimo keliaujančiojo cirko pasirodymą Gildsyje. Per kažkokį biurokratų neapsižiūrėjimą, paminant vietines veto galias, Ernestas

gavo kvietimą dalyvauti parodomajame su kariniu štabu ir civiliais tūzais, tribūnoje priimančiais karinius sveikinimus, ir dėl kažkokios tik jam pačiam žinomos gudrios priežasties neatsisakė. Gal jis matė progą (ką tik buvo prasidėjusi Galipolio operacija) vėl pakelti protesto balsą, o gal ketino tylomis padėbsoti. Šiaip ar taip, galiausiai jis laikėsi kukliai. Su dukterimi pašonėje tai nebuvo sunku.

Pilnutėlė turgaus aikštė. Orkestras groja už širdies griebiančias melodijas. Vėliavos, oriflamos... Bet tokių dalykų šiame mieste mes jau pakankamai matėme anksčiau, tad, pridūrę daug chaki spalvos, keletą nusenusių pulkininkų su medaliais ir ūsų šepečiais, šiek tiek bliūvojimo ir šūkalojimo, keletą besistaipančių verbuojančių seržantų, šiek tiek šautuvų, – neužmirškime kai ko ir atimti iš šios scenos, tai yra alaus daryklos kamino, – turėsime visą paveikslą.

Eitynės prasideda. Dalinio vadas savo poste atiduoda pagarbą. Pirmose gretose žengia kruopščiai atrinkti ir gerai išdresuoti kadriniai kariai, demonstruojantys, ką kariuomenė, apipraususi ir apčiustijusi, gali padaryti iš žmogaus; toliau – bet jie ir yra tikrieji įtikinėtojai – neapmokyti, jausmingi šauktiniai, nepataikantys koja kojon, raustantys ir, stengdamiesi nesišypsoti kur nereikia, nutaisę per daug rimtas išraiškas.

Pirmosios gretos pražygiuoja ir atiduoda pagarbą – pavėluoja gal tik dalį sekundės – taip, kaip iš jų tikėtasi. Bet kai ateina eilė vieniems po kitų dešinėn lygiuoti pagrindinei savanorių naujokų daliai, kažkas darosi aiškiai ne taip. Nes prieš nuskambant komandai „Dešinėn lygiuok!“ gana daug akių jau ir taip žiūri dešinėn – ir ne į pagarbą atiduodantį karininką ar kokį kitą rausvaveidį vadą, o į Heleną Atkinson, šalia tėvo tarp miesto žymūnų sėdinčią ant laikinos pakylos, į dešinę nuo žygiuojantiesiems skirto taško. Užmačius akies kraštelių, jiems maga gerai įsižiūrėti. O gerai įsižiū-

rėję nebegali atitraukti akių. Na, argi tai ne gražesnis vaizdas už tą kareivą su medaliais?.. O kadangi jiems tenka žvelgti net ir atgal per petį ir nesinori pro šį dėmesio objektą praeiti greitai, visos pastangos žengti į kojų ir išlaikyti liniją nueina perniek, užpakalinės gretos lipa ant kulnų priekinėms, kažkas suklumpa, nukrenta šautuvas – paradas virsta jovalu...

Mano motina pasakojo kitaip (tad aš visai nežinojau, apie kokį žmogų ji kalba arba kaip atsikratoma apsimestinio kuklumo): „Kartą kareivių paradą stebėjo graži mergina, ir tie kvaili kareiviai, nešini šautuvais, trankėsi vienas į kitą ir užmiršo, kaip reikia žygiuoti, nes visiems norėjosi žiūrėti į tą gražuolę. O generolas išraudo, o paskui pamėlynavo..."

O žiūrovų minia tą pavasario dieną pasakojo savaip: „Tai *jo* darbas – sako, jis ten kažkur tribūnoje, jis juos kažkaip sukurstė..."

Tačiau tų, kurie buvo pakankamai arti ir sugebėjo jį įžiūrėti, ir šiaip jau būtų mielai pritarę šiems emocingiems kaltinimams, žvilgsniai, o ir įniršis nukrypo kitur: vaje, kokia grožybė iš jos išaugo, – ir kaip gaila, kaip apmaudžiai jos gaila, kad ji yra ta, kas yra...

O miesto žymūnai sau pasakė: kažkas mūsų miestui nutiko – atrodo, jau nebegalim Didelio Renginio suorganizuoti...

O vyriausiasis kareiva tarė: ta velnio mergšė tribūnoj sugadino visą spektaklį. Bet, žinai, tikras saldainiukas...

O „Gildsey Examiner" pranešė: „Būtų arogantiška šiais sunkiais laikais išpūsti apgailėtiną pakrikimą..."

Ir tik keletas vyresnių bendruomenės narių (nors mes jau penkiolika metų gyvename šiame dvidešimtame – rūsčių faktų ir rūsčios technikos – amžiuje) pateikė dar kitą versiją: tai *jinai*. Tai josios darbas. Jinai, užuot ramiai sau gulėjusi karste, sukėlė tą potvynį 74-aisiais, paskui įsigavo į tuos alaus butelius, išvarė visus iš

proto ir suveikė alaus daryklos gaisrą, o dabar užtraukė negandą šauktinių paradui...

Bet šios visos to paties nutikimo versijos mano seneliui nereiškė nieko, išskyrus tai, kad jo duktė staiga, nesigriebdama nei žodžio, nei veiksmo, įgijo galią tokį karingą renginį paversti parodija, – nors jo paties žodžiai ir veiksmai nuėjo perniek. Galbūt kaip tik tada, tą 1915 metų balandžio dieną, mano senelis įsimylėjo (jeigu šis žodis tinka kalbant apie tėviškus jausmus) savo dukterį.

Po 1915 metų balandžio mano senelis Gildsyje nebesirodė. Po to nelemto parado jis tapo nebe tik nuosekliu atsiskyrėliu, bet ir Grožio Garbintoju.

(Tai ne spėjimas. Ne beprotiškas prasimanymas. Turiu paties senelio žodį: dienoraštį, kurio jis vos nesunaikino, bet vis dėlto paliko...)

Nes padaręs viską, kas buvo jo galioje, kad savo mažyčiame pasaulio kampelyje perspėtų pasaulį apie artėjančią katastrofą, ką gi dar jis galėjo padaryti, kai ta katastrofa jau atėjusi, kai anapus jūros, Prancūzijoje, pasaulis metodiškai kūrė pragarą žemėje? Tik įsitverti (aš šiek tiek parafrazuoju jo žodžius) kokios nors išlikusios rojaus dalelės.

Kas darosi mano seneliui? Nejaugi jis taip pat pasidavė tai senai Atkinsonų ligai – užsikrėtė Idėjomis? Ir ne tik šiaip kokia idėja, bet Grožiu – platoniškiausia iš visų. Visų Idėjų Idėja. Nejaugi mano senelis įpuolė į – dievažin – paistalionių pynes?

Tačiau tai ne idėja. Tai gyvas žmogus. Jo paties tikroji duktė.

Ir tai visai ne platoniška.

Keistas dalykas, vaikai, bet kuo ilgiau karas vystosi (jeigu karai apskritai vystosi), kuo labiau jis praranda pasakos, patriotinio susitelkimo skonį, įspūdį, kad „iki Kalėdų bus baigta“, ir tampa kažkokiu pasibaisėtinu, nenusakomu, nė kiek nepanašiu į pasaką dalyku,

tuo labiau gražėja jo duktė. Ir tuo labiau nusivylęs (žmonija) bei pakerėtas (savo dukters) darosi Ernestas. Ir galop – kai Džordžas ir Henris Krikai įsitraukia į istorinės pažangos žygį ir atsiduria mulvinoje beprotybėje – Ernestas Atkinsonas stačia galva metasi atgal, vidun, į rojaus prieglobstį ir įtiki, kad tik iš šios gražuolės ateis Pasaulio Gelbėtojas.

Sakoma, kad, 1915-aisiais nuo pasaulio užsidariusio Ernesto Atkinsono, jo ankstesnis noras priversti tautiečius žvelgti į ateitį virto mizantropija (nors kokia čia mizantropija – sušelpti ligoninę?). Siaubinga tiesa apie karą, 1917-aisiais jau pasiekdavusi namus (kartu su Džordžo Kriko asmeniniais daiktais ir jo dalinio vado laišku), nedavė jam pagrindo būti patenkintam savimi ar triumfuoti prieš buvusius savo niekintojus – ji tik sustiprino jo pasibjaurėjimą žmonija. Kalbų sklido įvairiausių: kad jis visas likusias to baisingo „Karūnavimo" alaus atsargas sunaikinęs su visais sudedamųjų dalių aprašymais; kad tapęs blaivininku; kad butelius laikąs slaptavietėje, bet niekada negeriąs; kad tikrai geriąs ir, negana to, toje asmeninėje bandomojoje darykloje, įrengtoje Keslinge, toliau gaminąs tą alų grynai naminiam vartojimui, ir tas nuolatinis plempimas – ar tai malšindamas juodų pranašysčių akstiną, ar tai kurstydamas – neabejotinai pažadinęs gana keistus impulsus ir aiškiai išvaręs jį iš proto.

1918 metų lapkritį, – kai Keslingo pilaitė buvo ruošiama pasitikti pirmąją ligonių partiją, o Helena su tėvu, visai kaip vyras su žmona, kraustėsi į sarginę, – Gildsio ir Limo kaimų gyventojai būtų galėję Ernestui Atkinsonui atleisti. Nes juk aišku, kad ligoninės steigimas neatrodo kaip bepročio – arba degenerato – darbas. Ir galbūt visi tie gandai...

Bet Gildsio ir Limo pakrančių gyventojai (ir ne tik jie – žmonės

visur) kai ko norėjo labiau negu atleisti – norėjo užmiršti. Užmiršti tas baisybes, kurias žmogaus prigimtis gali sukelti per ketverius metus. Tačiau karo invalidų prieglauda (nors ir užsislėpusi tankiame miške) yra gana didelis priminimas (ar tik tai nebus Ernesto Atkinsono kerštо gestas?). Tad, norint išvengti priminimo, išvengti kaltės jausmo, o kartu ir neleisti tam žmogui išsukti uodegos, paprasčiausia buvo sakyti: na, gerai, sušelpė jis karo ligoninę, ir labai gerą, bet jūs tik pažiūrėkit, kas dedasi toje sarginėje, užmeskit akį ir tada kalbėkit. Taip, mes gi visi žinom, kad asmeninę nedorybę geriausia slėpti po viešos labdaros skraiste. Ir prašau mums nepasakoti apie ligoninę, įkurtą pridengiant gėdingus dalykus, ačiū, nereikia...

(Ir, žinoma, vaikai, istorija patvirtina, kad tai ne pirmas kartas, kai Atkinsonai, dėl visai arba ne visai pateisinamų priežasčių, įkūrė prieglaudą...)

Štai taip gerieji žmonės, įtvirtinę savo požiūrį ir pasitenkinę dviem aspektais, trynė rankas ir toliau tęsė sveiką bei naudingą veiklą, pavyzdžiui, tobulino žemės sausinimą. Vietinės sistemos buvo baisiai apleistos – ne tik dėl karo metų nepriteklių, bet ir dėl nenuneigiamo Ernesto Atkinsono (vėl jį tenka minėti) aplaidumo, mat, nors ir nebetekęs alaus daryklos, pardavęs vandens transporto bendrovę ir nustojęs domėtis žemės ūkiu, jis vis dar išlaikė formaliai įtakingą poziciją Limo melioracijos ir laivybos valdyboje.

Ir žmonės iš tikrųjų labai greitai užmiršo. Užmiršo Ernestą ir Heleną. Užmiršo Atkinsonus, kurie šimtą ar daugiau metų valdė jų likimus. Užmiršo „Karūnavimo" alų (kaip lengva užmiršti nemalonius dalykus). Užmiršo tą senąjį pasaulį – alaus daryklas, salyklo baržas, miesto pokylius, – kiek daug dalykų nunešė užmarštin tie ketveri tamsūs metai, ir kaip greitai. Paskui jie užmiršo ir

karą, nes tai buvo svarbiausias jų užmaršties tikslas ir pats nemaloniausias dalykas.

Bet Ernestas ir Helena užmiršti negalėjo – juk čia pat, už galinės tvoros, ta kontūzytųjų prieglauda. Ir prieglaudos gyventojai, žinoma, negalėjo užmiršti – juk todėl jie ten ir atsidūrė. Po penkerių, po dešimties metų – praėjus dešimčiai metų po to, kai baigėsi karas, turėjęs užbaigti visus karus, visiems kalbant, kad kas buvo, tas pražuvo, – kai kurie vis dar ten. Ir netgi praėjus dvidešimt penkeriems metams, kai Henris Krikas pamaldžiai įsijungia vakaro žinias ir naktį dangus gaudžia nuo bombonešių, o jaunasis Tomas Krikas uoliai domisi vienu buteliu, ten dar tebėra saujelė senbuvių – bet kas gi juos prisimena? – vis dar išgyvenančių senojo karo spazmus, vis dar besistengiančių užmiršti...

Bet neužbėkime į priekį. Kad ir kaip būtų, po Didžiojo karo Keslinge yra nemažai žmonių, negalinčių užmiršti, koks beprotiškas yra pasaulis.

Henris Krikas užmiršta. Jis sako: aš nieko neprisimenu. Bet tai tik proto gudrybė. Tarsi jis sakytų: aš nenoriu prisiminti ir nenoriu apie tai kalbėti. Bet visai normalu, kad Henris Krikas nori užmiršti, ir visai geras ženklas, kad jis manosi užmiršęs, nes juk šitaip mes ir įveikiame negerumą – užmiršdami. Taigi, 1921 metų biržėlį (procesas buvo netrumpas), kai Henris Krikas visai ramiu, valdomu balsu ima sakyti: „Aš nieko neprisimenu“, Londono ir kitų vietų gydytojai, apie trejus metus nelabai žinoję, ką daryti su Henriu Kriku, nusprendžia, kad jau metas jį išleisti namo. Taip, jis neblogai atsigavo, ir kad jau atsikratė visų tų baisių prisiminimų, tegul dabar prisimena tai, kas malonu. Tad nuveža jį atgal į Hokvelį. Štai ta sena gyvenvietė, prisimeni? Štai upė, tiltas, geležinkelio stotis. O štai senieji namučiai ir mama su tėte – truputį paseno,

bet juk atsimeni juos? (O kur brolis Džordžas?) Taip, mums atrodo, kad tu jausiesi gerai. Kelionė buvo ilga, bet galų gale tu vėl ten, iš kur išvykai.

Tačiau čia jie ir suklydo. Nes tereikia nedaug – keleto savarankiškų pasivaikščiojimų palei upę ir po laukus, keleto savaičių, per kurias rudens lietus užlieja griovius ir žemė tampa klampi, – ir Henris Krikas vėl šaukte šaukiasi gydymo. Nes šis plokščias, nuogas, nublukęs Fenlandas, tinkamas tapti tobula užmaršties buveine, puikiausia vieta išmokti pamiršti, mūsų šlubam veteranui padaro priešingą poveikį. Ko gero, čia ir esmė: jam norėtųsi pamiršti užmaršti, ir jis negali ištrūkti iš to svaiginamos tuštumos pojūčio. Jam būtų geriau nejausti to Nieko.

Vieną spalio popietę Henris Krikas pareina namo po ilgo pasivaikščiojimo ir visas trūkčioja, dreba, kreta, tirta, negalėdamas nė dviejų rišlių žodžių sudėti. Išgrūda jį į tą įstaigą Keslinge, kur, atrodo, jam teks ilgokai pasibūti. Ponui Edvardui Krikui ir jo žmonai to jau per daug. Vienas po kito – kaip kokie du apduję pasmerkti anglų kareivėliai, aklai puolantys į tą patį kulkosvaidžio kėglių taką, – jiedu suvirsta į kapą. Vargšui Henriui blogiau ir būti negalėtų. Jis tikrai ten pat, iš kur išvyko – senų sename mauryne. Tačiau kartu ir Keslingo pilaitėje, o ten... Bet mes žinome, kas jam ten nutiko...

1919 metų vasarį, prieš pat savo dvidešimt trečiąjį gimtadienį, Helena Atkinson tampa slauge praktikante (viena iš keturiolikos Keslingo pilaitėje). Ar tai jos pasirinkimas, ar tėvo noras? O gal nepalenkiamos logikos padarinys? Juk tai jo ligoninė, o jinai – jo duktė. Kiekvieną dieną, o kartais ir naktį, pasišviesdama žibintuvėliu, ji išeina iš sarginės (kuri jau nebėra tikra sarginė, nes ligoninė turi atskirą įėjimą nuo Keslingo–Aptono kelio) ir, kitaip negu

kitos slaugės, kurios arba gyvena ligoninėje, arba dviračiais atvažiuoja iš netolimų nuomojamų būstų, senuoju Atkinsonų keliuku nupėdina į savo triūso vietą. (Štai to Henris Krikas nepermanys – kai jam vėl ims suktis permanymo sraigteliai: kodėl ji visada ateina ir išeina *tuo* keliu.) Slaugės koptūru ir slaugės apsiaustu ji atsisveikina su savo vienišu tėvu (keturiasdešimt ketverių metų vyriškiu, nors pagal išvaizdą pridurtum dar bent dešimt) ir išnyksta tarp medžių eilių.

O Ernestas Atkinsonas ją išlydi patenkintas. Nes Ernestas Atkinsonas (nors jo protas gal kiek ir pasimaišęs), kitaip nei vienas jo protėvis, nėra apimtas pavyduliavimo ir savininkiškos aistros. Netgi visai priešingai. Jis vaizduojasi, kaip jo duktė, kaip kokia dama su žibintu*, vaikšto ligoninėje tarp tų sugniuždytų žmogystų. Vaizduojasi, kaip ji stebuklingai išgydo – ne profesionaliais gebėjimais, o tiesiog savo grožio magija. Regi, kaip pro ligoninės vartus išeina išganyta žmonių giminė.

Štai kaip Ernestas tai mato. Netikite? Taip parašyta tame dienoraštyje.

Ak, taip, nuopelną, jeigu norite, priskirkite geresniems gydymo būdams, gydytojų išmanymui ar tiesiog laiko tėkmei, bet Henris Krikas jums pasakys, kad viską padarė tas angelas slaugės uniforma, toji deivė balta prijuoste. Ji ir tiktai ji.

Henris Krikas pažino meilę. Visą tą 1922 metų pavasarį (jau 1922-ieji – ar gali būti? Ne 1917-ieji?) jis tikrai gyvena rojuje. Ir tai ne sapnas. Nes ji taip pat jį myli. Ji taip sako. Ir toji meilė nėra koks paviršutiniškas prasimanytas jausmas. Krikui gyjant ji tampa ryškesnė, aistringesnė. Kadangi į jo gyvenimo laiką – o ir į psichinę

* *Lady of the Lamp* – taip buvo vadinama Florence Nightingale – legendinė XIX a. Britanijos kariuomenės slaugė ir sužeistųjų priežiūros modernizuotoja.

sveikatą – įsibrovę plačiojo pasaulio reikalai pražudė nemažai romantiškų jaunystės metų, Henris Krikas menkai teišmano apie meilę (nors ir nemažai apie...) ir yra nepatyręs įsimylėjėlis. Bet Helena Atkinson jį pamoko. Ji gera mokytoja (o kurgi ji sėmėsi žinių?). Ir išgydo jį.

Tai ar Helena Atkinson irgi tiki stebuklais? Ne, bet ji tiki pasakojimais. Tiki, kad jie padeda ištverti tai, ko negalima atsikratyti, padeda rasti prasmę beprotybėje. Po auklės esybe slypi motina, ir per trejus metus Keslingo neurastenikų prieglaudoje į tuos bėdinus pamišusius globotinius Helena ėmė žiūrėti kaip į vaikus. Kaip ir išsigandę vaikai, jie labiausiai nori, kad jiems būtų kas nors pasakojama. Ir iš šio atradimo ji išrutulioja priesaką: ne, neužmiršk it. Neištrinkit. Ištrinti neįmanoma. Bet paverskite tai pasakojimu. Tiesiog pasakojimu. Taip, viskas beprotiška. Kas yra tikra? Viskas – pasakojimas. Tiktai pasakojimas...

Taigi, Henris Krikas, mokydamasis apie meilę, kartu išmoksta pasakoti istorijas apie tą Flandriją; vėliau, prie šliuzo, prie židinio ir naktimis nuleidžiant bei pakeliant ungurių bučius, jis jas pasakos labiau pagražintas, subtilesnes, po jų rasis kitų istorijų, kol galiausiai skausmo, išskyrus paskirus kelio dieglius, beveik nebeliks. (Tačiau kiti skausmai...) Jis atgauna tą senąjį Krikų giminės gebėjimą, kurio viešėjimas apkasuose vos nepribaigė galutinai. Jis netgi sutaupo ateičiai, nors gal pats nežinodamas, istoriją apie šį nepaprastą nuotykį, kurį jis dabar išgyvena, šią pažintį su slauge (nes kaipgi kitaip paaiškinsi stebuklą – tiktai sakydamas: atsitiko va šitaip). Tačiau tai jis padarys, papasakos šią istoriją, tik daug daug vėliau, kai jau vaduosis mirtimi ir jį slaugys kita moteris...

Ši keistai deranti porelė ne tik tampa meilužiais, bet ir pasakoja vienas kitam istorijas.

Ir kokią gi istoriją Henris išgirsta iš Helenos Atkinson lūpų?

Gyveno kartą tėvas, ir įsimylėjo jis savo dukterį (ne, reikia aiškiai pabrėžti – kalbame ne apie paprastą tėvišką meilę). Ir tas tėvas – jau prieš daugelį metų netekęs žmonos – su dukterimi vieni du gyveno buvusioje sarginėje ligoninės teritorijos pakraštyje. Apsupta aukštų medžių, vieniša, ši sarginė buvo lyg pasakų namelis – trobelė iš pyragaičio, medkirčio pirkelė; bet iš tikrųjų tėvas anksčiau buvo turtingas ir įtakingas žmogus – be kita ko, jis turėjo alaus daryklą, – tik kažkaip jam užėjo blogi laikai, o anksčiau jis gyveno didingame rūme, kuriame dabar ligoninė. Toli toli, už jūrų marių nugriaudėjo didelis karas, ir toji ligoninė buvo pilna kareivių – kai kurie varginami kūno žaizdų, bet visi pažeisto proto. Tai tikra tiesa, nors karas jau baigėsi prieš trejus metus.

Prieš jam prasidedant tėvas pasisakė prieš karą, kurį visi matė ateinant kaip didelį nuotykį. Jis žmonėms sakė, kad užeisiantis karas bus siaubingas, katastrofiškas dalykas. Bet žmonės iš tėvo šaipėsi ir tyčiojosi. Negana to, vieną naktį sudegė jo alaus darykla. Tad jis, nelyginant tremtinys, su dukterimi apsigyveno dideliame užmiesčio name, kuris vieną dieną pavirs ligonine.

Paskui prasidėjo karas ir buvo kaip tik toks, kokį pranašavo tėvas, ir jam gėlė širdį, o paguosti galėjo tik duktė. Tame gūdžiame name, kur sunkiai slenkant laikui jiedu kartais pasakodavo vienas kitam istorijas ir vis dar pasikrapštydavo daryti alaus, jis dukteriai sakydavo, kad pasaulis miršta – toks pat nebebus. Iš jo išsunkiama visa jaunystė ir žydėjimas. Bet ir jau kalbėdamas tokius dalykus jis negalėjo paneigti (pats būdamas nei jaunas, nei senas, bet sparčiai senstantis), kad jo duktė žydi tiesiog akyse. Ir jau kalbėdamas tuos dalykus, jis tikriausiai buvo įsimylėjęs dukterį. O duktė tai, matyt, žinojo. Nes vieną vakarą jiedu liovėsi pasakoti ir puolė vienas kitam į glėbį – taip, kaip tėvui ir dukteriai nederėtų.

Na, o meilė, visada randanti kelią, reiškiasi tarpsniais. Ji prasi-

deda nuo susižavėjimo. Paskui susižavėjimas virsta geismu, geismas – apsiglėbimu, o apsiglėbimas – sąjunga. Ir visus šiuos tarpsnius tėvui su dukterim įmanoma, nors ir nenatūralu, išgyventi drauge. Visus šiuos tarpsnius duktė priėmė, nes tikrai žavėjosi savo vargšu tėvu ir užjautė jį sielvartaujantį, o kadangi nuo pat vaikystės buvo artima ir vienintelė jo draugė, iš kurgi galėjo žinoti, kas natūralu, o kas ne? Bet dėl to kito tarpsnio, ateinančio po sąjungos, dėl meilės vaisių brandinimo (o juk toks buvo tėvo noras – jam reikėjo vaiko, labai ypatingo vaiko) – jinai drebėdama spyriojosi.

Tad, siekdama sukliudyti tėvo planams, ji įteigė jam mintį šį užmiesčio namą – kuris juk jiedviem vis tiek smarkiai per didelis – paversti karo invalidų ligonine. Argi tai ne geresnis sumanymas? Gelbėti tuos bėdinus, apgailėtinus ligonius, kurie visi tarytum taps jųdviejų globotiniais, vaikais. Jiedu galėtų persikelti kur nors netoli, gal į sarginę (ne, ne, ji jo nė už ką nepaliksianti). O ji pati tapsianti slauge.

Tačiau toji ligoninė, į kurią tėvas, įsivaizduodamas didžius dalykus (net stebuklus), iš tiesų liejo savo atsigavusią energiją, jiems, deja, priminė, kad blogis yra atsparus, kad kas buvo, nepražuvo. Mat nors didysis karas buvo pasibaigęs, vis dar atvykdavo palaužtos dvasios kareivių, ir jie pasilikdavo. Jiems gyvenimas sustojo, nors tenka gyventi toliau. Ši beviltiškumo prieglauda tik sustiprino tėvo širdgėlą. Ir dabar vaiko jis norėjo labiau negu kada nors anksčiau. Ir ne tik šiaip vaiko. Nes apie šį vaiką ėmė kalbėti kaip apie Pasaulio Gelbėtoją. Mat turbūt, kaip ir tų vargšų kareivėlių, jo protas buvo pažeistas.

Duktė bandė tėvą perkalbėti. Kaipgi jiedu tą vaiką augintų – jis tėvas, o jinai – jo duktė?

Nes kasdien dirbdama ligoninėje apie beprotybę ji įprato kalbėti logiškai, tarsi tai būtų normalus dalykas. Pro medžius pirmyn ir

atgal vaikščiodama tarp sarginės ir ligoninės, ji klausdavo savęs, kur daugiau beprotybės? Kas labiau išprotėjęs – ar sukvailėję kareiviai, ar tas vyras trobelėje? O kartais, šitaip traukdama į vieną ar kitą pusę, ji sustodavo, – nukrisdavo gilė, kaldavo genys, bukmedžiuose suošdavo vėjelis, ir tardavo sau: tai vieninteliai dvasinės sveikatos tarpsniai mano gyvenime, jeigu tai ir yra dvasinė sveikata. Ir galvodavo: tiesa ta, kad aš esu spąstuose. Mano gyvenimas taip pat sustojo. Nes kai tėvas myli dukterį, o duktė – tėvą, tai tartum mazgu surišama į ateitį nutiesta gija, tartum upė pasišauna tekėti atgal.

Tokiomis valandėlėmis jos skruostais risdavosi ašaros. Nes kad ir kokie tai spąstai, ji mylėjo savo tėvą – ir taip, kaip dukteriai dera, ir kaip nedera – ir nenorėjo jo nuskriausti. Ir nors ji vaiko nenorėjo – o vis dėlto norėjo. Norėjo ateities. Ir buvo įpratusi slaugyti vyrus, tarsi vėl tapusius bejėgiais kūdikias. O po kiekvienos slaugės esybe slypi motina.

Tad ji užsibūdavo ten tarp medžių tarsi sielvartaujanti mergelė miške.

Bet meilė visada suranda kelią. Nes neilgai trukus į ligoninę atkako sužeistas kareivis, vardu Henris. Jam gyvenimas taip pat buvo sustojęs, bet laukė progos vėl prasidėti. Nes neilgai trukus jis atsigavo, o atsigavęs – nors Henris būtų pasakęs, kad šiedu dalykai buvo vienas ir tas pats, – jis įsimylėjo slaugę, kuri mylėjo savo tėvą. O jam įsimylėjus, įsimylėjo ir jinai. Ir ši antroji meilė atrišo pirmosios mazgą.

Mat vieną vakarą duktė tėvui tarė:

– Aš sutinku. Pagimdysiu tavo vaiką, jeigu tu suteiksi man laisvę.

– Laisvę? – paklausė tėvas.

Duktė pažvelgė į tėvą.

– Aš myliu kitą vyrą.

Tėvo veidas apsiniaukė, bet jis išklausė dukters.

– Pagimdysiu tavo vaiką, jeigu prieš tai leisi man ištekėti už to vyro ir gyventi su juo, tada atrodys, kad tas gimęs vaikas yra jo, ir mudu su juo jį auginsim kaip tikrą savo santuokos vaiką.

Tėvas ilgai įdėmiai žvelgė į dukterį.

– Ar jis geras žmogus?

– Taip, jis vienas iš tų ligonių. Sunkiai sirgo, bet dabar beveik sveikas.

Liūdnose tėvo akyse įsižiebė švieselė.

– *Tu* jį išgydei?

Duktė nieko nepasakė.

– Bet jis tave myli?

– Taip.

– O tu jam kada nors pasakysi – tam vyrui, – kieno tas vaikas iš tikrųjų?

– Tai nuspręsiu aš pati.

Švieselė tėvo akyse sumirgėjo, bet neužgeso.

– Ir tu rūpinsiesi juo – na, mano sūnum?

– Jeigu bus sūnus.

– Ir jis bus pasaulio gelbėtojas?

– Jis bus pasaulio gelbėtojas.

Šitaip duktė su tėvu ir sutarė. Gal jau tą pačią naktį jie ėmėsi pradėti vaiką. Bet iš tikrųjų duktė vylėsi (nors jai buvo skaudu apgaudinėti tėvą), kad pirmiau pastos nuo Henrio, o tėvas vaiką palaikys savu. O jeigu tai nepavyks ir vaikas bus jos tėvo, ji to niekada nepasakys Henriui, turbūt ir neprireiks sakyti. Trečios galimybės – kad pati nežinos, kieno tai vaikas, – ji beveik nė nesvarstė, pasitikėdama savo, kaip motinos, instinktu.

Taigi, duktė tuo pat metu uoliai stengėsi pastoti nuo dviejų vyrų, kuriuos abu mylėjo. Nors kas bus vaiko tėvas, tikriausiai paaiš-

kės tik jam gimus. Visa tai vyko kuo geriausiai gyjant Henrio pažeistam protui. Ir štai vieną dieną, kai jau, regis, atėjo tam laikas – galbūt tame pačiame miške, kur ji sielvarto apimta verkdavo, – duktė pradėjo Henriui pasakoti vieną istoriją...

Bet Henris, išgirdęs šį pasakojimą (jis buvo kaip žmogus rojuje – patikėsiantis viskuo), jau buvo susižadėjęs su šia slauge ir jau žinojo tapsiąs tėvu...

Tačiau pasakojimas tęsiasi, o Henris Krikas yra jo dalis. Mat ne tik paskirta diena, kai jis susituoks su šia gražiąja slauge, kuri nuo tada nebebus slaugė – taps motina, bet ir per jos tėvo malonę suteiktas būstas bei būsimoji jo darbo vieta: Atkinsono šliuzas su šalia stovinčia troba, kurios dabartinis gyventojas, toks Džonas Bedkokas, netrukus išeis į pensiją.

Likusią vasaros dalį, kai Europa vis dar rikiuoja taikos sutartis, Rusijoje siautėja pilietinis karas, o trisdešimt devynerių metų Musolinis baudžiasi užgrobti valdžią Italijoje, Henris Krikas iš Džono Bedkoko mokosi, kaip prižiūrėti šliuzą ir reguliuoti uždorį; nors šiaip apdairus ir santūrus žmogus, mokytojas įsikraustančiai porai vis dėlto įteikia vestuvių dovaną ir priminimą apie pirmtaką – lydekos iškamšą stiklinėje dėžėje: toji buvo sužvejota tą pačią dieną, kai pasirašytos Paliaubos (todėl ir imtasi taksidermijos), ir svėrė 21 svarą 4 uncijas.

O baigiantis rugsėjui, kai Helenos nėštumas pilnėja dar nepastebimai, minifurgonu vežami įvairūs baldai, namų ūkio reikmenys, relikvijos ir kitokia manta – tiek iš buvusių Henrio Kriko bei jo velionių tėvų namų, tiek iš buvusios Keslingo pilaitės dvaro sarginės. Ir vienas iš tų daiktų – vieną rytą atskirai atvežtas taksi ant užpakalinės sėdynės su aiškiu nurodymu perduoti Henrio Kriko poniai – yra juoda medinė skrynia su žalvariniais aptai-

sais, patikimai užrakinta, su inicialais E. R. A. Ernestas žino, kas jos viduje. Ir Helena žino, kas viduje. Tačiau Henriui teks tik spėlioti.

Ir štai čia, šioje troboje prie šliuzo, vieną pilką kovo apyaušrį, akylai prižiūrint Adai Beri, Hokvelio ir Aptono pribuvėjai, gimė vaikas, kurį Ernestas Atkinsonas tikėjosi būsiant pasaulio gelbėtoją.

Ir paaiškėja, kad jis bulviagalvis.

Nors to, kad jis ne pasaulio gelbėtojas, o bulviagalvis, Ernestas Atkinsonas niekada nesužinos...

Tačiau grįžkim truputį atgal – ten, kur rojaus šviesa dar atrodo tikra. Henris Krikas, jaunavedys ir būsimasis tėvas, vieną ramų, temstantį bobų vasaros vakarą sėdi prie trobos – savo naujojo būsto – žvelgdamas į šliuzą ir upės bei jos kranto atkarpą, tai yra savo ypatingą valdą. Nušviestas nėščios gražuolės žmonos esybės, šis lygių horizontų kraštovaizdis neteko jam kažkada kelto šiurpios tuštumos įspūdžio ir dar nekėlė to nykumos jausmo, kuris persmelks vėlesniais laikotarpiais. Be to, įsisupęs į meilės tai gražuolei žmonai drobulę, jis kurčias pasaulio paskaloms. Nes žino, kas yra Ernestas Atkinsonas. Ir ar toks jau negirdėtas dalykas, kad vaikas, pradėtas be santuokos, gimsta santuokoje? Šiuo metu Henris Krikas sklidinas tiek laimės, kiek turbūt apskritai žmogus gali turėti, – laimės, išsiskleidusios negandų fone, it pleištas įspraustos tarp praeities ir ateities skausmų...

Ir staiga jis pamato – mirgančią blėstančioje šviesoje, vinguriuojančią palei upės pakraščius. Ji atplaukia pasroviui iš blandaus tolio, laikydamasi tolimojo kranto, artėja prie šliuzo. Ji raibuliuoja, tvaska, tai panyra į vandenį, tai išnyra, tai įsiterpia tarp meldų; ji sukasi, grąžosi, blyksi, žybsi ir spurda, blėsta ir vėl sužioruoja, šokčioja, plevena, blaškosi, šmaižo ir visą laiką tarytum sako: „Žvelk

į mane – ar visas tavo dėmesys skirtas man? Taip, matau, kad visas dėmesys man.“ Akimirką, regis, įgyja mirguliuojantį moters pavidalą. Paskui, priplaukusi uždorio barjerą, išnyksta.

Žaltvykslė.

Henris Krikas žiūri apstulbęs. Toks apstulbęs, kad užmiršta, jog liaudyje žaltvykslė laikoma blogu ženklu. Jis neabejoja savo akimis. Bet kad nesuabejotų savo atmintimi, šią viziją užrašo. Šliuzo prižiūrėtojo žurnalo gale, tarsi pridurdamas dar vieną punktą prie savo patirtų stebuklų sąrašo, išraito: „1922, rugsėjo 26 (vakaras). Mačiau žaltvykslę.“

Tą pačią dieną, 1922 metų rugsėjo 26-ąją, į šliuzo trobą buvo atgabenta juodoji skrynia su žalvariniais aptaisais bei auksuotais inicialais, ir Henris Krikas, palieptas žmonos (jis nieko neklausinėjo – laimingi žmonės neklausinėja), užvilko ją į palėpę.

O kiek anksčiau Ernestas Helenai tikriausiai paaiškino, kas yra skrynioje ir kam tai skirta. Tikriausiai paaiškino, nors, pasak jos pačios, leido dukteriai nuspręsti, ar atskleisti jo būsimajam sūnui (Helena, matyt, neįterpė žodžių „arba dukteriai“ ar net žodžio „anūkui“), kas yra tikrasis tėvas, o nuo žmogaus, juolab pasaulio gelbėtojo, tokius dalykus slėpti – nemenka apgavystė, ir jis norėjo sukurti galimybę, kad galiausiai tai išaiškėtų. Į savo seną skrynią – tą, kuri jaunystėje lydėdavo jį apsistojusį Londone, – jis įdėsiąs raštą, skirtą tam dar negimusiam vaikui, paaiškinantį, kaip jis atsirado. Kartu įdėsiąs ir savo daug metų rašytą dienoraštį, idant – jeigu pasaulio gelbėtojui tokie dalykai pasirodys verti dėmesio – tas vaikas galėtų geriau pažinti jį pradėjusį tėvą. Jis nusiųsiąs jai skrynią su raktu, ir jo aštuonioliktąjį gimtadienį jinai, jeigu norėsianti, tą raktą įduviejų sūnui įteiksianti.

Turbūt Helena būtų galėjusi tarti: „Bet tada tu dar būsi...“ – bet prikando liežuvį, suvokusi žvelgianti į ligotą žmogų. Turbūt ji

tada tarė: „Bet kam ta skrynia?“ – esą ji per didelė. Į tai Ernestas būtų galėjęs atsakyti, gal net ir mirktelėjęs: „Aštuonioliktąjį gimtadienį mūsų sūnus gaus ir butelių tuziną mūsų senojo alaus. Atsimeni, kaip mes darėm tą alų...“

Ir turbūt tada jis tarė jai sudie – ne kaip tėvas, o kaip meilužis. Nes argi jie dar galės kada susitikti čia, sarginėje, vieni du? O Helena grįždama į trobą prie šliuzo turbūt apsiverkė. Nes vaikas jos įsčiose – taip ji tada manė – buvo Henrio.

Rugsėjo dvidešimt penktosios vakare Ernestas parašė dokumentą menamam sūnui, juo išsiuntė tėvo meilę ir linkėjimus, tėvo išpažintį – tėvo atgailą – ir prisakė gelbėti pasaulį, nes jį verkiant būtina gelbėti. Galimas daiktas, tai rašydamas jis žinojo esąs pamišėlis, nes kiekviename pamišėlyje tūno sveiko proto žmogeliukas, bylojantis: „Tu pamišęs, pamišęs.“ Bet gal tai buvo nesvarbu, nes tada jis jau buvo įsitikinęs, kad šis pasaulis, kurį mes linkę vaizduotis sveiką ir realų, iš tiesų yra absurdiškas ir fantastinis.

Parašęs šį laišką savo sūnui gelbėtojui, sulankstė ir įkišo į voką, neužklijavo (kad Helena galėtų perskaityti) ir įdėjo į juodąją skrynią prie keturių mėlynų dienoraščio sąsiuvinių drobiniais viršeliais. Paskui nusileido į sarginės rūsį ir per kelis kartus atnešė dvylika butelių alaus, kuris 1911 metais, gamintas ir tiektas viešai vartoti, buvo žinomas kaip „Karūnavimo“ alus. Rūpestingai suvyniojęs į audeklą, jis juos irgi įdėjo į skrynią. Arba tai jau buvo parašyta, arba tik dabar prie to laiško pridūrė žodžius:

„P. S. Šie buteliai – ypatingiems atvejams.“

Tada ant voko užrašė: „Ponios Krik Pirmagimiui“, – laišką su sąsiuviniais taip pat apsupo audeklu, skrynią uždarė ir užrakino, o kitą rytą kartu su užklijuotu pakeliu, kuriame buvo raktas, išsiuntė ją į dukters namus.

Kiek butelių buvo sarginės rūsyje, nežinia. Tačiau turėjo būti daug daugiau negu dvylika. Nes mano senelis, išlydėjęs taksi su skrynia ant užpakalinės sėdynės, pajuto savyje didelę tuštumą ir ėmė pilti į ją alų. Į šią kiaurymę ėmė lieti niekada anksčiau neišmėgintą kiekį to nepaprasto, regėjimus sukeliančio gėrimo, kurį gerti derėtų tik tiems, kurie moka jį gerti, – kurį iš tiesų moka gerti tik Pasaulio Gelbėtojas.

Jis gėrė visą rytą: Atkinsono šliuze ponia Krik gauna skrynią ir – pakelyje kartu su raktu – paprastą raštelį: „Pavadink jį Ričardu."

Jis gėrė visą popietę: Atkinsono šliuze Henris Krikas, jausdamas dilgčiojimus kelyje, skrynią užneša į palėpę.

Jis gėrė su pertraukomis turbūt visą dieną. Bet paskui, jau vakare, palikęs išmėtytus tuščius alaus butelius, iš sarginės leidosi į Keslingo prieglaudą, ėjo tais pačiais ūksmingais takais, kuriais anksčiau dirbdama slauge kasdien traukdavo jo duktė. Gal jis pamanė, kad iš tikrųjų jo vieta ten, su vargšais kareivėliais, niekaip negalinčiais ištrūkti iš praeities gniaužtų, nepajėgiais įkopti į ateitį, – o jo dukters vieta šalia to, kuris išsilaisvino. Gal jis tarp nuprotėjusių kareivių ketino užimti Henrio Kriko vietą, gal todėl ir ginklą nešėsi.

Šiaip ar taip, prieglaudos jis nepriėjo. Nes tą patį rugsėjo vakarą, kai mano tėvas regėjo Limu atblyksinčią žaltvykslę, Ernestas Atkinsonas, kurio prosenelis iš Norfolko atnešė stebuklinguosius miežius, atsisėdo nugara į medį, įsikišo šratinio šautuvo vamzdį į burną ir paspaudė gaiduką.

■31

Mokytojo testamentas

Vaikai, ar jūs tikite švietimu? Ar tikite, kad pasaulis auga ir mokosi? Ar tikite visomis tomis kalbomis apie išmintingą senimą ir kvailą jaunimą? Tuo, kad vyresni geresni, kad reikia sekti lyderiu, kad iš patirties išmokstama?..

Vaikai, ar jūs tikite vaikais? Kad jie žengia iš šlovės debesų*, kad atsineša rojaus skryneles, kad jų krūtinėse spindi trokštamo ateities pasaulio atšvaitas?

Kas yra istorijos mokytojas? Jis yra tas, kuris moko klaidų. Kai kiti sako: štai kaip reikia daryti, – jis teigia: o štai kaip baigiasi blogai. Kai kiti jums aiškina: štai kelias, juo reikia eiti, – jis sako: o štai kaip būna lebedinama, susimaunama, prašaunama ir nusiritama... Gerai neišeina, klysti žmogiška (tai ko mums reikia – Dievo, kuris mus prižiūrėtų ir atleistų nuodėmes?). Jis pats savyje prieštaravimas (nes visi žino: iš istorijos pasimokai to, kad niekas...). Jis niekur nevedantis vadovas, klystkelių auklėtojas. Gal jis daro blogą įtaką. Gal jo apskritai čia nereikia...

Tamsa. Mokyklos žaidimų aikštelė. Tamsa klasėse, aktų salėje, mokslų korpuse, sporto salėje, bibliotekoje. Tik administracijos sparne dar dega vieniša šviesa.

Netvirta eisena mokytojas pėdina per žaidimų aikštelę. Mokytojas apgirtęs. Jis jau nieko nebemokys. Ne tokia jo būsena. Mokytojas buvo pas direktorių. Jis dvoklina vaikų žaidimų aikštele po blausiomis priemiesčio žvaigždėmis...

* *...trailing clouds of glory do we come...* – „...žengiame iš šlovės debesų, nuo Dievo, kurs yra mūsų namai“ – citata iš Williamo Wordswortho „Odės“.

Vaikai, keletas pastabėlių apie girtumą (reiškiamų esant girtam). Jis daugiausia paplitęs tarp suaugusiųjų. Jaunutėliai paprastai negeria. Jiems ir nereikia. Nes vaikams nėra poreikio vėl pasijusti vaikais... Kad pasaulis atrodytų kaip žaislas. Kad blogi dalykai atrodytų ne tokie blogi. Kad tikrovė nebūtų tikrų tikra... Sociologiniai ir ideologiniai aspektai. Būdas išsisukti nuo istorijos žygio (Žiū – mes dar galim pasilinksminti!). Eklektinio darbo tema (gal kada nors norėsite imtis?): prancūziško vyno ir šampano pramonė per Prancūzijos revoliuciją. Vartojimas aukštyn ar žemyn?

– Sere?

Tai Praisas. Blyškus, vaškinis, klausiantis jo veidas tamsoje išnyra lyg išvargęs mėnulis.

– Praisai, ką tu čia taip vėlai veiki?

– Susirinkime buvau, sere. Holokausto klubas – Antiarmagedono lyga. Dėl pavadinimo dar neapsisprendėm.

– Tas pats. O jums leido čia rengti tuos susirinkimus? Jeigu Luisas...

– Nieko baisaus. Mes patalpą užsiėmėm šachmatų klubui.

Jis jau žengia greta manęs.

– Jūs buvot pas jį, sere?

– Pas jį?

Praisas krypteli galva link to plevenančio šviesos kvadrato.

– Tu žinojai?

– Visi žinojo.

– Taip, buvau pas jį. Tiesą sakant, gėriau jo viskį.

– Tai jus išvaro?

– O kaip tu manai, Praisai?

– Mes galėtumėm surengti protestą, sere. Peticija keiptis į švietimo skyrių. Parašyt į tą sušiktą vietinį laikraštį...

– Man malonu. Bet...

(Bet iš kur staiga toks susirūpinimas? Toks solidarumas? Tas perdėtai pagarbus „sere“? Ir dar iš tavęs...)

– Aš tik noriu pasakyti, sere, kad mes visi... visa klasė... žodžiu, mums labai dėl visko gaila.

– Nieko, Praisai. Manęs neišmeta. Aš išeinu į pensiją.

– Ir. Ir tos... naujos jūsų pamokos. Kaip reikiant.

Istorijėlės, Praisai. Pasakėlės.

– Ir mums labai gaila... dėl ponios Krik.

– Irgi nieko. Bet ji išgirdo apie tave, įsivaizduoji? Tu toks mokinys, apie kurį mokytojas šnekasi su žmona.

– Kaip ji laikosi, sere?

Mokytojas neatsako.

Mes prieiname mokyklos vartus. Mokytojas stovi linguodamas.

– Klausyk, Praisai, ar tu turi eiti tiesiai namo? Namie rūpinsis, kur tu esi? Aš esu išgėręs tris puodukus viskio. Man atrodo, kad reikia dar. Einam išgert su manim.

– Gerai. (*Truputį nedrąsiai.*) Galim. O jis tikrai ten turi pasidėjęs alkoholio?

– Tai ne nusikaltimas. Jūsų direktoriui reikia apsaugos. Jis norėtų būti jūsų viešpats globėjas, bet jam pačiam... Aš čia per daug kalbu.

– Nieko... Į „Hercogo galvą“, sere? Jūs žinot, kad man nėra aštuoniolikos?

– Praisai, negi tu man imsi aiškinti, kad nė karto?..

„Hercogo galva“. Šutinanti šiluma šaltą vakarą. Šurmulyje girdisi, kaip gurguliuoja įsibrovėliai iš kosmoso ir žagsi lošimų automatai. Kampinis staliukas. Pusgirtis mokytojas ir moksleivis veidu lyg pomirtine kauke. Gėrimai: pirmajam didelė porcija viskio, ant-

rajam (galėjau nuspėti, kokį skonį demonstruos Praisas) lėtai gurkšnojama „Kruvinoji Merė“.

Naujos sukrečiančios žinios iš „Intrigų mokyklos“ Pietų Londone. Mokiniai skatinami po pamokų gerti.

– Tai ką jis jums sakė?

– Luisas? Ai, nieko įdomaus. Papasakok man apie tą... Holokausto klubą.

– Jeigu norit, – jis, regis, dvejoja: gal aš pamanysiu, kad tai vaikų žaidimai. – Čia tik tokia idėja. Čia ne protesto organizacija. Mes tikime... baimės galia.

– Baimės, Praisai?

Baimės?

– Ne kiekvienas vaikas šitoj mokykloj lengvai prisidės prie protestų. Bet jie gali išsigąsti. Mes norim sutelkti žmonių baimę. Pasakyti jiems, kad jos neslėptų. Atvirai ją išskleistų. Norim pasakyti: čia nieko blogo, parodykit savo baimę, pridėkit ją prie mūsų baimės.

– Bet kaip jūs?..

– Mes pamanėm, kad gal reiktų įsteigti žurnalą. Kad žmonės aprašytų savo baimę. Žinot, kaip jie įsivaizduoja pasaulio pabaigą. Paskutines minutes, paskutines mintis, paniką, kaip viskas bus tiems, kurie iš karto nežus...

Jis susijaudinęs. Gurkšteli „kraujo“.

– Žinot, kaip mums kilo šita mintis, sere?

– Ne.

– Ne? Tikrai ne? Per tą pamoką. Jūs prisimenat. Kai mes visi pasakojom savo sapnus.

– A, taip. (*Tad mano pamokos kai ko išmokė: kaip reikia bijoti.*) Per tą pamoką.

Jis žiūri į mane.

– Klausykit, aš atsiprašau, kad trukdžiau jūsų pamokoms. Atsiprašau, kad knisau ten jus.

Betgi tai ir yra švietimas, Praisai. (Ir nesidėk toks sarmatus. Kurgi tavo revoliucinė ugnis? O gal jau ji nebeliepsnoja, kai tironas nuverstas iš kito šono? Kai paaiškėja, kad jis apgailėtinas bėdžius.)

Švietimas yra ne tai, kad tuščios galvos laukia, kada bus pripildytos, ir ne tai, kad išsipūtę mokytojai leidžia šiltas dujas. Tai yra mokytojo ir mokinio priešprieša. Tai, kas nusišveičia tarp pirmojo atkaklumo ir antrojo atsparos. Tai ilgos ir sunkios grumtynės su gamtiniu pasipriešinimu (nes gamta niekada nenori mokytis...). Lėtas, nesibaigiantis procesas. Reikia turėti daug flegmos. Aš netikiu greitais rezultatais, burtų lazdelėmis ir stebuklais. Netgi netikiu, kaip norėtų Luisas, parengimu realiam pasauliui. Bet aš tikiu švietimu.

Atleistas mokytojas, kūdikio vagilės vyras, sako: „Aš tikiu švietimu...“

Ar žinai, kodėl aš tapau mokytoju, Praisai? Gerai – istorija buvo mano aistra. Mano įsiėdęs pomėgis. Bet ar tu žinai, kas mane paakino *mokyti*? Tai prasidėjo, kai aš 1946 metais buvau Vokietijoje. Visi tie griuvėsiai. Kalnai nuolaužų. Supranti, daug nereikėjo. Tik keleto su žeme sulygintų miestų. Jokių ypatingų pamokų. Jokių lankymųsi mirties stovyklose. Tarkime, kad aš atradau vieną dalyką: tai, ką mes vadiname civilizacija, ką tobuliname tris tūkstančius metų, – tad kai kada ji mums jau įgrįsta ir mes netgi traukiam ją per dantį, kaip vaikai mokykloje, nes kartais ji įgyja pasipūtusio mokytojo pavidalą, – yra vertybė. Išmonės darinys – viens du ir sugriovei, – bet vertybė.

Tai buvo prieš trisdešimt ketverius metus. Nežinau, ar dabar yra geriau, ar blogiau negu tada. Nežinau, ar tada buvo geriau, ar blogiau negu nuliniais metais. Vieni mitai skelbia pažangą, kiti – nuosmukį. O kai kas svajoja apie revoliuciją... Nežinau, ar trisdešimt dveji mano mokytojavimo metai ką nors pakeitė. Bet tikrai žinau, kad reikalai tada atrodė prasti, ir dabar taip atrodo. 1946-aisiais aš regėjau sugriautą pasaulį. (O mano būsimoji žmona, kiek žinau, irgi matė regėjimus – bet apie tai nekalbėsim.) Ir štai dabar tu, Praisai, 1980 metais, kaukoliniu veidu ir su savo Holokausto klubu, sakai, kad pasaulio dienos gal jau suskaičiuotos, – ir esi nedaug jaunesnis, negu aš buvau tada.

– Bet tau įdomu, ką man pasakė Luisas? Verčiau pakartosiu, ką aš jam pasakiau, – aš jo paklausiau: „Luisai, ar tu tiki vaikais?“

– Nesuprantu jūsų, sere. Norite dar išgerti?

– Ir Luisas nesuprato. Aš sakiau: „Mes juos mokom. Ar tu jais tiki? Viskuo tuo, kuo jie vadinami. Ateities perėmėjais, vilties įkūnytojais. O gal tu tiki, kad jie gana greitai supanašės su savo tėvais, darys tas pačias klaidas kaip tėvai, ir viskas kartosis iš naujo?“ O Luisas paklausė: „O kuo tu tiki?“ Ir aš atsakiau: „Aš tikiu antruoju variantu.“ Tada Luisas paklausė: „Ar taip tu sakai savo mokiniams?“ O aš jam: „Taip jiems sako istorija: ateis diena, kai jūs būsit tokie pat kaip jūsų tėvai. Bet jeigu panašėdami į tėvus jie stengėsi būti ne tokie kaip jie, jeigu jie pabandė (*supranti, Praisai, kodėl mokinys turi priešintis mokytojui, jaunimas turi įtariai žiūrėti į senimą*), jeigu jie pabandė ir šitaip sustabdė smukimą. Jeigu neleido pasauliui *pablogėti*?..“

– Ir tu žinai, ką Luisas atsakė?

– Ne.

– „Šitaip kalba pavargęs senas cinikas, kuris per ilgai dirba mokytoju.“

Ką gi, visa tai yra kova siekiant išsaugoti išmonės darinį. Kova dėl to, kad gyvenimas neatrodytų beprasmiškas. Grumtynės su baime. Tu išsigandęs, Praisai. Tam nereikia nė klubo steigti. Tau ant veido parašyta. O kaip tu manai, kas aš dabar toks? Kaip tu manai, kam aš taip viską trimituoju, kam visos tos istorijos, kurias pasakoju baigdamas mokytojo karjerą ir kurios – kaip tu sakai – nebuvo paniekintos. Tai padeda išguiti baimę. Man nesvarbu, kaip tu tai pavadinsi – aiškinimu, faktų vengimu, prasmių išgalvojimu, akiračio plėtimu, žvilgsniu iš tolesnės perspektyvos, slapstymusi nuo čia ir dabar, švietimu, istorija, pasakomis, – tai padeda atsikratyti baimės. Ir kaip tu manai, kodėl aš čia sėdžiu dabar su tavim ir noriu dar daugiau papasakoti? Tau dar nereikia namõ, ką, Praisai? Mamytė ir tėvelis neims nerimauti? Taip, išgersiu dar vieną. Taip, žinau, kad esu girtas. Noriu dar papasakoti. Noriu tau papasakoti...

Praisas atsistoja ir eina paimti dar. Barmenas, rinkdamas nuo stalų taures, jį sustabdo. Įtariai nužvelgia. Žiūri į mane.

– Jam yra aštuoniolika?

– Taip, – barmenas netikėdamas spokso. – Aš taigi žinau. Jis – mano sūnus.

...noriu tau papasakoti (net per lavonišką Praiso makiažą staiga persimuša raudonis), noriu tau papasakoti

■32

Apie gražuolę ir pabaisą

Ne pasaulio gelbėtojas. Bulviagalvis. Ne ateities viltis. Pusprotis bukomis, tuščiomis žuvies akimis...

Ir jo negalima išmokyti. Nemoka nei skaityti, nei rašyti. Kalba vograudamas it kūdikis, jeigu apskritai kalba. Niekada neklausinėja, nieko nenori sužinoti. Ką šiandien jam pasakei, rytoj užmirš. Keturiolikos metų tebesėdi Hokvelio kaimo mokyklos pradinėse klasėse: apatinė lūpa atvipusi, akys tuščiai spokso – kasdieninis pašaipų taikinys. „Dikai Krikai! – klykauja vaikai. – Dikai Krikai! Dikai Krikai!“ Kaip koks vaikiško eilėraštuko personažas. (Ar bent kiek galvojo tėvai duodami jam Ričardo vardą?)

Ponas Ronaldas Olsopas, mokyklos direktorius, atkaklus žmogus, galiausiai tėvui prisipažįsta: „Padariau viską, ką galėjau.“ Ir sprunka laiko išbandyta pralaimėjusio mokytojo gelbėjimosi valtimi: „Bet jis turi nagingas rankas... tokie tvirti pečiai... juk doras fizinis darbas gėdos nedaro...“

Ir keistas dalykas: tėvas atrodo patenkintas, jam kone palengvėja nuo šio apgailėtino nuosprendžio.

O dar keisčiau, kad kai jaunesnysis brolis Tomas, – kuris, priešingai, yra pirmūnas, gauna stipendiją mokytis Gildsio gimnazijoje, eis toli ir bus tėvo pasididžiavimas (bet ne motinos, nes motina mirusi), – bando padaryti tai, ko nesugebėjo Hokvelio kaimo mokykla; kai vieną vasaros dieną jis ima knygas, pieštuką ir popierių, – nes nenori, kad jam brolį atstotų mulkis, nes jam skauda galvą dėl to, kas broliui nė motais, dėl to, kad brolis be galvos, nes nori išvesti jį iš tamsos (žiūrėkit, vaikai, pirmieji pedagogo simptomai), – ir atsisėda su Diku prie pakrantės tako, tėvas bemat šią improvizuotą mokyklėlę išvaiko ir iš siaubo išplėstomis akimis,

springdamas nebūdingu įkarščiu savo antragimiui išpyškina: „Neugdyk jo! Nemokink jo skaitytė!“

Taip Dikas ir užauga ant Limo kranto – mikliarankis, plačiapetis, stipraus kūno, bet ne proto. Atėjus laikui pradeda dirbti Uzo žemsiurbe „Roza II“, o iš šio kasdieninio triūso susitaupęs pinigų štai nusiperka naudotą motociklą, „Velocette 350“ – būtum galėjęs sakyti, kad iš visų daiktų artimiausiai Dikas pažino ir labiausiai brangino kaip tik šį, kuris savo besmegeniu veiksmingumu ir mechanišku judėjimu buvo gerokai panašus į patį Diką.

Tačiau net bulviagalvis kartais turbūt nusistebi ir susimąsto. Net pusprotis kartais turbūt pasvarsto tuos didelius įkyrius klausimus: „Kas yra gyvybė? Iš ko ji padaryta? Iš kur ji atsirado ir kam ji skirta?“

Štai, pavyzdžiui, tas atvejis, kai jo motina nieko nepaaiškinusi dingo ir niekada nebesugrįžo. O juk visada ji būdavo. Paduodavo švarius drabužius ir kasdieninį maistą. Nors ir tokį bulviagalvį, ji apkamšydavo jį lovoje, prieš miegą pabučiuodavo ir itin dosniai – bent jau taip atrodė žiūrint smalsiomis ir pavydžiomis, taip, pavydžiomis, mažojo Tomuko akimis – reikšdavo ypatingą motinos meilę, o atsaką gaudavo, atvirkščiai, atitinkamai šykštų. Bet vieną dieną ji staiga atgulė į savo lovą ir netrukus po to jos niekur nebesimatė. Tai kur ji galėjo dingti?

(Bet nejaugi tu nežinai, Dikai? Nejaugi nematei? Ji toje medinėje skrynioje, kurią nuleido į įšalo sukaustytą žemę Hokvelio kapinaitėse. Mes visi stovėjome ratu, neprisimeni? Ten buvo ji. Ji po tuo žolės kauburėliu, kur tėvas padeda gėlių (ar nepastebėjai, kad tarp tų visų daržovių jis ėmė auginti gėles?); o kartais, jeigu jį paseksi, padėjęs gėles jis atsiklaupia, sukniumba galva į žemę ir graudžiai verkia. Ji po žeme, Dikai, ir ten pasiliks.)

Tačiau Dikas nė už ką nepatikės, kad ji pasitraukė ten, iš kur jos negalima susigrąžinti. Gal ji slepiasi kur nors kitur. Jeigu ją išnešė vienoje dėžėje, tai gal ji sugrįš kitoje? Gal ji susirangiusi toje senoje skrynioje palėpėje? Argi ji nedavė jam rakto – prieš pat išnykdama? O jeigu skrynioje jos nėra (nes juk nėra), tai gal ji tuose buteliuose – nes ten nieko daugiau ir nėra, tik senas audeklas ir kažkokie beprasmiški rašiniai. O gal tai, kas yra buteliuose, ją sugrąžins...

Tad vieną dieną, netrukus po to, kai motina staigiai ir nenumatytai pasitraukia, Dikas pasiima vieną butelį, nueina ten, kur Stoto pratakas susitinka su pietiniu Limo krantu, ir iškilmingai visą išgeria...

O kodėl prie Stoto pratako?

Todėl, kad kaip tik ten kiekvieną vakarą, prieš tai rytą įmerkęs, tėtė ištraukdavo pintinius ungurių bučius, kurie beveik visada išnirdavo pilni spurdančių, žvilgančių ungurių. Matyt, ta drumzlina pratako ir upės santaka būsianti kažkuo ypatinga – ir unguriams, ir tėtei. Nes tą pavasarį ir vasarą, motinai pasišalinus tėtė kaip tik čia ima vaikščioti saulei nusileidus, savo ungurių žvejojimo tvarką jis pakeičia naktiniu budėjimu, nušviestu mėnesienos arba nešiojamojo žibinto ir seikėjamu cigaretėmis. Mudu, jo sūnūs, einame su juo ir sužinome, kaip gaudomi unguriai. Ir kartais praleidžiame visą naktį, tėtei laužant galvą, kokių dar poringių mums papasakoti, kokių dar protingų patarlių ir posakių paporinti (nors Dikas niekada nesiklausydavo, tik stebeilydavo į tą vietą, kur panirę bučiai), nes jis nenori grįžti į tą tuščią trobą, į tą šaltą lovą, kur motinos nėra.

Taip pat ir Dikas, kai bus vyresnis ir važinės motociklu, čia atvažiuos kas antrą šiokiadienį grįždamas iš „Rozos II“, nes jam bus patikėta (sugrįžus prie dieninio spendimo) garbinga užduotis pačiam surinkti ungurių laimikį. Važiuodamas namo Hokvelio keliu

persimetęs per petį turės varvantį, knibždantį maišą. Taip, net ir Dikui kažkuo ypatingi tie magiški ungurių bučiai, kurie nuleidžiami tušti tuštutėliai, o iškeliami pilni slidaus kunkuliavimo. Gal upė pasakys, kur dingo motina ir kaip ji galėtų sugrįžti. Gal upė pasakys gyvybės paslaptį. Gal vieną dieną, išvilkus bučius...

Dikas pakelia butelį (liekną, tamsiai rudą, siauru kakleliu) prie lūpų ir geria. Iš kur aš žinau? Todėl, kad aš kitoje upės pusėje slepiuosi už kranto keteros. (Ir kaipgi tas mažasis broliukas pasidarė toks pradedantysis šnipelis, toks naujokas seklys?) Dikas visą butelį ištuština vienu užsivertimu. Bet nuo išgerto skysčio motina neima kilti – raitydamasi ir sukdamasi, gyva gyvutėlė – iš upės. Nors jo poveikis tikrai ypatingas...

Arba štai tas kitas atvejis – Hokvelio kanalo krante, kaip po tam tikrų povandeninio plaukimo žygių, po tam tikrų įspūdingų fiziologinių reakcijų Fredis Paras pagriebė ungurį (taip, tie slidūs padarai kažkokie įdomūs) ir... Ir Dikas žvelgė į Merę, o Merė žvelgė į Diką... Ar toji akimirka užmaršioje Diko sąmonės klampynėje nugrimzta be pėdsakų? Ne, ji išlieka, ji aidi. Nes ką gi Dikas ima daryti po tos atmintinos 1940 metų liepos dienos? Jis ima šlaistytis netoli Merės, nors ir per atsargų atstumą. Jis tyko Hokvelio gyvenvietėje netoli stoties, kai iš Gildsio 16.24 turi atvykti traukinys su būriu grįžtančių moksleivių, tarp jų ir ta, kurios drabužis rūdžių atspalvio, o ant kairės krūties – raudona šventoji širdis. Jis zulinasi keliu, kuriuo vaikšto tam tikras asmuo, tarp Hokvelio ir Polt Feno. O įsileistas į kitų Hokvelio vaikų būrelį (mat nuo tos dienos prie kanalo į Diką linkstama žiūrėti ne tiek su tolerantišku nuolaidumu, kiek su įtaria, atstumiančia pagarba), jis Merę, kai ji ten būna, vėl apdovanoja tais ilgais nejaukiais žvilgsniais.

Taigi, tuo ilgu laikotarpiu, kai neabejotinai sužydėjusi, bet dar nekalta Tomuko aistra Merei kapanojasi droviose ankstyvose traukinio vagono stadijose, ne kas kitas kaip jo brolis (čia tai tikrai yra ko pavydėti) irgi trokšta bei ilgisi. Tik tiek, kad Tomukas puikiai žino, kas jį varžo, nors tai jam nepadeda įgyti drąsos, o Diko vargai skendi neišbrendamoje neišmanymo tamsoje. Tas bėdžius nežino, nuo ko kenčia.

Bent jau taip teigiama. Mat tais pačiais itin jautriais brendimo mėnesiais aš nematau jokių įtariamos Diko negalios požymių. O, taip, pasitaiko, kad jis trainiojasi prie Hokvelio stoties, kai aš (ir Merė Metkalf) parvažiuoju iš mokyklos. Bet nieko čia labai ypatingo. Tik Merė man pasako apie graudžią Diko padėtį. Ir, aišku, pasako tik tada, kai mūsų santykiai pasiekia tokį lygį, kai kalbamasi taip atvirai, iš tikrųjų tik tada, kai jie pakyla į tą brandųjį vėjo malūno etapą. O tuo metu Dikas jau darbuojasi „Rozoje II" ir atrodo prilipęs prie savo motociklo. Tad metus ir daugiau arba Dikas geriau slapstėsi ir buvo apdairesnis, negu galėjai pamanyti, arba – bet argi aš apie tai galvoju, kai Merė renčia istoriją apie slaptąjį mano brolio gyvenimą? – gal tiesa yra ne ta, kurią dėsto Merė, o priešinga. Galbūt ne Dikas nemokšiškai, bet atkakliai vaikosi Merę, o pati Merė, būdama neprilygstamai gudresnė, norėtų artimiau susipažinti su Diku.

– Tu prisimeni – aišku, prisimeni – tą dieną, kai Fredis pačiupo tą ungurį ir...

(Didžiulei žydrai vasaros dangaus akiai žvelgiant į mūsų meilės lizdelį, saulei šviečiant ant vario spalvos garbanėlių...)

– Didelis buvo, ar ne? Ne, ne – ne ungurys, – su pašaipėle, bet ir smalsiai: – Tikriausiai dvigubai didesnis už...

(Vabzdžių dūzgesiui susiliejant su galvijų rupšnojimo garsais...)

– Koks jis kaip žmogus? Ne, tikrai. O tavo tėtė arba mama niekada?.. Bet jis toks keistas, ar ne? Tau niekada nebūna jo gaila?..

(Šlamant tuopoms...)

– Vargšas Dikas.

– Taip, vargšas Dikas.

Ir iš tikrųjų mane jaudina – kaip gali jaudinti tik jaunesnį sūnų, turintį vyresniojo pranašumą, įsimylėjėlį, pasitikintį (pasitikintį?) savo mylimąja – tas mano vienišo nenuovokaus brolio paveikslas. Kai jam neduota ne tik proto ir išsilavinimo, bet ir šios papildomos palaimos malūno prieglobstyje. Jis turi pažinti, turi išmokti. Jeigu ne tai, kaip dėstyti žodžius ant lapo ir paversti juos šneka, tai bent tą kitą, kitonišką stebuklą.

Ak ta meilė, jaunystės meilė. Ji niekaip negali išlikti paprasta ir nekalta. Jai taip knieti plėstis ir skleisti savo evangeliją. (O vėliau ji susitraukia ir vysta. Vėliau ji darosi atsargi ir gręžiasi į save, tarsi bijodama išnykti...) Bet jaunystės meilė, nauja meilė, pirmoji meilė... Kaip jai norisi viską apglėbti, kaip jai gaila visų, kuriems neduota šio paprasto vaisto...

Tai kaipgi aš, – mūsų buduare prie kanalo, kai tolybėse pasaulis rašė savo karo metraštį, kai Merė pasakojo man apie savo našlį tėvą ir Šv. Gunhildos mokyklos seseris (kaip sunku būti jaunute madona), o aš pasakojau Merei apie savo raišą ir taip pat našlį tėvą, – kaipgi aš būčiau galėjęs nenuspalvinti gailesčiu savo pasakojimo apie brolį? (Ak, kaip pavydas, paveiktas atgailos, virsta geraširdiškumu.) Ir kaipgi Merė būtų galėjusi neprisipažinti, kad dar net iki tos dienos prie kanalo – kad jau visai sąžiningai, kad jau visai atvirai – ėmusi... smalsauti? Ir, sudėję šį gailestį su šiuo smalsumu, kaipgi mes būtumėm galėję nesukurti plano?

– Taip, vargšas Dikas.

– Vargšas Dikas, jam lieka tik motociklas.

O jeigu prie gailesčio ir smalsumo dar pridėsite ir baimės kruopelę, – mat Merė taip pat prisipažino, su šiokiu tokiu džiugiu šiurpuliuku, kartu su smalsumu jautusi mažytį truputėlį... ir pridūrė (kurgi ne), kad Dikas nė musės nenuskriaustų, – tada turite ne tiktai planą, bet ir visą painią medžiagą, iš kurios randasi istorijos.

Tai štai istorija apie tai, kaip Merė, padedama ir kurstoma Tomo, ėmėsi Diko ugdymo, anksčiau taip šiurkščiai nutraukto. Tiksliau sakant, jo jausmų ugdymo, širdies reikalų lavinimo. Štai istorija apie tai, kaip Merė bandė išmokyti mano bebalsį laukinį brolelį.

Arba, kitaip žiūrint, kaip Merės smalsumas...

Arba, dar kitaip, kaip truputėlis mokytumo...

Tai Merės istorija. Dalimis pasakota man pirmadieniais ir ketvirtadieniais visą tą 1943-iųjų vasarą. Kai kada trečiadienio ir šeštadienio vakarais – o kartais ir sekmadieniais...

Tai Merės istorija, bet sudurstyta ir suformuota mano. Tai kaip aš galiu būti tikras, kas iš tikrųjų?..

Pasak liudijimo, kai Dikas, grįždamas iš darbo, kas antrą vakarą išsukdavo iš Gildsio–Hokvelio plento į keliuką, einantį šiaurėn palei Stoto prataką, tam, kad parvežtų namo maišą gyvų ungurių, tai yra tai, kas tais karo metais mums buvo ne tik pagrindinis maistas, bet ir slaptų pajamų šaltinis, – jis ne tiktai išvilkdavo bučius ir viską iš jų susipildavo. Jis sugaišdavo prie šio glitaus darbo. Tiesą sakant, darydavo pertrauką („Velocette" šalimais stovėdavo sargyboje) ir atsisėdęs spoksodavo į upę po kojomis – kitaip nepasakysi – susimąstęs, o gal ir nusiminęs. Tarsi vis dar galvodamas – nors dabar jos nėra jau šešerius metus – apie savo

išnykusią motiną arba, galimas dalykas, apie kitą ypatą, taip pat moteriškos giminės ir maginančią.

Pasak liudijimo? Taip, nes vieną vakarą gegužės pradžioje kai kas jį stebi. Ne, šį kartą ne jo broliukas. Ir ne jo prisikėlusi motinėlė. Tai Merė. Ir tai aš jai pašnibždėjau apie kito upės kranto ypatybę: tu matai, tavęs nemato. Tad ji stebi nepastebėta. Bet porytojaus vakarą ji vėl stebi, šį kartą nesislėpdama. Sėdi atviroje vietoje, ant matomo upės kranto šlaito (iškėlusi kelius, rankomis apglėbusi blauzdas, vienu skruostu prigludusi ant kelių), tačiau tokia susikaupusi ir sustingusi, kad Dikas, stropiai iš bučių į maišą pilantis ungurius, ne iš karto ją pamato.

O pamatęs (bent aš taip įsivaizduoju) sustingsta kaip įbestas – nustėręs, negalėdamas patikėti: taip reaguoja žmonės, kurių mintys staiga įsikūnija.

Merė iš už vandens šūkteli:

– Labas, Dikai.

Dikas nieko neatsako. Paskui, tarp jų praslinkus upės vandens tūriui, kurio niekas neapskaičiuos, taria:

– Labas.

– Daug turi?

– D-daug?

– Ungurių.

Sunkus atvejis. Nes Diko tarsi prašoma skaičiuoti. Net ir geriausiomis valandėlėmis tai nemažas išbandymas. Jis lengvai išbels iki dešimt, pasisekus išmikčios iki dvidešimt. Ir geriausiomis valandėlėmis ungurius, susipynusius maišo dugne, suskaičiuoti nelengva. O stebint tam žvilgsniui...

Tad jis linkteli. Atsako gudriai:

– Š-šiek tiek.

Merė nuo kelio kilsteli skruostą.

– Žinai, gal galėtum kokį perleisti... Mano tėtė labai mėgsta ungurius. Aš irgi. Žinok, mes kiekvieną penktadienį valgom žuvį. Gal galėtum porą perleisti? Užtektų vieno didelio. – Ji trina smakrą į kelius. – Ar neturi man gero ungurio?

Dabar jau Dikas supranta ar bent mano suprantąs – nes tas supratimas vis tiek glumina. Kitaip sakant, jis supranta ne tik paprastą prašymo esmę, bet ir didžiulį stulbinamą dalyką. Supranta, kad jis, Dikas, prašomas įteikti jai, Merei – taip, tai arba Merė, arba miražas – Dovaną. Tokio dalyko joks žmogus (neskaitant šeimos gimtadienių apeigų, kai Dikas – juk rankos nagingos – mamai atnešdavo tokių stebuklų kaip taupyklė, padaryta iš kakavos skardinės) iš jo nėra laukęs. Dovana. Dovana. Koks nors jo daiktas, kurį kitas žmogus vertins. Ir ši sąvoka tokia didinga, kad jis nė krust negali paversti jos tikrove.

Jis sėdi ant upės kranto, tarp kelių pasidėjęs trūkčiojantį maišą. Upė nemirksėdama teka pro šalį.

– Na, tiek to, – galiausiai taria Merė stodamasi ant kojų ir braukydama per karo meto užuolaidų medžiagos sijoną. – Gal kada kitą kartą. – O paskui, mesdama tą savo siaurą gudrų žvilgsnį, kurio nesusilpnina net keturiasdešimt pėdų upės pločio, priduria: – Aš galiu čia vėl ateiti, ką? Tu čia būsi – penktadienį, ar ne?

Ir taip į Diko pasaulėvoką įkrenta dar viena monumentali samprata. Mat išeina ne tik taip, kad toji būtybė kitame krante juo domisi ir stebi jo judėjimą (bet argi Dikas nestebėjo jos maršrutų?), čia iškyla dar vienas stulbinantis nebūtas dalykas – toks stulbinantis, kad norėdamas jį įvertinti Dikas tuo pat metu turi atrasti anksčiau savo neįsivaizduotą psichologinę sferą.

Čia panašu į tai, ką kiti žmonės vadina (nors Dikas to žodžio nėra girdėjęs) pasimatymu. Atsiskleidžia svaigi erdvė, jau pažįstama begalei pateptųjų (taip pat ir jaunajam Tomukui), – kurią

atverti gali paprastas slaptažodis, kokia nors nekalta, bet ypatingu atsikvėpimu ištarta frazė: „Gal susitikim...“, „Galim pasimatyti...“, „Aš čia būsiu, jeigu...“

Iš motociklo to nesulauksi.

– T-taip, – sako jis. – Č-čia.

Žybtelėjusi šypsena ji nueina, jam nebespėjus nieko daugiau pasakyti.

Ir kažkoks keistas jos pasitraukimas. Ji nueina, bet lyg ir nenueina. Kažkas lieka. Kažkoks jausmas. Gražus jausmas. Jis tvyro švelniame vakaro ore. Ir tvyro Dikui važiuojant namo Hokvelio keliu, ant pečių užsimetus maišą su unguriais, kuriems gražių jausmų nesišviečia. Tą vakarą jis tvyro ir troboje (aš pastebiu, bet Merei nesakau), kur Dikas, nirčiai plakant blakstienoms, knebinėja krapštinėja vakarienės ungurį, ir tėtei kyla klausimas:

– Kas yra, Dikai? Kas atsitiko – nesveikuoji?

Ir kada gi Dikas neturėjo apetito arba jautė ką nors ypatingo paprastą gegužės vakarą?

Dikas ir vėl (jau penktadienį) apsilanko prie ungurių bučių Stoto pratake. Ir vėl kitame krante pasirodo toji būtybė, it kokia pasikviesta dvasia. Ir vėl tarp jųdviejų nebyliai teka upė, primindama Hero ir Leandro nelemtį*. Būtybė tyru, virš vandens skriejančiu balsu vėl prašo padovanoti ungurį. Ir šį kartą ji kai ką atsinešusi. Kibirą. Melžtuvę (į kurią anksčiau, kol už tai, kad nusižemina iki tokio prasto darbo, jai per ranką priekaištingai nesušėrė Haroldas Metkalfas, Merė bandė švirkšti putojantį tėvo fryzų pieną).

Dabar ji aiškiai nusiteikusi dalykiškai. Nusiteikusi gauti tą dovaną. Nes turi, kame ją parsinešti namo...

* Hero ir Leandras – mitiniai graikų įsimylėjėliai, kuriuos pražūtingai atskyrė Helesponto sąsiauris.

– Va šitą, – sako Merė, – šitas geras. – Kai Dikas, kaip koks kuoktelėjęs žuvų pardavėjas, vieną po kito iškiloja visą maišo turinį.

– Tu no-nori?

– Taip, padovanok – jeigu galima. Padovanok.

Bet kaip perduoti ungurį per upę? Juk negali tikėtis, kad jis perplauks per upę ir prisistatys pats.

Dikas su dovana rankoje žiūri į Merę.

Bet Merė ir čia turi atsakymą. Ji apie tai pagalvojo. Padeda kibirą. Atsisėda, kaip įpratusi, užkeltais keliais.

– Tu moki plaukti. Aš mačiau, kaip tu plauki – anksčiau.

Ir – jeigu apskritai tai kada nors buvo visiškai paskendę Diko smegenų Letoje – dabar sugrįžta, smagiai šauna į paviršių it plūduras: tas prisiminimas, trikdantis ir gluminantis, bakštinantis ir kaitinantis tą gražųjį jausmą. Kitas ungurys – įsliuogęs intymiai glaudžiai...

Virš upės meišia bent šeši spiečiai gegužinių mašalų, Limo paviršiumi, siurbtelėdamos po vakarinį vandens gurkšnelį, vakaro saulei atstatydamos kerubiniškas krūtinėles, tuzinas kregždžių plazdinėja bent kai Merė ir Dikas sustingę, kaip įbesti, spokso vienas į kitą. Kai išrinktasis ungurys (ne toks jau didelis, bet ir ne mažylis) anaiptol nesustingęs muistosi ir tąsosi Diko gniaužtuose. Ir kai – tiesos dėlei pasakytina – Merė po savo sijonu taip pat truputėlį muistosi ir šiurpsta (atmintis jos labai gera). Mat nors iš jos dabartinio elgesio to nepasakytum, Merei unguriai nelabai patinka. Nepatinka nuo tada, kai...

Bet niekada nesakykim, kad mes negalim užsimanyti, netgi trokšti to, kas mus atstumia.

Galų gale Merė pajuda. Reikšdama nekantrumą ir nusivylimą pasuka galvą, tarsi jau tuoj nueisianti. Ir vos tik jai taip krustelėjus Dikas laisva ranka nusitraukia aulinius batus ir lyg torpeda šauna į

upę. Ne tik šauna, bet atrodo, kad jau tą pačią akimirką išneria kitoje pusėje, nesudrumstęs paviršiaus per vidurį, ir išsiropščia, žliaugdamas vandeniu, apėjęs maurais, kaip koks tvano laikų padaras, maža to, dešinėje rankoje sugniaužęs tebelaiko visai apstulbusį ungurį (įspūdingas gniaužtas – ne tik išlaiko ungurį, bet ir nepaleidžia vandenyje); tad Merė net pašoka, suklykia, žengteli atgal, paskui pirmyn, sukikena dėl to klyktelėjimo, juoku nuplauna kikenimą ir galop atgauna ankstesnę savitvardą.

Bet dabar Dikas turi savo dovaną įteikti, o Merė – ją priimti. Jis paima kibirą (taip, atspėja jo tikslą), prie vandens pakraščio pasemia iki pusės ir įmeta ungurį. Tada, blakstienoms plakant taip smarkiai, kad nuo plaukų varvantys lašai pavirsta purslais, paduoda kibirą Merei.

Merė paima, įsižiūri vidun.

Ir atsitinka keistas dalykas. Nes, nors ir kaip bodėdamasi unguriais, ir tikrai ne be priežasties, ji turi pripažinti, kad, sugrąžintas į savo gimtąją terpę, nebesirangantis ir nebesimuistantis, tik pasyviai susiraitęs kibiro dugne, gerokai priblokštas, ungurys atrodo visai nebjaurus. Jis glotnus, švelniaodis. Tos spingsinčios gintarinės akys – ką žinai – gal tai mažytės ungurio sieliūkštės langeliai. Alsuojančios žiaunelės, o už jų – trapūs dūzgiantys krūtinės pelekai, kiek primenantys dūzgiančias Diko blakstienas...

Merė pasilenkia virš kibiro. Dikas irgi pasilenkia, priartėja.

– Ačiū, – sako Merė. – Ačiū. Toks gražus.

Tarsi ketintų parsinešti namo ir laikydama stikliniame dubenyje šerti gardžiausiais kąsneliais.

– Gažus, – sako Dikas žiūrėdams į Merę. Tokio žodžio niekada nebuvo sakęs.

Ir šitaip Dikas pradėjo meilintis prie Hokvelio kanalo. Arba, jeigu norit, šitaip Merė pradėjo mokymo kursą...

(Nesismulkinsime, kaip tą patį vakarą Dikas norėjo kartu su Mere eiti iki pat Polt Feno fermos. Bet Merė tarė „Ne“: visas šlapias? Ir be aulinių batų? Bet pažadėjo susitikti su juo kitą dieną. Arba kaip atsisveikinus Dikui neliko nieko kita, kaip tik vėl plaukti per tą Fenlando Helespontą prie palikto ir – kas žino? – pavydo graužiamo motociklo; o kai parvažiavęs namo turėjo pasiaiškinti, kodėl visas permirkęs, pasakė nusukęs į griovį, kad išvengtų susidūrimo su krivuliuojančiu sunkvežimiu, – ši istorija būtų buvusi įtikinamesnė ir pademonstravusi netipišką gebėjimą gudrauti, jeigu ir ant motociklo būtų užtiškęs bent vienas kitas lašelis purvo. Arba kaip Merė atsisveikinusi su Diku su kibiru rankoje drožė atgal į Polt Feną, kol Dikas žiūrėjo, bet vos tik dingusi iš jo akiračio sustojo prie vieno iš Hokvelio kanalo pratakų ir į jį rūpestingai išpylė ungurį, o tas, be abejo, atsigavęs po išbandymo žmonių intrigų šviesoje, tęsė neaiškią, beveidę ungurišką egzistenciją...)

Bet ar gerai Dikas mokosi? Ar daro pažangą? Ar jis uolus ir gabus mokinys? Ir ar Merė gera mokytoja?

O kai trečiadienio ir šeštadienio vakarus taip kilniai ir taktiškai užleidžia Dikui ir laukia, kol rasis naujas, patobulėjęs brolis, kuo Tomukas užsiima šiuo atliekamu laiku? Atspėjote, vaikai. Jis mokosi. Tiesą sakant, šią besiskleidžiančią 1943-iųjų vasarą, kai karo svarstyklės pakrypsta kitaip (pergalė Afrikoje, vokiečių traukimasis rytuose), jis pirmą kartą skaito senuko Karlailio „Prancūzijos revoliuciją“.

Ar Dikas pasipasakoja šiam tarsi nieko nematančiam, į knygas įsikniaubusiam broliui apie šiuos šviečiamuosius jausmingus ryšius? Ar, mums pradedant laimėti karą, jis pateikia savo pranešimus? Ne. Bet kiekvieną trečiadienio ir šeštadienio vakarą, grįžęs

nuo žemsiurbės, jis imasi apeigos, anksčiau neįsivaizduojamos. Visas prausiasi. Mūsų senoje baltoje emaliuotoje vonelėje prie virtuvės viryklės savo kūną atakuoja muilinu vandeniu ir plaušine. Garų ir tišku-tašku kupinu pasiryžimu nuo savo asmens stengiasi nutrinti, tarsi kokią gėdingą dėmę, visas to įsiėdusio ir žeminančio dumblo dvoko žymes.

Matot, kas atsitinka, kai žaidžiama su ugdymu...

Bet bergždžiai. Nes trink netrynęs, gramdyk negramdęs, vis tiek lieka – kiti jį užuodžia – tas upės dugno kvapelis; ir nors po šio energingo prausimosi jis dabinasi švariais drabužiais, iš tikrųjų vėl apsisiaučia senuoju taršalu. Mat ponia Forbs, Hokvelio ūkvedė, už savaitinį atlygį priimanti Krikų skalbinius, nors muĩlina ir skalauja išsijuosusi, iš Diko drabužių to išdavikiško kvapo iki galo niekaip neišvaro.

Bet štai šitaip, kaip jam pačiam regis, išsišveitęs ir išsigryninęs, susišukavęs, susiglostęs, netgi plaukus pasitepęs briliantinu, paskubom susikimšęs vakarienę, kiekvieną trečiadienio ir šeštadienio vakarą Dikas išvažiuoja. Tėtė stebi. Tuos ženklus jis supranta – netgi yra šiek tiek patenkintas (vadinasi, jis normalus, bent jau šita prasme...). Tačiau tėtė nežino – na ir gerai, – kam Dikas dukart per savaitę taip meilinasi. Jis nežino ir priežasties, kodėl jo jaunesnysis sūnus, Dikui grįžus iš darbo, niekada nesimato su Mere Metkalf, – o tai dėl to, kad Diko ugdymas...

Taigi ar jis mokosi? Nes jeigu mokosi, ar neturėtų šis pamokų kursas baigtis kokiais nors rezultatais? Kiek jis dar truks? Iki kokio pažangos ir įgudimo lygio bus pakeltas? O gal tai nėra vien paprastas mokytojo ir mokinio santykis, gal Merė irgi pasišovusi išmokti vieną kitą dalyką. (Ak, štai kaip kilnumas vėl virsta pavyduliavimu...)

O jeigu jis mokosi, jeigu tobulėja, tai iš kur tos neramios ir

suglumusios minos? Nes tęsiantis mokymui jos ima rodytis Diko tuščiame neimliame veide, kuris anksčiau tokių dalykų lyg ir nereikšdavo. Menkučiai šešėliai, smulkios raukšlelės. Prašalietis gal ir nepastebėtų. Tačiau brolis pastebi. Ir kas gi pasakys, kokią vidinę sumaištį gali liudyti tokių žmonių kaip Dikas mažiausi paviršiaus krustelėjimai? Gal jis ima nutuokti, kaip sunku mokytis? Gal jis ko nors nesupranta? Gal ima nutuokti, kad jeigu niekada nebūtų ėmęs mokytis, tai ir nebūtų patyręs, jog tai ne jo nosiai?

Kodėl jis panarina galvą ir smakso į žemę? Kodėl grįžęs tais ilgais vasaros vakarais jis, kaip ir anksčiau, prie pašiūrės zulinasi su savo motociklu, krapštosi, šnibžda jam, kaip kokiam chromuotam nuodėmklausiui?

Nejaugi tikrai sušvito pažinimas, ir Dikas, taip ilgai nežinojęs netgi šio fakto, dabar suvokia esąs ne toks kaip kiti žmonės? O jeigu taip, gal jau metas pažvelgti tiesai į akis. Gal metas (prisipažįsta jis savo daug iškentusiai „Velocette'ei") surasti ką nors geresnio, kas pakeistų šį nenusisekusį eksperimentą, vadinamą Diku Kriku...

Bet jis, matyt, mokosi – arba mokosi, bet neišmoksta, ir visas šitas pamokų kursas pasidarė rimtesnis, ir pavojingesnis, negu mes įsivaizdavome. Nes vieną dieną vakarieniaujant (šį kartą ne unguriai, o mėsos konservai) Dikas, tarsi norėdamas pasitikrinti, ar tiesą sakė Merė, klausia:

– I-iš kur atsi-tsiranda vaikai?

Tėtės akis užtemdo panika. Jis žiūri į Diką. Žiūri į mane – tardančiu, kone kaltinančiu, bet keistai maldaujančiu žvilgsniu. Pro virtuvės langą matosi, kaip horizontą skerdžia pritvinkę lietaus debesys.

– Iš kur jie atsiranda? – pakartoja jis, dabar jau žiūrėdamas ne į Diką ir ne į mane, o nervingai dairydamasis po virtuvę, tarsi ieš-

kodamas įkvėpimo (juos iškepa krosnyje... jie vieną rytą atsiranda duonos dėžėje...).

Galų gale padėjęs peilį ir šakutę, nurijęs kąsnį, laikinai įsikūrusį žando kapše, iškilmingos rezignacijos tonu sako (šį kartą jokių poringių, jokių pasakėlių apie gandrus ar kopūstų lysvę):

– Jie atsiranda iš meilės, Dikai. Juos sukuria – Meilė.

Jis paleidžia šį mistišką žodį ir tada kietai sučiaupia lūpas – tarsi įteigdamas jam, kad žūtbūt pasistengtų perlėkti per svaiginančią prarają iki Diko ir neparplasnotų atgal ieškoti paramos.

Tačiau Dikui reikia atsakymo, o ne dar vienos mįslės.

– Meilė, – sako jis. (*Buvo girdėjęs šį trumpą žodelį, bet nė karto...*) – Kas ta mu-meilė?

Tada tėtė vėl atčiaupė lūpas, ir akimirką jos rodė tą seną žiojėjantį nulį.

– Meilė, Dikai, yra jausmas. Geras jausmas. Panašus į tą, kurį tu jautei savo vargšei mamytei. Ir ji jautė tau.

Jis pažvelgia į savo lėkštę. Lėkštė tarytum sužybsi pavojaus signalais.

– Žodžiu, tai... labai svarbus jausmas. Tai Nuostabus Dalykas. Nuostabiausias Dalykas iš visų...

Staiga subarbena lietus. Pirmieji stambūs lašai, žadantys gegužės liūtį, supliumpsi į daržą ir ašaringai nuvarva langu. Tą vakarą tėtė (padedamas Diko) uždorį pakels, itin tūžmingai sukdamas mechanizmą.

Dikas sėdi prie vakarienės stalo. Jo didelės rankos, jo dvidešimt metų neigia sutrikusio vaiko išraišką veide.

– Mu-meilė, – sako jis.

Dar vienas sunkus žodis.

■33

Kas sako?

– Jūs gal juokus krečiat, sere? Jau tie paistalai: „Kada nors ir jūs būsit suaugę“, „Kada nors ir jūs būsit tokie pat kaip jūsų tėvai“. Net jeigu taip iš tikrųjų būtų – kas sako, kad mes apskritai išgyvensim iki tėvystės?..

„Hercogo galva“. Raudono aksomo imitacija. Tiudorų epochos ąžuolo imitacija, o jos rėmuose – Jurgių epochos karietų žibintų imitacija. Tarp istorinių anomalijų – elektroniniai urzgesiai, televizijos žaidimų pypsėjimai. Kokia pažanga... ir kaip mums vis dar reikia vaikiškų barškučių...

Ir kaip mūsų laikinai nuolaidus, užuojautai pasidavęs Praisas atgavo savo ankstesnį konfrontacinį polėkį. Užteko vienos „Kruvinosios Merės“. Jis laka jau antrą. (Kur dingo alus ir džiugesys?)

– Ir kas sako, kad jeigu ir išgyvensim, tai norėsim vaikų – kai dedasi tokie dalykai? Kas sako, kad dar bus pasaulis, kuriam būtų galima gimdyti?

(Bet jeigu niekas negimdys vaikų, pasaulio, šiaip ar taip, nebeliks...)

– Kas sako, kad mes norėsim gimdyti vaikus bet kokiam esamam pasauliui?

Jis žiūri į mane – Holokausto klubo prezidentas steigėjas, piktas, išsigandęs, smerkiantis vaikas.

(Taip, taip, tai mūsų kaltė, Praisai. Senių. Mes pritrūkom budrumo. Paleidom pasaulį į pakalnę. O reikėjo jį išgelbėti.)

– Įsivaizduokit, sere, kad jūs dabar galėtumėt susilaukti vaikų, tik įsivaizduokit... bet ar norėtumėt?

Ir užmiršo. Ir vėl prisiminė. Ir išrausta – atrodo sumišęs, prasikaltęs, pašiurpęs. Nusivalo pomidorų sulčių dėmelę nuo lūpų.

Vemteli lošimų automatas. Įsibrovėliai iš kosmoso pereina į puolimą.

– Atsiprašau. Aš nenorėjau...

■ 34

Per didelis

Bet tai nieko, Praisai. Nes, žinai, kartą aš turėjau vaiką. Ne, aš kalbu tiesiogine prasme. Kalbu ne apie dabartį, o apie 1943 metus (juk nesakytum, kad civilizacijai tai buvo labai šviesūs metai?). Tik gal aš pasakysiu kitaip: kartą Merė turėjo vaiką. Jos menstruacijų ciklas, kuriuo ji taip didžiavosi ir kurio neslėpė, išsiciklino: ji nesulaukė mėnesinių, ir tada joje po truputį prasidėjo poslinkiai, kaip ir turėjo būti. O aš, 1943-iaisiais būdamas šešiolikmetis, tarp tų nedaug vyresnių kareivių, jūreivių ir lakūnų, tuo visuotinės krizės metu paskubom sėjančių savo sėklą ir taip kai ką paliekančių būsimosioms kartoms (kaip gamta paakstina dauginimosi instinktą, kai rūšiai kyla grėsmė), taip pat susidūriau su perspektyva staiga tapti tėvu.

Ir gal būčiau tapęs. Jeigu Dikas prie virtuvės stalo nebūtų kai ko pakląusęs... Nes ką gi aš žinojau, viską girdėdamas iš Merės, kiek toli žengia tos pamokos kiekvieno trečiadienio ir šeštadienio vakarą?..

Jis jai nori duoti dar vieną ungurį. Įteikti jai dar vieną savo dovaną. Jis vis klausinėja – odą nusišveitęs, plaukus išsiblizginęs, – kada jai reikės dar vieno ungurio. Tad Merei galiausiai tenka pasakyti, kad ir be ungurių yra įdomių dalykų... Bet ar Dikas – kadangi jie šnekasi apie ungurius (o Dikas čia tam, kad mokytųsi) – kada nors nepagalvojo, kodėl ungurių niekada nepritrūksta: nors

jų trauki pilnus bučius, kitą kartą jų vėl yra. Kitaip sakant, iš kur atsiranda visi tie maži unguriukai?

Čia Dikas pastato ausis. Ir Merė imasi aiškinti. Bet greitai susigriebia parinkusi blogą pavyzdį, nes, vos tik pasakiusi, kad būna unguriai mamos ir tėtės (o, beje, kaip juos atskirti?), jinai įklimpsta. Nes tiesa ta, kad niekas tiksliai nežino kaip... Ji susiduria su ta zoologijos mįsle, kuri taip glumino praeities mokslavyrius.

Tokiomis aplinkybėmis aš sužinau (naršydamas Gildsio bibliotekoje; beje, Mere, ar žinai, kaip unguriai iš tikrųjų?..) apie nepalaužiamąjį Johanesą Šmitą.

Tad Merė nusprendžia nebepūsti miglos. Ir pradeda kalbėti apie Skylutes ir Daiktus.

Tačiau Dikui nereikia biologijos pamokos. Jam reikia Mu-mumeilės. Reikia Nuostabiojo Dalyko. Juk jis paklausė tėtės. O tėtė nieko nekalbėjo apie kokias nors Skylutes ir Daiktus. Tad Merė sako: bet jie yra kartu (darosi painu) su Nuostabiuoju Dalyku. O Dikas sako: kas čia nuostabaus, kad kažką įkiši į skylę? Tad Merė pasiūlo imti ir pabandyti. Jeigu jis jai parodytų savo...

Viso to rezultatas toks, kad po sunkių įkalbinėjimų, – mat iš pradžių Dikas niekaip nenorėjo pasiryžti tokiai neįsivaizduojamai operacijai, ir net aiškiai jausdamas liepsną, plazdančią tarp kojų, jis verčiau, kaip jau kartą darė, šoks į artimiausią vandenį, kad užgesintų, – rezultatas toks, kad tas pasirodo esąs Per Didelis.

Bent jau taip pasakoja Merė. Nes pradžioje Merės versija buvo tokia: „Mes visai nieko... Aš tik norėjau..."

Taigi Merė sako, jog Dikas neturėtų krimstis – kad jis per didelis. Tai ne jo kaltė ir ne katastrofa. Ir argi jam neatėjo į galvą, kad galbūt kaip tik ji esanti Per Maža? Ir galbūt kada nors – kai dabar

jau viską žino, kai tą reikalą gerai išmano – susiras ką nors kitą, kuri jam bus kaip tik.

Tačiau tai jo anaiptol nepaguodžia, nenukreipia į tiesų kelią ir anaiptol neišsemia šio mokymo kurso – Dikui tai sukelia nenumatytų komplikacijų. Nejaugi šitą tokį asmeninį dalyką galima daryti daugiau negu su vienu žmogum? Šis Nuostabusis Dalykas – toks atsitiktinis, nenuoseklus? Nejaugi kiti?.. Nejaugi Merė?..

Vadinasi, jinai jo nenori. Jis atsilikėlis – niekam tikęs.

Jo blakstienos ima dūgzti. Pirštai susigniaužia. Darkyta, stringančia kalba jis prieštarauja šiai mylimajai, kurios jausmai regimai vėsta, – išdėstyta paprastais žodžiais, protesto esmė būtų maždaug toks kategoriškas pareiškimas: „Aš tau aiškiai sakau – myliu tik tave vieną. O kadangi myliu tik tave vieną, padaryk man vaikelį. Nes juk tam ir yra meilė, argi ne? Taip sako tėtė. Ir aš to noriu. Tik nebereikia leisti tos nesąmonių miglos apie daiktų kišimą į skyles."

Kad būtų įtaigiau, jis nesivaldydamas suima ją už pečių ir savo didelėmis rankomis smarkiai papurto ...

Ir ką gi Merė gali pasakyti? Kad negali suteikti jam meilės (juolab vaiko)? Nes meilę kaip tik dabar ji skiria jo broliukui? Ji myli tik... Ne tik meilę (nors tada dar nėra visai tikra), bet taip pat ir kūdikį. Tad ji sako: taip, gerai, padarysianti jam kūdikį. Ją išgąsdino tas purtymas. Ir tai dar ne paskutinis. Taip, taip, žinoma, ji negerai pasakiusi. Jiedu mylės vienas kitą, taip, ir susilauks kūdikio...

Kietas riešutas. Jai teks suvaidinti, kad yra toks dalykas kaip nekaltas prasidėjimas (o gal ir yra: unguriams, atrodo, veikia). Bet tada nebus jokio tikro pavojaus, nes jis tikrai per didelis, negalima nė pagalvoti, kad *tas*... kad šitas *daiktas*. Ir anksčiau ar vėliau Dikui teks suvokti, jam teks susitaikyti su tuo, kad jokio kūdikio nebus.

Taigi, dabar, nuvažiavęs meilintis, Dikas, nors ir negali įkišti savo Daikto vidun, kiekvieną kartą mylinčiomis rankomis Merę apkabina ir stengiasi susilaukti kūdikio. Jis uždeda mylinčias rankas Merei ant pilvo, kur, pasak jos, kūdikiai pirmiausia apie save praneša. Ir po visų tų purtymų (nors jo laisva ranka kartais bauginamai nuklysta prie Merės peties, prie kaklo) jis švelnus ir patiklus kaip ėriukas, tik laukia, kada ateis jo vaikelis.

Ir vaikelis ateina...

Bent jau taip pasakoja Merė. Nes iš kurgi aš galėjau žinoti, kaipgi galėjau būti šimtu procentų tikras, kad Merės žodžiai, esą Diko buvo per didelis, yra tiesa? Ir kad Merė neįrodė sau, jog jis nėra Per Didelis, o buvo net visai pats tas nuo pačios mūsų ugdymo eksperimento pradžios?

O jeigu kūdikis – tas, kurio dar negali nei pamatyti, nei paliesti, kuris yra tik keistas pojūtis Merės kūne, – yra mano, tai ką Merė pasakys Dikui? Juk net ir nuo bukagalvio negali nuslėpti tokio dalyko kaip kūdikis. Ir ką gi Dikas darys?.. O turint galvoje, kad visada išlieka šiokia tokia abejonė, turint galvoje, kad jis visada gali būti – nors galimybė menkutė – iš tikrųjų Diko, tai, dėl Dievo meilės, ką gi *man* tada daryti?

Bet Merė prisiekia, žegnojasi ir dievagojasi, kad vaikas ne Diko. Ir mes prie Hokvelio kanalo vis dar glėbesčiuojamės, glaudžiamės ir dūsaujame. Taigi, pasidarėme mažylį. Ir ji jau laukiasi jo. Bet mes juk mylime vienas kitą, argi ne? Taip, mylime. O meilė turi padarinių, ar ne? Vadinasi, turėsime pasakyti pasauliui, tik tiek, ir srėbti šią košę. O paskui susituokti. Taip būna visada. Tai sena sena istorija...

Taip, jis įtikintas, įkalbėtas, išdrąsėjęs ir, pripažinkime, jūsų istorijos mokytojas mažumėlę netgi didžiuojasi tuo, ką (su ta sąlyga, kad...) galįs padaryti.

Bet anksčiau ar vėliau, nes greitai jau bus matoma – tad ką jau sakyti pasauliui, – tiesiog kas nors turės su kuo nors pasikalbėti.

Ir mes žinome, kas kalbėjosi pirmas ir su kuo. Žinome, ką ji pasakė. Žinome, kad tarp šių dviejų įsimylėjusių brolių ji tiesiu taikymu strėlę nukreipė į trečią asmenį pavarde Paras. Ir žinome, kad tai padarė saugodama mane.

Mes žinome, ką padarė Dikas. Jis ėmė ir Fredį nugirdė, o paskui įstūmė į upę, prieš tai trenkęs buteliu per galvą.

Ir žinome, ką darė Tomukas, kurio iniciatyva šiame visame reikale veikiau neegzistavo. Jis stebėjo ir vertino duomenis. Gretino faktus. Pamatė naują mėlynę ant senesnės. Išgriebė butelį... O, taip, dabar jis jau užkibo – šis istorinis metodas, paaiškinimų ieškojimas tapo rimtu dalyku. Šitaip atrandama tiesa – arba, kaip tu, Praisai, sakytum, siekiant pabėgti nuo tikrovės sukurpiamas dar vienas pasakojimas ...

Tačiau Limo krašte jau nebe pasakojimų metas. Jau užgulė tikrovė permirkusio lavono pavidalu. Ir ji dar labiau slėgs, bus dar labiau juntama...

Ir nesusidarykime įspūdžio, kad mūsų akylasis sekliukas, mūsų jaunasis priežasties ir pasekmės klausimų tyrinėtojas elgiasi šaltai, ramiai ir moksliškai. Žinome, kad ne. Jis išsigandęs. Jis užsirakina duris nuo savo brolio. Jam vidurius suka nemalonus jausmas.

Ir mes žinome, ką jis daro, nusigręždamas nuo visų savo surinktų įrodymų (ak, savo paties metodo išdavikas), tą dieną, kai Gildsio koronerio teismas užrašo tą gražią frazę „Nelaimingas atsitikimas“,

ir jis, nulėkęs pranešti džiugios naujienos, susiduria su Mere, kurios priežasties ir pasekmės samprata ne tokia lanksti kaip jo.

Ištaiso sceną (rauna žolę). Nesitveria – ir nenori tvertis – savo kailyje.

Ir kodėl gi viskas negali įvykti dėl nelaimingo atsitikimo? Nebūtų jokios istorijos. Nei kaltės, nei kaltinimų. Tik nelaimingi atsitikimai. Atsitiktinumai...

Tačiau Merė neplanuoja bėgimo nuo savęs strategijos. Ji rami kaip žuvis sėdi prie senojo malūno ir visai tveriasi savyje. Taip giliai savyje, kad, žiūrėk, gal ir visai nebeišnirs. O Merėje, kiūtančioje taip giliai savyje, kiūto dar viena mažytė būtybė.

Ir tada iš tų dviejų vidinių, neprieinamų gelmių Merė taria:

– Aš žinau, ką darysiu.

■ 35

Nežinoma šalis

Ir štai vieną dieną, baigęs mokyti apie Prancūzijos revoliuciją, pareinu namo ir pamatau, kad mano žmona atliko revoliucinį – stebuklingą veiksmą.

Pasuku duryse raktą. Išgirstu kažką panašaus į kūdikio verksmą. Galvoju: mūsų auksaspalvis retriveris, Padis, susirgo kokia nors šunų liga ir dabar inkščia. Bet vėl išgirstu. Įeinu į svetainę. Ir štai ji laukdama manęs penktadienio popietę pusę penkių sėdi ant sofos su vaiku rankose.

– Sakiau tau. Matai, sakiau tau, argi ne? Va! Sakiau, kad turėsiu vaiką.

Ir ji neatrodo kaip piktadarė vaikų vagilė, neatrodo kaip pikta-

valė nusikaltėlė. Atrodo kaip jauna motina, anksčiau niekada nebuvusi motina. Jos veidas nusimetęs iš karto keletą kaukių (menopauzės amžiaus žmonos, pagyvenusiųjų globos darbuotojos, daug prisikentėjusios istorijos mokytojo gyvenimo draugės) – ji spinduliuoja nekaltybe ir mergyste. Madona – ir podraug vaikas.

– Viešpatie aukščiausias!..

Tik elkis atsargiai, istorijos mokytojau. Gal tai ne tavo sritis. Gal tai vieta, kurioje istorija nunyksta, chronologija eina atgal. Čia tavo žmona – žinai, Merė, kurią tu tareisi pažįstąs. Bet gal tai nežinoma šalis.

– Mere, ką gi tu čia?..

– Sakiau tau...

– Kaip?..

Niekaip nepaneigsi – joje švyti angeliška ramybė. Penkiasdešimt dvejų metų moteris. Graži.

– Pasižiūrėk. Eikš, pasižiūrėk.

– Iš kur tu jį gavai?

– Iš Dievo. Aš gavau jį iš Dievo.

– Mere, ar tu gerai jautiesi?

– Pasižiūrėk.

Jūsų istorijos mokytojas stovi tarpduryje, prieš šią Kristaus gimimo sceną sustingęs siaubo ištikto piemens poza (anapus tamsoje jo mokinių banda išsiskirsčiusi, sužinojusi apie naujos epochos aušrą). Dešinėje rankoje – vietoj lazdos – lauko durų raktas; kairėje – vietoj žibinto – apsidėvėjęs, nusitrynęs mokytojo portfelis, kuklus jo profesijos simbolis.

Jis žengia priekin. Prieina prie sofos. Tačiau nepasilenkia prie apklotan suvystyto gumulo (rausvo raukšlėto veidelio, grabaliojančių rankučių), nesiklaupia, nesuglaudžia delnų ir jo akių neužlieja nuolanki nuostaba.

Jo akys negali patikėti tuo, ką mato. Kūdikis bliauna. Bet jis realus.

– Mere, tu verčiau paaiškink.

– Tu jį pravirkdei.

– Iš kur tu?..

– Aš gi pasakiau tau.

– Tai... Tai visiška nesąmonė.

– Nagi, nagi. Ša, neverk...

Mergaitė su lėliuku.

– Tu turi man pasakyti. Tą kūdikį iš kažkur paėmei...

– Negąsdink jo.

Ji žvelgia į savo vyrą plačiai atmerktomis svajingomis akimis.

Tada kyla stulbinanti scena, kuri sugriauna visus panašumus į Kristaus garbinimo imitaciją. Veikiau ji verta vaikų gynimo nuo smurto organizacijos dėmesio. Vyras bando kūdikį pagriebti. Žmona – dabar jau klaikiai rėkdama – spaudžia jį prie krūtinės. Atstumtas vyras ima purtyti žmoną. Siūbavimo judesys netyčia apmaldo kūdikį, bet dabar ima klykti žmona.

– Tu turi paaiškinti.

Bet šitaip paaiškinimų neišgausi – jėga neišpurtysi.

Vyro rankos vėl tiesiasi prie kūdikio. Jis traukia. Žmona liaujasi rėkusi, traukia į save.

– Duok man!

– Ne.

– Jis kieno nors kito. Tu jį tikriausiai pavogei.

– Ne. Jis mano. Mūsų.

Žiūrėkite, vaikai, kaip jūsų istorijos mokytojas imasi veiksmų. Taip – po viso to monotoniško kalbėjimo ir rašinėjimo kreida – imasi spontaniškų veiksmų. Žiūrėkite, kaip jis įklimpsta į stichišką smurtą. Dėl kontrasto įsižiūrėkite į rafinuotą aplinką, atsveriančią

įsisiautėjusį sūkurį: kambarys, dar išlaikantis vėlyvosios regentystės* bruožus, per trisdešimt metų skoningai papildytas derančiais elementais – senu porcelianu, odiniais apvadais, Krukšenko** reprodukcijomis. Tikras muziejus. Įsižiūrėkite į Čelsio vazą ant Šeratono staliuko – sujudinta sofos, kurią stumtelėjo šių desperatiškų imtynių judesiai, ji nukrenta nuo savo postamento ir ant grindų sudūžta. Įsižiūrėkite ir į auksaspalvį retriverį – pakeltas iš savo mėgstamos pogulio vietos virtuvės kampe jis lojimu prisideda prie viso triukšmo: riksmų, kūdikio bliovimo ir dzingsinčių senienų.

– O mėlynės, pone Krikai – ant kūdikio rankų ir viršutinės kūno dalies?

– Jos atsirado man stengiantis paimti kūdikį iš žmonos. Nes norėjau jį tuoj pat grąžinti tiems, iš kieno jis buvo atimtas.

– Iš to galime daryti išvadą, kad jūsų žmona priešinosi šioms pastangoms, o kartu ir tokiam ketinimui?..

Žmona traukia. Ir vyras traukia. Kūdikio apklotas išsivysto. Šuo loja, norėdamas ir pats dalyvauti šiame žaidime. Žmonos veidas persikreipia – kaip to kūdikio. Traukdamas vyras negali užgniaužti jausmo, kad bando atplėšti dalį savo žmonos. Kad plėšia iš jos gyvybę.

Gal taip ir yra. Nes, galiausiai kūdikį užleidusi stipresniems jo gniaužtams, žmona sugniūžta, susmunka ant sofos, įsikniaubia veidu į pagalvėlę, ráuda, pakreipia galvą, ištiesia vieną ranką, suklykia:

– Tai mano kūdikis! Tai mano kūdikis...

* Regentystė – XIX a. pradžios, kai Jurgis III buvo regentas, ir vėlesnio laikotarpio architektūros stilius.

** George Cruickshank – XIX a. anglų dailininkas, populiarių karikatūrų ir knygų iliustracijų autorius.

Ir tada vyras, gavęs nebe nustebusio piemens, o negailestingo Erodo vaidmenį, nejučia susimąsto: o jeigu vis dėlto, o jeigu bent...

Jis apkabinęs laiko kūdikį. Nemąstydamas, instinktyviai ramindamas, priglaudžia jam prie kaktos ranką. Ššš, ššš. Jis laiko apkabinęs kūdikį, bet nori apkabinti ir žmoną. Bet negali būti apkabinęs abiejų kartu. Tačiau jeigu kūdikį paleis norėdamas apkabinti žmoną, jinai gali kūdikį pačiupti.

Jis žengteli priekin. Padeda kūdikį ant nuleisto brazilinės darbelgijos rašomojo stalo krašto, kad nepasiektų nei žmona, nei graibstantis šuo. Jis atsisėda ant sofos, kilsteli žmoną, apglėbia ją, ima sakyti ypatingus žodžius:

– Tu *mano* kūdikis. Tu *mano* kūdikis...

Ar įsivaizduojate, vaikai? Jūsų mokytas ir nuovokus Krikas – vapa tokius žodžius? Bet įsižiūrėkite atidžiau, vaikai, – jūsų Krikas verkia.

Jis sūpuoja ją, tą savo kūdikį, buvusią jo amžinų mokyklinių laikų sergėtoją.

– Mere, paaiškink...

Auksaspalvis retriveris, paliktas nuošaly, trinasi snukučiu į sofą, amsi, urzgia. Jūsų istorijos mokytojas staiga smarkiai, nuožmiai spiria jam.

– Kaip? Kodėl? Kodėl?

– Dievas man pasakė. Dievas...

Tačiau Dievas juk nebekalba. Nežinojai, Mere? Jis seniai liovėsi kalbėjęs. Jis net nebežiūri iš dangaus. Mes jau suaugome, ir mums nebereikia Tėvo aukštybėse. Patys galime savimi pasirūpinti. Jis paliko mus vienus permanyti pasaulį, kaip sugebame. Grinviče, vidur milžiniško miesto, kur kadaise kaip tik tam, kad spoksotu-

mėm į Dievą, pastatyta observatorija, naktį virš gatvės žibintų pašvaistės netgi nesimato Dievo sulaikytų žvaigždžių.

Dievas egzistuoja paprastiems atsilikusiems žmogeliams Dievo apleistose vietose.

– Mere, kieno tas vaikas?

– Aš gi tau sakiau.

– Iš kur jis?

(Vis dar sūpuoja, o ant grindų mėtosi porceliano šukės, ant židinio atbrailos stalinis laikrodis muša pusę penkių, inkščia šuo įskilusiu žandikauliu ir ant rašomojo stalo bliauna bei pavojingai rangosi kūdikis.)

– Jis man pasakė...

– *Mere*.

– Gerai, gerai. Paėmiau jį prekybos centre „Safeways“. Paėmiau „Safeways“ Luišame.

■ 36

Apie nieką

Neatsiprašinėk, Praisai. Nors gal mes verčiau baikim gerti ir eikim. Juk iš to apgirtimo nieko gero, ką? Aš žinau, ką tu manai. Taip, programoje vėl pasaulio pabaiga – šį kartą gal jau tikrai. Bet tas jausmas ne naujas. Jį patyrė anglosaksų atsiskyrėliai. Jautė piramidžių statytojai stengdamiesi įrodyti, kad tai netiesa. Mano tėvas jautė jį Ipro purvynuose. Jį jautė mano senelis ir skandino žudikiškame aluje. Jautė ir Merė... Tai labai senas jausmas – kad iš visko gali nieko nelikti.

■ 37
*Le jour de gloire**

Revoliucijos aikštėje švokščia giljotinos. Švokščia jau keletą mėnesių ir dar švoks. Kas gi jas nutildys? Kas pažabos jų nepasotinamą apetitą? Ir kas numalšins alkį minios, kuri žiūri, laižosi lūpas, švilpia ir džiūgauja, veiduose? Taip, vaikai, šitą dalyką apie Prancūzijos revoliuciją žino kiekvienas moksleivis. Tai, kad ten būta giljotinų. Dėl jų net labiausiai nuobodžiaujantį ir vėjavaikį mokinį istorija šiek tiek patraukia. Tas nusileidžiančių ašmenų švokštelėjimas. O taip, prie ešafoto tikrai sėdėdavo bedantės senės su savo mezginiais; taip, taip, aprašyta keletas atvejų, kai lavonai raitydavosi, spardydavosi – vartydavo akis, krutindavo lūpas, rėkdavo – po to, kai galva būdavo atskirta nuo kūno.

Ar žiūrėsime, vaikai? Ne šiaip vieną kartą – kad pamatytumėm, kaip tai atrodo, – bet vis iš naujo, ištisus mėnesius? Ar žiūrėsime, kaip krepšiuose kaupiasi galvų derlius? O gal jau jums darosi bloga? Gal jums ima atrodyti, kad istorija dėl to jausmo paširdžiuose, dilgčiojimo pirštų galuose ir svaigulio pojūčio galvose bei keliuose virsta nesąmone? Tai vadinama teroru, vaikai. Tas jausmas, kad iš visko nieko nelieka. Tai jūsų tema, jūsų šios dienos pamoka.

O gal jūs norėtumėt apsisukti ir išeiti? Gal mums reikia palikti giljotinas sau darbuotis, gal palikti istoriją savo valiai, ir gal jums labiau patiktų pasiklausyti pasakos?

Tad norėčiau jums papasakoti (tikiuosi, tai neprimins to šiurpaus tolimo švokštimo)

* Šlovės diena (*pranc.*).

■38

Apie rytų vėją

Jis gimsta Arkties vandenyne, į šiaurę nuo Sibiro. Vogčia apsuka šiaurinį Uralo galą, įsisiautėja Šiaurės Europos ir Suomijos lygumose, vėl susitelkia Baltijos jūroje, pabando perkirsti kaklą Danijai ir (jeigu jau ir netekęs dalgio aštrumo, vėl pasigalanda į Šiaurės jūros bangas) užgula rytinį Anglijos krantą. Ir kai kas sako, kad Vošas – ta žiojėjanti žaizda Britanijos stubure – atsirado ne dėl jūros potvynių, upių ir geologijos poveikio, bet yra tiesiog pirmasis kąsnis, kurį rytų vėjas savo ledu išpustytais dantimis iškando iš neapsaugotos kranto linijos.

Tas rytų vėjas itin kandžiai siautė 1937 metų sausį. Ir alsavo jis ne tik Arkties bei pusės įšalusios Europos kvapu, bet taip pat gripo, kurį kai kas, neva žinantieji, vadino azijiniu arba rusiškuoju gripu, arba – nenormaliai tokiai žiemiškai ligai – ispaniškuoju, bet dauguma, taip pat ir tie, o jų buvo nemažai, – kurie susirgo ir numirė, paprasčiausiai gripu, ir tiek.

Jis paguldė kelis Hokvelio kaimo mokyklos mokinius, ir vienas iš jų, vargšas Rodžeris Pirsas, neišgyveno. Gripas pakirto krautuvininką Volterį Deindžerfyldą ir „Savanorių" užeigos namų šeimininkę ponią Finč. Užsikrėtė ir Džekas Paras, bet atkakli žmona ir gausios karšto viskio dozės pastatė jį ant kojų. Aptone susirgo du senukai ir už savaitės pasimirė. Dar vienas Vonshame, kitas Sadčerče. Gildsio ligoninėje greitosiomis paruošta speciali palata, panašiai padaryta ir Keslingo pilaitės ligoninėje, nors ten ji skirta psichikos ligoniams. Gydytojai Frajus iš Aptono, Braitas iš Niuhaito (čia paminime tik du tos sunkios profesijos atstovus) darbavosi nenuleisdami rankų, ne mažiau triūsė rajono slaugės. Ir, tarsi

demonstruodamas, kad gydytojo darbas nesuteikia imuniteto, daktaras Frajus, vargšas persidirbęs nelaimėlis, kuriam jau seniai derėjo išeiti į pensiją ir ilsėtis Bornmute arba Torki, sunkiai susirgo ir liko pažeistais plaučiais.

Henris Krikas išsisuko. Nesusirgo ir Dikas Krikas (o jeigu ir susirgo, pats to nežinojo). Bet jūsų istorijos mokytojas vieną penktadienį atgulė ir nesikėlė iki trečiadienio – per tą laiką istorijos, kurias jam savo nepakartojama maniera pasakojo motina, kad nuramintų ir paguostų, savo funkcijos nebeatliko. Mat, užuot ėjusios iš motinos ir liejusios ant jo savo švelnų balzamą, jos kildamos tarytum apsiausdavo ir užvaldydavo ją, apgobdavo savo grėsminga miazma, todėl tomis karščiavimo valandomis jis siekė prasiskinti kelią prie motinos, kuri darėsi vis mažiau reali ir vis labiau apnikta pramanų. Bet to kelio nerasdavo, nes tos pačios istorijos prispausdavo ir jo kūno dalis bei be galo klastingą patalynę; į jo kraujotaką jos siųsdavo šifruotus pranešimus ir jo galvoje nepaliaujamai dauginosi begalinėmis variacijomis, tad jam pačiam radosi pavojus tapti – fikcija... Galop pirmadienio rytą pabudęs jis išvydo motiną visiškai realią ir apčiuopiamą, be to, besišypsančią, palengvėjusia širdimi, sėdinčią ant lovos ir pasiruošusią pasiūlyti lengvai pasistiprinti; o už lango, anapus apšerkšnijusio stiklo (mat kartu su jo karščiavimu, regis, nuslūgo ir tas piktybiškas rytų vėjas), kitapus kambario, kurio išorinis šaltumas teikia malonų kontrastą dabar jau jaukiai bei patikimai patalynei, ant lygaus ir stabilaus pasaulio, kuris irgi aiškiai realus ir vaiskus, šviečia ryto saulė. Ten tolimas Ilio bokštas ir tolimas pukšėjimas, šaltame ore prikimęs – traukinys į Liną aštuntą dvidešimt penkios. Ir jam sunku patikėti, kad tokie aiškiai nematerialūs dalykai kaip istorijos galėjo taip grobuoniškai persekioti...

Bet. Bet. Dabar atėjo eilė atgulti jo mamai. Gripas nuo jo persidavė jai. O tas vėjas po kokios savaitės vaiskios ramybės atgijo

dviguba jėga. Jis ūžia kaminuose, drebina langų stiklus, gludina pakraigių varveklius, drasko Limo paviršių ir šlaksto jį ant betoninio pakrantės tako – ir čia jis pavirsta kieta pavojinga danga, per visus trobos plyšelius ir sprogelius siuntinėja kaulus stingdančias strėliukes. Bet per visa tai, per visą tą šalčio antpuolį jo motina prakaituoja ir blaškosi – kaip anksčiau jis. Ir dabar, tiesą sakant, turėtų būti jo eilė sėdėti prie jos, guosti bei raminti. Bet iš to nieko gero nebus. Kadangi Tomuko karštinės sapnuose būta pranašystės. Nes, nors dar niekas to nežino, jo motina iš tos lovos nebepakils. Žodžiu, nes ji miršta.

Nors dar niekas nežino. Karštinė kaip karštinė. Bet jai pasibaigus vis tiek nėra atsigavusios, atpažįstamos motinos, išlipusios į saugų gijimo krantą, neatsisakančios pieniškos košės su geru šlaku sirupo. Vietoj jos yra pasikeitusi, sunykusi moteris, visai ne tokia kaip anksčiau. Be to, tas vėjas, kuris jūsų istorijos mokytojo gijimą paskelbė nuščiūdamas ir leisdamas saulei šviesti ant žėrinčios žiemos tylos, jai nenuščiūva. Jis ir toliau švilpia ir staugia. Tai siaubingas vėjas.

Ir kadangi tas vėjas nenuščiuvo, nors jam jis nuščiuvo, kadangi vėjas nenuščiuvo, nors karščiavimas nuslūgo, – jūsų istorijos mokytojas, niekieno neinformuotas ir būdamas tik devynerių metų vaikas, suprato.

Matyt, vėjas nenuščius, kol jinai...

Buvo aišku, kad ir tėtė supranta. Dėl to giedrumo jo veide. Mat tomis dienomis, motinos sveikatai nuolat blogėjant, į jo miną įsismelkė nesudrumsčiamas linksmas ūpas, veide įsirėžė geraširdiška šypsenėlė, akyse spindėjo kibirkštėlės. Tarsi nutaisius nuolatinę ryžtingą optimizmo miną, tikrovę būtų galima įtikinti sekti šiuo pavyzdžiu; tarsi niekada neparodant, kad žinai tiesą, toji tiesa galėtų pavirsti visai nebe tiesa.

Bet kas gi žino, ką jis su šia kieta kauke darė visas tas valandas, kai

mums nematomas sėdėdavo miegamajame už uždarytų durų, stebėdavo ir laukdavo? Mat būtų ar nebūtų ką nors gero davęs Tomuko sėdėjimas prie motinos, būtų ar nebūtų jis pasakojęs gydomąsias istorijas, šią budėjimo funkciją pasisavina tėtė. Visą dieną jis stebi, o apačioje Dikas, beveik keturiolikos metų, tačiau, kaip ir jo brolis, dėl šeimyninių priežasčių atleistas nuo pamokų, nuo šliuzo vartų pirštais, regis, nejaučiančiais šalčio, krapšto ledą su beaistriu profesionalumu prižiūri apšerkšnijusių lichterių plaukimą aukštupin, tačiau tik nebyliai gūžteli pečiais, kai iki gyvo kaulo sustirę upeiviai teiraujasi apie, jų žiniomis, sunkiai pasiligojusią ponią Krik, ir palieka šiaip jam netalkinančiam broliui (aptaisytam dviem paltais, šaliku, kumštinėmis pirštinėmis bei per didele tėvo megzta kepure ir besistengiančiam nešniurkščioti) riesti mandagias melagystes:

– Ji laikosi ne taip jau blogai, pone Beili, ačiū. Mums atrodo, kad ji taisosi...

Visą naktį jis stebi, kai mūsų kambaryje knarkia Dikas, o aš guliu nemiegodamas, laukdamas garsų koridoriuje ir melsdamasis (taip, melsdamasis: „Meldžiu, Dieve, meldžiu, neleisk taip atsitikti... Meldžiu, Dieve, jeigu neleisi mamai numirti, aš... aš...“), o vėjas tai stiprėja, tai silpsta, stūgauja ir virkauja, bet nenuščiūva, ir troba, girgždanti ir braškanti, vis labiau primena kryptį pametusį laivą atviroje jūroje.

Tiktai kartkarčiais, atsargiai, tarsi apimtas kažkokio ypatingo pavydo, jis įleidžia mus į ligonės kambarį. Įveda, kartais pridėjęs pirštą prie lūpų, tarsi prileisdamas prie kažko reto ir neįkainojamo, tarsi ketindamas parodyti briliantinę karūną. Nenatūraliai šypsosi – tokia kvailoka šypsena, kuri būdinga ką tik gimusio kūdikio tėvui. Kaip tik taip motina ir atrodo – kaip bejėgis kūdikėlis, apkamšytas antklode. Kūdikėlis senos moters balsu.

Kas pasidarė mano gražiajai suaugusiai mamai? Mudu sėdime

skirtingose lovos pusėse: Dikas kairėje, aš dešinėje; tėtė – ant kėdės, pritrauktos prie kojūgalio, viena ranka suėmęs motinos antklode uždengtą kulkšnį. Po ilgos tylos, kai atrodė, kad ji jau nebeturės pakankamai kvapo ką nors ištarti, sugargia:

– Na, tai... gražūs... dalykėliai... ar ne?

Kone lengvabūdišku tonu. Bet jos akys byloja ką kita. Jos sako: žiūrėkit, vaikai, jūsų motina merdi. Netrukus jos čia nebebus. Tai unikalus, lemtingas įvykis. Unikalus ir lemtingas, aišku, ir netikėtas, net ir jūsų motinai. Jis atsitinka tik vieną kartą ir jums nebus pakartotas. Įsidėmėkite, stebėkite.

(Ir aš tikrai, vaikai, atidžiai stebėjau. Ir nors tai iš tikrųjų atsitiko tik vieną kartą, tai tęsėsi be galo, kaip būna, kai dalykai unikalūs ir lemtingi – jie vis tęsiasi ir tęsiasi, kol gyva jų atmintis...)

Dikas prie lovos sėdi nejudėdamas, tik tankiai mirksėdamas. O aš pasigręžiu ir žiūriu į tėtę. Jis atsako švytinčiu žvilgsniu, spindinčiomis akimis: argi ji ne žavinga? Argi ji ne nuostabi? Argi ji ne gražuolis kūdikis?

(Kada ta kaukė nukris? Dar ne dabar. Dar ne.)

Mes iššygiuojame. Vėl įžygiuojame. Tarp mūsų šykščiai dozuojamų apsilankymų tėtė lieka savo poste – slaugo šią moterį, kuri kadaise slaugė jį; jis išeina tik tam, kad nusileistų žemyn į virtuvę, išvirtų sriubyčių ir karštų gėrimų, pripiltų į pūsles karšto vandens arba kad nuneštų žemyn kitokius indus – paskutines menkas motinos išskyras, jas jis išpila tualete.

Aš galvoju: negi tai gali tęstis be galo? Šis balansavimas ant įtemptų nervų. Šis tėtės transas. Šis vėjas. Girdėjimas, kaip motina sako „gražūs dalykėliai“, kai čia nieko gražaus.

Aš meldžiu Dievo: „Meldžiu, Dieve, neleisk, kad tai tęstųsi be galo. Meldžiu, Dieve, jeigu taip turi atsitikti, padaryk, kad mamos nebebūtų. Tegul viskas baigiasi, tegul tai praeina...“

Bet kaip aš galiu šitaip melsti, kai dar ką tik meldžiau?..

Tačiau tai nesitęsia be galo. Kad tai be galo nesitęs, pirmiausia paskelbia daktaras Braitas: eilinį kartą aplankęs ligonę jis elgiasi ne taip, kaip būdavo papratęs – įsikišdavo stetoskopą atgal į portfelį, tarstelėdavo kelis rimtus, bet ramius nurodymus ir tuoj pat išeidavo pateisinamai skubančio žmogaus maniera (Negi nežinot, kad man reikia aplankyti kitus ligonius? Negi nežinot, kad siaučia gripo epidemija?). Jis niekur neskuba. Tėtei pasiūlius neatsisako virtuvėje išgerti puoduko arbatos. Aš dorojuosi su virduliu. Jis įtraukia ar bent bando įtraukti tėtę į pokalbį. Žinokit, kalba ne kaip gydytojas (nebent ką nors jau pasakė ten, miegamajame), bet apgraibom stengiasi paplepėti apie šį bei tą.

Pavyzdžiui, pamaišęs arbatą daug ilgiau negu reikia, tada pro virtuvės langą įdūręs akis į vištidę, taria:

– Ar jos deda net ir tokiu oru?

Tetė:

– Aha, deda. Nedaug. Bet deda. Nėr ko skųstis.

(Vienas iš mano darbų tėtei užsiimant slaugymu: kasdien į vištidę saujomis pabarstyti lesalo ir iš po nuolankių, šalčiui, regis, atsparių vištų papilvių šaltais pirštais iškrapštyti vieną kitą šiltą kiaušinį. Šiltą. Neįtikėtinai šiltą...)

Tačiau kažkoks ypatingas pats šios šnekos atsainumas, tas daktaro Braito pečių nuožulnumas ir tai, kad jo stetoskopas, tarsi pamirštas, tebekabo po kaklu, lyg jis bet kurią akimirką galėtų jį įmerkti į arbatą vietoj to nuzulinto šaukštelio; kažkuo ypatinga tai, kaip tėtė neįučia ima trinti savo kelį, ir tada daktaras Braitas dėkingai vėl griebiasi profesinės temos; kažkuo ypatinga tai, kad jie taip kurioziškai įninka rūpintis tuo keliu (sena žaizda – šaltu oru visada pablogėja), kai ten, viršuje, motina... Kažkuo ypatinga – ir net devynerių metų Tomo visa tai neapgauna („...o mes vėl

pasiruošę kovai, ar ne taip, jaunasis kary?“ – sako daktaras Braitas galų gale įsidėdamas stetoskopą), tai jam sukelia anaiptol ne atsainius jausmus.

Tėtė nulydi daktarą Braitą prie jo automobilio – šalutiniu taku palei daržo gyvatvorę, kad nereiktų minti ant tų klastingų ledų pakrantės take. Pro virtuvės langą žiūriu, kaip jis grįžta. Be kaukės. Jo veidas visai be išraiškos. Jis sustoja ant tako, nežinodamas, kad yra stebimas, regis, ir žvarbaus šalčio nejausdamas. Jam ima purtytis pečiai. Galva nugręžta. Tai ne drebulys, ne ledinio vėjo poveikis. Jį už sprando trauko ūmūs spazmai.

Aš atšoku nuo lango. Užbėgu laiptais aukštyn ir atidarau duris pas motiną. Jos akys sujuda. Atmerktos. Žiūri į mane. Tačiau keistas dalykas – ji sako:

– Dikai?

O antrą kartą paskelbiama, kai tą naktį į mūsų kambarį įeina tėtė ir žadindamas purto Diką. Išvilkti Diką iš įmygio užmaršties šiek tiek užtrunka, ir per tą žadinimą aš apsimetu irgi miegąs. Tačiau praveriu vieną akį ir šviesos pluošte, sklindančiame pro atviras duris, pasižiūriu, ką rodo mūsų miegamojo sieninis laikrodis – įmantrus dirbinys su mediniu storos tupinčios pelėdos pavidalo (kurią už trijų pėdų ant sienos amžinai vejasi raji, bet negyva lydeka) ciferblatu. Valandų rodyklė styro tiesiai tarp pelėdos akių. Yra dešimt minučių po vidurnakčio, prasidėjo 1937 metų sausio 25-oji.

– Dikai, mama tave kviečia. Dikai...

Jis neleidžia Dikui nugrimzti atgal į miego lopšį. Purto jį, nutraukia antklodę. Priverčia dvoklinti viena pižama į stingdančius kambario skersvėjus. Nuo vagio už durų paima jo chalatą.

– Mama tave kviečia. Tyliai. Tik tyliai.

Palikęs Diką jis žengteli prie mano lovos. Jaučiu, kaip pasilenkia

virš manęs. Giliai kvėpuodamas deduosi kietai įmigęs. Lauke taip pat nepaliaujamai alsuoja vėjas. Paskui jis grįžta prie Diko ir nebetardamas nė žodžio stumteli jį iš mūsų kambario ir uždaro paskui save duris.

Tai štai motinos mirties valanda. Tai kodėl tik Dikas? Tai kodėl būtinai Dikas, o ne aš?..

Bet tai negali būti motinos mirties valanda. Nes po kelių sekundžių girdžiu, kaip kitapus koridoriaus durys vėl atsidaro, paskui užsidaro ir pasigirsta žingsniai laiptais žemyn. Tai tėvo žingsniai. Vadinasi, Dikas vienas su motina.

Vėjas vaitoja ir tarškina langą, užgožđamas kitus garsus. Jūsų istorijos mokytojas išsirita iš lovos, nutipena grindimis, priglunda prie durų, nepaisydamas ledinių pirštų, glamonėjančių pėdas, ir įsiklauso. Girdi silpną, sunkų motinos lemenimą, bet beveik nė žodžio nepagauna. Tačiau tai ne atsisveikinimo, o uolių priesakų žodžiai. Jis pagauna (ar tikrai? O gal prikūrė juos po šešerių metų?) žodžius: „Atidaryk“ ir „Aštuoniolika“. Girdi, kaip Dikas – juk negali būti motina, ji negali stebuklingai atsistoti ant kojų – pereina per kambarį ir (bent taip jis priderina veiksmus prie garsų) ištraukia komodos, stovinčios tėvų miegamojo tolimajame kampe, stalčių, pasirausia jame, paskui grįžta prie lovos. Kimus motinos balsas dar silpnesnis (visą tą laiką Dikas, regis, nieko nesako), paskui staiga suskamba desperatiška įtampa:

– Dikai... Dikai... brangiausias Dikai...

O Dikas tik bukai burbteli lyg ir klausdamas:

– Mam?

O kodėl „Dikai“? Kodėl jo vardas – net kai jo brolis Tomas pradarė duris?

Bet nėra laiko daugiau apie tai galvoti. Nėra laiko – kaip šis sutrikęs šnipukas jau buvo bedaręs – atlapoti duris, nerti per koridorių,

mestis ant išsekusio motinos kūno ir paklausti: kodėl ne aš? Kodėl aš atstumtas? Gal ir man tarsi paskutinį žodelį?

Nes išgirsta pakeliamą anų durų skląstį: Dikas išeina. Ir tuo pat metu pagauna tėtės žingsnius apatiniuose laiptuose. Tai jis visą laiką ten zulinosi? Gal irgi buvo įtempęs ausis?

Jis šauna atgal į lovą ir, Dikui atidarant duris, įeinant, paneria po antklode, tada ir vėl apsimeta (nors jokiam miegančiajam širdis taip niekada nesidaužė) miegąs kaip užmuštas.

Vos tik Dikui įėjus, tėtė, skubiai atbildėjęs laiptais, vėl įžengia pro duris, Diko dar neužvertas. Jis taip pat valdingai nuvaro Diką į lovą, kaip anksčiau pakėlė. O Dikas, – visame šiame keistame epizode tikriausiai išlikęs ties somnambulizmo riba, tad išaušus dienai jam, ko gero, visa tai atrodys kaip sapnas, – visai nepajėgus pasipriešinti tėtės paliepimui arba paklausti jo (Dikas juk niekada neklausinėdavo – kol kartą pateikė vieną didelį, fatališką klausimą), kas čia dedasi.

O štai tėtė, veikliai apklostydamas Diką, neabejotinai atrodo kaip žmogus, kuriam norėtųsi paklausinėti, norėtųsi kai ką susižinoti. Bet jis susilaiko, apsigalvoja... Verčiau pasikliauti šiuo mieguistu stinguliu, verčiau pasikliauti šia surambėjusia nenuovoka.

– Jau miegok dabar, Dikai. Jau miegok...

Tarsi iš tiesų sakytų: „Ir viską užmiršk, viską užmiršk...“

Dikas kažką žino, ko, matyt, neturėtų žinoti. Kažkas Dikui atiteko, ir tėtei tai nepatinka.

Taip ir yra. Nes tėtei išėjus – prieš tai jis dar kartą patikrina, ar Tomukas gerai miega, – Dikas kažką padeda, kažką, kas barkšteli kaip metalas, tai, ką, matyt, visą laiką gniaužė vienoje savo didelėje rankoje, ant spintelės prie lovos.

Žalvarinį raktą.

Aš laukiu sugrįžtant Diko knarkimo ritmo. Išsėlinu iš lovos ir

žvarbioje tamsoje užčiuopiu tą paslaptingą daiktą ant spintelės prie lovos. Raktas. Taip, raktas. Sugrįžtu į lovą. Guliu nemiegodamas. Šią naktį jau neužmigsiu. Klausausi vėjo. Išgirstu jo gūsių nešamą ir todėl kažkokį klaiktelėjusį, padriką – tarsi oru skriejančio skambalo garsą – Hokvelio bažnyčios varpų gaudesį. Po durimis smelkiasi plonutėlė šviesos marlė. Vadinasi, kitapus koridoriaus, kur tėtė sėdi prie motinos, įjungta šviesa. Tariuosi girdįs – bet juk aišku, kad tai tik šio protą jaukiančio vėjo triukas, – prislopintą žmogaus raudą.

Ak, tas pašėlęs negailestingas vėjas, pučiantis 1937 metų sausio dvidešimt penktosios naktį. Tokiame vėjyje šventoji Gunhilda būtų kiūtojusi savo pinučių celėje ir girdėjusi velnio riaumojimą. Tokiame vėjyje senasis Džeikobas Krikas būtų lindėjęs susirietęs viename iš savo malūnų (sparnus nuėmęs, kartį pritvirtinęs prie žemės), baimindamasis, kad bet kurią akimirką visas girgždantis statinys gali išlėkti šipuliais...

Išaušta sausio dvidešimt penktosios rytas. Dikas pabunda – lygiai taip, kaip naktį jis visada kietai miega, švintant visada pakirsta. Sulipusios akys prasimerkia. Spokso į žalvarinį raktą. Vadinasi, tai neprisisapnavo, iš tikrųjų įvyko. Paskui akys spokso į mane, nemiegantį kitoje lovoje, taip pat spoksantį į raktą ir į Diką, spoksantį į raktą. Ir vos tik Diko akys pagauna mano žvilgsnį, iš po antklodės šauna ranka, čiumpa raktą ir rauna jį toliau nuo akių – tarsi pats šio veiksmo greitis sukelsiąs įspūdį, kad tai niekada neįvyko ir jokio rakto nė nebuvo.

Ir jeigu Dikas niekada nebūtų užmatęs manęs taip įdėmiai spoksančio į tą raktą, galbūt niekada nebūtų priėjęs prie išvados – ar bent aiškiai išsidavęs taip manąs, – kad šis raktas ypatingas.

Bet man to dar negana. Aš atsikeliu. Tarsi gindamas savo teritoriją, Dikas irgi atsikelia. Raktas arba sugniaužtas jo kumštyje, arba įkištas į kokią pagalvės ar paklodės klostę. Jo akys mirksi. Aš jau žiojuosi paklausti – nei per daug įkyriu, nei perdėtai abejingu balsu: „Dikai, koks ten raktas?“

Bet nepaklausiu. Nes kaip tik šią akimirką duris atidaro tėtė ir, pamatęs mus abu išlipusius iš lovos ir pakankamai arti vienas kito, kad aprėptų jo išskėstos rankos, suima mudu į tokį kietą, niekada neužmirštiną glėbį, kurį galima pavadinti tiktai motinišku; ir jau veidu it pateptojo, o dabar vėl sparčiai skystėjančiu, sako:

– Vaikai (*taip, jis mus šitaip pavadino*), jūsų motina išėjo. Ji išėjo. Išėjo.

Išėjo.

Ir taip pat, – nes, nepaisant šio širdis draskančio pranešimo, aplink mus viskas keistai ramu ir tylu: Limas tykus, dangus už lango lygus, vaiskus ir rausvas it austrės geldelė, – išėjo vėjas.

Taigi, mes palaidojome motiną Hokvelio kapinėse. Ir daržo kampe tėtė ėmė auginti gėles, kad galėtų padėti ant kapo. Tačiau – su gėlėm ar be gėlių – tais mėnesiais vargu ar buvo diena, kai jis neapsilankė tame nelygios žolės plotelyje už bažnyčios ir nestoviniavo ten, apleisdamas šliuzo prižiūrėtojo pareigą dėl pareigos, kurią jis aiškiai laikė svarbesne ir būtinesne. Kartais aš būdavau su juo – žiūrėdavau į jį atsitraukęs į šį keistą vyrą, kuris kartu yra mano tėvas. Ir per šias graudžias tėtės išvykas Dikas, – dabar jau daugmaž visam laikui atleistas nuo mokyklos lankymo: ir dėl nesumanumo, ir dėl šios šeimos netekties, – išmoko, pradėjęs mokytis dar tada, kai motina atgulė į lovą, reguliuoti šliuzą. Įgijo (niekas jam nepasakė – tai atėjo instinktyviai) darbo krante įgūdžių ir išmanymo – praleisti lichterius ir baržas, išlaikyti tą trapų, bet

būtiną upės ir uždorio santykį. Ir štai šiuo laikotarpiu, – kuriam buvo būdingi ne tik apmąstymai prie kapo, bet ir ungurių žūklė mėnesienoje bei bemiegis dūlinėjimas pakrantės taku, – jau ir taip menka Diko lavinimosi šmėklelė nublanko ir visai išnyko: mokyklos direktorius Olsopas nusprendė, o Henris Krikas sutiko, kad nors smegenų maža, bet darbui tinkamų raumenų užtenka. Ir kaip tik tada tėtę ir Diką, kai jie dirbo tuos pačius darbus, susiejo kažkoks ypatingas ryšys – bet toks ryšys, kuris, įdėmiai įsižiūrėjus, buvo pagrįstas ne tiek pasitikėjimu ir bendradarbiavimu, kiek pirmojo troškimu atidžiai ir rūpestingai prižiūrėti antrąjį.

Šitaip, skatinamas ir natūralaus polinkio, ir tėvo priežiūros, Dikas (galėtum sakyti) tapo tikru savo užsispyrusių, vandenis tramdžiusių, sausumą puoselėjusių protėvių palikuoniu.

Tik tiek, kad Dikas...

Bet čia jau mes nušoktumėm toli į priekį ir praleistumėm tiesioginį tos siaubingos sausio aušros poveikį.

Štai tėtė, reikia pabrėžti, taip karštai spausdamas mus savo glėby, neištarė žodžio „mirė“. Jo žodis buvo „išėjo“. Ir vėlesnėmis dienomis, nors atvyko daktaras Braitas ir sutvarkė mirties liudijimą, nors motina iš lovos buvo perkelta į karstą ir – su prideramomis apiegomis – į kapą, jis nė karto nepratarė nei žodžio „mirė“, nei „mirtis“.

Ir nors yra nemažai priežasčių pagirti už pavartotą eufemizmą „išėjo“ dviem sūnums, kurių vienas buvo, ko gero, per jaunas, o kitas per bukas, kad suprastų, kyla ir daug klausimų. Mat tokiomis aplinkybėmis „išėjo“ – daug slidesnis žodis. Tomukui, kurio visas gyvenimas galbūt būtų buvęs kitoks, jeigu tėvas jam būtų pasakęs tai, ką jo vaikiška širdelė jau buvo pasiryžusi priimti, – kad motina mirė, jos nebėra, ji pribaigta, išnykusi, – šis žodis „išėjo“ suponavo kažkokį sąmoningą, nors ir ydingą pačios motinos spren-

dimą, tarsi ji nebūtų absoliučiai liovusis egzistuoti, bet tebebuvusi kažkur labai toli, nepasiekiama, nematoma, bet tebesanti.

Kitaip sakant, „išėjo" dvelkė paslaptimi. „Mirė" yra tiesmukas žodis, nusakantis tiesmuką ir natūralų reiškinį, o žodį „ išėjo" – baugų ir neapibrėžtą – reikia paaiškinti. Dėl jo vaikiškame jūsų istorijos mokytojo protelyje – kuris visai neblogai dorojosi su klausimas „kas" ir „kaip" – pirmą kartą it gongas ėmė pulsuoti Kodėlkodėlkodėl. (Ir mes jau žinome, kur tai nuvedė.) Tai privertė jį – tokiais būdais, kuriuos jis menkai supaisė ir menkai galėjo valdyti, – iš naujo surasti ar bent kokia nors nauja forma (ak, drovios ilgesingos kelionės traukiniu...) atgaivinti savo pasitraukusios motinos įvaizdį.

Taigi, Tomuko reakcija į motinos mirtį su visais ilgalaikiais padariniais iš esmės, ko gero, nesiskyrė nuo primityvaus jo brolio atsako, kuris, jeigu kada nors būtų buvęs išreikštas – su visu mirksinčiu suglumimu, – matyt, būtų nuskambėjęs taip: „Na, jeigu ji išėjo, tai kada sugrįš?"

O tėtė – ar jis žodį „išėjo" pavartojo vien tik tausodamas vaikus? Mat jeigu tikrai tikėjo, kad motinos niekur nebėra, net ir kur nors ten, kur bendrauti, kad ir per didelį atstumą, vis dėlto įmanoma, kam gi jis vis keliaudavo į kapines ir stovėdavo ten krutindamas lūpas, *tarsi su kažkuo šnekėdamas,* be to, kalbėdavo mums apie tolimą vietą, vadinamą dangumi?

Tad visus tris išlikusius Atkinsono šliuzo trobos gyventojus, regis, vienijo tikėjimas, kad mirusi motina iš tikrųjų visai nemirė, o iš kokios nors slaptos vietelės juos vis dar stebi ir globoja jų būstą.

Ak, Fenlando prietarai. Juk mirusieji yra mirę, argi ne? Praeitis pasibaigusi, argi ne?

Bet kartais būna būdų atverti tą užrakintą sferą, atidengti jos slaptą turinį pražūtingam oro poveikiui. O Dikas turėjo raktą.

Kurį paslėpė. Mat kai tėtė, paskelbęs tą lemtingą, nors gal ir neapgalvotą žodį, nusivedė mus abu per antro aukšto koridorių, – nes nenorėjo iš mūsų atimti tos paskutinės teisės nei mūsų apsaugoti, paskutinį kartą pažvelgti į motiną, – Tomukas taip garsiai paleido dūdas (o tai nė kiek nepristabdė paties tėtės nuolat plūstančių ašarų), kad visai užmiršo apie tą skubotai iš akių pagriebtą raktą. O kai atlėgęs sielvartas jam leido prisiminti, Dikas aiškiai buvo pasirūpinęs jį paslėpti. Nes kol tėtė su daktaru Braitu tvarko gedulingus reikalus, o Dikas vėl neša ledų nuolaužas nuo šliuzo vartų, Tomas prislėgta nuotaika, bet kruopščiai apieško Diko lovą ir aplink ją. Bando užčiuopti kokį gumbą pagalvėje ir patalynėje, pakelia čiužinį, apžiūri visą plotą po lova, ištiria negausius Diko spintelės daiktus (keletas kakavos skardinių, vandens žiurkės kaukolė), patikrina spintas ir stalčius.

Rakto nėra.

Vis dėlto vieną dieną, tiksliau sakant, praėjus penkioms dienoms po motinos mirties ir tik dviem po jos pakasimo Hokvelio kapinėse, kai žodis „išėjo“, – kuris po to paskutinio žvilgsnio į motiną Dikui turbūt nekėlė ašaringų asociacijų (Išėjo? Bet ji gi dar čia. Ji tik nusprendė kurį laiką ramiai pagulėti), – ėmė rodyti savo galią, girdžiu Diką lipant palėpės laiptais. Girdžiu Diką ir girdžiu vėją. Tačiau tą girgždesį sukelia ne vėjas. Girdžiu nuo pagrindinių laiptų apačios tuos išdavikiškus garsus, kuriuos man bus lemta girdėti po kelerių metų iš už užrakintų ir užbarikaduotų durų. Dikas leidžiasi laiptais. Aš lipu pagrindiniais laiptais, apsimesdamas turįs įprastą reikalą mūsų miegamajame. Diko rankos tuščios. Bet jo akių vokai trūkčioja – regis, ne tiek dėl to, kad susidūrė su manim (net akių vokai turi savų niuansų), kiek dėl kažkokio vidinio sumišimo ar nusivylimo.

O vieną dieną, kai grįžęs iš mokyklos vėl kopiu į mūsų miega-

mąjį, ką gi ten randu – nagi tėtę, kuris man įėjus kaltai krūpteli, tarsi pričiuptas daręs kažką pasalūniško, tarsi būtų *kažko ieškojęs,* ir, dengdamas savo sumišimą, tačiau, be abejo, turėdamas kitą tikslą, sako:

– Žinai, aš pagalvojau. Gal jau metas tau turėti savo miegamąjį. Gal jau metas mums tave perkelti į galinį kambarį.

Ir tada (jau kone trys savaitės, kaip mama Išėjo ir vis dar neparėjo) Dikas dar kartą kopia į palėpę. Jis turėtų pareigingai atlikti savo naują šliuzo prižiūrėtojo pavaduotojo darbą. Nes tėtė vėl ten nukako, kad pereitų per Hokvelio gyvenvietę (kur bus atitraukiamos užuolaidos ir žmonės stebės: štai jis čia eina – vėl čia eina vargšas Henris Krikas) į pasimatymą kapinėse. Tačiau, vos jam dingus iš akių, Dikas palieka patikėtą postą ir sau nebūdinga ryžtinga mina įeina į trobą ir kopia laiptais.

Aš tuo tarpu lindžiu virtuvėje miltais apibyrėjusiomis rankomis. Nes jeigu Dikas gali darbuotis šliuzo prižiūrėtojo kailyje, kodėl gi man neužsirišus mamos prijuostės? Bandau iškepti tokius paplotėlius, kokius kepdavo mama. Užsiimu kulinarine nekromantija. Pasitelkęs tą veržiančią prijuostę, tą tešlos dubenį, kurį mama laikydavo alkūnės linkyje, tą medinį šaukštą, kuriuo ji kadaise... bandau išsikviesti, susiurbti į save mirusios mamytės dvasią. Kad tėtė, grįžęs sužnaibytas šalčio per tą stoviniavimą kapinėse, atsikąstų šilto paplotėlio ir...

Tačiau šitą priemonę aš jau esu išbandęs. Mano virtuvinės parodijos tėvui tik užduodavo širdį. Ir skrandį. Jis dar blankiai man šypsosi matydamas tokį švelnų gestą, o mano nelemti švininiai paplotėliai jau stringa jam gerklėje, kur ir taip jau kyla gumulas...

O šiandien, šiaip ar taip, nebus paplotėlių, nei tokių, kokius kepdavo mama, nei kitokių. Nes laiptais nusileidžia Dikas ir, paga-

vęs mane virtuvės tarpdury pastačiusį ausis, griebia už pečių ir koridoriumi išgrūda prie lauko durų. Krosnies iškaitintą veidą man nutvilko šaltas oras nuo pakrantės tako.

– Tu daryk, – sako Dikas ir mosteli ranka šliuzo link. – Tu daryk. Aš einu.

Iš to suprantu, kad Dikas perleidžia valdžią, kuri buvo perleista jam. Jis nori, kad aš prižiūrėčiau šliuzą – miltuotomis rankomis, – nes turi savo reikalų.

– Taip, Dikai, – sakau, – gerai.

Labiau stengdamasis neparodyti abejojąs šiuo keistu paliepimu negu ketindamas paklusti. Nes Diko balse neabejotinai nuskamba mįslinga gaidelė, be to, paslėpęs po savo tamsiai mėlynu megztiniu jis kažką prilaiko ranka – kažką pūpsantį, kietą. Aš pamatau, kas tai yra, kai, man apsimetant užsiėmusiu virtuvėje, nusirišant mamos prijuostę, jis greitai perkelia jį pirmiausia ant koridoriaus staliuko, o paskui, apsivilkęs paltą, į šio kišenę.

Butelis. Pamanyk tu man – butelis. Rudo stiklo...

Kaire ranka užsisagstęs paltą, dešinę įkišęs į jau pakrautą kišenę, kad nešulio nebesimatytų, jis žengia į pakrantės taką ir nebetaręs nė žodžio pasuka žemupio kryptimi.

Aš taip pat išeinu į pakrantės taką ir žiūriu, kaip jis žirglioja tolyn pietiniu upės krantu, gunktelėjęs, apsunkusia eisena žmogaus, susimąsčiusio apie kažkokį rūpestį, – o šitaip vaikščioti Dikui visai nebūdinga.

Trumpam atsigręžia. Aš nutaisau šiek tiek slegiančios atsakomybės miną.

Bet man rūpi ne įtartinai paskirtas – ir dešimtmečiui su motinos prijuoste netinkamas – pavedimas.

Tą popietę (žvarbią, ūkanotą, nenutirpus pašalui) Atkinsono

šliuzo troba stovėjo apleista. Nedirbo nei šliuzo prižiūrėtojas, nei jo sūnūs – nors kiekvienas savaip uoliai darbavosi. Jeigu Gildsio anglių bendrovės baržininkai kaip tik tuo metu būtų sumanę perplaukti šliuzą, jiems būtų tekę apsitarnauti patiems. Ir jeigu Henrio Kriko žmona dar kaip nors nematoma būtų tūnojusi savo senuosiuose namuose, – nors kaipgi ji būtų galėjusi būti iš karto trijose vietose: troboje, kapinėse ir Diko nešamame butelyje? – būtų užuodusi, dvasinėmis šnervėmis, prilygstančiomis vienai gaisrą uodusios prosenelės nosiai, perkepusių, jau beveik svylančių (mat aš kai ką užmiršau) paplotėlių kvapą.

Kiekgi vilties vogčia nusėlinti plokščia žeme? Kiek vilties pasidarbuoti sekliui beveidžiame Fenlande? Kiek vilties netgi keturių pėdų ūgio dešimtmečiam sekliui šiame lygiame krašte, kur viskas kaip ant delno ir niekas nepaslėpta nuo Dievo?.. Jeigu nebūtų tokio dalyko, kad nusausinta žemė smunka, o upės kyla ir todėl supilami aukšti krantai.

Mat Dikui neįprasta eisena traukiant pietinio Limo kranto ketera, kas gi tuo pat metu eina šiaurine puse? Tiktai ne ketera, o pasislėpęs sausumos pusėje – prieš tai šliuzu ir uždoriu perėjęs per upę ir gerai pabėgėjęs, kad prisivytų brolį. Kas gi protarpiais vis užsiropščia balsvu šio šiaurinio pylimo šlaitu ir vogčia kyšteli galvą virš keteros tikrindamas, kur anas eina, paskui nusiropščia, nusliuogia, nuslysta atgal žemyn? Kas gi, jo broliui pietinėje pusėje sustojus prie vienos vandenų santakos, būtent prie Stoto pratako žiočių, taip pat sustoja savo pusėje – ne tik sustoja, bet galbūt toje pačioje vietoje, iš kurios po šešerių metų Merė Metkalf pati stebės tą patį brolį, užrėplina beveik iki šio šiaurėn atsigręžusio šlaito viršaus ir it snaiperis krūtine prigula ant šerkšno cukrumi apsitraukusios žemės – vargu ar tai protinga berniukui, neseniai persirgusiam gripu? Bet jis taip įšilęs nuo bėgimo ir ropš-

timosi, ir smalsumo kaitros, ir apskritai po motinos netekties su gryna panieka žiūrįs į visus galimus pasaulio nepatogumus, kad nejaučia nei šalčio, nei drėgmės.

Dikas spokso į vandenį. Apsidairo aplinkui po žiemos kraštovaizdį, tarsi pasitvirtindamas esąs vienas. Paskui iš palto kišenės išsitraukia butelį ir spokso į jį.

Kitapus upės, po kūnu tirpstant ledui, jo brolis galvoja: tad slaptas motinos palikimas Dikui tėra keletas senų butelių... Tad toji skrynia palėpėje tėra prašmatni alaus dėžė.

Ir nieko daugiau? Dikas ištraukia kamštį, pakelia butelį prie lūpų. Kiek žinau, Dikas nė karto gyvenime nėra išgėręs butelio alaus. Netgi paprasto alaus...

Jis nuryja gurkšnį, nusišluosto lūpas. Atsitupia ant kranto. Įdėmiai spokso į upę. Vėl gurkšteli, staiga godžiai išmaukia visą butelį. Spokso. Staiga pamėgina atsistoti, bet vėl atsitupia. Vėl pamėgina, pargriūva, galiausiai atsikapanoja ant kojų. Staiga prapliumpa bepročio juoku, paskui ima staugti – bežode nedarnia daina. Lyg ir ima šokti – lėtai, nerangiai suka valsą pats su savimi; vėl nusijuokia, ūbauja, kvaknoja. O paskui liaujasi šokęs, tą pačią akimirką nustoja ūbauti ir kvaknoti, puola ant kelių, priglaudžia ranką prie pilvo, apsičiupinėja rankas, kojas, galvą – viskas tebėra. Jo vokai niekada taip tankiai nedūzgė. Veide atsispindi nustėrimas – kaltė, siaubas. Išraiška kiek panaši į tą, kurią jis vieną dieną parodys prie Hokvelio kanalo, kai jo vilnonėse glaudėse kai kas netikėtai sukrutės. Jis atsisėda, bet negali nustygti, tarsi niekada nebūtų numanęs, iš kokio pavojingo molio esąs sulipdytas, ir dabar turėtų nuo to pabėgti. Bet vienintelis būdas pabėgti – išsinerti iš savo paties kailio. Jis tūpčioja ir šokčioja, rangosi ir varto akis (kitapus upės jo jaunesnysis brolis irgi sunkiai benustygsta, iš nuostabos irgi išverčia akis). Tada susigriebia dar

tebelaikąs tą butelį. Tai juk visai ne jis – tai tas gėralas iš butelio. Bet kaipgi motina galėjo?.. Paskutinę – atsisveikinimo dovaną?.. Ir su sąmyšio bei kančios riksmu, – tarsi, nors ir apimtas siaubo, mestų lauk kažkokį galimos palaimos pažadą, kažkokią savo neištobulinto kūno dalį, – jis aukšta lenkta trajektorija sviedžia butelį į upę. Čia, plūduriuodamas, krypuodamas, palengva vietoj buvusio galingo skysčio prisipildydamas paprasčiausio upės vandens, jis skęsta...

Ir štai todėl Dikas niekada iš jokio butelio nebelietė nė lašo, taip pat ir Fredžio Paro siūlyto nudžiauto viskio. Ir turbūt todėl, nors ir tebeturėdamas raktą, niekada nebeatidarė tos nepaprastos skrynios, kol suvokė, kad jos turinys jam gali padėti.

Likęs be butelio, Dikas vis dar sverdėja ir šlitinėja, vis dar neapsisprendžia, sėdėti ar stovėti, eiti šen ar ten. Bespalvių runkelių laukų, į miglas tolstančios Stoto pratako perspektyvos ir pilko žiemos dangaus vienodumo fone jis atrodė kurioziška, žvilgsnį prikaustanti figūra... Bet atsargiau, mažasis sekly. Gal jau pakankamai prisižiūrėjai. Metas vogčiomis sprukti. Metas parsmukti atgal į trobą, kol negrįžo nei tėtė, nei Dikas, kad nė vienas neįtartų...

Taip jis ir daro – smunka tiesiogiai, slysta padedamas šerkšno trupinių, spartinančių jo nusileidimą nuo pylimo, ir vos nepasitempia kulkšnies – ir šlapiais nuo gulėjimo ant žiemos žolės drabužiais, nuo pamatytų vaizdų sūkuriu skriejančiomis mintimis sugrįžta namo šiaurinio pylimo papėde.

Tačiau po to keisto Diko spektaklio su buteliu atsitinka dar kai kas. Ima kažkas dar reikštis, iš pradžių silpnai, vos juntamai, į upę įkritus tam rudo stiklo indui, tarsi Ekskaliburo imitacijai. Pakyla vėjelis. Kas minutę jis stiprėja. Išsklaido ūkanas. Šiaušia Limą. Nėra

abejonės, kad šnarina bugienių krūmus Hokvelio kapinėse ir purto gebenę ant Hokvelio bažnyčios bokšto. Pučia smarkiai, vakarų dangaus pelenuose įplieskia šviežias žarijas, kai aš parsirandu – kad iš krosnies, kol dar ir jie neužsidegė, ištraukčiau tuziną pajuodusių paplotėlių.

Rytų vėjas.

■ 39
Mulkis

Ir tas pats rytų vėjas, – veikiau ne tas pats, o jo vasarinis veidas, jo patrauklusis, šiltai kvėpuojantis brolis (nes, kaip jums pasakys kiekvienas fenlandietis, rytų vėjas nėra vienas vėjas, jie yra dvyniai: vienas žudo, o kitas nokina), – pūtė vieną 1943 metų rugpjūčio popietę, pūtė regimomis bangomis per aguonomis pamargintus Polt Feno fermos kviečių laukus, pūtė per tuopas prie Holvelio kanalo, tviskindamas ir dzingindamas jų lapus, man dar kartą einant panašiu keliu mūsų begalvio malūno link.

Mat nors mudu nebebuvome susitarę susitikti ir nors kai susitikome praeitą kartą, Merė pasišalino taip, lyg mūsų malūno pasimatymai būtų buvę nutraukti visam laikui, ir po to praėjo visa savaitė – visa savaitė po to, kai buvo oficialiai patvirtinta Fredžio Paro mirties priežastis, – aš vis dar vyliausi pasimatyti su Mere. Ir man reikėjo pasišnekėti. Nes jau tris dienas žaidžiau tą baimės žaidimą su Diku, tą butelio žaidimą, ir nežinojau, ar Dikas labiau bijo manęs, ar aš jo. Ir šitaip negalėjo tęstis. Tai ar mudu turėtumėm papasakoti? Prisipažinti? Nueiti į policiją? Nes juk anksčiau ar vėliau mūsų paslaptėlės išlįs į paviršių, ar ne? Gal reikia papasakoti, Mere? Mere, ką?..

(Matote, vaikai, net ir tada reiškėsi ta istoriką persekiojanti nuodėmė: kaip jis svarsto visokius atvejus, kaip nesugeba imtis veiksmų.)

Ir dar vienas dalykas – kadangi kalbame apie paslaptis: tas butelis paimtas iš skrynios, senos palėpėje gulinčios skrynios, priklausiusios mano seneliui, o Dikas vienintelis turi...

Bet aš sustoju tuopų giraitės pakrašty. Mat nors jau praėjo penkta valanda, nors jau prie pabaigos eina tas stebuklingas tarpsnis – nuo trijų iki pusės šešių, – kai niekada nebesugrįšiančiais laikais mudu nuolat susitikdavome, Merė iš tiesų yra prie malūno. Ir ji daro kažką labai keisto.

Ji stovi ant paties mūrinės platformos krašto, šalia senojo sukamojo rato korpuso, kur kokių penkių pėdų gylyje yra išdžiūvusio, žole apaugusio pratako dugnas. Ji stovi, plaukus taršo vėjas, ir paskui, išmesdama rankas priekin ir aukštyn, šoka. Sijonas išsipučia, sužvilga rusvi keliai. Nusileidžia kažkokia kvailai nepatogia laikysena – kūnas sustingęs, kojos praskėstos, tarsi būtų stengusis atsimušti, ne o ne atsitrenkimą sušvelninti. Paskui kūną atpalaiduodama atsitupia žolėje ir apglėbia pilvą. Tada atsistoja ir visa tai pakartoja. Ir dar kartą. Ir dar.

Aš stoviniuoju virpančioje tuopų giraitėje stengdamasis permanyti šį keistą ritualą. Ar tai koks nors žaidimas vienam? Kokia nors mankšta? Ir ar nederėtų jai būti atsargesnei? Juk jos kūne tas kūdikis.

Pereinu ganyklos ruožą tarp giraitės ir malūno. Ore plevena šilti lanksvų kvapai. Mano pirmą šūksnį nusineša vėjas, tad kol pamato mane atėjusį, Merė pasiruošusi dar vienam šuoliui.

– Mere, ką tu čia?..

Ji nelaukė, kad aš pasirodysiu. Pastebiu tai iš karto. Veidą įtempia susierzinimo grimasėlė. Prie malūno ji atėjo viena. Asmeniniu reikalu.

– Geriau eik iš čia, Tomai Krikai. Geriau jau tu dink.

– Kas čia per šokinėjimas? Tu susižeisi.

– Mulkis. Eik iš čia!

– Aš atėjau pasikalbėti...

Ir ji vėl šoka, nepaisydama manęs, lyg rimtai treniruodamasi – mosuodama rankomis, ryžtingai prisimerkdama, tarsi rodydama, kad jai niekas nesukliudys, tarsi šitas šokinėjimas būtų svarbiau už viską. Ir vėl taip staigiai nusileidžia, susvirduliuoja, paskui atsitupia.

Aš bėgu padėti jai atsistoti. Nuo jos šokinėjimo žolėje atsirado ištrypta duobelė – atrodo, ji jau ilgai čia taip šokinėja.

– Kodėl?.. argi tai ne pavojinga? Su...

– Mulkis. Eik iš čia.

Ir tada, Merei pasukus galvą, aš pamatau, kad jos veidas, per kelias savaites įdegęs, dabar išblyškęs ir žvilga nuo prakaito. Ne varvančio fizinės veiklos ir karščio prakaito, o, regis, šalto prakaito rasos. Negana to, abiejų Merės akių kampučiuose spindi šviesūs apmaudo lašeliai – ir tai visai ne prakaitas.

– Mulkis! Mulkis!

Kaip besibaranti, kantrybę praradusi motina. Kaip...

Staiga suvokiu.

(Ak, vaikai, jūsų istorijos mokytojas bręsta. Taip sumaniai analizuoja įvykius. Taip gerai įžvelgia tiesą...)

– Tai tu?..

– Taip. Mulkis. Traukis iš kelio.

– Tu tikrai nori?..

(Iki šiol dar nelabai įsisąmoninęs, kad Merė gali tapti tikra mamyte, kad tas daiktas jos pilve tikrai yra. Bet tai tiesa. Jis pats pamatys.)

Ji vėl gaudydama kvapą pro žolėmis užspringusį vamzdį kopia ant mūrinės platformos.

Ir aš jos nestabdau. Netiesiu rankų, kad sulaikyčiau, nešaukiu pasipiktinimo žodžių. Mat kai antrą kartą per dvi savaites man prieš akis iškyla realybė, kaip iškyla žemė pasitikdama Merę, ir išmuša mane iš vėžių, ir kai žemė pasitinka Merę, man ji tuo pat metu slysta iš po kojų, man svaigsta galva ir suka vidurius, – kokia gi ten kieta ir aštri mintelė man vis dėlto kirba galvoje?

Jis tikriausiai Diko. Jeigu ji nori nužudyti... jeigu nori jo atsikratyti. Tikriausiai Diko. Nes ji nenori susilaukti vaiko nuo... Nes ji nežudytų mudviejų...

Ir kai ji vėl atgręžia tą vaškinį žvilgantį veidą, aš sugriebiu ją už rankos ir ūmai surinku:

– Jis Diko, taip? Aišku. Diko. Diko!

Ji vėl suka į šokinėjimo vietą.

– Kodėl tu neini iš čia?

– Mere, nereikia. Nedaryk to.

Šitaip kalbama su savižudžiu.

– Nešokinėk.

Ji nušoka. Atsitupia. Sustena. Vėl eina šokti.

Griebiu ją už rankos.

– Liaukis. Liaukis šokinėti.

Ji atsikrato mano rankos. Jos veidas nartus, dantys sukąsti. Palei akis vėjas plaiksto plaukus.

– Jis Diko, taip? Diko, Diko!

Ji vėl užkopia ant platformos.

– Gerai jau. Diko.

(Na, mažasis tėveli, patenkintas?)

Ji vėl nueina prie krašto ir pasiruošia šokti.

– Mere, man atrodo, jis žino, kad aš žinau. Mere, kalbėk su manim. O, Dieve... aš atėjau tau pasakyti. Man atrodo, mes... Ten ta skrynia...

(Mere, kad bent liautumeisi...)

Bet Merė nesiklauso. Nes dar nespėjus nušokti, negavus dar vieno sukrėtimo, jai staiga sulinksta keliai, ji apgraibom ranka pasiremia į dervuotas malūno lentas. Atsitupia, nuleidžia galvą.

Aš užsiropščiu ant platformos. Atsitupiu prie jos. Apkabinu ją ranka. Jos oda dvelkia kažkokia šalta įtampa. Aš kone jaučiu, kaip man persiduoda jos nervų galūnių dilgsėjimas.

– Kažkas atsitiko, – sako ji ir pakėlusi galvą vos girdimai sukikena. – Vis dėlto veikia.

Paskui, ūmai plūstelinti ašaroms, taria:

– Ne Diko. Mūsų. Mūsų. Supranti?

Vėjas plazdina tuopų lapus ir ryškiai raudonas aguonas, ir riešutų rudumo Merės plaukus. Pučiantis vėjas brandina Rytų Anglijos javus, gūsiais it iš krosnies Fenlando kviečių laukus spalvina būsimų kepalų spalva. Bet nors vėjas šiltas ir nors dabar, artėjant vakarui, jis jau silpsta, man regisi, kad tai tas šaltas negailestingas žiemos vėjas...

Mudu įslenkame į senojo malūno griaučius. Kur kadaise sėjome meilę (Mere, argi ne žiauru?), laukiame, kada kris jos neprinokęs vaisius. Aš atsiremiu į perdžiūvusias lentas. Merė glaudžiasi mano glėby. Pasikelia sijoną.

– Kraujo nedaug. Kažkas viduje atsitiko. Vos vos. Reikia palaukti... Pasižiūrėti.

Ji negali atsikelti – jai darosi bloga.

Laukiame (kuždesiai ir šniurkščiojimai, vėjo plazdėjimas, kregždžių krykavimas), praeina valanda ar daugiau. Ir nieko neatsitinka.

Aš prasižioju:

– Mere, gal... viskas gerai. Gal to neatsitiks.

(Bet juk mes to ir laukiame, argi ne? Kad nieko neatsitiktų. Kad nebūtų atsitikę.)

Ji papurto galvą. Iki kelių nuleistos sukruvintos kelnaitės. Tai padaryta. Nebesugrąžinsi.

– Ar tu... supranti?

Taip, suprantu. Nes jeigu šio kūdikio nebūtų... Tai Dikas nebūtų... Ir Fredis... Kadangi priežastis, pasekmė... Nes Merė pasakė: „Aš žinau, ką darysiu."

Aš suprantu, bet nesuprantu šios švelnėjančios rugpjūčio saulės, šio derliaus vėjo, lanksvų kvapo ir ten viršuje – kur kadaise, Tomo Atkinsono laikais, sukosi medinės burės ir sausino, sausino – šio žiauraus dangaus rugiagėlės rato.

Artinasi vakaras. Vėjas rimsta.

Glėbyje myluodamas Merę, mėgdžiodamas savo motinos vakaro pasakos balsą (bet juk kūdikis – aš, o ji...), netvirtu tonu suaugusiojo, sunkią valandą savo vaikams bandančio įteigti, kad viskas gerai, pradedu sakyti:

– Prisimeni, Mere, kai mes čia atėjom pirmą kartą, kai mes, kai?..

(Prisimeni, Mere, tuos senus senus laikus? Kai nebuvo televizorių ir daugiaaukščių namų, nebuvo į mėnulį skrendančių raketų, kontraceptinių piliulių, raminamųjų ir kišeninių skaičiuotuvų, nebuvo prekybos centrų ir bendrojo lavinimo mokyklų, nebuvo branduolinių ginklų... kai važinėjo garvežiai ir buvo sekamos pasakos... kai Limu plaukiantys lichteriai pirmagalyje tebeturėjo iš senų laikų užsilikusias dvi sukryžiuotas miežių varpas? Ar prisimeni – tą malūną? Tą mudviejų kelionę į Vošo Feno marias?..)

Bet Merei neįdomu. Jos veidas išbalęs ir sudrėkęs. Akys kietai sumerktos. Pasakojimai jai neįdomūs. Ji nesmalsi.

Malūno prieglobstis, malūno priedanga. Kaipgi tos jo sugriuvusios sienos mus dabar apsaugos? Kaip jo medinis glėbys mus dabar paguos?

Tačiau tą nuauksuotą rugpjūčio vakarą mudu gulėjome tenai ir laukėme, tarsi paskutinėje išlikusioje žemės vietoje. Nes aš taip tada ir galvojau, nepaisydamas nei kviečių laukų, nei aguonų, nei rugiagėlės spalvos dausų: viskam galas.

■40

Apie šiuolaikinius košmarus

– Ir žmonės sėda į savo mašinas, sere, ir plūsta į gatves. Mano, nuvažiuos, kur saugu. Taip mano, nors jiems buvo sakoma, kad tai beprasmiška. Mano tėvai įstumia į mašiną mane ir mano seserį. Jie negalvoja apie maistą ar drabužius – apie nieką. Paskui, kai tik išvažiuojam į pagrindinį kelią, jis užgrūstas mašinų. Žmonės signalizuoja, rėkia, rauda. Toks, aš manau, bus galas – mes visi mirsime didžiulėje transporto spūstyje...

– ...ir aš vis sapnuoju, kad paskelbus pavojų esu labai toli nuo visų artimųjų ir draugų. Turiu pas juos nusigauti. Tiesiog noriu pasimatyti su jais prieš... Bet...

– ...apie tai praneša per televiziją. Žinot: jūs turite keturias minutes... Bet niekas lyg ir nepastebi. Niekas nesijudina. Mano tėtė knarkia savo krėsle. Aš klykiu. O mama sėdi – jai rūpi, kodėl nerodo serialo „Kryžkelės“...

– ...visi pastatai iš karščio parausta, paskui pabąla, ir visi žmonės parausta, pabąla...

(„Tu to nematytum – būtum negyvas. Mulkis.“)

– ...o mano mažytis broliukas visas svildamas raitos mat, ir aš žinau, kad man reikia jį pribaigt...

– Savižudybės piliulės, sere. Mes sėdim ratu ir visi kartu jas išgeriam...

– ...ir niekas nenori pirmas išeiti iš slėptuvės...

– Keistas dalykas, aš sapnuoju, kad esu vienintelis likęs gyvas. Ir nenukentėjęs. Bet visur tik tos dulkės. Ir aš vaikštau aplinkui, galvodamas: taipgi nebus, taip niekada negali būti...

■41

Viduje kirba jausmas

Bet visi pasakojimai kadaise buvo tikri. Ir visi istorijos įvykiai – mūšiai ir kostiuminės dramos – kadaise iš tikrųjų vyko. Man kaip tik dabar viduje kirba jausmas, Praisai, – ne, gerti nebenoriu. Ar nereikėtų jau mums eiti? Ir tau kirba jausmas. Apie Nieką. Ir, žinoma, Merei kirbėjo tą rugpjūčio vakarą...

Kada nors, Praisai, kada nors ateityje, tu sakysi: „Kadaise buvo toks istorijos mokytojas, kuris dėstė tas beprotiškas pamokas, o jo žmona...“ Bet apsireikš kita tikrovė.

Tačiau ateinant pasaulio pabaigai tikrovės nebebus, bus tik pasakojimai. Ir mums liks vien pasakojimai. Jie bus mūsų vienintelė tikrovė. Sėdėsime savo slėptuvėje ir pasakosime istorijas kokiam nors įsivaizduojamam sultonui Šachrajarui, tikėdamiesi, kad niekada...

Susirietę savo malūne. Kuždesiai. Šniurkščiojimai. Vėjas ščiūva, tuopų šešėliai ilgėja. Mažyčiai spazmai – ne tokie ir mažyčiai – Merės viduriuose. Ir galų gale Merė sako – nes tai neveikia, nieko neatsitinka:

– Mums reikės eiti pas Martą Klej.

Taigi, vaikai, kadangi ne visos tos pasakos yra jaukios ir malonios (užtenka įsikniaubti į brolius Grimus), kadangi jokia pasaka be jos neišsiverčia, norėčiau papasakoti

■42

Apie raganą

Kuri vadinosi Marta Klej. Kuri buvo Bilo Klejaus žmona (bent taip buvo kalbama). Ir gyveno Bilo Klejaus troboje kitame Vošo Feno marių gale. Ir virė nuovirus bei skelbė pranašystes (bent tokios sklido kalbos). Ir ji padėdavo atsikratyti meilės vaikais...

Bet pirmiau, prieš pasakodamas apie Martą, norėčiau papasakoti jums apie Fenlando žąsis...

Bet ne apie tas plunksnuotas, snapuotas irklakojes. Ne apie kanadines bernikles. Ne apie laukines, trumpasnapes arba sniegines žąsis, plasnojančias nuo Arkties, genamas migracinių instinktų, ne mažiau paslaptingų nei kito vandens klajūno, *Anguilla anguilla*. Ne apie tuos gagenančius, kvaksinčius, trikampį sudarančius eskadronus, kurie nuo neatmenamų laikų Fenlande ieškodavo prieglobsčio ir šio krašto gyventojams suteikė senąjį svetingumo ženklą – perskeltą žąsies plunksną. Ne. 1943 metų rugpjūčio vakarą tokių žąsų nesimatė, nes žąsų metas – žiema. Be to, 1943-iaisiais mes turėjome naujoviškų žąsų. Taip pat triukšmingų, skrendančių rikiuote, savais migraciniais takais keliaujančių per Šiaurės jūrą, pagamintų iš aliuminio ir plieno, medinių paramsčių ir organinio stiklo ir mokančių ypatingą triuką – ore dėti sprogstamuosius ir deginamuosius kiaušinius.

Tie dvidešimto amžiaus paukščių pulkai kėlė sparnus, palikę išsibarsčiusias dienines peryklas (mat jie nakties skrajūnai) ir saulė-

lydžio liepsnų fone, kaip ir visos žąsys, virto juodais melancholiškais siluetais, kai mudu su Mere (išblyškusia, tyliaburne, kas trečiu įkvėpimu gaudančia orą) nuo Hokvelio kanalo traukėme į Vošo Feno marias. Bet mes jų beveik ir nepastebėjome, nes galvos buvo užimtos kitkuo, be to, buvome pripratę prie to vakarinio skrydžių gausmo, tarsi tai būtų buvęs gamtos reiškinys, tarsi tai būtų buvusios tikros gulbės. Mums su Mere keliaujant pas Martą Klej, jie kilo skristi Hamburgo, Niurnbergo arba Berlyno kryptimi. Ir visi tie narsieji pilotai, šturmanai, šauliai ir snaiperiai turėjo širdis ir kadaise žindo motinos pieną, o Hamburgo ir Niurnbergo gyventojai taip pat kadaise žindo motinos pieną.

Ak, vaikai, tie dirbtiniai dalykai, tie žmogaus dariniai. 1793 metais apokalipsė atėjo į Paryžių (vos keletas tūkstančių galvų), 1917 metais ji atėjo į Flandrijos pelkes. O 1943-iųjų rugpjūtį (taip, istorija blaiviai fiksuoja, kad, nepaisant tų pirmųjų metų skerdynių, Pirmojo karo aukų skaičius buvo mažesnis negu Antrojo ir tarp jų buvo mažiau civilių) ji reiškėsi žąsų kiaušinių sprogimais Hamburge, Niurnberge ir Berlyne...

Bet tą rugpjūčio vakarą visa tai mums buvo visai ne galvoje (turėjom savų rūpesčių).

Meilė. Mu-mu-meilė. Ar ji apsaugo nuo blogio? Ar šis magiškas žodis neribotam laikui atidės priežasties ir pasekmės ryšio galią? Ar jis padės tiems Hamburgo ir Berlyno gyventojams, neramiai apsikabinusiems savo artimuosius ir šnabždantiems meilius žodžius netvirtuose rūsiuose bei kiemo bunkeriuose? Ar jis užgesins tą dvasinę ir fizinę suvokimo ugnį: tai jūsų pačių darbas, to nebūtų atsitikę, jeigu... Tai ne atsitiktinumas – patys prisidirbot, žąsies galvos...

Fenlando keliukais, per Fenlando pylimus, palei gluosnynes ir

blindžių guotus, takais ir takeliais, ir lieptais, žinomais tik mums, Fenlando vaikams. Kaip Herevardas ir Torfrida (ak, jaukiai jaudinantys vėlyvo vakaro skaitiniai), bėgantys per pelkes priešams nusiaubus Ilį. Pasakojama, kad ir juos nelaimės valandą palaikė jųdviejų meilė. Bet čia ne pasakojimas...

Iki Martos trobos tolimas kelias. Aplink pietinį marių kraštą ir šiaurėn į sąsmaukos lankas tarp marių ir ilgo rytinio vingio, kuriuo Uzas suka už Niuhaito. Į kairę nuo mūsų – saulėlydžio gaisai. Į dešinę – kariaunos meldų it iečių. Pačiose mariose – iš Bilo Klejaus pelkių pirkelės rūksta dūmas. Tad Bilas Klejus, kaip įpratęs vasarą, lindi tenai. Tad Marta viena. Staiga Merės koja ima vyniotis du kraujo kaspinėliai, lenkdami vienas kitą, terlinami šmaukšinčios ilgos žolės. Mudu sustojame – skausmo mina, sunkus alsavimas, sustingę žvilgsniai. Bauginanti vizija: į pelkės žolę išsiritęs kruvinas buožgalvis, gliti avies širdis. Nejaugi taip?.. Dabar? Jėzau, Mere, jeigu mes čia įstrigsime tamsoje. Kaupiasi sutemos. Pelėdų ir žaltvykslių metas. Pats laikas pasirodyti pas raganą. Susikibkim rankomis, Mere. Laikykis, Mere. Myliu tave, Mere, myliu tave, Mere. Eime, Mere. Ar mes tenai nueisim? (Ar mes norim tenai nueiti?)

Bet nueiname. Ir susitinkame su Marta Klej...

Nei smailos skrybėlaitės, nei šluotkočio, nei išsišiepusios juodos katės ant peties (tik amsi apsiseilėjęs, susenęs bjaurus šunėkas, tampydamas jį laikančią virvę, šitaip jis praneša apie mūsų atvykimą ir išvilioja iš būsto Martą su žibaline lempa rankoje). Regiu mažą moterėlę didele apvalia galva. Regiu moterėlę purvu aplipusiais botais. Vilkinčią storą pilką sijoną, pamanytum, pasiūtą iš gūnios. Ir keletą pavilkinių, kurių apibrizgę kraštai vos kyšo, kadaise, matyt, buvę balti, o dabar senų dantų spalvos. Ir sučiurusią

palaidinukę, sustangrėjusią ir lipnią, lyg vėtrų nugairinta burių drobė, iki alkūnių atraitotomis rankovėmis. O ant palaidinukės ir pilkojo sijono – tarsi laisvu nuo raganavimo metu ji uždarbiautų kaip namų darbininkė – ilga, išblukusi gėlėto rašto prijuostė.

O susitikę su Marta, susitinkame ir su Martos kvapu...

Bet gana apie Martos aprangą. (Ir gana apie tą kvapą!) Koks veidas! Mažos drėgnos smigios akutės. Burna it odinis kapšelis. Nosis – kaulėta (bet visai nekumpa). Kakta – blizgi ir gumbuota, nuspalvinta tabako. Plaukai – vaškiniai, žili, ant sprando susukti į kietą kuodelį, o šis pervertas dviem plunksnų kotais. Ir tie skruostai! Kokie skruostai! Ne tik apvalaini ir įraudę. Ne tik ryškiai raudoni. Ne tik liudija, kad kelis dešimtmečius pakaitomis ir be pereinamųjų laikotarpių buvo veikiami žiemos audrų ir svilinančios saulės. Tai ugnies pūslės. Tai kūno pigmentai. Pernokę pomidorai.

Kalbant apie pernokimą, tai tas kvapas...

– Nū va, nū va, – ji pakelia žibalinę lempą. – Ko jum reik pas senę Martą? Marta tep vėlai svečių nelaukia. Marta ir šep svečių nelabai laukia. Ko jum reik pas senę Martą?

Tuo pat metu įsižiūri į sukruvintą Merės sijonėlį, jos palaužtą povyzą.

Aš pasiryžtu drąsiai tarti žodį:

– Mes norim, kad jūs...

– Henrio Kriko berniokas, neee? Tomas Krikas. Diko brolis. Fredžio Paro bičiokas, neee?

– Mes...

– O čia Haroldo Metkalfo mergiotė, neee? Kur vienuolyno mokyklon eina. Tikra paniūtė. Nū va, ko jum reik pas Martą?

– Merė...

– Mat pas Martą daug svečių nesti.

– Mes girdėjom, kad jūs...

– Ai, užsisiūk, berniok! Pati akis turiu, neee? Tai sakai, šita paneliūkė kaži ką tūri, ko nori atsikratyt. O pažėt matos, kad jau pati mėgino atsikratyt. Ar tep tu sakai?

Aš linkteliu.

– Nū va. Nū va. Ir mes gerai žynom? Jau tep tikrai? Matgi, klausyk, iš kur Martai žinot, gal paneliūkei tik šep blogas mėnuo? Gal te tik šep pakraujavo. Matgi dažnai te jom tep susimato. Jaunom mergiotėm. Iš vienuolyno. Lašiokas kraujo, ir jom jau matos, kad kaži ko prisidyrbo. Matos, kad jau bus lėliokas. Nė nežino, kep lėliokas pasidaro, o vis tiek eina zurgdamos pas Martą.

Žibančiomis akimis meta žvilgsnį nuo Merės į mane, paskui vėl į Merę.

– Tai aš va judu, jaunikaičiu, ir klausiu, kep jūs tep gerai žynot, kep jum čia?..

– Todėl, kad... mes darėm tai! – išpyškina Merė virpančiu balsu. – Mes darėm tai kartu. Tai, kas daroma.

– Nū va. Jau te kas kita, – ji patenkinta ima kikenti. – Taigi, Tomai Krikai ir Mere Metkalf. Jau te kas kita. Užčiaupk žabtus, Tūzai! – amsinčiam, virvę traukančiam šuniui. – Tai mes darėm kartu, a ne, mūdu abūdu?

Merė nevalingai aikteli. Susiima už pilvo.

– Žinot, mano Biliokas sako, Fredis nė nebeateina. Pasimt paukščių. Su buteliais. Mano Bilas pristygęs butelių.

Merė suaimanuoja.

– Mes nieko neturim, – sakau aš. – Ką duoti. Bet mes galim jums gauti ką nors – bet ką. Maldaujam. Maldaujam, Marta.

– „Maldaaaujam, Marta, maldaaaujam.“ Jum te ponia Klej, berniok. Kep tu išauklėtas? Ponia Klej.

Merė susmunka ant kelių.

– Nū, tep, sugriūk tu čia man. Kad tik kas, tuoj nuleips. Te nebus tep smagu ištraukt, kep buvo įstatyt. Nū, berniok, verčiau vedam ją vidun, neee?

Vaikai, ar buvote kada nors įžengę į kitą pasaulį? Ar kada nors esate pasukę už kampo, kur Dabar ir Kadaise yra tas pats, o laikas eina kažkur kitur? Jeigu kada nors apsilankysite Gildsyje Fenlando muziejuje (1964 metais atidarytame Turgaus gatvėje, kur anksčiau buvo Gildsio grūdų birža), pamatysite natūralaus dydžio senos Fenlando trobos imitaciją. Bet jums tai nieko nepasakys, nė iš tolo neperduos...

Kadaise buvęs baltas tinkas ant drėbtinio molio. Plūktinė asla, kietai sutrypta. Plytiniame židinyje kūrenasi durpės. Jų dūmų kvapas užgožia net Martos martiškąjį kvapą (kurio nemažą dalį, be abejo, sudaro durpių dūmai). Geležinės grotelės, iešmai, kepimo skardos, puodai, trikojai, didžiulis katilas. Židinyje įtaisyta primityvi krosnelė. Dvi medinės kėdės storomis atkaltėmis ir stalas sukryžiuotomis kojomis. Dalis kambario atskirta pusiau užtraukta suskretusia užuolaida, kiek pridengiančia avikailiais užklotą lovą. Netašyta medinė indauja. Žibintai. Apvarvėjusios žvakės lėkštėse. Ir tai viskas. Nes visa kita – visai ne kaip namuose. Pilna daiktų, kurių žmonės namie nelaikytų – arba iš viso nelaikytų. Ant židinio sienos vagių kabo du titnaginiai paukščių medžioklės šautuvai baisingais vamzdžiais. Tinklai, kastuvai, kartys, dalgiai, pjautuvai, kibirai. Nuo lubų sijos, it amputuotos mumifikuotos kojos, pakibę pora odinių batų aukštais aulais. Bet pasižiūrėkite į tą palubį! Žiūrėkite, kuo dar jis nukabinėtas. Negyvais paukščiais. Laukinės antys – patelė ir gaigalas, kryklė, sėjikas, tilvikas. Nukabinėtas kailių ir ungurių odos rėžiais, ant plaukuotos uodegos kybo vandens žiurkė kruvinu snukeliu. Nukabinėtas ryšeliais žinomų ir nežino-

mų lapų, žolių, šaknų, ankščių, nuo šviežiausių iki perdžiūvusių. Persikreipusiais, juodai aprūkusiais daiktais, apie kuriuos nė klausti nesinori. Visokiausiais krepšiais ir maišeliais, kas jų viduj – nė klausti nesinori.

Ant indaujos kurioziški objektai: aliumininiai prikaistuviai, „Cerebos" druskos skardinė; prie lentynos krašto prismeigta pageltusi nuotrauka, iškirpta iš laikraščio, – Čerčilis su karingu cigaru. Neįsivaizduojami įsibrovėliai, daiktai, atklydę iš kažkokios tolimos ateities parodos...

Bet juk mes jau buvome įžengę į kitokį pasaulį. Tokį, kuriame viskas sustoja, kuriame praeitis nesibaigia...

– Tu gi gulkis ant lovos, mergiot. Ir nusimauk kelnes...

Tik ne čia! Ne ant tos dvokiančių avikailių krūvos!

– O tu gi, berniok, man padėk. Karšto vandenio. Va tam katile. Pakurstyk ugnį. Pripumpuok dar vandenio.

Martos plaštakos – nagai kaip senas alavas.

Merė nudausina prie lovos. Marta eina iš paskos. Užuolaidos neuždengia. Aš nusigręžiu.

– Nū, taip, berniok. Nusisukei. Mažu nebuvom tokie sarmatlyvi, kai darėm kartu, a ne? Nū, mergiot, geriau pasakyk Martai, ką tu sau išdirbinėjai, kad šitaip prisivarei. Krapšteisi viduj? Ar šokaliojai strikaliojai?

Aš išeinu su kibiru ir ąsočiu ieškoti vandens siurblio. Loja šuo. Jau beveik tamsu. Mes čia praleisim visą naktį. Mes čia praleisim visą amžinybę. Kai sugrįžtu, Marta it minkštos mėsos gabalą laiko Merės permirkusias susisukusias kelnaites.

– Kas yr, berniok?

Ji praeina pro mane į tarpdurį.

– Še, Tūzai. Pakramtyk sau.

Kruviną gniutulą meta į prietemą.

– Nū, berniok, užvirk vandenio.

Ji nueina prie indaujos ir pasiima butelį, skudurą, dubenį ir ritinį klijuotės. Tada ima prie židinio padėtą puodą ir iš stiklainių, sustatytų ant indaujos, įberia šio, įberia to, o paskui iš ryšelių, sukabintų ant sijų, žiupsnį šio, žiupsnį to.

Jokių burtų, jokių užkerėjimų.

Ji padeda puodą prie židinio. Nueina prie lovos ir išvynioja klijuotę ant avikailių.

– Nū, mergiot, padėk savo subinėlę ant šito. Ir įsipilk gerklėn va šito. Martos gydalo. Ir nežiūrėk, ar skanu.

Ji ištiesia butelį. Merė gurkšteli, užspringsta, vėl gurkšteli. Staiga virš butelio kakliuko į mane sužiūra dvi išsprogusios akys.

– Gerklėn. Vagi. Žiūrėk į Martą, žiūrėk tiesiai į Martą. Nū, kokia gražūtė. Gerklėn. Martos gydalas. Bus į sveikatą. Žiūrėk į Martą.

Merė suglemba, atiduoda butelį Martai. Akys tebėra atmerktos. Staiga man dingteli mintis: Marta ją nunuodijo, nužudė. Dabar ateina prie manęs – susidoroti su Joniuku, kuris kaip tik patogiai atsiradęs prie krosnies.

– Nū – kaip tas katilas, berniok? Jai viskas gerai. Tu padėk man pristumt šitą stalą prie lovos.

Nunešam stalą. Merė nekruta. Ant klijuotės kraujas. Tada Marta balana iš židinio uždega lempą ir ją, o paskui ir žvakę padeda į lėkštę ant stalo. Sugrįžta prie ugniakuro, į paslaptingų ingredientų puodą iš jau truputį šnypščiančio katilo įpila vandens, ir katilą bei puodą vėl pastato ant grotelių. Paima kibirą ir nuneša prie lovos kojūgalio. Tada ištiesia ranką prie vieno odinio krepšio, kabančio palubėje. Ten į audinį suvynioti kažkokie daiktai. Atrodo kaip ilgi šaukštai, žnyplės, butelių šepečiai, batų šaukštai.

– Martos įrankių kampletas. Nepatikėsi, berniok. Nepatikėsi, kiek te daug.

Ji kaip chirurgė išdėsto tuos daiktus ant stalo. Tuo tarpu iš katilo jau virsta garas. Liepia man išpilti puodą į dubenį, papildyti vandens iš katilo ir nunešti dubenį ant stalo. Nunešu tą garuojantį arbatos spalvos mišinį su plūduriuojančiais šapais ir pastatau. Visus daiktus, paimtus iš krepšio, ji sumerkia į dubenį. Tada lėkštę su degančia žvake nustumia prie stalo krašto, Merei ties galva. Pakelia Merės ranką ir paguldo ją ant stalo prie žvakės. Ranka nesipriešina. Tada ji pasilenkia ir kalba Merei į ausį. Merė nejuda ir nekeičia žvilgsnio, tik akys nuo Martos žodžių sumirksi.

– Nū, mergiot, Marta nenori tavęs sopint. Marta tau padės. Bet jeigu vis tiek pasopins, tai tyk uždėk ranką viršūm žvakei. Tiesiai viršūm liepsnai.

Merė sumirksi.

Marta pakelia galvą, pauosto garus, kylančius iš dubens, įmerkia rankas, paskui pasižiūri į mane.

– O tu geriau dynk iš akių, berniok. Geriau pasėdėk ramūs lauke ir nesimaišyk Martai po kojų. Ir nustok bliaut.

(Nes aš bliaunu.)

– Še.

Ji ištiesia man butelį, iš kurio gėrė Merė. Papurtau galvą. Ir staiga butelis jau man tarp lūpų, ir aš nevalingai nuryju gurkšnį.

– Nū. Nesėdėk be darbo. Moki pešt?

Ji krypteli galva į galeriją palubėje pakibusių laukinių paukščių. Aš linkteliu kaip apkerėtas (prie virtuvės durų, motinai kantriai paaiškinus, tėtei nusukus sprandą, pešiojau rusvas, dėti nustojusios senos vištos plunksnas).

– Jimk kurį paukštį ir nupešk dėl Martos. Nėr geriau kaip papešiot, a? A neee?

Nueinu prie sijos ir siekiu gaigalo smaragdine galva.

– Ne, berniok. Jimk antytę, – sukikena, užtraukia užuolaidą. – Jimk antytę!

Ir štai, kol viduje Marta Klej patarnauja, kaip moka tik ji, Merei, būsimasis jūsų istorijos mokytojas atsisėda lauke ir pradeda kruopščiai pešti antį. Rugpjūčio naktis be mėnulio. Nakties dangumi plaukia pulkai žvaigždžių – sidabrinės žąselės. Jam ima suktis galva. Rankoje jis laiko ne antį, o vištą. Sėdi saulės atokaitoje tarp vištidės ir virtuvės durų, čia stovi ir motina su prijuoste. Bet višta nenugaišusi – ji gyva. Ima plakti sparnais ir dėti kiaušinius (tai vis dėlto nebuvo nustojusi dėti). Kaupiasi gausus, nesibaigiantis kiaušinių srautas, tiek daug, kad rinkti jam padeda mama ir deda į skreitą. Bet mama sako, kad čia iš tikrųjų ne kiaušiniai, o nukritusios žvaigždės. Ir tikrai – ant žemės jos tviska, mirguliuoja. Nukritusias žvaigždes jie neša į vištidę. Bet tai visai ne vištidė. Tai seno medinio malūno griaučiai prie Hokvelio kanalo. O ten guli nuoga Merė iškėlusi kelius. Motina diskretiškai pasišalina. O Merė ima aiškinti apie savo menstruacijų ciklą, apie stebuklingą skylutę ir kaip gimsta vaikai. Ji sako: „Žinai, aš turiu kiaušinių." O jis, nesuvokdamas, bet pasišovęs mokytis, klausia: „Ką, kaip višta?" Ir Merė nusijuokia. O paskui ji rėkia ir sako esanti Dievo motina.

Aš paleidžiu iš rankų antį (čia vis dėlto antis). Tai ne sapnas. Tai, ką matai pabudęs, negali būti sapnas. Tamsu. Aš esu čia, ir tai yra dabar. Sėdžiu (galva mieguistai nulinkusi) ant suoliuko prie trobos, kurioje Marta Klej, žinoma ragana...

Ir Merė. Merė taip pat pabudo iš kažkokios naminės anestezijos, iš raganos sukeltos hipnozės, pabudo į sapną-nesapną ir – meldžiasi. Meldžiasi su baisiu nevalingu atkaklumu.

Aš puolu prie durų. Sudvejoju. Apsigalvojęs nueinu prie langelio, pro kurį turėtų matytis užuolaidos atskirta lova. Vaikai, būna dalykų, vykstančių tikrovėje, nors jie turėtų dėtis tik sapnuose. Merei į skylutę įkišta pypkė, ne, viskva, meldo koto ilgio. Kitas galas Martos burnoje. Susirietusi, palenkusi galvą tarp kruvinų Merės kojų, iš susikaupimo net užsimerkusi, Marta iš visų jėgų siurbia. Tie skruostai, it kraujo krepšiai, darbuojasi kaip dumplės.

Įeinu į trobą. Atitraukiu tą suskretusią užuolaidą. Marta, regis, ką tik kažką išspjovė į kibirą. Sušunku:

– Mere!

Bet Merė manęs negirdi. Jos vardas rikošetu atsimuša į mane. Ji manęs nepažįsta. Ji – vienuolyno mergaitė, pareigingai kartojanti maldą:

– ŠventaMarijaDievoMotinaŠventaMarijaDievoMotinaŠventaMarijaDievoMo...

Žvakė po Merės delnu jau užgesusi. Užkliuvęs už kibiro aš vos nepargriūvu. Kibire – tai, iš ko darosi ateitis. Išpuolu į lauką ir vemiu.

■43

Dar ne viskas

Jis kyšteli ranką padėdamas man išeiti į gatvę. Jis sutrikęs, susirūpinęs. Jo mokytojas girtas... (Ir kaipgi tas mūsų triukšmadarys Praisas demonstruoja tokį saikingumą bei padorumą? Kai aš pasidavęs pagundai imu dar vieną porciją, jis užsisako grynų pomidorų sulčių.) Mokytojai neturėtų pasigerti. Turėtų būti pasitempę, pavyzdingi, išdidūs ir blaivūs. Ir būti už *tai* verti pašaipos, o ne už

kokią nors klounadą. Mokinys neturėtų vesti mokytojo. Būsimas revoliucionierius neturėtų ramstyti tariamo tirono...

Ir įmetus blogybės atrodo ne tokios... Tada tikrovė darosi... Mano protėviai iš motinos pusės, Praisai, iš stipraus alkoholio susikūrė imperiją...

– Beje, Praisai, tau bus malonu išgirsti – jis nori atsikratyti istorijos. Ne tik manęs, bet viso dalyko. Atsikratyti viso to velnio...

Platus, iš kojų verčiantis mostas abejingoms pietryčių Londono dvidešimto amžiaus gatvėms.

– Tau gal neatrodo, kad aš turėčiau vairuoti, ką, Praisai? Ne? Atleisk, nepavešiu. Sėsiu į autobusą. Mašiną paliksiu mokykloj.

– Vartai jau vis tiek bus užrakinti. Palydėsiu jus iki stotelės.

Miname šaligatviu.

– Ramiai.

Stotelėje aš postringauju:

– ...viso to velnio, viso...

Jį dar labiau kausto nejaukumas ir rimtas nusiteikimas. Atvažiuojant 53-iam numeriui manęs susisemti, nervingai tarsteli:

– Tai sudie, sere. Geros kloties, sere.

– Sudie... ei, Praisai, dar ne viskas. Ne taip iškilmingai. Iki semestro galo dar būsiu. Ir mums dar reikia užbaigti mieląją Prancūzijos revoliuciją. Bene užmiršai? Ei, Praisai (*nuo platformos, autobusui mane jau vežant*), neleisk jam!

O Istorija, regis, neranda laiko paminėti, kad Prancūzijos revoliucijos išvakarėse Liudvikas XVI gedėjo savo pirmagimio.

■44

Pradėti iš naujo

Kūdikį nunešame į automobilį. Per stebuklą jis miega. Ir net neprisišlapino. Akimirką mane nutvilko mintis: numirė. Merė apglėbusi jį sėdi ant užpakalinės sėdynės, o aš vairuoju. Tolesni įvykiai tarsi parodijuoja tai, kaip jauni vyrai su sąrėmių užkluptomis žmonomis paniškai lekia į ligoninę. Skirtumas tas, kad mes vaiką jau turime ir skubame jo sugrąžinti.

Galinėje sėdynėje Merė atlieka išsamią išpažintį:

– Buvo lengva. Lengva. Mačiau, kaip ji įėjo. Vežimėlį paliko prie sukamųjų vartelių. Taip jau rizikavo, argi ne? Aš buvau prie vaisių prekystalio ir ėjau kasų pusėn. Žmonių minios. Toks didelis vežimėlis, ne kėdutė ant ratelių. Gal ji norėjo nusipirkti tik keletą daiktų ir pagalvojo: tokioj minioj su tuo dideliu vežimėliu. Žiūrėjau, kaip ji nueina tarp lentynų. Nė minties neturėjau. Bet paskui pastačiau savo krepšelį. Juk dar nieko nebuvau įsidėjusi. Paėmusi. Užtat. Pažvelgiau tarp lentynų. Nuėjau prie vežimėlio. Pasižiūrėjau. Suėmiau rankeną. Pastūmiau, paspaudžiau, kaip jos daro. Pasakiau: „Va ir aš. Tai važiuojam.“ Niekas nė neįtarė. Niekas nė neįtarė, kad ne aš – tikroji...

Mere, tau penkiasdešimt dveji.

– Ir aš žinojau, kad darau gerai. Nes jis nusišypsojo. Kai pastūmiau, jis nusišypsojo. Ar ne taip, mažiuk? Neverkė. Ar ne taip? Tada nustūmiau vežimėlį už kampo ir į daugiaaukštės aikštelės liftą. Krepšius sudėjau į bagažinę, o vaiką aptūlojusi paguldžiau ant užpakalinės sėdynės. Žinau, kad negerai. Reikia prisegti diržu, ar ne? Bet jis neverkė. Visai neverkė...

Bet ji visa tai kalba tarsi, kažkaip užhipnotizuota, apsimestų nusikaltimą išpažįstančia moterimi. Tiesa nuo to taip toli, kad

niekas nepatikės. Tiesa yra stebuklas. Dievas nužengė į „Safeways“ ir paliko jai dovaną – nemokamą gaminį. Kūdikį nendrėse. Jis tarė: „Eik, aš tau liepiu. Imk. Jis tavo...“

(Šitaip ji kalbės teisėjui ir psichiatrui praktikui. Tik savo vyrui – tokiam istorikui praktikui – ji pateikia nerealius, istorinius faktus.)

– Psichologinis sutrikimas galėjo būti. Bet vyrui pateiktas paaiškinimas atrodo visai normalus.

A, bet jeigu jūs ten būtumėt buvęs, jūsų kilnybe...

– Ar tu atpažintum ją, Mere – na, tą motiną – dabar?

– Taip. Taip, žinoma...

Matau ją vidiniame veidrodėlyje. Akys šviesiai spindi. Taip, ji tęs šį suklastotą pasakojimą („...ir tiesiog nuvažiavau. Jokių šauksmų, jokio sujudimo. Nei policija vijosi...“), vaidins šį kuoktelėjusios vaiko vagilės vaidmenį. Bet iš tikrųjų...

Tarsi mudu ne toje pačioje erdvėje. Tarsi mus skirtų stiklo pertvara. Ji ant užpakalinės sėdynės, o aš taksistas. Kur jums, ponia?

(Kur? Kur dabar?)

Arba jinai – sulaikyta įtariamoji patruliuojančio automobilio gale, o aš jau tardyti pradėjęs pareigūnas: „Tai jūs palikote vežimėlį? O tada važiavote namo?..“

(Tačiau gana greitai mudu sužinosime apie patruliuojančius automobilius ir keliones į nuovadą.)

Šuters Hilo, Blakhito, Luišamo šviesos. Penktadienis priemiesčiuose. Luišamo Didžiojoje gatvėje – didelis eismas. Gal man signalizuoti, žybsėti šviesomis? Užleiskit kelią, čia skubus atvejis!

Bet kam taip skubėti? Kam lėkti akis išdegus? Juk paprasčiausias telefono skambutis. Iš kur tas poreikis sugrįžti į nusikaltimo...

Penkiolika po penkių. Privažiuojame daugiaaukštę aikštelę. Pastatome trečiame aukšte.

– Tai čia tu?..

Tai vadinama nusikaltimo atkūrimu. Nuo pradžios iki galo. Tai istorinio metodo analogas. Panašiai atrandama, kaip mes tapome tuo, kuo esame. Jeigu pasiseka, galima sužinoti kodėl. Jeigu pasiseka – bet tai neįmanoma, – sugrįžtama ten, kur galima pradėti iš naujo. Prie revoliucijos.

Aš pastatau automobilį. Išjungiu variklį.

– Mere, dabar duok man tą vaiką. Mes jau atvažiavom, Mere. Aš dabar paimsiu vaiką.

Tarsi kalbėčiau vaikui, tiktai kitam.

– Mere, aš dabar paimsiu...

Ji atiduoda jį tarsi ištikta transo. Bet iš tikrųjų jis vis dar ten, jos rankose. Ir visada bus ten.

Aš laikau jį. Neįtikėtina, kad jis vis dar miega. Ir nieko nežinos. Visa tai jam bus tik sapnas.

– Dabar mes nueisim atgal į „Safeways". Ten, kur tu...

Sugrįšime tuo pačiu keliu. Atgal, ten, kur...

Ji eina užtikrintai, tarsi apkerėta. Tu pamatysi, tu pamatysi. Dievas laukia. Jis paaiškins. Ta poringė, kurią aš tau suriečiau automobilyje, – vieni niekai.

– Tai tu čia stūmei vežimėlį iš lifto?

Jokių šniukštinėjančių policininkų. Jokio tolimo klegesio.

Tad gal visai ne.

O gal veiksmo vieta jau kitur: apsiašarojusi moteris sėdi policijos nuovadoje. Konsteblis jai siūlo arbatos, kuri visai neguodžia. Atvyksta telefonu iškviestas vyras paklaikusiomis akimis. Vežimėlis laukia tyrėjų ekspertizės... Tuo tarpu pirkėjai perka kaip pirkę. Drama baigėsi. Metaliniai vežimėliai pildosi...

Mes atsirasime su akidūmio istorija. Moteris? Kokia moteris? Koks kūdikis? Mes visai ne...

Aš klystu. Mums išejus iš lifto ir pasukus už kampo prie parduotuvės „Motina ir vaikas" bei vaikų žaidimų centro, šalia „Safeways" matosi būrys žmonių. Policininkų šalmai. Apsaugos darbuotojai. Pulkeliai žioplių spokso nuo „W.H. Smith" ir „Marks and Spencer" centrinių durų.

Vadinasi, drama nesibaigė. Matyt, motina, nė iš vietos. Iš ten, kur ji paskutinį kartą... Nors jau praėjo valanda. Vis dar negali patikėti. Negali būti, kad iš tikrųjų. Tikisi stebuklo.

Ir jo sulauks. Eime, Mere. Drąsiau, drąsiau. Mes atkursime... mes sugrąžinsime. Nesustok, Mere. Dar keli žingsniai. Atgal. Kad pajudėtumėm pirmyn.

O gal...

Taip, apie tai aš irgi pagalvojau. Ji išdraskys Merei akis. Mus užpuls visa minia. Aš apie minias šį tą žinau (pavyzdžiui, kaip revoliuciniame Paryžiuje...). Spjaudysis ir draskysis. Luišamo linčas.

Tačiau taip neatsitinka. Atsitinka taip, tarsi būtumėm scenoje. Minia prasiskiria.

– Malonėkit, malonėkit – mes nešame tą vaiką. Tą, kuris dingo.

Minia nuščiūva. Motina – scenos centre. Matau ją. Stovi šalia policininko ir policininkės, kurie, sprendžiant iš minų, ją kantriai įtikinėjo. Jauna. Dar neturi nė dvidešimties. Tiesiog nesuaugėlė. Tik vaikas. Vaikas.

Ji atsigręžia. Akys paraudusios, tuščias žvilgsnis. Ji pamato mane. Veikiau pamato vaiką. Ir išgirsta (prieš tokią auditoriją jis pabunda ir staiga užbliauna savo vaidmenį). Ji mato tiktai vaiką. Nemato nei manęs, nei iš paskos einančios Merės. Ji nemato minios – nebylių, susiliejančių veidų scenos fone. Ji žengia žingsnį. Savo vaidmenį žino nė negalvodama. Paima savo vaiką nepaisyda-

ma, nei kas aš esu, nei kaip, nei ką, nei kur, nei kodėl. Jos veidas pratrūksta. Ekstaziškai raudodama taria žodžius, kurie dar ką tik buvo tariami desperatiškai:

– Mano vaikelis, mano vaikelis, mano vaikelis...

Ir kaip tik tada Merė suaimanuoja, palūžta, išgriūva iš transo, suglemba man į glėbį. Aš susvirduliuoju, susiūbuoju, nepratęs būti ramsčiu.

(Mere, brangioji, mano angele, mano stiprybe...)

– Mano pavardė Krikas. Vaiką paėmė mano žmona. Taip. Mano žmona... nesveikuoja. Mes dabar atvežėm jį atgal. Tai dabar viskas gerai. Malonėkit, gal to ir užtenka?

Tačiau to neužtenka. Kaip jūs žinote. Viskas susitvarkė, bet tai ne pabaiga.

– Prašom čia, sere – ir ponia Krik.

Jiems rūpi sužinoti, kaip ir kur, ir kodėl. Rūpi išsiaiškinti, sužinoti, ką iš tikrųjų... (Ponai, man visa tai įprasta, tai mano profesijos dalykai. Matot, aš...)

– Labai gerai, sere, tai gal pradėkim?

Bet, ponai, esama skirtingų versijų. (Visada būna skirtingų versijų, pavyzdžiui, 1789-ieji: riaušės dėl duonos ar naujasis amžius.) Jos pirmasis paaiškinimas, o paskui tai, ką ji man papasakojo automobilyje.

– Klausykit, sere, gal galėtumėm pradėti nuo pradžios?

Nuo pradžios. Tačiau kur jinai? Kaip toli?.. Gerai, aš pripažįstu, kad mano žmona, turėdama tokį ketinimą, paėmė kūdikį iš palikto vežimėlio. Gerai, aš kartu su žmona prisiimu bendrą atsakomybę dėl trijų žmonių mirties (tai yra jeigu antruoju atveju mes tikrai kalbame apie asmenį – juk dar nesame tikri dėl gemalo statuso, ką? – ir jeigu trečiuoju atveju tai iš tikrųjų buvo mirtis...).

Bet koks gi skirtumas? Ji atgavo savo vaiką. Tai vienintelis svarbus... Ir mano žmona, kaip matote, ponai, visai nepajėgi...

Tik ramiau, pone Istorijos Mokytojau. Jūs čia jau kitą giesmę užgiedojot. Juk negalima užsimoti vaidinti mokytojo seklio, o paskui, kai tyrimas paliečia jus patį, dėti į kojas. Historia, arba tyrimas (kaip gamtos istorija). Juk nesakote, kad visa tai išėjo netyčia, ką, sere? Ir nereikia pasakoti apie stebuklus. Mes norim išgirsti paaiškinimą...

Ir mums reikia jūsų pasakojimo. Taip, mes negalim be pasakojimų. Net policijai pabaigus savo darbą ir prasidėjus teismo procedūroms, laikraštininkams vis dar reikia pasakojimų... Pasiskaitykit. Pavogė kūdikį. Prie pat „Safeways". Kokia gi moteris?.. Sakė, kad jai liepė Dievas. Na, ar jūs patikėsit? Psichiatras teigia... taip, taip, bet kam tie įmantrūs žodžiai? O jos vyras – mokytojas. (Jau nebeilgai, tuoj išeis.) Tik pagalvokit apie mūsų vaikus!.. Jis praras darbą (ji prarado protą)... Ei, gal dar ką nors? Besidžiaugiančios motinos ir nekalto kūdikio nuotrauka per ketvirtį puslapio. Kaip aš jaučiausi, kai... Ei, čia gera medžiaga, tikro gyvenimo drama. Duokit daugiau.

■45
Apie lydeką

Ir man stebint Dikas užlipa ant lovos, ir, pasiekęs pavojingai kabančią stiklo bei raudonmedžio dėžę su iškimšta dvidešimt vieno svaro lydeka, Paliaubų dieną sužvejota Džono Bedkoko, įkiša ranką vidun, nes viename šone po Paliaubų neliko stiklo, ir tada (netgi didžiulė kaulėta Diko plaštaka nesunkiai pralenda) į pražiotus iltingus šio atmintino egzemplioriaus nasrus...

Gyva, bet nebegyva. Nugaišusi, bet nepražuvusi. Šmėkla... Tos neramios naktys, kai mudu su Diku miegodavome tame pačiame kambaryje, ir net mano motinos pasakojimai...

Mėnesiena ant spoksančių akių, ant dantų it varvekliai. „1918 lapkritis" – tada aš dar nebuvau... Bet tai buvo, kaip buvo, buvo, kaip yra. Buvoyra. Tai praeitis! Tai, ko nebėra, bet išlieka. Mama, mama, papasakok man apie...

Du kartus tėvai buvo ją išnešę. Bet tai buvo brangiausias Diko turtas. (Ir vestuvinė dovana.) „Čia tik žuvis. Negyva žuvis."

Lydeka. Lydys, lydekaitė, *Esox lucius* – lydeka. Jos žudikės. Marių pabaisos, gėlavandeniai vilkai. Dantys lenkti į vidų, ryklės pusėn, tad jau kas įkliūva, nebe... Jos griebia laukius, vandenines žiurkes, kitas lydekas. Žudikės. Tokia prigimtis.

Ir į žudikės nasrus ta ranka...

Tačiau Dikas jau ne tas, kurio reikia bijoti. Jau keletą dienų nuo jo nebeužsirakinu. Nebežaidžiame permainingo nervų žaidimo: kuris kurio labiau bijo? Baimę išsklaidė kai kas kitkas. Baimę nuplovė vietinis skandalas, kurio sukeltos bangelės sūkuriuoja ir taškosi Hokvelio bendruomenės paskalų tvenkinyje, jos šiaušia netgi glotnius kaip žąsies plunksnos Diko jausmus, nes šiame paskalų tvenkinyje yra akivaras, kuriame murkdosi Diko brolis.

Taigi vargšelė pateko į ligoninę. Kad kiek ir... Gimdos... kaip ten – sepsis. Marta Klej! Marta Klej! Ta sena... O juk vienuolyno mokinė. Viešpatie, kas darosi pasauliui. (Pasaulinis karas jam darosi.) Iš pradžių Fredis Paras. O dabar tėvas už visus tuos skausmus ją uždarė. O gal ji pati nenori rodytis žmonėse. Ir sako, kad čia Tomukas Krikas, kas patikėtų?..

Taip, visi žino. Bet tik aš žinau apie tą naktį Martos troboje. Ką

mačiau pro langą. Ir tą aušrą. Tą aušrą. Aš nešiau tą kibirą į Uzą. Nes Marta pasakė:

– Tu turi nunešt, berniok. Tik tu. Nei kas kytas. Tiktai ūpėn. Ir kai pylsi, nežiūrėk. Prišauksi nelaimę, jei žiūrėsi.

Tad nešiau tą kibirą miglos apgaubtomis, rasos suvilgytomis lankomis. Kažkur virš miglos čireno vieversiai, o aš klumpinau per ašarų miglą. Užkopiau ant upės pylimo, nusileidau prie vandens. Nusigręžiau. Bet paskui dirstelėjau. Sustaugiau. Atsisveikinimo žvilgsnis. Raudonas skreplys – plaukia, putoja, lėtai grimzta. Nešamas lėtų Uzo srovių. Žemupin. Nešamas iki (bet juk Uzo unguriai...) Vošo. Kur viskas išnyra.

Jis sugriebia mane už alkūnės. Tuo nori man kažką pasakyti. Blakstienos vėdina jam akis. Jis taria:

– Ein-nam su Diku. D-dikas parodys.

Jis užsiveda mane laiptais į savo kambarį.

O kurgi tėtė šį blausų ir rūškaną, bet daug ką atskleidžiantį sekmadienio rytą? Kaip tik šią akimirką traukia į Polt Feno fermą. Asmeniškai kreiptis į Haroldą Metkalfą, atsiteisti gyvu žodžiu. Nors Dievas žino, ką jis jam pasakys, nes dar net nerado, kaip aptarti šį reikalą su sūnumi. Su tuo moksliu sūnumi (ne kitu). Savo pasididžiavimu ir viltimi, tiek daug žadančiu jaunesniuoju sūnumi. Kažkas sulaiko tėvišką rūstybę. Jis prasižioja sakyti, bet gerklėje kažkas – kažkokia nutildanti flegma – kliūva, ir jo lūpos sustingsta liūdnu nebyliu apskritimu. Mes visi pasiklydę. Ir viskas išklydę. Viskas supuolę į nelaimių tinklą. Tad gal metas galų gale papasakoti viską? Ašaringai sūnaus išpažinčiai, ir jo paties? Jis galvoja prie šliuzo vartų. Repetuoja dialogą, kuris nebus sukalbėtas. Vadinasi, tai vis dėlto buvo rimta. Mirtinai rimta. Bet jeigu jūs, žodžiu, jeigu ji... Kodėl jūs tiesiog ne?.. Ne tokia bloga pora – net šitaip

sunkiai pradėjus – tu ir Metkalfo duktė. Nors senis Metkalfas būtų išdėjęs, ką galvoja. Tai kodėl?.. Viena bėda – ne bėda. Pirmiausia Fredis. Ir dabar. Bet juk tai bausmė, štai kas. Bausmė už prarastą budrumą. Už pareigų apleidimą.

Taigi, gyvomis (bet kaltomis) akimis ir nutaisęs miną žmogaus, nevengiančio prideramos pareigos, jis sėda ant suklerusio dviračio ir važiuoja pas Haroldą Metkalfą. O tas, būdamas didingų, nors ir neįgyvendintų užmojų ūkininkas, nepraleis progos suvaidinti išdidaus ir galingo dvarininko, juolab ir pasipiktinusio tėvo, prieš tėtei tekusį pažeminto baudžiauninko prašytojo vaidmenį. Jis sugrįš išraudęs, prikimusiu balsu, lyg rykščių gavęs moksleivis.

– Bet, tėte, kaip *jos* sveikata?

– Nežinau, Tomai. Negaliu pasakyt. Jis prakeikė mane už... aragansiją klausti. Bentgi, matau, Tomai, kad tau rūpi.

– Tėte, tėte, čia... deja, dar ne viskas.

– Ne viskas, Tomai? Ne viskas?

Nes tėtė dar nežino...

Jis įkiša ranką lydekai į gerklę, – o ji, būdama negyva ir iškimšta, netaukšteli nasrais, kaip kadaise, matyt, lemtingai padarė kąsdama Džono Bedkoko masalą, ir palieka juos paslaugiai atvertus, – ir ištraukia raktą. Žalvarinį raktą. Drūtą, solidžios išvaizdos. Jis nulipa nuo lovos ir ištiesia man jį ant delno. Nieko nesako, bet aš žinau, kad tai jo išpažintis. Taip... nes tu vis tiek žinai. Aš. Fredį.

Bet ne tik tatai. Kažkas jam užėję. Kažkas neišvengiama ir nepaaiškinama, kaip ūmus meilės priepuolis. Veidas virpčioja visai nedikiška įtampa. Jis trokšta iškrovos. Rankoje turi raktą. Pirmą kartą gyvenime užsimirštantis Diko patirties srautas sustingo aplink jį į kietus gniaužtus. Jis toks pat standus kaip ir ta lydeka ant

sienos. Jis sukūrė įvykį. Kažkas vyko dėl jo. Jis negali suprasti. Įstrigo praeityje.

– T-tu mylėjai?

– Taip, Dikai. Ir aš.

Tačiau tai tik pirmas, lengvesnis klausimas.

– K-k-k-? K-kieno?

Ką jam pasakyti? Kas jį mažiau sugniuždys? Ką vienas priblokštas ir kaltės slegiamas brolis sako kitam?

– Vaikas buvo tavo, Dikai.

Jo veide šmėkšteli ūmus trumpas spazmas – tarsi pasididžiavimas ir gailestis tarpusavy varžydamiesi ištrina vienas kitą.

Jis žiūri į raktą, vis dar savo rankoje. Į mane nežiūri. Įdėmiai žvelgia į raktą, lyg tai būtų visų gyvenimo mįslių raktas.

– Imk.

Paimu.

– Dabar eikim ir atidarykim. D-dikas nori žinoti.

■46

Apie mano senelio skrynią

Kaip keista darosi. Kaip neįtikėtina. Tie aštuoniolikto amžiaus dendžiai su perukais ir brokatais. Tie Viktorijos epochos ponai su žandenomis ir jų moterys su standžiais korsetais. (Tie laukiniai padarai – pažvelkite, gatvėse – su frigų kepurėmis ir žmonių galvomis ant iečių...) Kokia keista, kokia nepaprasta, kokia neįmanoma darosi plokščia, kasdieniška mūsų gyvenimo medžiaga. Į ją būtina įsižiūrėti. Kokia ji darosi... Kokia ji tampa... Vaikai, pasaulis yra toks beprotiškas, kad jūs nė neįsivaizduojat. Pasidomėkit patys...

Anksčiau aš žaidžiau su istorija, terlinausi. Mokykliniai reikalai.

Nekalti reikalai, vadovėliniai. Tai visai nebuvo rimta – mano studijos iš tiesų nė neprasidėjo, – kol vieną rugpjūčio popietę, pats būdamas neatšaukiamų istorinių įvykių belaisvis, atrakinau praeitį, gulinčią juodoje medinėje skrynioje...

Joje vienuolika butelių, minkštai suvyniotų į seną audeklą, dešimt užkimštų ir pilnų, o vienas tuščias – jis kamščio neteko slapta nukeliavęs prie Hokvelio liepto, pirmiausia panaudotas apsvaiginti, o paskui trenkti per galvą, upe atplaukęs atgal, tada išgriebtas, apžiūrėtas, paslėptas viename miegamajame, paskui matomai padėtas kitame; tos pačios rankos, kuri iš ten jį paėmė, negrabiai pasalūniškai nuneštas atgal į savo poilsio vietą palėpėje, – šitaip parodant, kad visos nuodėmės sugrįžta į savo ištakas, ir taip jam įgyjant Fredžio Paro mirties tyrimo (bet Fredis Paras – negi mes nežinome? – mirė dėl nelaimingo atsitikimo) Svarbiausio Daiktinio Įrodymo statusą.

Joje keturi gerokai nučiupinėti sąsiuviniai, įrišti į mėlyną, marmurą imituojantį kartoną, akivaizdu, kad anksčiau į krūvą buvo surišti brezentiniu diržu, o dabar jau seniai atrišti. Joje vokas (toks sulamdytas, kad matosi, jog iš jo buvo imta, gal ir ne kartą, ir vėl įkišta), ant kurio tom pačiom riebiom pasvirom raidėm, kuriom, regis, prirašyti ir tie sąsiuviniai, išraityta: „Henrio Kriko pačios pirmagimiui“...

Dikas sunkiai lekuoja man per petį. Aš diskretiškai nekreipiu dėmesio į tuščią butelį (taip, mes tai jau matėme, viską apie tai žinome – tai tik nužudymo įrankis, tai vienintelė priežastis, dėl ko mes dabar palinkę virš tos apleistos skrynios). Paimu vieną dulkėtą užkimštą butelį. Dikas ima kvėpuoti tankiau. Man topteli, kad jis mano, jog aš tuoj tą butelį iškelsiu ir tobulai, nors ir brutaliai,

vykdydamas teisingumą, daušiu juo Dikui per makaulę. (Vadinasi, tai tiesa – jis tikrai bijo labiau...)

Tačiau jo jaudulio prasmė kita.

– N-neatidaryk. N-negerk...

(Bet mes žinome ir tai: žiemiškas vaizdas, pakraščiais apledėjusi upė – prieš šešerius metus. Taip, Dikai – tai tu atsimeni? Viduje – galingas ugninis skystis.)

Padedu butelį atgal. Paimu voką. Sąsiuviniai dėmesio sulauks vėliau (vidurnakčio skaitiniai... paieškų pradžia... visus juos vainikuojantis pasakojimas prieš miegą...)

Klausiantis, kone pagarbus žvilgsnis:

– Čia tau, Dikai. Užrašyta tau. Ar aš galiu?..

Sutikimas plazdant blakstienoms: gerai, skaityk. Matai, aš nemoku... Taip ir neišmokau...

Išimu laišką. Trys tankiai prirašyti lapai. Skaitau. Dikas alsuoja. Skaitau tylėdamas. Čia yra žodžių, ištisų sakinių, kurių Dikas negalėtų... Aš skaitau, o Dikas stebi. Palėpės mediena murma. Netgi ramų, bevėjį rugpjūčio rytą kažkas kruta jos senuose girgždančiuose kauluose. Perskaityti laišką trunka dešimt minučių (ir daug daug ilgiau įsisąmoninti). Man skaitant girdisi menkiausi krebždesiai – nedaug trūksta, kad nuo Polt Feno fermos išgirstum tas tolimas ūkininko Metkalfo tiradas, atmetančias beprasmiškus Henrio Kriko maldavimus. O perskaitęs pirmiausia sakau:

– Čia tavo senelio laiškas, Dikai.

Tačiau tai ne taip paprasta.

– Tavo mamos tėvo.

O paskui sakau – nuo liežuvio man tai nusprūsta dar beveik neapsisprendus:

– Atsiprašau, Dikai. Aš pamelavau tau. Tas kūdikis buvo ne tavo. Jis buvo mano.

Jis žiūri į mane. Kadangi tai Diko žvilgsnis, negalima pasakyti, ką jis galvoja. Bet akių kampučiuose ima kauptis lipni rasa. Bet ji nepanaši į ašaras. Tai tarsi kažkokios keistos, nežinomos išskyros, neturinčios nieko bendra su Diku. Kai išvarva ant skruosto, jis iš nuostabos kone krūpteli.

– Klausyk, Dikai, klausyk labai įdėmiai. Tas kūdikis buvo mano. Mano ir Merės, – iš akių išvarva dar daugiau to keisto skysčio. – Bet dabar tas kūdikis niekieno, ar ne? Niekieno.

Palėpės murmesiai. Girgždesių pritarimas.

– Klausyk – yra gerai, kad tas vaikas buvo ne tavo. Taip, tai gerai. Nes čia sakoma... žodžiu, tavo senelis sako... jis sako, kad tau nederėtų turėti vaikų. Nes... tau jų nereikės. Dikai, tu žinai, kaip gimsta vaikai?

– Mu-mu-mu...

Ašaros jau pasiekė lūpų kampučius.

– Žinai, kad kiekvienas vaikas turi mamą ir tėtę. Niekas negimsta be mamos ir tėtės. Mudu abu turim – turėjom – mamą ir tėtę. Ir jie turėjo mamas ir tėtes. Bet... kartais tai būna ne taip paprasta. Kartais, kai kas nors nori būti mama arba tėtė ir nori žmogaus, su kuriuo būtų mama arba tėtė, išsirenka ką nors, kas jau yra jo arba jos mama arba tėtė. Arba mama, arba tėtė taip išsirenka. Taip neturėtų būti. Tai nėra... įprasta. Supranti?

Nesupranta. Aš paistau niekus.

– Taip būtų, jeigu tu norėtum padaryti vaiką... su savo mama.

Jo blakstienos pradeda kolibrio šokį.

– Mu...

– Taip neturėtų atsitikti. Tai ne... nenormalu. Bet jeigu atsitinka ir gimsta vaikas, tai tas vaikas gali būti... neįprastas. Ir visi vaikai,

kuriuos tas vaikas turi užaugęs, irgi gali būti... neįprasti. Dikai, tu esi... tai yra buvai... toks vaikas. Tavo senelis... mano senelis... kartu buvo ir tavo tėvas.

Jis spokso.

– Mano tėvas nėra tavo tėvas.

Jo krūtinė ima kilnotis, švokšti.

– Nors tavo motina buvo ir mano motina.

Švokštimas darosi šiurkštesnis.

– Tavo ir tavo motinos tėvas buvo tas pats.

Ir dar šiurkštesnis.

– Prieš tai, kai tavo motina ir mano tėvas...

Bet man jau pritrūko variantų. O Dikui, regis, trūksta oro. Blausioje palėpės šviesoje jis žiopčioja gaudydamas kvapą, tarsi staiga atsidūręs ne savo stichijoje.

Vadinasi, jis supranta? Ar bent jau supranta tai, ką jau buvo miglotai nutuokęs. Kad jis – netikša. Toks, kurio neturėtų būti. Kad įvyko kažkoks nesusipratimas, o jis – padarinys.

Staiga jis išpyškina, tarsi dėl viso to būtų pats kaltas, tarsi, būdamas pasekmė, turėtų prisiimti atsakomybę už priežastį:

– Atsip-p-prašau, Tomai, atsip-p-prašau.

– Klausyk. Nusiramink, Dikai. Palauk. Tai norėjo tau pasakyti tavo sene... tavo tėvas. Tau nereikia turėti vaikų. Dėl to, kad... dėl to, ką aš dabar pasakiau. Bet ir gerai, kad tu neturėsi vaikų. Tu... tu – neįprastas žmogus, Dikai. Tu – ypatingas žmogus. Nesvarbu, kad negali turėti vaikų. Nes tu būsi...

Kaip man kitaip tai pasakyti? Kaip perteikti, interpretuoti, paaiškinti (tavo tėvas buvo ne tik tavo senelis, jis, matyt, buvo visai išprotėjęs...)?

– Nes tu, Dikai, būsi... tu būsi... Pasaulio Gelbėtojas.

Jis nieko nesako. Netaria nė žodžio per visą sekmadienio pietų metą (niekas negalvoja apie maistą – niekas neturi apetito). Sugrįžus jo tėtei – žmogui, kurį jis vadindavo tėte, – vengia jo akių, laikosi per atsargų atstumą, staiga sprunka į pašiūrę pas draugingą motociklą.

Bet jo tėtė (tai yra žmogus, kuris...) nelabai pastebi. Susimąstęs – veidą dar degina nuo Polt Feno šeimininko žodinių kirčių.

O jis juk ir šiaip nėra šnekus, ar ne, tas sūnus, kuris nėra?.. Kvailys nebylys, argi ne? Kopūstgalvis, argi ne? Ir jam jau nusibodo apsimetinėti, kad yra kitaip. Atsibodo tos pamokos.

Verčiau nesimokyti. Verčiau nieko nežinoti. Bet jeigu jau...

(Gelbėtojas, Dikai? Gelbėtojas yra tas, kuris... Pasaulio? Pasaulis – tai viskas. Ypatingu atveju? Ypatingas atvejis yra... tada, kai darosi...)

Bet nevenk *jo*, Dikai. Nevenk savo... tai yra... Kaip tik jis visada nenorėjo, kad tu išsilavintum. Tavo gynėjas, tavo globėjas. Tik aš norėjau klausinėti, norėjau prisikasti iki tiesos (mano patarimas ypatingiems atvejams: kapstytis aiškinant). Jis būtų mielai palikęs tave nežinioje. Tikriausiai ir to rakto ieškojo... Nė į galvą nešovė, kad negyva žuvis...

– Tėte, čia dar ne viskas...

Anaiptol ne viskas. Nuo ko pradėti?

– Fredis Paras...

O jeigu aš būčiau sekęs jo paties pavyzdžiu? Slėpęs nuo jo tiesą, kaip jis slėpė nuo Diko. Šis patiklus ir santūrus vyras, nors ir nėra tikras savo vyresniojo sūnaus tėvas, kartais būna šiek tiek panašus į jį (lėtapėdis, lėtakalbis). Jis išsižiojęs spokso į šį, savo tikrąjį ir jaunesnįjį, sūnų – galvotą, gabų sūnų, – tarsi neatpažindamas.

– Jis žino, tėte. Dikas žino...

Pakrantės take reikėtų apsisukti. Pakrantės take žūtbūt reikia apsisukti. (Apsisukti! Dvidešimt, trisdešimt apsisukimų. Bet kas gi tau skaičiuos?) Tame niauriame, tačiau terapiniame take, tame sename jaudinančiame-raminančiame take. Pirmyn, atgal. Pirmyn, atgal.

Taigi, štai ta diena – jis visada žinojo, kad ji ateis. Ir visada tikėjosi, kad gal niekada. (Ruošėsi turbūt šimtą kartų, vaizduotėje ėmėsi iniciatyvos: Tomai, einam pasisukioti po pakrantės taką... Bet nenumatė komplikacijų.) Tai štai kaip dabar išėjo. Na, ką gi, tegul pliekia, tegul čaižo bėdų kruša...

Lėtai teka Limas. Vasaros pabaigos lygis (uždoris nuleistas žemai). Spalva – pilkšvai žalia. Švininiame dangaus stoge prasikirtusios balsvos šviesos properšos.

Pirmyn, atgal. Tėvas ir sūnus – tėvas ir vienintelis sūnus – draugiškai šnekučiuojasi. Ką jie kalba? Kai sūnus baigia savo pinklią santrauką, – nepaminėjęs keturių mėlynų sąsiuvinių, saugiai sudėtų tarp mokomosios medžiagos jo miegamajame, bet dosniai pasiūlęs vieną tokį laišką (atsakymas: „Nenoriu matyt jokio laiško, Tomai. Niekada nenorėjau lįst ton skrynion..."), – ar tėvas užpildo pasakojimo spragas (spragas! – prarajas!) savo paties istorija? Kaip jis su Helena Atkinson?.. Kaip jis su aludario dukterimi?.. Ne. Atrodo netekęs pasakotojo gyslelės. Atrodo nieko neatsimenąs.

Pirmyn ir atgal. Tai tolyn nuo trobos, tai artyn prie jos, tarsi nuolat kamuojami dvejonės, ar leistis į kelią, ar grįžti namo. Pirmyn ir atgal, tarsi tykodami kažkokio ištrūkusio sprendimo. Tėvas apsigręždamas kaskart pamankština kelį. Sūnus eidamas nuo namo kaskart nejučia meta žvilgsnį už pilkšvai žalio Limo Polt Feno pusėn. Ir kaip tik dabar ji tenai. O jos patarimas ypatingiems atvejams?..

Pirmyn ir atgal. Ir jiems vaikštinėjant kitas sūnus – sūnus, kuris ne sūnus, – klausydamasis lindi pašiūrėje.

Klausydamasis? Nenorėdamas klausytis? Šnipinėdamas? Nenorėdamas žiūrėti? Galvodamas (galvodamas?) – viskas baigta? Mane įskundė, dabar mane išveš.

O jie žino, kad jis ten. Mat kai sūnus-nesūnus glaudžiasi pašiūrėje slėpdamasis nuo netėvo, netėvas, lydimas savo tikrojo sūnaus, diktuodamas šio pakrantės tako pasivaikščiojimo apisukimus, stropiai laikosi atokiai nuo pašiūrės...

Bet įsižiūrėkite atidžiau. Mat su kiekvienu nauju paėjimu tas kritiškas, arčiau prie namo esantis apsisukimo taškas dviejų krypčių patruliavimo eigoje, iš pradžių buvęs už kelių jardų nuo pašiūrės, dabar lėtai, atsargiai, kankinamai artėja prie jos. Pats apsisukimas darosi vargingesnis, keblesnis, lyg kokio šiurpaus išbandymo dalykas. Kol galiausiai tėvas, tampomas priešingų pastangų vos nepraradęs pusiausvyros, tuo pat metu leisdamas veidui virsti ašaringų konvulsijų mase, palieka savo tikrąjį sūnų stovėti ir paknopstomis puola prie savo nesūnaus laikinosios prieglaudos, vis šūkčiodamas:

– Dikai... vargšas mano Dikai... (*taip, mano Dikai*) Dikai!

Tačiau Diko tenai nėra.

Jis virtuvėje. Ar bent – taip nuspredžiame vėliau – jis ten turėjo būti.

Mat tada, kai tėtė paklaikęs skuodžia į trobą pro pagrindines duris, o tikrasis sūnus skuba iš paskos, Dikas, kažkuriuo metu, vaikščiotojams taku atgręžus nugaras, matyt, įsėlinęs vidun (ak, ir gudrus tas bulviagalvis *in extremis*), išsėlina pro užpakalines duris ir sugrįžta į pašiūrę. Tėvo ir sūnaus ieškomas jo visose patalpose, jis prisiriša ant nugaros tą patį krepšį, lyg ir su įprastiniu turiniu, bet iš tikrųjų sunkiai, nepatogiai, bet sąmoningai prikrautą kažko kito. Išsivaro savo „Velocette'ę“, apžergia ir užveda.

Visa tai nepastebėta. Nes tik tada, kai pastūmėti neišvengiamos logikos tėvas ir sūnus pakyla į palėpę ir aptinka skrynią atidarytą bei ištuštintą, tik su vienu tuščiu alaus buteliu, apie apgaulę jiems praneša užvedamo motociklo garsas. Jiedu nusileidžia palėpės laiptais. Išgirdę motociklą jau sukant aplink trobą, mauna į tikrojo sūnaus miegamąjį galinėje trobos pusėje ir pro langą dar spėja pamatyti, kaip Dikas su kurioziška kupra ant nugaros – krepšiu, į kurį sugrūsta dešimt alaus butelių, – iš trobos keliuko įsuka į Gildsio kelią.

Šaukti per vėlu. Tačiau tėtė vis tiek iškiša galvą pro langą (po kuriuo tarp aplankų su mokykline medžiaga slypi keturi mėlyni sąsiuviniai) ir desperatiškai, šaižiai šaukia:

– Di-i-i-kai!

Jo veidas, net ir šauksmui ore nuščiuvus, tebėra it iškreipta kaukė. Jis tiesiog įsitikinęs, kad jo sūnus – kad Dikas išvažiuoja visam laikui. Bet aš manau kitaip. Aš galiu palengvinti jo nevilтį. Imsiu ir pasakysiu, kad Dikas – dėl priežasčių, kurių trumpai nepaaiškinsi, – tikriausiai važiuoja prie Stoto pratako.

Bet iš savo pozicijos prie miegamojo lango matome tą vietą, kur su Gildsio keliu susijungia Stoto pratako takas, ir Dikas pravažiuoja tiesiai. Jo tolstantis kuprotas siluetas mąžta akyse.

Matau jį dabar, vis dar regiu tiesiame kaip strėlė kelyje po matiniu dangumi tamsiuose runkelių laukuose. Savo... Tolsta, tolsta su pirmagimystės teise, su Atkinsonų palikimu ant nugaros... Akimirką pasirodo, kad jis važiuoja, kad jau įvažiavo į užmaršty nugrimzdusią fantazijos šalį, vieną kartą visam laikui sukurtą iš tiesaus kelio, lygių laukų, monotonijos, nekintamumo ir kurtinamo motociklo gaudesio. Tada aš sakau tėtei, panarinusiam galvą ant palangės:

– Man atrodo, jis važiuoja prie žemsiurbės.

■47

Labos nakties

Man išeinant ji nepakelia akių. Leidžiasi pabučiuojama ir švelniai apkabinama, nei pritardama, nei priešindamasi, tad mano lūpų prisilietimas jai prie smilkinio, prie nuolankaus viršugalvio yra tarsi labos nakties bučinys vaikui. Ji sėdi prie svetimos lovos. Nekilsteli nei akių, nei rankos man paskutinį kartą pažvelgus pro vielomis sutvirtintą palatos durų stiklą. Gailiai nespygso pro apsauginės grotas man einant šlapiu įstaigos asfaltu vartų link.

Ilgalaikio išvykimo jausmas lieka čia pat. Įspūdį, kad iš tikrųjų ne aš išeinu, o ji pati tolsta į miglotą ir nepasiekiamą tolį man stovint ištiesus rankas, naikina mano judėjimas ir jos pasyvumas. Išoriškai funkcionalus mano apsilankymo pobūdis (atiduoti žmoną su kai kuriais asmeniniais daiktais numačius psichiatrinį gydymą). Jį naikina džiugi palatos seselės prognozė (o, taip, lankymas nesuvaržytas – bet kuriuo metu tarp antros ir septintos, neperžengiant sveiko proto... ir nesijaudinkit, pone Krikai, jūsų žmona greitai išeis...). Blyškios saulės atspindžiai (žydros properšos vėjo genamoje kovo debesijoje), žvilgantys ant šlapio, truputėlį garuojančio asfalto.

Iš pradžių tai buvo pasakojimas – tai, ką prieš miegą mums pasakodavo tėvai. Paskui tai darosi tikra, o dar vėliau tampa čia ir dabar. Paskui vėl tampa pasakojimu. Antrąja vaikyste. Labos nakties bučiniais...

Ji nesikremta, kad aš išeinu. Ji kremtasi dėl savo kūdikio. To, kurį iš jos atėmė ir neatiduoda. To, kurį, kaip visi žino, atsiuntė Dievas. Kuris mus visus išganys.

Iš pradžių nėra nieko, paskui – įvykis, ypatinga padėtis. O po įvykio tik pasakojimai apie jį. Bet kartais įvykis nepasibaigia, nesi-

leidžia paverčiamas prisiminimu. Tad ji dar tebėra nesibaigiančių įvykių sūkuryje (nuotykis prekybos centre, kažkas jos rankose, teismo salė, kurioje ji aiškiai ir garsiai pareiškia: „Man liepė Dievas...“). Todėl ir neįmanoma prasibrauti. Todėl jai ir nepavyksta nusigauti į saugią, sveiką sferą, iš kurios žvelgiama į praeitį, ir atsakyti į baltais chalatais vilkinčių gydytojų klausimus: „Nagi, papasakokit, ponia Krik, jūs mums galit papasakoti viską, viską...“

Jis eina šlapiu asfaltu nešinas lagaminu, tarsi susiruošęs į kelionę. Bet lagaminas tuščias. Žmonos drabužių rinkinys su įvairia kita manta (taisyklės griežtos: jokio daikto, kuriuo būtų galima sužeisti kitus pacientus ir darbuotojus arba patį save) dabar ligoninės administracijos globoje. Viską atrinko jis. Jai nerūpėjo. Suvenyrų komplektas išgyvenimui. Vėžlenos šukos (ar jomis galima sužeisti?), pirktos – ar atsimeni? – Gildsio senienų krautuvėlėje tą ledinę žiemą, kai mudu... Odinis penalas. Perlamutrinė dėžutė – bet šią išsirinko *jinai*, ištraukė staiga lyg iš niekur (jis apskaičiavo: kada ji ją paslėpė? Ko gero, tą pačią atšiaurią žiemą) – su sidabriniu krucifiksu ant grandinėlės. Prie dangtelio pamušalo dar tebėra prilipdytas palinkėjimas, skrupulingai suraitytas Haroldo Metkalfo ranka: „Konfirmacijos proga su širdinga meile mano brangiajai Merei, 1941 m. gegužės 10 d...“

Jis eina vartų link. Istoriko akį asfalto apsuptoje žolės salelėje patraukia akmeninė kažkokio įkūrėjo ar aukotojo statula (liūto bruožai, ranka ant durtinio krūtinės); ant rausvo granito cokolio po datomis ir titulais jis pastebi žodį, kuris net šiais laikais, teikiančiais pirmenybę paprasčiausiai „ligoninei“ arba, nenoromis, „psichiatrijos ligoninei“, iš pagarbos šios pažibos atminimui liko neištrintas: „...prieglauda“.

Kaip būdavo vadinama senais laikais...

Jis išeina pro vartus, pro kuriuos (ne neoficialiai leidžiama) dar

ne kartą įeis lankyti savo žmonos, kuri dar ne žmona, o tiktai pasakojimas, ir su ja uždaroje šios prieglaudos, tai yra ligoninės, teritorijoje žais graudų žaidimą „Ar atsimeni“. Ar atsimeni traukinį: Hokvelis–Gildsis, Gildsis–Hokvelis? Rūdžių atspalvio raudoną ir juodutėlę? Ar atsimeni runkelių laukus? Tuopas? Pasivaikščiojimą prie užšalusio Uzo?.. Šiuose lakstymuose po atmintį jis vengė daugybės draudžiamų teritorijų, avarinių zonų ir ilgų ilgų perspektyvų, kuriose nieko nevyksta, tik mokytojaujama ir rūpinamasi senatve.

Tad vis dėlto jūs – istorijos mokytojas – bijodamas žengti į praeities minų laukus...

(Ne, ne, nebijodamas – ne, aš viską papasakojau, viską, savo klasei. Kol kas niekas nesprogsta... nebent Praisas...)

Kol jis jai kužda šią desperatišką nostalgiją, ji spokso pro palatos langą. Užsisklendusi krucifikso rate.

O gal amnezija – geriausia išeitis, gal ji viską išgydo...

Dėl pagrobimo išteisinta esant lengvinančioms aplinkybėms (kūdikį savo noru grąžino tėvams) ir dėl riboto pakaltinamumo (bet mes visi žinome apie liudytojų triukus, apie iš bėdos ištraukiančius psichiatrus) ir išvengusi kalėjimo bausmės, ji sėdi – kitame kalėjime – savo tardytojams baltais chalatais vis dar karštai įrodinėdama, kad Dievas...

Kitoje epochoje, tolimais laikais, ją gal būtų pavadinę šventąja (arba sudeginę kaip raganą). Ta, kuri girdi Jo balsą... Ta, kuriai... Gal būtų leidę suvešėti jos manijai – atsiskyrėlės celėje, su asketės teisėmis, su regėjimais ir klejonėmis... Dabar jai suteikti psichiatrijos pranašumai.

Pro aukštą palatos langą ji spokso į vieną tašką. Vis iš tos pačios palatos kertės. Iš savo posto, stebėjimo vietos. Palata atsiduoda pamišusiomis senėmis. Už lango gražiomis dienomis kiti pacientai vilkėdami paltais ant asfalto mankština kojas.

Į tuos gležnus, pasmerktus žaidimų aikštelės vaikus ji žvelgia valdingai, visažinės mina (įprastinis pacientų vylius: išprotėję jie, o ne aš).

Jos akys šviesios. Mirksi (taip, atsimenu – tą kitą gyvenimą). Jos glėbyje nieko nėra...

Jis negali užmigti. Jo lova tuščia, palikta likimo valiai juodoje jūroje. Jis bijo tamsos. O kai užminga – kokie sapnai! Jis vienas gūdžiame name, pilname neišsitenkančių knygų lentynų ir antikvarinių niekučių (toje savo regentystės prieglaudoje, su savo istorine butaforija). Vienas, tik su šunimi, kuris vangstosi, vėl atsargiai artinasi, vėl vangstosi – nuo apatinio žandikaulio tik neseniai nuimtas veterinaro įtvaras. Sužeistas retriveris, su kuriuo draugiškus santykius reikia atkurti lėtai, atsargiai, ir vis tiek nebebus kaip anksčiau. („Tai kaip čia atsitiko, kad jūsų šuniui lūžo žandikaulis?" „Deja, aš spyriau jam. Matote... gal jūs neskaitėte vietinio laikraščio...")

Jis visą naktį sėdinėja. Skaito, rūko. Po truputį tuština viskio butelį. Taiso rašinius, mokinių darbus (paskutinį trisdešimt dvejų metų derlių). Girti kraigliojimai raudonu rašalu: Daugiau kruopštumo. Labiau pasistenk. Gerai. Patenkinamai. Blogai. Guosdamasis pasakoja istorijas. Kartoja, ką pasakojo klasei. Ak, koks kontrastas tarp šių tuščiavidurių naktų ir triukšmingų dienų – su tauškesiais klasėje, žaidimų aikštelės chaosu... Bet netrukus jau ir to nebebus...

Savaitgalių rytais – prieš popietės lankymąsi ligoninėje – gūsingu gavėnios oru jis vaikščioja po Grinvičo parką. Su vis dar atsargiu šuniu. Vulfas kantriai budi. Senąją didybę nuliejusi šviežia saulės šviesa. Senieji rūmai, karinio jūrų laivyno koledžas. Žalia žolė ir baltas akmuo. Viskas švarutėliai iščiustyta. Su meile išsaugota (ir padedant įstatymui, ir už valstybės lėšas) pasaulyje, kuriame...

Ak, Mere (ak, Praisai), visi mes išklystame iš realaus pasaulio, visi ateiname į savo prieglaudas.

Skuodžiančiose debesų burėse kovo vėjas praplėšo skyles. Virš geografinės ilgumos nulinio dienovidinio žydras dangus.

Ak, Mere. Meilė. Mu-meilė.

■48

Ir *adieu*

– Ir galiausiai man tenka liūdna pareiga atsisveikinti su ponu Kriku, kuris...

Pareiga! Pareiga! Ak, tas gerai sustyguotas, tas strateginis žodis. Primenantis teisuolišką teisėją, griežtą policininką. Ne mano noras, oi ne, mano pareiga. Primenantis ir padarinį (juk mes visi žinome, ar ne?): *jis* apleido savo pareigą – mokytojo pareigą.

– ...kuris, keturiolika metų buvęs vienas iš mokyklos šulų...

Šulas! Šulas!

– ...nuo Velykų mus palieka – dėl asmeninių priežasčių...

Bylojantis nuo pakylos krašto, nusigriebęs vienišo tribūnos bušprito – padėjėjų svitai atrodo, kad jis kyla ir smunka, krūtine skrodžia žodžių bangas ir (šiek tiek maištingų) vaikų jūrą.

– Jums nereikia nė aiškinti, kad keturiolika metų – ilgas laikotarpis. O prieš tai buvo dar aštuoneri metai, kai ponas Krikas dėstė kitoje mokykloje. Daugelį jūsų ponas Krikas pasitiko ir išlydėjo. Kadaise jo mokyti vaikai dabar patys turi vaikų. Visai gali būti, kad jūsų tėvai prisimena buvę jo mokiniai. Tad nebekalbėkime apie šį apmaudų išėjimą...

Apmaudų! Ir vėl taip diplomatiškai.

– ...bet – kaip ponas Krikas, mūsų Istorijos skyriaus vedėjas, be

abejo, ir norėtų – pažvelkime į praeitį ir deramai įvertinkime jo ilgą brangintiną tarnystę. Ir pamąstykime...

Jis rėš tikrą kalbą, pamokslą. Salės gale kyla murmesys. Jis tvatins savo auką (kuris sėdi pakylos gale kaip supakuotas viščiukas) retorikos vėzdu.

– ...kaip ponas Krikas, be abejo, taip pat mums linkėtų, apie tai, kaip bėga laikas...

Eleginė gaida. Ak, kaip mes senstame. Ak, *sic transit.* (Nematomas tai vaikų jūrai, nematomas pačiam Luisui, bet stebinčiam personalui nuolat akyse – virš tribūnos kilsuojantis rausvas plintančios plikės lopas jų nepalaužiamo šefo šiurkščios žilės viduryje.)

– ...tie jūsų mokyklos metai, jums gal atrodantys labai ilgi, greitai pasibaigs, patikėkite. Jie vertingi. Nepaprastai svarbūs. Tad nešvaistykite jų tuščiai, nepaniekinkite. Pasiremkite jais. Klokite pama...

Bet atrodo, kad jūra – arba drumsta, nerimastinga jos dalis – nenori pavirsti metaforišku mūru. Nes iš tolimesniųjų jos plotų – tik dabar Luisas, akimirką nutilęs, parodo girdįs nuolat smarkėjantį klegesį – kyla tikras škvalas. Skardų aktų salės orą ima čaižyti tarsi dūžtančių bangų garsas, virstantis reguliariai atsikartojančiu, nors ir prastai suderintu dundesiu.

– Baimė šičia! Baimė šičia!

Tai Holokausto klubo (prieš dvi savaites Luiso uždrausto kaip „neturinčio šviečiamosios vertės“) lozungas, oficialus vienijantis šūkis. Jis pagauna ritmą. Virsta futbolo sirgalių minios skandavimo pliūpsniais:

– Baimė šičia! Baimė šičia!

Luisas nepasiduoda.

– Pasiremkite jais. Išnaudokite juos kuo geriausiai. Neleiskite, kad ateitų metas, galbūt jau visai netolimas, kai sakysite: kad aš būčiau...

– Baaaimė! Baaaimė!

– Nes, patikėkite, tai, ką jūs dabar sukaupsite, vėliau taps jūsų saugumo pagrindu...

– Baimė šičia!

Bet jis nė nemano pasiduoti. Niekas jo nenustelbs. Keletas triukšmadarių salės gale Luiso nenutildys. Jis tiesiai atsiliepia į iššūkį pakeldamas nuo tribūnos perserginčią ranką.

– Kaip matote – kaip girdite, – tarp jūsų yra tam tikrų elementų (aš puikiai žinau, kas jie, ir su jais bus griežta kalba), tam tikrų pražūties pranašų, kurie nori sužlugdyti šį gyvybinį, konstruktyvų procesą, apie kurį aš kalbu. Kurie mumyse nori paskleisti beviltiškumo ir panikos nuotaikas. Aš tikrai nesileisiu įbauginamas – ir jūs nesileiskit – jų vaikiškos, taip, vaikiškos, veiklos...

– Baimė šičia! Baimė ši...

Skandavimas tęsiasi, užstringa, paspringsta savimi ir vėl tęsiasi. Direktoriui už nugaros jo ariergardo personalas nejaukiai dairosi vieni į kitus.

– Ir aš nepakęsiu tokio skandalingo elgesio kaip tik tą valandą, kai mes susirinkome pagerbti vieno iš vyriausių mūsų...

Ak, tas šventeiviškumas! Tas atkaklumas!

– Jūs visi nesiklausykit jų nesąmonių. Nesileiskit apkvailinami. Nebijokit. Nėra ko bijoti!

Jis tarsi nyra į bangas, siūbuoja, įsitvėręs tribūnos – bebaimis Kanutas.

It regėjime matau Luisą čia, ant tos pačios nepatikimos pakylos. Ypatingame – nepaprastosios padėties susirinkime. Lauke kaukiant sirenoms jo pakeltos rankos reikalauja susiklausymo ir ramybės. Viskas gerai. Nebijokit. Luisas jus išgelbės. Sekite paskui mane – į mūsų specialų bunkerį. (Taip, jūs nežinojot? Jis specia-

liai aprūpintas, specialiai sukonstruotas. Mokykla ir slėptuvė. Mokykla kaip prieglobstis. Visos vietos tik vaikams... ir viena man.) Sekite paskui mane, mano mažieji, pro tyros ateities vartus...

– Nesileiskit... Nesileiskit...

Tačiau rėksmas jau ščiūva. Sukilimo išvengta. Tai gal jie labiau bijo jo?

– Taigi kviečiu poną Kriką – ar iš pagarbos (*koks pagarbumas*) ponui Krikui galime patylėti? Aš žinau, kas jūs, ir jūs būsite nubausti. Kviečiu poną Kriką tarti atsisveikinimo žodžio. Pone Krikai. Pone Krikai!

Ponas Krikas atsistoja, nusliūkina prie pakylos. Jis to nelaukė. Jis laukė būsiąs paskubomis išgrūstas, sparčiai viešai sudorotas. Luisas atsigręžia į jį. Jo veidu žliaugia prakaitas. Atrodo išsigandęs (Juk čia tavo darbelis, Tomai, ar ne? Tu...). Ir vis dėlto veidas nepaneigiamai pergalingai švyti įrodytu pranašumu. Matai, jie klauso manęs. Matai, jie mano valioje.

Taip, maištingi balsai numaldyti. Tyla ponui Krikui. Bet kas gi čia? Iš ką tik nuščiuvusio protrūkio vidurio, įsivyravus tylai, pasigirsta vienišas šūksnis, keistai atkaklus ir įsakmus, be jokio moksleiviško įžūlumo:

– Jokių apkarpymų! Palikit Kriką!

Praisas.

Krikas nežino ką sakyti. Atsikrenkščia.

– Vaikai...

■49

Apie imperijos kūrimą

...kurie paveldėsite pasaulį...

Prancūzijos revoliucijos vaikai, atsikratę savo tėvo tirono Liudviko XVI ir nenaudėlės pamotės Marijos Antuanetės (kurie, pasirodo, tebuvo lyg lėlių vaidinimo figūrėlės – nutrauki jiems galvas, ir viskas), manėsi tapę laisvi. Bet netrukus susivokė esą našlaičiai, o pasaulis, kuris tarsi priklauso jiems, iš tikrųjų buvo tuščias ir nejaukus. Tad jie tekinomis puolė pas savo įtėvį Napoleoną Bonapartą, laukiantį prie senojo lėlių teatro; jis sugalvojo jiems naują dramą, pagrįstą senomis temomis, ir pažadėjo imperiją, tikslą, lemtį – žodžiu, ateitį.

Vaikai, yra toks dalykas, vadinamas civilizacija. Ji sukurta iš vilčių ir svajų. Tai tik idėja. Tai nerealu. Dirbtina. Niekas niekada nesakė, kad ji reali. Ji nenatūrali – niekas niekada kitaip nesakė. Ji kuriama mokymosi procesu – bandymais ir klaidomis. Ji lengvai dūžta. Niekas niekada nesakė, kad ji nesubyrės į šipulius. Ir niekas niekada nesakė, kad ji bus amžina.

Seniai seniai žmonės tikėjo pasaulio pabaiga. Atsiverskite senas knygas – pasižiūrėkite, kiek kartų ir kokiomis dingstimis buvo pranašaujama ir numatoma, apskaičiuojama ir įsivaizduojama pasaulio pabaiga. Tačiau tai, žinoma, buvo prietarai. Pasaulis suaugo. Jis nepasibaigė. Žmonės atsikratė prietarų, kaip atsikratė ir tėvų. Jie sakė: netikėkite tais senais paistalais. Jūs galite pakeisti pasaulį, galite padaryti jį geresnį. Dangus nenugrius. Tai buvo tiesa. Trumpą laiką – tai prasidėjo neseniai, tik prieš keletą kartų – pasaulis išgyveno revoliucinę, progresyviąją stadiją, ir jis tikėjo niekada nesibaigsiąs, tik vis tobulėsiąs ir tobulėsiąs. Bet paskui pasaulio pabaiga sugrįžo – ne kaip idėja ar tikėjimo dalykas, o kaip tai, ką pasaulis savo augimo laikotarpiu susimeistravo pats sau.

O tai tik parodo, kad jeigu pasaulio pabaiga neegzistuotų, ją reikėtų išrasti.

Yra toks dalykas, vadinamas pažanga. Tik kad ji nežengia. Ji niekur neina. Nes pažangai žengiant pasaulis gali nusiristi į pakalnę. Pažanga yra tada, kai galima sustabdyti pasaulio ritimąsi žemyn. Mano kuklus pažangos modelis yra žemės melioravimas. Juo vis iš naujo ir be galo atgaunama tai, kas buvo prarasta. Atkaklus, nuolatinio dėmesio reikalaujantis darbas. Nuobodus, bet vertingas darbas. Sunkus, nepelnantis šlovės. Bet nereikia nuolat painioti žemės melioravimo ir imperijos kūrimo.

■50

Visa istorija

Jis atsimerkia ir akys jam pasako, kad jis ne pažįstamame kambaryje (pageltę tapetai, raudonmedžio drabužių spinta) Atkinsono šliuzo troboje, kur kas rytą (kas rytą, tik su kai kuriom išimtim) keldavosi su aušra – tai yra jeigu dar nebūdavo nuėjęs iš lovos į tamsią šliuzo pašonę ir sutraukęs keleto cigarečių – ir kur, netgi neatsikėlus, ženklų sąmokslas: – vėjo šlamesys pakraigėje, lietaus barbenimas arba tyla, net artimiausius orus nuspėjančių jo vištų kvaksėjimas, bylodavo jam, ar šiandien bus tokia diena, kai geram šliuzo prižiūrėtojui reikia rūpintis uždoriu.

Jis atsimerkia ir akys – ar veikiau kūnas ir nepažįstamo čiužinio jausmas po juo – pasako, kad jis ne žalvariu papuoštoje dvigulėje lovoje (1922 metais pirktoje Gildsyje iš Brolių Torpų), kuri jau seniai – prieš dešimt metų – tapo vieno miegančiojo lova, tokia tuščia, tokia šalta, tokia netinkama užmigti ir neįmanoma apleisti. Jis ne toje didelėje, patogioje, bet nepaguodžiančioje lovoje, kadangi

(dabar jam sugrįžta atmintis) štai šią valandą toji lova stovi – o gal bergždžiai bando plūduriuoti – bent pusėje sieksnio klastingo vandens. Ir kadangi lova yra antrame aukšte, vadinasi, didžiąją trobos dalį yra užėmęs tas skystis, tas nekviestas svečias, ir visas turtas arba užlietas, užtvindytas, arba, baisu pagalvoti, – juk Henrio Kriko paišiūrės nebėra, nebėra ir vištidės su visomis orus nuspėjančiomis, bet nuo orų neapsaugotomis vištomis, išnykęs ir daržo sklypelis (kartu su gėlynu), – nušluotas ar suniokotas purvo. Žodžiu, iš Atkinsono šliuzo trobos teliko apsemtas griuvėsis. O Atkinsono šliuzo su uždoriu, pastatydinto Tomo Atkinsono 1815 metais, perstatydinto Arturo Atkinsono po 1874-ųjų tvano, tiesiog nebėra. Ir jau nebebus. Nes šiame karų slegiamame, benzinu varomame dvidešimtame amžiuje kas gi beliko iš kadaise judraus vandens eismo tarp Gildsio ir Keslingo? (Paklauskit Henrio Kriko.) Limo upė, nors šiuo metu panašesnė į tyvuliuojančias marias, pavirs užžėlusiu, dumblo prisikimšusiu upeliu, laivybai tinkamu tik iki Hokvelio geležinkelio tilto, o nuo jo – tik įsiliejančių pratakų gaudomuoju grioviu.

Jis atsimerkia. Tai ne jo lova. Tai ne sutuoktinių Henrio ir Helenos Krikų lova (ir pastarosios mirties patalas), o jaunavedžių – jo sūnaus ir marčios lova, kurią jiedu jam užleido, o patys kaip išmanydami glaudžiasi gretimame kambaryje ir pakaitomis miega ant grindų. Ir tai ne senasis jo trobos miegamasis, o kambarys siaurame dviaukščiame sublokuotame namelyje Bažnyčios skersgatvyje Gildsyje (pažiūrėjęs pro langą virš stogų gali pamatyti Šv. Gunhildos bokštą), būste, kurį jiems, išspaudęs demonstratyvų didžiadvasiškumą, padovanojo jaunosios tėvas. O dabar išėjo į gera, kad šis namas stovi netoli bažnyčios ant aukštesnės senosios žemės (neoficialiai, bet istoriškai teisingai vis dar vadinamos „Sala“), nes didelė dalis Gildsio, visai kaip Atkinsono šliuzo troba, yra užtvindyta, ir Vandens gatvė vėl pilna vandens.

Jis prisimena kur esąs. Mato nepažįstamą užuolaidą, pusiau dengiančią nepažįstamą vaizdą, mato spintelę prie lovos, paverstą vaistinėle (mikstūros nuo kosulio, dubenėliai, rankšluosčiai ir virdulys – bet tai jau praeitas etapas, dabar jau mieguista klejonių fazė). Jis visa tai mato. Bet mintyse, kurios patapo nepaprastai gyvos ir maištingos, jis turbūt nei savo sūnaus vedybinėje lovoje, nei savojoje, bet vis dar ant vėjų čaižomo šiferinio senosios trobos stogo, užsiropštęs pro palėpės langą, žiūri į vandenį, kylantį ir besiteliūškuojantį po stogloviu, į atsainiai praplaukiančias nuolaužas – vartus su penkiais strypais, visą gluosnį, – į krioklį, kur kadaise šliuzas ir uždoris... žiūri į pasaulį, nugrimzdusį be pėdsako, tarsi iš jo nematomo triumo išmušus milžinišką kamštį.

Jis vis dar apžergęs šelmenį, kur kaukiančioje vėtroje jau iškiurksojo visą naktį ir didžiąją dalį dienos, negalėdamas atsikratyti jausmo (juk ir ši lova svyra, slenka?), kad stogas ir visas namas po juo bet kurią akimirką sudrebės, kilstelės, atsišvartuos nuo tvirto pagrindo ir nusineš jį lyg naująjį Nojų. Jis vis dar glaudžiasi prie kamino slėpdamasis nuo vėjo, vilki seną didelę Didžiojo karo milinę (nors ji kiaurai permirkusi ir dantys jam tarška kaip bežadžionei), tad galiausiai kateriu atpūškavusiems gelbėtojams (o kai kurie iš jų taip pat kareiviai) jis regisi kaip apgultas sargybinis, prilipęs prie savo slidaus posto it šlapias chaki spalvos lapas, arba jūreivis – nors uniforma ne tokia ir (ar bent turėtų būti) geografija ne ta, – apsisprendęs skęsti su savo laivu.

Kateris priartėja. Jame inžinerinių pajėgų seržantas ir du pionieriai. Jame gelbėjimosi ratai, virvės, talė, smėlio maišai, pirmosios pagalbos komplektai, virtuvas su sriuba, statinaitė romo. Jame visa tirtanti keturių žmonių šeima, susiglaudusi po apklotais, paimta iš sodybos į rytus nuo Niuhaito su – tik pamanykit – kartu išgelbėtu vos neprigėrusiu kokerspanieliu. Ir jame taip pat gelbė-

tojas savanoris Tomas Krikas. Kuris, kateriui kilsuojant, sukiojantis ir purslams tykštant per pirmagalį, negali patikėti nesugebąs puikiai atlikti piloto pareigų, nes pažįstamų orientyrų nebėra, ir, galiausiai jiems priplaukus, sunkiai patiki savo akimis, kad tai senoji troba, o ta groteskiška chimera ant stogo, kuri, jiems ištiesus pagalbos ranką, nė už ką nesijudina, – jo paties tėvas.

– Dauguma jų tokie, – sako seržantas, kuris vos per dvi paras, dvi siautulingas kovo dienas ir dvi siautulingas bemieges kovo naktis, potvynio aukų elgesį, regis, perkando taip, lyg būtų tyrinėjęs visą gyvenimą, – ir nori, ir nenori, kad išgelbėtum. Jūs verčiau pats jį įkalbėkit, sere.

Taigi, sūnus – demobilizuotas kariškis, kuriam keista, kad seržantas jį vadina „seru", pridėjęs rankas prie burnos šaukia gniužului ant stogo:

– Tėte, čia aš! Tėte, leiskis žemyn. Čia aš! – kai gniužulas neatsako: – Tėte, tu gi nieko nepadarysi. Nieko...

Ir gniužulas ant stogo mato, kaip kateris sudėtingu manevru prisišvartuoja ten, kur kregždės lipdydavo lizdus, ir prie jo ima ropštis desanto komanda – du slidinėjantys kareiviai išsipūtusiomis krūtinėmis, – tarsi norėdama užgrobti priešui dar neužleistą paskutinį atramos tašką.

1947 metų kovo 18-oji. Karas pasibaigęs, bet sunkmetis dar ne. Ant židinio atbrailos tebeguli maisto kortelių knygelė. Ir prašom parodyti mums pergalės vaisius. Dėdė Semas duos mums laiko susimokėti. Gandis nori atsiimti savo Indiją. Ak, svajos, ak, planai. Pažvelkite į visa tai per keturiasdešimt aštuonerių metų žmogaus atmintį – to, kuris gimė Viktorijos valdymo laiku, buvo sužeistas prie Ipro ir 1947 metais miršta nuo bronchų ir plaučių uždegimo. Kas atsitiko tai poringei, kurią mums sekė mūsų seneliai?

Ir dabar, tarsi visko to dar būtų negana, užeina kaip reta atšiauri žiema, o jai pavymui – vienas iš baisiausių potvynių aprašytoje istorijoje.

Ji sakė tiesą: atlydys būsiąs sunkus. Valdybos ir komitetai susimovė: po vandeniu 60 000 akrų, 15 000 neteko pastogės, 20 000 tonų bulvių... Bet mes tai jau matėme anksčiau. Pavyzdžiui, 1874-aisiais...

Šliuzo nebėra, trobos – taip pat. Ir juodas lagaminas su raidėmis E. R. A. nuneštas į jūrą.

Jis pats kaltas. („Pats kaltas, kad neišsinešdino, kai reikėjo", – burba seržantas.) Jeigu būtų buvęs rūpestingesnis, budresnis. Gal būtų išgelbėjęs šliuzą. Gal būtų išgelbėjęs pasaulį. Arba jeigu būtų galėjęs padėti Dikas. Stiprus kvailas Dikas...

Jis atsimerkia. Virš jo palinksta moters veidas. Pilkšvai melsvos akys, nudrykusi kaštoninių plaukų sruoga. Moters ranka paliečia jam kaktą. Seselė. Brunetė. Vadinasi, jis ne ant to bėdino stogo šelmens. Jis ne ten, kur pasaulis... Jis išgelbėtas, saugus. Tarp sužeistų kareivių. Ji pasilenkusi kažką sako. Tokia graži – tiesiog stebuklas. Ji bando jį prakalbinti...

Tačiau vietoj žodžių jis paleidžia šiurkščią kosulio papliūpą. Alsuodamas švokščia, lūpos pamėlynavusios. Į jam pakeltą dubenėlį išteškia skreplį su rūdžių spalvos dėmelėmis.

– Nekalbėkit... nesistenkit kalbėti.

Ji laiko dubenėlį, o kita ranka remia jo tirtančius pečius. Kosuliui nurimus dubenėlį padeda atgal ant staliuko ir nuleidžia jo kūną ant pagalvių. Nušluosto jam nuo burnos seilių dryksnį. Spusteli jam ranką.

Ji šitaip slaugo jį jau šešias dienas. Šiame ligos palaužtame uošvyje ji rado lyg ir savo pašaukimą, tikslą (ir galbūt tikrąjį atpirkimą), tad jos vyras, sėdėdamas kojūgalyje, rankas be naudos

nuleidęs tarp kelių, jaučiasi atstumtas, nereikalingas – nevykęs prielipas šioje skausmingo intymumo scenoje.

Ji neturi iliuzijų. Šie kraštutiniai lūžiai, šis Nieko įsiveržimas į trapias gyvenimo salas yra tikrovė. Jai tai jau pažįstama. Ir maldos čia nepadės. Ir stebuklų nebūna. Ji taps praktišku žmogumi, realiste. Ji niekada nepasakos apie tą metą, kai... Kada nors susiras senelių slaugytojos darbą. Ji tarnaus tiems, kurių dienos jau suskaičiuotos. Su savo vyru persikels į didmiestį, bet širdyje visada pasiliks plokščiuose pelkynuose. Jiedu pasiims šią vedybinę lovą, kuri taip pat ir mirties patalas, ir ji visada bus tvirtesnė, kantresnė šios poros pusė...

– Nekalbėkit... nesistenkit kalbėti.

Bet jam norisi kalbėti... Taip, taip, tiesa, tada jis nenorėjo kalbėti, nenorėjo pasakoti. Nebenorėjo nieko žinoti. Po tos istorijos su Tomu ir Mere. Ir Diku. Po to, kai Dikas...

Ji vėl į jį įsiliejo, užplūdo. Flegma. Senoji Krikų flegma. Tiesa, ji sunkėsi, lašėjo į jį nuo tada, kai Helena... Bet dabar ji visiškai jį užvaldė, užgesino jame netgi tą pasakojimo liepsną. Jam nebesinorėjo pasakoti istorijų. Nebesinorėjo tikėti istorijomis. Ir Tomas – taip, jis žinojo – turi tuos sąsiuvinius. Tomas studijavo juos, jam knietėjo sužinoti daugiau, jis važinėjo į Gildsį ir Keslingo ligoninę. O jam nesinorėjo net atsiversti tų mėlynųjų sąsiuvinių.

Flegma suplūdo atgal. Upės tėkmė. Pakrantės tako monotonija. Štai stovi tu ant lygios žemės, ir sąmonė sustingsta. Tėvas su sūnum gyveno kartu, beveik nieko neturėdami bendro. Jis kalbėjosi su vištomis, Tomas mokėsi istorijos. Kol Tomas gavo šaukimą. (Istorija jį vijosi.) Kaip ir jo tėvas prieš trisdešimt metų. Kaip ji sukasi... Bet šis karas buvo pasibaigęs (nebebus taip – šešios savaitės mokymų ir pirmyn į pragaro linksmybes), o Henris Krikas jau ir šiaip nebeklausydavo, kad išgirstų apie platųjį pasaulį, šeštos valandos žinių. Ir tada jis liko vienas su nebylia upe; ir, – kol

vieną dieną apsilankė Haroldas Metkalfas su pasakojimu, kuriam reikėjo pabaigos, – jį apsiautė flegma...

O dabar ji dusina jį, užpildo jo plaučių ertmes, kaupiasi gerklėje. Jis išsigelbėjo iš potvynio, bet vis tiek skęsta...

Jis gaudo orą. Veidas priplūdęs raudonio. Šnervės išsiplėtusios.

– Nekalbėkit...

Už lango Šv. Gunhildos varpai išmuša pusę valandos. (Bet tik Tomas, būsimasis istorikas, pastebi tikslų laiką: keturios trisdešimt, 1947 metų kovo 25-oji.) Tie varpai, tie prakeikti varpai – kaip jie skardi jo košmaro skliautuose. Tačiau nesmerk, Henri Krikai, bažnyčios varpų. Nedaryk to savo mirties patale. (Nes juk tai tavo mirties patalas.) Mirties patale prisimink Dievą. Mirties patale melskis Dievui. Ir manyk, kad tau pasisekė, jog dabar ne viduramžiai, kai per potvynį varpai skambėdavo be paliovos. Melskis. Melskis. Vanduo kyla. Melsk Šv. Gunhildos pagalbos...

Skamba varpai. Vadinasi, jau nebe ant to slidaus stogo. Ir ne... Jis Bažnyčios skersgatvio name, kuriame Tomas ir... bet akimirką jis pamanė skęstąs. Ir akimirką pamanė, kad virš jo palinkęs veidas...

Tačiau tai buvo tik regėjiimas, Henri Krikai, tik vaizdas iš tos stebuklinės pasakos, kurią galų gale reikia papasakoti, kuri veržiasi tau iš kvapo neatgaunančios gerklės. Nes juk taip, tai tiesa – skęsdamas prieš akis pamatai viską. Ir dabar metas, dabar vienintelis metas papasakoti visą...

Silpna ranka jis pamoja sūnui, sėdinčiam taip toli lovos gale. Bet sūnus, paskatintas šmėstelėjusios išraiškos tėvo akyse, jau priėjęs arčiau, o graži virš jo palinkusi mergina (taip, tai Merė, ir tai tikriausiai jų vedybinė lova, kaip viskas sukasi...) tvirtu, užtikrintu gniaužtu suspaudusi ne tik merdinčiojo, bet ir Tomuko ranką.

Lūpos virpa, prasižioja drebulingu apskritimu.

Seniai seniai...

■51

Apie flegmą

Arba gleives. Arba dumblą. Dviprasmiška substancija. Nei skystis, nei kietoji medžiaga – tąsus pusiau skystis. Gėrybinis (patepa, valo, švelnina, saugo), bet nemalonus (visuotinis pasibjaurėjimo ženklas – spjauti). Jis atsparus uždegimams, išlaiko ir išsklaido drėgmę. Kai kūne (arba sieloje) įsiplieskia ugnis, flegma skuba į įvykio vietą. Ji kovoja su nelaimėmis. Kai viskas ramu, prižiūri pratakus ir hidrantus.

Dėl savo tižumo ir polinkio slopinti ji yra priešiška polėkiui arba džiugesiui. Ji atgraso sangviniškas bei choleriškas ypatybes ir skatina melancholiškas. Flegmos vyravimas gali įtvirtinti šiuos temperamento bruožus: beaistriškumą, blaivumą, kantrybę, šaltakraujiškumą, ramybę. Bet taip pat jų atitikmenis: tingumą, vangumą, fatalizmą, abejingumą, stingulį.

Dviprasmiškas kūno skystis – sakoma, būdingas saloje izoliuotiems, bronchito alinamiems anglams. Jis veikia senyvus žmones ir kaupiamas su patirtimi. Ligoniams ir karštakošiams jis teikia abejotiną paguodą. Palengvina ir kliudo, padeda ir užvaldo. Pasak senovinio tradicinio požiūrio, flegmatišką arba vandeningą būdą reikia gydyti stiprinančių antpilų infuzijomis. Visiems atvejams tinkama specifinė priemonė (nors anaiptol nenuolatinė ir nenuspėjama) – pavartoti alkoholio.

■52

Apie „Rozą II“

Tad mudu sėdame ant dviračių ir važiuojame į Hokvelio stotį. Tėtė pirmas, aš iš paskos. Pataikome į pusės septintos Kings Lino traukinį. Oras sunkus, troškus, bet mudu laukiame tvankioje laukiamojoje salėje (kad mūsų neužmatytų – nors nė vienas to nepasakome – iš arti stovinčio blokavimo posto stebėjimo bokštelio). Traukinys punktualus. Dviračius įkeliame į traukinio palydovo būdelę. Palydovas, anksčiau priklausęs geležinkelio darbuotojų nelegalių gabenimo paslaugų tinklui (maišuose sukišti vandens paukščiai į vieną pusę, viskis burbonas – į kitą), pradeda kalbą:

– Jūs gi būste Henris Krikas, a ne? Tas, kuris rado vargšo Džeko Paro...

Bet Henris Krikas kalbėti nenori. Henris Krikas atrodo lyg išvydęs vaiduoklį. Nuvažiuojame tris stotis iki Daunham Marketo, ten išlipame ir daugiau kaip mylią miname dviračius iki Steido Perkėlos, rytiniame Uzo krante, kur turime pagrindo manyti išmetus inkarą – o taip ir yra, koks ketvirtis mylios aukštupin, potvynio kanalo viduryje – „Rozą II“.

Žemsiurbę, vaikai. Maurų čiulpikę. Dumblo trauktuvę. Apsidaužęs, rūdijantis šešiasdešimties pėdų griozdas – ten, kur daugumoje laivų antstatas daugiau ar mažiau grakščiai, daugiau ar mažiau dailiai nuleistas ant denio, – baisinga deformacija: prisiteršęs, maurinas kaušų konvejeris su prisiteršusiu, maurinu kėlimo mechanizmu.

Kodėl toks asociatyvus vardas duotas tokiam neišvaizdžiam griozdui? Kodėl toks kvapnus simbolis tokiam dvokiančiam darbui? Roza. Roza? Kas galėjo parinkti tokį vardą? Roza. Roza II. Prasčiausias laivas su romantikos prieskoniu. Garlaiviai pūškuoja į

egzotiškas dausas, korvetės dorojasi su savo rizikingomis pareigomis (nes mes vėl tą keturiasdešimt trečiųjų vasarą). Bet žemsiurbė, žemsiurbė.

Ir kas gi jaus pašaukimą dirbti žemsiurbėje? Kas gi rinksis šį begalinį, stacionarų karą su purvu? Šį siurbimą surinkimą, šį mulviną murdymą. Tai išsunks net tvirčiausią dvasią. Atbukins net šviesiausią sielą.

Ir vis dėlto tai reikia daryti. Nes jis niekur nedingsta. Jis kaupiasi, stingsta, kad ir kas dėtųsi veikliame pasaulyje viršuje. Nes dumblas, kaip žinome, yra žemės kūrėjas ir griovėjas, upių vagų kreipėjas, melioracijos priešas. Paprasto sprendimo nėra. Iš šios negailestingos, laiko paliekamos medžiagos gelmių reikia semti ir semti.

Pagalvokite, kokioje padėtyje atsidūrė Stenlis Butas, žemsiurbės škiperis, „Rozos II" šeimininkas, kuriam 1941 metų rudenį reikia gero padėjėjo. Ko nors, kas pasidalintų škiperio našta, nukeltų dvidešimt penkerių metų Uzo valymo svorį (nes Stenlis Butas nebejaučia jokios meilės savo amatui), palengvintų šios rūdijančios, jo gyvenimą slegiančios „Rozos II" triūsą. Padėjėjų randasi, kaip kažin ką – Stenas Butas jų buvo įdarbinęs per dvidešimt. Bet jie ir dingsta – dabar štai išėję kovoti į tą kitą karą, kur priešai yra bent jau žmonės. Šis maurinas gyvenimas niekam nelimpa.

Jis dar kartą įdeda skelbimą į „Gildsey Examiner". Ir gauna paklausimą tokio H. Kriko dėl jo sūnaus – jauno, bet, regis, vilčių neteikiančio kandidato, nes kariuomenei jo nereikia ir jis pats nemoka parašyti laiško. Ir iš tikrųjų jaunuolis pasirodo esąs silpnaprotis. Riboto sugebėjimo šnekėti (bet ir Stenas Butas liežuviu daug nemala), silpnai skaičiuojantis. Ir vis dėlto Steno Buto nuostabai jis stiprus ir nagingas, paklusnus ir patikimas, ir, kas dar svarbiau, turi tarsi įgimtą instinktyvią žemės siurbimo principų nuovoką.

Stenas Butas mielu noru moka algą savo naujajam samdiniui. Ir ne tik algą, bet, kadangi šis sėkmingas radinys atrodo nusiteikęs pasilikti, pasiūlo ir avanso, kad jaunasis pagalbininkas galėtų nusipirkti naudotą motociklą „Velocette", kuris jį atvežtų darbuotis kur kas greičiau negu pradžioje išbandytos priemonės (pienvežis iki Niuhaito, ankstyvas autobusas iki Steido Perkėlos). Ir tikrai tomis dienomis (jos darosi vis dažnesnės), kai škiperis nelinkęs būti punktualus, anksti atvykęs padėjėjas vienas paleidžia kaušų konvejerį.

Stenas Butas laimingas. Ir jo jaunas mokinys laimingas. Taip, laimingas. Nes kaip kitaip paaiškinti (nejaugi šis naujasis pagalbininkas, toks uolus ir patikimas, tiesiog *mėgaujasi* savo darbu?) tą keistą dainavimą, nedarnų, bet patenkintą gargimą, kurį jis kartais leidžia dundant konvejeriui ir šliurp-šliurp-šliurpčiojant išmetamam dumblui? (Ir kas gi kada nors girdėjo apie *linksmą* žemsiurbės darbininką?)

Tad visai nekeista, kad Stenas Butas įdienojus labai dažnai nusprendžia galįs palikti „Rozą" ir jos kakofoninį mechanizmą tokiai susižavėjimo kupinai bei stropiai priežiūrai ir, pasiėmęs žemsiurbės gelbėjimo valtį (šitaip likimo valiai palikdamas savo ištikimą bendradarbį), traukia į artimiausią pakrantės smuklę.

Mat Stenas Butas irgi mėgsta išgerti...

Toliau važiuojame duobėta, per vasarą sukietėjusia Uzo krantine. Pro kasamus griovius, siurblinę, tuščią buldozerį, ką jau kalbėti apie vieną ar dvi betonines atspariąsias ugniavietes, paskubom pastatytas 1940 metais, o dabar, kaip su pasitikėjimu teigia viešoji nuomonė, tikriausiai nepanaudosimas. Paskui sustojame ir greitai nusėdame nuo dviračių. Mat ne tik priartėjome prie „Rozos II", bet ten ant krantinės krašto pamatome tiesiai stovintį, tačiau be vairuotojo, iš tiesų gerokai iš tolo atpažįstamą, motociklą „Velocette".

Tad mano nuojauta pasitvirtino. Bet pagyrimo už tai negaunu. Tėtė, nors važiuodamas įraudo, vis dar atrodo lyg regėjęs vaiduoklį. Mudu pasižiūrime žemyn nuo kranto ir apsikeičiame reikšmingais žvilgsnias. Motociklas stovi sargyboje prie darinio, kuris aiškiai yra ne kas kita kaip improvizuota švartavimosi vieta: du kampuočio kuolai įkalti į kranto šlaitą, nuo abiejų nutįsusios virvės. Be abejo, tai „Rozos" dviejų žmonių įgulos įtaisas, kad esant palankiai srovei nereikėtų irtis nuo pat Steido prieplaukos. O šiuo metu srovė aiškiai palanki. Nes upė patvinusi ir lapūnais aplipę virvių galai vangiai rangosi vandenyje, neapsisprendžiančiame, į kurią pusę tekėti. Todėl paprasta padaryti išvadą, kad valtis, dabar pririšta prie „Rozos" korpuso, truputį prieš srovę nuo ją aptarnaujančios dumblo baržos, yra ta pati, kuri visai neseniai tikriausiai buvo pririšta prie kranto.

Žemsiurbėje niekas nekruta. Daugiau kaip valanda praėjo nuo tada, kai Dikas su maišu ant nugaros išvyko Gildsio keliu. Ant tuščio kaušų konvejerio tupi kirų trijulė. Negaišdamas laiko tėtė pakelia rankas prie burnos ir vėl, kaip pro mano miegamojo langą, sušunka:

– Di-i-i-kai!

Šį kartą subaubia gerai, profesionaliai, kaip žmogus, įpratęs šūkauti lichteriams rūko apsiaustame Lime, ir tikrai šį ramų ir stingų vasaros vakarą virš vandens gerai girdisi. Tačiau Dikas nepasirodo. Šūksnis nuaidi tarsi kokiame tuščiame kambaryje.

Išlaukęs pauzę jis vėl surinka, lyg planuodamas, jeigu reikės, reguliariai šaukti kas dešimt sekundžių. Trys kirai nesutrikdyti atsainiai išlenkia sparnus, paskui staiga ima klykauti į orą. Ir tada mudu jį pamatome. Tai yra pamatome figūrą – o Diko figūros su niekuo nesupainiosi, – išnyrančią iš žemsiurbės gelmių ir dimbinančią, it koks iš žiemos miego išbakštintas gyvūnas, prie artimiausio turėklo.

Nematome jo veido, negalime įžvelgti jo išraiškos (Dikas ir išraiška?). Bet nesunkiai atspėjame, kodėl jis taip svirduliuoja arba panarina galvą spoksodamas į mus iš už vandens juostos. Jis pakelia prie lūpų – aišku ką gi – butelį ir demonstratyviai pliumpina.

– Di-ikai! Di-ikai – dėl Dievo meilės, vaikine, sugrįžk!

Tačiau Dikas klauso kitų, tikrųjų tėviškų nurodymų.

Ypatingu atveju...

Ištuštinęs sviedžia butelį už borto ir dingsta iš akių, lyg iš savo slaptųjų atsargų norėdamas atsinešti dar vieną. Kirai sminga žemyn, suka ratu ir sugrįžta ant savo laktos. Plūduriuojantis griozdas žemsiurbė, pakėlęs sustingusį kaušų konvejerį, mums rodo savo kreivą išpuvusių dantų vypsnį.

Tėtė pasigręžia į mane:

– Pamėgink tu.

Jis stovi gaudydamas kvapą, mano rėkavimo pastangas stebėdamas lyg treneris, vertinantis naujoką.

Mano šūksniai (ar girdėjai juos, Dikai?) susigeria ore.

– Nieko gero. Važiuosim atgal į Perkėlą. Ten gausim valtį ir pas jį nuplauksim.

Pasiimame dviračius. Sėdame ant jų ir nuvažiuojame krantu – šį kartą Uzas į kairę nuo mūsų.

Steido Perkėloje keltas nebeplaukioja. Ketvirtojo dešimtmečio viduryje į šiaurę nuo gyvenvietės nutiesus naują trijų taurų tiltą, ankstesnysis, šimtmečių senumo kėlimosi būdas pasidarė nebereikalingas. Tebėra keletas trobų, elingas, prieplauka ir – prie senojo kelto vietos – fachverko stiliaus Perkėlos užeigos namai.

Šlaku nubarstytas užeigos namų kiemas beveik tuščias, bet sekmadienio darbo valandos jau seniai prasidėjusios, ir netvarkingu kampu pastatytas pilkas sedanas „Fordas“, ant kurio užpakalinės sėdynės kyšo pora JAV karinių oro pajėgų piločių, rodo, kad čia

ūžauja mūsų sąjungininkai amerikiečiai. Dviračius atremiame į baltintą pastato sieną – čia rūdžių praėstas emaliuotas skelbimas dar tebeskelbia vaiduokliškas perkėlos kainas – ir einame prie baro durų. Tačiau tą akimirką mus sustabdo ūmus trenksmas, kuris sudaužo vakaro stingulį.

Iš upės aukštupio pusės pasigirsta tarškesys ir džeržgimas, pokšinčio mechaninio žiaugčiojimo ir kosėjimo kratinys. Paskui, lydimas įvairių kimių triukšmelių, įsivyrauja atkaklus ritmiškas klegesys: čung-ga, čung-ga, čung-ga! Tai žemsiurbė. Ją paleido Dikas.

Kelias sekundes stovime kieme po nejudančia užeigos namų iškaba ir pašiurpę galvojame apie tai, kas įvyko. Paskui su dar didesniu rūpesčiu pasisukame į duris. Bet atidaryti jų mums neprireikia. Nes tą pačią akimirką, suglumusiu veidu ir su viskio kvapeliu, išeina ne kas kitas kaip Stenas Butas, „Rozos II" škiperis, o jam ant kulnų lipa du ežiuku apsikirpę JAV KOP eiliniai vienmarškine uniforma.

Nematydamas mūsų jis stebeilija į šio garso šaltinį – akivaizdu, kad tas triukšmas pažadino net ir alkoholio nuslopintus pojūčius, – ir tik tada, kai akys patvirtina ausų parodymus (kaušų konvejeris įmerktas ir sukasi, virš žemsiurbės sklaidosi tepalinių dūmų draikanos), jos užfiksuoja išsižiojusius mudu.

– Kas per?..

Bet – minutėlę – ar nėra šis žmogus jam matytas? Tai juk Henris Krikas, argi ne? Tas, kuris dėl savo sūnaus... Žemsiurbės škiperio veide kartu su miglota palengvėjimo bangele šmėkšteli suvokimo blyksnis.

– Pone Krikai, aš žinau, kad jūsų berniokui truputį... (*užuot taręs žodį, jis riebiu pirštu baksteli sau į smilkinį*), bet ar jis negali atskirt sekmadienio nuo kitų dienų?

Tada nutyla, staiga sunerimęs dairosi į susirinkusiųjų veidus.

– Šian gi sekmadienis, ne?

Mes sutinkame. Jokių abejonių, kad sekmadienis.

– O ten gi jisai, ne?

Kažkas, ką rodo mūsų minos, ištirpdo palengvėjimo išraišką jo veide.

Mes vėl sutinkame.

– Tai kas per?..

Ant Perkėlos užeigos namų slenksčio (įrašas sąramoje skelbia, kad licencijos turėtojas – Dž. M. Todas) tėtė imasi milžiniško uždavinio – paaiškinti. Stengiasi. Neįveikia. Čiaupydamasis ir mikčiodamas jis stumia priekin mane (nebyliai pripažindamas mano moksleivišką akylumą, gebėjimą suvokiamai dėstyti mintis).

– Tu jam pasakyk, Tomai, pasakyk, dėl Dievo meilės.

Aš išsižioju. Mintyse perkratau dešimtis galimų įžangų, nuspėju, kad tik sugluminsiu ir neįtikinsiu, suvokiu, kad paaiškinimo, kodėl šį apsnūdusį vakarą mano brolis (mano kas?) atsidūrė „Rozoje II“, sugrūsti į minutės tarpsnį niekaip neįmanoma. Pasitenkinu glaustu prasimanymu.

– Jis pakluiko.

(Atleisk man, Dikai. Beprotybės dėme suteršiau tavo paskutinį gestą, paskutinę išeitį, atėmiau jo realumą. Kas jau kas, o aš tai žinojau, kad ta tavo būklė turi priežastį. Aš, tavo brolis. Tavo brolis. Tavo brolis?)

– Jis pakluiko. Prisigėrė ir išvažiavo motociklu. Mes n-nežinom (*ak, galų gale tiesos sakymas*), ką jis gali iškrėsti.

Steno Buto veidas susiraukdamas apsiniaukia. Už jo stovintys du išsičiustiję JAV KOP vaikinai, regis, suka galvą, ką reiškia tas keistas žodis „pakluiko“.

Tuo tarpu šalia manęs tėtę suima vos pastebimi, bet sunkūs traukuliukai. Išgirdęs šį mano pareiškimą, vienu atžvilgiu meistrišką paskubom sumąstytą pramaną, kitu – akivaizdų išsisukinėjimą, primenantį, kad jis pats atėjus reikalui nesugeba (tas nepatiklus pasivaikščiojimas pakrantės taku) kalbėti, jis nebeištveria. Įtempta tylos ir slapukavimo plėvė sutrūksta. Jis palūžta. (Taip pat palūžta – ir nebus užglaistyti, iš esmės pasitaisę, kol Tomas Krikas susituoks su Mere Metkalf, – darnūs tėvo ir sūnaus santykiai.)

Vos nepuolęs ant kelių į atgailai pažertą šlaką po kartuves primenančia užeigos namų iškaba, ima barbaliuoti:

– Ir jis nužudė Fredį Parą. Žinot, Fredį Parą, kuris paskendo. Užmušė jį. Nužudė. Ir jis – ne mano sūnus. Tai ne, jis – mano sūnus. Tai ne. O, Dieve! O, Dieve Jėzau Kristau, padėk man!

Jo akys sudrėksta. Paklydęs vėjelio šuoras sugirgždina iškabą ir kilsteli jo praretėjusių plaukų sruogą.

Stenas Butas lėtai atsikvepia. Abu lakūnai (vėliau sužinome, kad jų vardai – Natas ir Džo) nutaiso apstulbusias minas, matyt, mintyse sklaido tas JAV kariškiams išduodamas nurodymų knygeles, kuriose oficialiai informuojama, kad Anglijos provincijos gyventojai yra santūrūs, ne karštakošiai.

Niekas nepuola kviesti policijos. Niekas juo netiki. Tiesa juk daug keistesnė už...

– Sakot, tas bičas laive užmušė kažkokį bičą?

Ant šalia stovinčio „Fordo“ priekinio lango priklijuota apskrita emblemėlė. Kruvinai raudonas milžiniško kaktuso siluetas oranžiniame fone. Užrašas žalsvai melsva spalva: „Arizona – Dykumos Karalienė.“

Užuodę neabejotiną skandalo kvapą, iš Perkėlos užeigos namų į kiemą išslinko ir kiti. Pats šeimininkas – pypkę traukiantis

Dž. M. Todas. Du vietiniai apvytusiais veidais, panašūs į nuolatinius barų lankytojus.

Ir visą laiką, renkantis šiam gyvam grupiniam portretui, it pavojaus varpai, girdisi žemsiurbės triukšmas. Tas garsas, kuris kiekvieną šiokiadienį tikriausiai taip įprastas Steido Perkėlos gyventojams, kad jie jo beveik ir negirdi, – jis tik primena jiems, kad viskas normalu, Uze vyksta amžinai reikalingas, niekada nesibaigiantis valymo darbas, – dabar darda sekmadienį, kai neturėtų.

Iš to galima spręsti, kad ne viskas normalu.

Prabyla Stenas Butas.

– Neina suprast. Neina suprast, kad jį kur! Gerai, jamam valtį ir varom.

Prieplaukoje sujudimas. Pakilusiame vandenyje sūpuojasi dviejų suolų irklinė valtis, tarsi kaip tyčia laukianti mūsų. Operacijai vadovaujantis Stenas Butas, kaip pirmą atsargumo priemonę, iš marškinių kišenės išsiima pakelį cigarečių ir užsirūko. „Camel" markė – reikia padėkoti lakūnams Natui ir Džo. Jis išpučia dūmą žvelgdamas į nuo jūros plūstantį vandenį, matyt, svarstydamas dvi galimybes: kad tylus maniakas sumanė suknisti jo žemsiurbę ir kad dėl kažkokio paiko šeimos kivirčo jis, žiūrėk, praras geriausią padėjėją, kokį yra turėjęs, – tada liepia lipti į valtį. Tėtė pasisiūlo irkluoti. Stenas Butas keistai, su pasigailėjimu jį nužvelgia ir nukreipia ant užpakalinio suolo. Kaip išmanantis situaciją, nusipelnau vietos šalia jo. Abu amerikiečiai šaukiasi būti priimami – dėl aplinkybių ir valties dydžio joks protingas kapitonas to neleistų. Stenas Butas draudžia, paskui nusileidžia. Tik susidėjus jo viskio apglumintai būsenai, vis dar kylančiam palankiam potvyniui, jų atkakliems prašymams („Gal jums prireiks pagalbos, jeigu tas bičas, žinai, koks pasiutęs") ir – turbūt svarbiausia – laukiamiems dar daugiau „Camel" pakelių bei viskio porcijų kyšiams, valtis, skirta saugiai

plukdyti ne daugiau kaip trims žmonėms, krantą palieka su penkiais keleiviais.

Prieš įlipdamas vienas iš lakūnų nuskuodžia atgal prie „Fordo". Grįžta su lauko žiūronais. Juodas bakelitas. JAV karinės aviacijos produkcija.

– Ei, draugužiai, mums gali praversti.

Odinį dirželį pasikabina ant kaklo, lyg fotoaparatą pasiruošęs turistas, ketinantis apiplaukti įlanką. Įsiropštęs į valtį, jis įžiebia šypseną ir mudviem su tėte ranka mosteli karinę pagarbą.

– Labas, aš Natas Takeris, o čia Džo Šulbergas. Mes iš Taksono. Iš Arizonos.

Jis išsiima savąjį „Camel" pakelį. Stenas Butas pasispjaudo delnus. Tėtė atriša virvę. Atsistumiame.

Tai ne mūsų mažasis Limas. Tai kaip jūra. Tai didysis Uzas, kuris įteka į Vošą. Kuris kadaise buvo susiliejęs su Reinu. Atsiduoda druskingu, nekaimišku prieskoniu. Regimi iš valtelės, krypstančios į vidupį, jo krantai atrodo tolimi, lyg miniatiūrinės jūros pakrantės.

Mes slystame žemsiurbės link, stumiami tiek pat jūros potvynio, kiek ir sunkių Steno Buto yrių. Šviesa, visą dieną apvilkta lipnios vasarinės debesijos, ima blėsti. Ne, mums dar nereikia įtempti regos. Nes, kaip pasakys kiekvienas valtininkas, šviesa ilgiausiai laikosi prie vandens. Šešėliai greičiausiai tirštėja ant žemės. O vandeningos pasaulio vietos nakčiai pasiduoda paskutinės. O ir nelabai ką mums reikia įžiūrėti: artėjantį žemsiurbės korpusą (iš mūsų valtelės jis atrodo daug didesnis, baisingesnis negu atrodė nuo sausumos), mums už nugarų tolstančius Perkėlos užeigos namus ir transporto tiltą, abipus mūsų blankius ir slėpiningus krantų šlaitus, nukerpančius tolius, tarsi norinčius nuslėpti, kad už jų nieko nėra.

Žemas skysčio pasaulis, beveik nematerialus. Visai kitoks (ak,

net ir tada smelkėsi klaidus smalsumas) negu rūstūs Arizonos kalnagūbriai, kaubojų skardžiai ir kanjonai...

Lakūnas (Natas? Džo?) lauko žiūronus nukreipia į „Rozą".

– Suvis nieko nematau.

Jis pagauna mano žvilgsnį.

– Ė, berniok, nori pasižėt?

Per besikilnojančius Steno Buto pečius ištiesia žiūronus, tarsi siūlydamas amžinosios gumos ir šokolado. Išsišiepia.

– Drąsiau.

Lyg aš būčiau koks išverstakis aborigenas, niekada nematęs tokio naujojo pasaulio stebuklo. Už dvejų metų vilkėsiu uniformą, kaip ir jis.

Stenas Butas paliepia:

– Sėskis!

Irkluoja iš visų jėgų.

Virš žemsiurbės keliamo triukšmo – tiesiogine prasme virš, nes sklinda iš debesuoto dangaus – atplūsta kitas garsas, gaudžiantis, skardintis, slegiantis, bet toks pažįstamas, o gal per mažai susijęs su dabartiniais rūpesčiais, kad tėtė, aš, virš irklų prakaituojantis Stenas Butas net nepakeliame akių. Tik abu lakūnai, į šį vandeninį nuotykį įkliuvę savo valia, bet nebegalintys iš jo pasitraukti (žemsiurbė vis arčiau), jaučiasi privalą parodyti savo prisirišimą prie didžiųjų reikalų ir paliudyti savo ištikimybę, jau skelbiamą uniformų, padangėms.

– Va, kaip lekia! (*Džo? Natas?*)

– Uhuhu! Dėkit jiems į kaulus, bičai! (*Antrasis.*)

Sąlygos palankios, nors virš Šiaurės jūros pakrantės žemi debesys. Anticiklonas, turbūt slenkantis iš žemyno, jau giedrina Vokietijos padangę. Prieš nakties pabaigą – žvaigždės.

O be to, šis karas sekmadieniais nesustabdomas. Jis nedaro pertraukų bažnyčiai lankyti ar užsiimti savaitgalio pramogomis (ar net viena nužudymo bylute). Hamburgiečiams ir berlyniečiams atvangos nėra, tad pagerbdami Viešpaties dieną jie nukeliaus į pragarą.

Jie griausmingai praūžia, pridengti diskretiško debesies. Paskui vėl įsivyrauja žemsiurbės dundesys. Čung-ga, čung-ga! Dabar jau garsiau, nes mes vis artėjame – neliko nė šimto jardų.

O su garsu sklinda kvapas. Taip atsiduoda kas nors išvilktas iš pirmykščių gelmių. Kvapas, tvyrantis Diko miegamajame.

Jis čia. Jis žino savo vietą. Žino savo postą. Prižiūri, kad konvejeris suktųsi, kaušai semtų. Makaluojančio mechanizmo triukšmas nustelbia praskriejantį aviacinį globalinių kautynių gausmą. Jis negirdi jokių bombonešių ir nemato jų. O dumblo kvapas yra prieglobsčio kvapas, ir užmaršties. Dikas čia, jis dabar. Ne ten ir ne tada. Nei praeities, nei ateities. Jis „Rozos II" škiperio padėjėjas.

Ir pasaulio gelbėtojas...

Penkiasdešimt, keturiasdešimt jardų. Vanduo gurga, liūliuoja. Po „Roza" į minkštą bejėgišką upės vagos pilvą besisukančius dantis smeigia daugiakaušis konvejeris, graužia jį. Trisdešimt jardų. Tėtė neištvėręs vėl ima šūkaloti. Sudėjęs delnus prie burnos, bando perrėkti konvejerį:

– Dikai, mes atplaukiam! Mes atplaukiam... parsivežti tavęs namo, Dikai! Namo! – Dvidešimt jardų. – Dikai, mes...

Ir tada...

Tada.

Bet atmintis aiškiai neišsaugo tų paskutinių akimirkų. Atmintis netgi nėra tikra, ar tai, ką aš mačiau, pirmiausia pamačiau iš anksto,

tarsi kažkur jau būčiau regėjęs, – prisiminimas prieš įvykį. Virš žemsiurbės turėklų, maždaug už trijų jardų iki tolygiai besispjaudančio maurų vamzdžio, išnyra Diko galva ir pečiai (mes jau taip arti, kad norėdami matyti „Rozos" denį turime ištiesti kaklus). Minutėlę jis spokso į artėjančią valtį. Tą pačią minutę aš matau tai, ką jis turėtų matyti: perkrautą valtelę, tris pažįstamus veidus ir du nesuvokiamus (nesuvokiamus?) uniformuotus palydovus. Uniformuotus. Jis nuskuba priekin pro mūsų nusitaikytą kontakto su žemsiurbės korpusu tašką, šiek tiek pasroviui nuo dumblo baržos, tad mes praplaukiame pro šalį traversu. Pro triukšmą aiškiai persimuša stiklo trinktelėjimas į metalą.

Kažin, ar Natas, ar Džo prabilo pirmas.

– Ei tu, tik ramiau!

O gal Stenas Butas (pasukęs galvą per petį):

– Dikai, Dikai, kad tave kur! Išjunk tą velnio konvejerį!

O gal anksčiau už juos abu sušuko tėtė (dar labiau nustebindamas mūsų svečius amerikiečius, juolab Steną Butą):

– Dikai, viskas gerai! Dikai, aš būsiu tavo tėvas...

Ar iš tikrųjų dėjosi taip (bet ką aš galiu žinoti toje blėstančioje šviesoje, per tą linguojantį atstumą?), kad jo akių vokai buvo visai sustingę, o žvilgsnis, švytintis, įdėmus, kažkuriuo metu nukrypo nuo mūsų ir ėmė stebėti raibuliuojantį, vilnijantį, gyvai virpantį Uzo paviršių? Ar jis pirmiau sujudėjo, ar aš pirmiau sušukau? Ir aš tikrai sušukau balsu, ar tik man galvoje suskambėjo tie žodžiai (ir paskui aidėjo amžinai)?

– Dikai – nedaryk to!

Bet mes visi matėme, visi – ir apduję nuo viskio, ir blaivūs – sutarėme dėl to, kas atsitiko paskui.

Jis apsisuka. Metasi į priekinį denį, į patį „Rozos" pirmagalį (kuris nėra, kaip dažnas pirmagalys, aštrus ir grakščiai išlenktas,

pritaikytas skrosti ir bauginti bangas, – jis nusklembtas, apvalainas ir apdaužytas, vainikuotas deriku, skirtas traukti daugiakaušio konvejerio stropams). Jis užsiropščia ant turėklų, stovi ant jų be batų, paniekinęs šalia esančių deriko stovų rankeną. Išsitiesia visu ūgiu. Akimirką styro, balansuoja, svyruoja ant turėklo, o už jo dulsvai švyti vakarų dangus. Ir tada neria. Ilgu, lakiu, galingu lanku. Tokiu ilgu ir lakiu, kad atmestumėm vėlesnį aiškinimą, jog jis tikriausiai įkliuvo į inkaro grandinę arba stropus; tokiu lakiu ir galingu, kad mes regėjome, kaip jo kūnas skriedamas oru nutiesia vientisą, įtemptą ir tarsi nekūnišką liniją, tad nardymo ekspertas, matyt, būtų nusprendęs, jog štai jums apsigimęs talentas, štai žmogus-žuvis.

Ir perskrodžia vandenį, beveik be tėkštelėjimo.

Dingo. Stenas Butas panardina irklą, kad apsuktų valtį. Mes stebime, laukiame, kada išnirs galva. Stebime ir nebetikime savo akimis. Stebime ir dreifuojame pasroviui (taip, tėkmė pasikeitė – prasidėjo jūros atoslūgis), kelis kartus kertame įsivaizduojamą liniją, tįstančią pasroviui nuo „Rozos“ pirmagalio. Šaukiame į vandens tamsybes (net lakūnai iš tolimosios Arizonos su netikėta aistra pakartotinai šaukiasi Diko, lyg maldaudami kokį seną draugužį). Šaukiame, vėl šaukiame. Visi, išskyrus šešiolikmetį vaikinuką, kuris, ankštai sėdėdamas valties gale greta savo tėvo, neišjudinamai tyli. Nes jis žino (nors nesako ir niekada nesakys: šios paslapties jiedu su Mere niekada neišduos): joks viršugalvis neišnirs. Nepasigirs burbuliuojančio atsako, prašančio gelbėti. Jis iškeliauja. Paklūsta instinktui. Sugrįžta. Uzas teka į jūrą...

Tėtė perima irklus iš nuvargusio Steno Buto. Neprižiūrima žemsiurbė ir toliau ryžtingai siurbia. Mes žvalgome, tyrinėjame vandenį (vėliau, brėkštant rytui – apnuogintus krantus, dumbluotus kelio tilto taurus). Nusiiriame prieš srovę, pririšame „Rozą“ ir

užlipame į laivą. Nėra šlapio tirtančio Diko (mūsų paskutinė menka viltis), apmovusio mus visus – apiplaukusio aplink ir užsiropštusio atgal ant denio. Stenas Butas galų gale išjungia daugiakaušio konvejerio variklį. Staiga stojusi lašnojanti tyla sugaudžia it laidotuvių varpas.

– Gal kas mum paaiškins.

Kliūvame už tuščių butelių. Stebeilijame nuo turėklų. Rūko draikanos. Nežinios migla. Tirštėjančioje prieblandoje, nepermanomoje prietemoje, krante paliktas, bet budrus – motociklas.

APIE „VANDENŲ ŽEMĘ“

Grahamo Swifto (g. 1949 Londone) romaną „Vandenų žemė“ galima laikyti vienu ryškiausių paskutinių XX a. dešimtmečių ne tik britų, bet ir pasaulio literatūroje. Jau romanui pasirodžius kritikai, kalbėjo, kad jame reiškiamos žmogžudystės, kraujomaišos, kaltės bei pamišimo temos turi folknerišką mastą. O 2003 m. garsi indų rašytoja Anita Desai leidinyje „New York Review of Books“ apibendrino taip:

1983 m. Anglijoje išleista jauno rašytojo Grahamo Swifto knyga sukėlė sujudimą, netgi susidomėjimo audrą. „Vandenų žemė“ buvo tarsi stebuklinga sala, per naktį iškilusi iš lygios, vandeningos liūnijos, ir mes iš netikėtumo trynėme akis. Pasakojimo vieta – labai angliškas peizažas, Rytų Anglijos pelkynai, bet pasakojimo būdas artimesnis mitiniams ir podraug karštai aktualiems pasauliams: Gabrielio Garcìos Márquezo Makondui, Günterio Grasso pilkajai Baltijai bei niūriajam Gdanskui ir, atsigręžus į tolimesnius laikus, praeitimi gyvenančiai Williamo Faulknerio Joknapatofos apygardai. Tuo metu šių sąsajų nebuvo pastebėta, bet dabar iš naujo skaitant „Vandenų žemę“ jos bado akis. Šie rašytojai neturėjo bendros geografinės teritorijos, bet kartu jie sukūrė naują literatūrinę teritoriją, kuri ilgainiui tapo gyvai atpažįstama.

Nors kai kurios temos panašios į Faulknerio, stilius gerokai skiriasi. Grahamo Swifto kalba lanksčiai vinguriuoja tarp ilgų sakinių, sodrios stilistikos ir trumpų dialoginės formos klausimų ir atsakymų (arba klausimų be atsakymų) pasažų. Kelios romano siužetinės linijos plėtojamos paraleliai, tam tikri motyvai, iš pradžių nuskambėję tik užuominomis, trumpomis pastabomis,

vėliau išskleidžiami kaip savarankiški pasakojimai. Rytų Anglijos pelkėtos lygumos atmosfera, savita gamta įspūdingai nuspalvina daugelį romano epizodų – tai liudija autoriaus gebėjimą įsijausti, įsivaizduoti, nes pats jis tose vietose nėra gyvenęs, bet, matyt, pažino jas studijuodamas Kembridže.

Šioje knygoje plėtojama keletas intriguojančių, beveik detektyvinių istorijų, bet taip pat apmąstoma istorija kaip žmonijos raida ir kai kurie ryškiausi tos istorijos epizodai – nuo Prancūzijos revoliucijos ir Britanijos imperializmo apogėjaus iki romano rašymo dienų, kai dalį visuomenės buvo užvaldžiusi branduolinio karo baimė.

Literatūros tyrinėtoja Regina Rudaitytė „Vandenų žemę" taip apibendrino: „Romano esmė – bandymas patyrinėti, kaip kuriami naratyvai, istorijos ir istorija, kaip iš jų nuaudžiamas mūsų gyvenimas. Grahamo Swifto knyga parodo, kaip istorijų pasakojimas padeda susikurti mūsų pačių tapatumą dabartyje ir praeityje."

Savitą lėtą pasakojimo eigą, mąslią kalbą, laiko plotmių kaitaliojimą autorius išlaikė ir kituose plačiai pripažintuose romanuose, pvz., „Į dienos šviesą" (2003, liet. 2008); tačiau „Vandenų žemė" tebėra turiningiausias, didžiausio užmojo romanas, rašytojo *opus magnum*, labiausiai jį išgarsinęs pasaulyje. 1992 metų „Vandenų žemės" ekranizacija su Jeremy Ironsu pagrindiniame vaidmenyje Grahamą Swiftą nuvylė.

Laimantas Jonušys

SWIFT, GRAHAM
SV56
VANDENŲ ŽEMĖ: ROMANAS / GRAHAM SWIFT;
IŠ ANGLŲ KALBOS VERTĖ LAIMANTAS JONUŠYS. -
VILNIUS: LIETUVOS RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS
LEIDYKLA, 2009. - 368 P.

ISBN 978-9986-39-601-7

Grahamas Swiftas (g. 1949) – garsus šiuolaikinis anglų rašytojas, septynių romanų autorius, intelektualas, apdovanotas ne viena literatūros premija, tarp jų prestižine „Booker Prize“. Už romaną „Vandenų žemė“ rašytojui suteiktos net keturios premijos.
Šį kūrinį kritikai vertina kaip vieną iš geriausių XX a. britų romanų, jis įtrauktas į Didžiosios Britanijos mokyklų literatūros istorijos programą. Pasak literatūros tyrinėtojų, jame reiškiamos žmogžudystės, kraujomaišos, kaltės bei pamišimo temos turi folknerišką mastą.

UDK 820-3

Graham Swift

VANDENŲ ŽEMĖ / romanas

/ redaktorė Asta Bučienė / leidyklos redaktorius Saulius Repečka
/ dailininkas Romas Orantas / korektorė Virginija Savickienė
/ maketavo Dalia Kavaliūnaitė

2009 07 18. 15,3 leidyb. apsk. l. Užsakymas 87. 764-oji leidyklos knyga.
Išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, K. Sirvydo 6,
LT-01101 Vilnius, www.rsleidykla.lt / info@rsleidykla.lt
Spausdino AB „Aušra“, Vytauto pr. 23, LT-44352 Kaunas.

Grahamas Swiftas (g. 1949) – garsus šiuolaikinis anglų rašytojas, septynių romanų autorius, apdovanotas ne viena literatūros premija, tarp jų prestižine *Booker Prize*. Už romaną *Vandenų žemė* rašytojui suteiktos net keturios premijos. Šį kūrinį kritikai vertina kaip vieną iš geriausių XX a. britų romanų, jis įtrauktas į Didžiosios Britanijos mokyklų literatūros istorijos programą. Pasak literatūros tyrinėtojų, jame reiškiamos žmogžudystės, kraujomaišos, kaltės bei pamišimo temos turi folknerišką mastą.

Praskleisti tikrovės uždangą turbūt įmanoma tik pasakojant istorijas, todėl pagrindinis kūrinio herojus mokytojas Krikas, mėgindamas bent kiek suvokti istoriją, į savo pasakojimus įpina įvairiausio pobūdžio ir skirtingų žanrų tekstų: pasaką, legendą, detektyvą, psichologinę prozą. Romano pagrindas – tyrinėjimas, kaip kuriami pasakojimai, istorijos ir istorija, kaip iš jų nuaudžiamas mūsų gyvenimas, kaip istorijų pasakojimas padeda sukurti mūsų pačių tapatumą dabartyje ir praeityje. Tai puikus intelektualiosios prozos kūrinys.

„Vandenų žemė“ buvo tarsi stebuklinga sala, per naktį iškilusi iš lygios, vandeningos liūnijos, ir mes iš netikėtumo trynėme akis. Pasakojimo vieta – labai angliškas peizažas, Rytų Anglijos pelkynai, bet pasakojimo būdas artimesnis mitiniams ir podraug karštai aktualiems pasauliams: Gabrielio Garcíos Márquezo Makondui, Günterio Grasso pilkajai Baltijai bei niūriajam Gdanskui ir, atsigręžus į tolimesnius laikus, praeitimi gyvenančiai Williamo Faulknerio Joknapatofos apygardai.

ANITA DESAI
New York Review of Books

9 789986 396017